BHASHAPOSHAKA GRANDHA MANDALI—No. 1.

THE

HISTORY OF VEDIC LITERATURE

(IN TELUGU)

BY

UBHAYABHASHAPRAVEENA

KOTTA SATYANARAYANA CHOUDARY.

PANDIT,

BOARD HIGH SCHOOL,

REPALLE.

WITH AN INTRODUCTION

BY

S[illegible] PERAVASTU RAMANUJASWAMY GARU, M. A.,

PRINCIPAL,

MAHARAJAH'S SANSKRIT COLLEGE,

VIJIANAGARAM.

Price Rs. 2-8-0.] 1931. [All Rights Reserved.

భాషాపోషక గ్రంథమాల — ౧.

సంపాదకుడు:
సత్యనారాయణ చౌదరి.

వైదిక వాఙ్మయచరిత్రము

రచయిత:
ఉభయభాషాప్రవీణ
డా. సత్యనారాయణ చౌదరి,
పండితుండు,
బోర్డు హైస్కూలు, రేపల్లె.

సర్వస్వామ్య సంకలితము.

౧౯౩౧] [రు. 2-8-0.

ఓం

గురుదక్షిణ.

శ్రీ[illegible]
[illegible] చేకూర్చు[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]ను, [illegible]మును [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]గా నుండువాడు
నాల్గు[illegible]
[illegible]లయముం జేర్చి [illegible]
[illegible] మా [illegible]
[illegible].

సత్యనారాయణ.

భాషాపోషక గ్రంథమండలి.

ఉద్ధారకులు.

మ॥ రా॥ శ్రీ జాగర్లమూడి కుప్పుస్వామిచౌదరిగారు, ఎమ్.ఎల్.సి.,
భూస్వాములు, జిల్లాబోర్డు ప్రెసిడెంటు, గుంటూరు.

,, శ్రీరాజా బలుసు బుచ్చిసర్వారాయఁడుబహద్దరువారు,
కపిలేశ్వరపురం కేశనకుర్రు వగైరా యెస్టేట్ల జమీం
దారువారు, కపిలేశ్వరపురము, గోదావరిజిల్లా.

,, కొమ్మారెడ్డి పట్టాభిరామయ్యాచౌదరిగారు,
ఎమ్. ఎల్. సి., భూస్వాములు, బందరు.

,, ముళ్ళపూడి తిమ్మరాజుగారు,
జమీందార్లు, తాలూకాబోర్డు ప్రెసిడెంటు, తణుకు.

పోషకులు.

మ॥ రా॥ శ్రీ దివాను బహదూరు బొల్లిన మునుస్వామినాయఁడు
గారు, బి. ఏ., బి. యల్., ప్రధానామాత్యులు, మదరాసు.

,, దేశోద్ధారక కాశీనాథుని నాగేశ్వరరావుపంతులు
గారు, మదరాసు.

,, అడుసుమిల్లి గోపాలకృష్ణయ్యాచౌదరిగారు,
రెడ్డిగూడెం రంగాపురం జమీందార్లు, గుడివాడ.

,, కొత్త వెంకయ్యాచౌదరిగారు, బి.యస్.సి. (ఎడింబరో),
యల్. యఫ్. అసిస్టెంటు ఇంజనీరు, తెనాలి.

మః రాః శ్రీ చెలసాని సత్యనారాయణచౌదరిగారు, బి.ఏ., బి.ఎల్.,
హైకోర్టువకీల్, ఎమ్. ఎల్. సి, గుంటూరు.

,, రావుసాహేబు జంపాల వేంకటేశంచౌదరిగారు, బి.ఏ.,
వల్లపల్లి యెస్టేటు దివాన్ సాహేబ్.

,, చదలవాడ ఉమామహేశ్వరరావు చౌదరిగారు,
తాలూకాబోర్డు ప్రెసిడెంటు, తెనాలి.

,, పాములపాటి వేంకటకృష్ణయ్యచౌదరిగారు,
తాలూకాబోర్డు ప్రెసిడెంటు, బాపట్ల.

,, రావుబహదూరు కొసరాజు రామయ్యచౌదరిగారు,
తురుమెళ్ళ.

,, తాతా వేంకటసుబ్బయ్యగారు, బి. ఏ., బి. ఇడి.,
యాజలి.

,, గోగినేని రామనాథముచౌదరిగారు, బి. ఏ., బి. యల్,
వకీల్, రేపల్లె.

,, దేవరపల్లె వేంకటదుర్గాప్రసాదరావు చౌదరిగారు,
భూస్వాములు, పామఱ్ఱు, తూర్పుగోదావరిజిల్లా.

,, వీరమాసనేని బుచ్చికోటయ్య చౌదరిగారు,
తురుమెళ్ళ.

ఉపోద్ఘాతము.

రేపల్లె హైస్కూలులో నాంధ్రపండితు లగు కొత్త సత్యనారాయణగారు తామువ్రాసిన వైదికవాఙ్మయచరిత్రమునకు న న్నొక చిన్ని యుపోద్ఘాతమును వ్రాయుఁ డని కోరిరి.

వీ రాంధ్రవిశ్వకళాపరిషత్తునఁ బ్రాచ్యపట్టములలో 'నుభయభాషాప్రవీణ'పట్టమును బొందియున్నారు. సంస్కృత వాఙ్మయచరిత్రము ప్రాచ్యపట్టపరీక్షలకుఁ బఠనీయముగా నిర్ణీతమయియుండుటచే సత్యనారాయణగారివంటివారే యిట్టి గ్రంథములను వ్రాయుటకు మిక్కిలియు నర్హు లని నా యభిప్రాయము.

మెగ్డానె లను నాంగ్లేయపండితుఁడు సంస్కృతవాఙ్మయ చరిత్రము నాంగ్లేయభాషలో వ్రాసియున్నాఁడు. దానిలోని వైదికవాఙ్మయమునకు సంబంధించిన మొదటి తొమ్మిది యధ్యాయములను సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రి వ్యాసరాయశాస్త్రులు సంస్కృతమున ననువదించిరి. ఆ గ్రంథమును సత్యనారాయణగారు తెలుఁగున వ్రాసియున్నారు.

మెగ్డానెల్ పండితుఁడు తన గ్రంథమును నేఁటికి ముప్పది సంవత్సరములకుఁ బూర్వము వ్రాసెను. ఈ మధ్య కాలమున సంస్కృతవాఙ్మయచరిత్రవిషయమున ననేకవిష

యములు కనుగొనఁబడినవి. మఱియు మెగ్గానెలు తన గ్రంథమును బాశ్చాత్యులకొఱకు వ్రాసియుండెను. కాన నందుఁ గొన్ని విషయములను బాశ్చాత్యులబోధకు వచ్చురీతిని వ్రాసియున్నాఁడు. హిందువులకొఱకు వ్రాయఁబడిన గ్రంథములలో నావిషయము లారీతిగా నుండ నవసరము లేదు. ఇంతియగాక 'ప్రమాదో ధీమతా మపి' అన్నట్లు మెగ్గానెలు గ్రంథములోఁగూడఁ గొన్ని లోపములు లేకపోలేదు. దానంజేసి మెగ్గానెలు గ్రంథము నున్నది యున్నట్లు భాషాంతరీకరించుట నాకు రుచింపకపోయినను దెనుఁగున నిట్టి గ్రంథము లింతకు మున్ను లేకపోవుటచే నియ్యది మిక్కిలి యుపయుక్త మగు గ్రంథ మని నేను దృఢముగాఁ జెప్పఁగలను.

సంస్కృతభాషావాఙ్మయచరిత్రములను మొట్టమొదట వ్రాసినవారు విదేశీయు లగుటచే దేశాంతరీయభాషలలో నాంగ్లభాష నైనను నభ్యసింపనివారి కిట్టి గ్రంథములలోని విషయము తెలిసికొనుట కవకాశము కలుగుట లేదు. కావున నట్టివా రందలి విషయముల నపరిగ్రాహ్యములుగాఁ దలంచుటలో నాశ్చర్య మే మున్నది? ఆంధ్రుల విజ్ఞానమును నాంధ్ర విజ్ఞానమును నభివృద్ధిఁ జెందవలయునన్నఁ దెలుఁగున నిట్టి చారిత్రికగ్రంథములును శాస్త్రీయగ్రంథములును బయలు వెడలవలయును.

ఇట్టి గ్రంథములు దేశభాషలలో రచియింపఁబడినఁగాని ప్రజలకుఁ గోరఁదగినంతలాభము నవి కలుగఁజేయలేవు. వ్యావహారికేతరభాషలలో రచియింపఁబడినయెడల క్రొత్త విషయమును గ్రహించు కష్టముతోఁబాటు భాష నర్థము చేసికొను మఱియొక కష్టముకూడ సంభవించును. మఱియు నట్టి భాషయందు మంచి జ్ఞానమును సంపాదించినఁగాని దానిలో వ్రాయఁబడిన విషయములను దెలిసికొనుట దుర్ఘటమగును. కాఁబట్టి సత్యనారాయణగారివంటి పాశ్చాత్యవిజ్ఞానమున నిష్ణాతులైనవా రిట్టి గ్రంథముల నింకను వ్రాసి తెలుఁగు భాషను, నాంధ్రుల విజ్ఞానమును నభివృద్ధినొందించి యాంధ్రుల కృతజ్ఞతకుఁ బాత్రు లగుదు రని నమ్ముచున్నాను.

విజయనగరము,
2 - 2 - 1931. } (శ్రీ) పరవస్తు వేంకటరామానుజస్వామి.

ఎఱుక

వైదిక వాఙ్మయచరిత్రమును సాంగముగఁ జదివితిని. సూక్ష్మదృష్టితో నీ గ్రంథమును బఠించిన వారికిఁ జేకురు లాభమునకు మేర లేదు. నిజముగ వాఙ్మయచరిత్ర మనినఁ, దత్సంబంధముగల జాతియొక్క పరిణామచరిత్రమనుట స్పష్టము. జాతియొక్క పరిణామదశ ననుసరించియే, భాషయొక్క యభివృద్ధి కార్శ్యతలు తటస్థించుచుండును. జాతియందు సంభవించు సూక్ష్మతమంబయిన మార్పుకూడ భాషయందుఁ బ్రదర్శిత మగుచుండును. ఏయే కాలములయందు జాతిపరిణామమందు, నెట్టెట్టి దశాంతరములు కల్గెనో, యా యా కాలములయం దుపయోగింపఁబడిన శబ్దజాలముచే వ్యక్త మగు ననుట నిస్సందేహము.

వైదిక వాఙ్మయచరిత్రముచే నార్యజాతిపరిణామము వివిధదశాంతరములతోఁగూడఁ జదువరులకు విదిత మగుచున్నది. ఆర్యులు వైదికులుగా నెంతకాల ముండిరో, ఎపుడు లౌకికులుగా మాఱిరో యీగ్రంథమువలనఁ దెలిసికొన ననువగుచున్నది. ఈ వాఙ్మయచరిత్రముచే జాతిపరిణామమందుఁ గొన్ని సామాన్యధర్మములను సూత్రింప వీలగుచున్నది. దేశకాలపాత్రములచేఁ గలుగు నీషద్భేదము నటుంచినయెడల, పెక్కు సామాన్యలక్షణము లిందు దృగ్గోచర మగుచున్నవి. ఆర్యుల క్రమక్రమాగతాభివృద్ధియు విలక్షణనాగరకతయు,

నెట్టెట్టి యవస్థాభేదములను బొంది, సుస్థిర మగునప్పటికి నెన్ని మార్పులను బొందెనో యీ వైదికవాఙ్మయచరిత్రము కరతలామలకముగా బోధించుచున్నది. ఆంధ్రదేశమున కిట్టి యుద్గ్రంథమును బ్రసాదించిన కృతికర్త చిరస్మరణీయుఁడు. కాని తెలుఁగుబాష యాదరించువారు లేక, తెలుఁగుభాషయు నొకభాషయేనా యను శోచనీయావస్థయందుఁ జిట్టుముట్టాడుచుండుటయైనఁ దలంచి, యాంధ్రజాతిపరిణామదశను దెల్పు నాంధ్రవాఙ్మయచరిత్ర వ్రాయుట యుభయతారక మగును.

సంస్కృతభాషను నభిమానభాషగాఁ జదివి సంస్కృతసంప్రదాయమునందు మున్గితేలుచుఁ దొలుదొల్త సంస్కృతభాషలో నూహించి తెలుఁగులో వ్రాయు కొందఱి సంస్కృతవిద్యార్థుల గ్రంథములను జదివినవారికి, వైదికవాఙ్మయచరిత్రయొక్క భాష యెంత నాతికఠినమయి సుగమముగ నుండెనో, శైలి యెంతధారాళముగ నుండెనో, దూరాన్వయములు క్లిష్టాన్వయములు లేక చదువఁ బురికొల్పుచున్నదో గ్రహింపవచ్చును. భాషాంతరీకరణము కష్టమేయైనను; గొంచెము శ్రద్ధవహించినచో నితివృత్తమును సుకరముగఁ దెలిసికొన ననువగునట్లు వ్రాయుట సాధ్యమగునని యీ గ్రంథము బోధపఱచుచున్నది.

ఒక భాషనుండి మఱియొక భాషలోనికి గ్రంథములను బరివర్తనముచేయుట మిగుల దుష్కరమైన పని. వాక్య నిర్మాణపద్ధతి, సంప్రదాయము మొదలగునవి భిన్నభాషలకు భిన్నభిన్నముగా నుండుటఁజేసి భాషాంతరీకరణము మిగుల వేసట పుట్టించును. సహజములుగా నుండు నిట్టి చిక్కుల నన్నియు నుత్తరించి, భాషాంతరీకరణము కాదేమో యని భ్రమ పుట్టునట్టు వ్రాయనేర్చిన గ్రంథకర్తగారిని గొనియాడు చుంటిని. ఈ విధముగనే యాంధ్రులప్రతిభ పరిణామమును బయలుపఱచు నాంధ్రవాఙ్మయచరిత్ర నీ కృతికర్త రచింప నుద్యమించు నని తలంచుచున్నాఁడను.

ఇట్లు,
కవిరాజ
త్రిపురనేని రామస్వామి చౌదరి,
శతావధాని, బారిష్టరు.

తెనాలి,
౧౯-౪-౩౧.

శ్రీ శివాభ్యాం నమః.

అనుమోదము

అయ్యా!

మీ రంపిన వైదిక వాఙ్మయ చరిత్రము నంతను జదివితిని. పాశ్చాత్య పండితకృతములగు వాఙ్మయవిమర్శగ్రంథములకు నాంధ్రీకరణమై సులభశైలితో నొప్పు నీగ్రంథము విద్వాన్ మున్నగు పట్టము నందఁగోరువారికిఁ బఠనీయములైన యా విమర్శగ్రంథములు భాషాంతరముననున్నకారణమున శ్రమ మొందుచున్న యాంధ్రవిద్యార్థులకు నత్యంతోపకారక మని నమ్ముచున్నాఁడను.

ఇందగు సిద్ధాంతము లెట్లున్నను దీనిం గనినచోఁ బాశ్చాత్యపండితుల పరిశ్రమాతిశయము వెల్లడికాక మానదు. దానంజేసి యీగ్రంథము వైదిక వాఙ్మయమునందు స్వీయత్వాభిమానముగల యార్యులకు నద్దానియెడ నుత్సాహమును గలిగింప సాధకమనుట నిస్సంశయము. కావున మీదగు నీయాంధ్రీకరణ మన్నివిధముల నాదరణీయమే యని దీని ననుమోదించుచున్నాఁడను.

తెనాలి,
24—2—31.

మహోపాధ్యాయ,
ముదిగొండ నాగలింగశాస్త్రి.

ఓం

మనవి.

దరిదాపు నేఁటికి మున్నూఱేండ్లకు మున్నీభారత రత్నగర్భను జొఱఁబడిన పాశ్చాత్యులు నిరపాయము లగు నుపాయములచే దేశమెల్లయెడలఁ బాదుకొని పాజ్య మగు సామ్రాజ్యము నేలసాగిరి. తత్సామ్రాజ్యపరిపాలన మునకుఁ బాలితుల వేషభాషలు గుఱుతించుట యావశ్యక మని తలఁచి బుద్ధిమంతులగు కొందఱిమూలమున భారతీయుల ప్రాచీనవిజ్ఞానములోని రహస్యాదంతమంతయు విస్పష్టముగఁ గనుఁగొనిరి. నాఁటి భారతీయుల నాగరికపరిష్కారవిశేష ములకు విజ్ఞానశేముషికి సంస్కృతవాఙ్మయమే మూలమని పాశ్చాత్యులకుఁ బొడకట్టినది. కావునను వా రా వాఙ్మయ మునఁ గృషిసలిపి కొంగ్రొత్తలగు తెన్నులు చూపుట సంభ వించినది.

తొలుదొలుతఁ బాశ్చాత్యపండితులు కావ్యనాట కాదులులోనగు లౌకికసంస్కృతగ్రంథములందె దత్తావధాను లయి యావశ్యకమగు పాండితిని సంపాదించుకొని వైదిక వాఙ్మయముజోలికిఁ బోఁజాలినారు. పోయినదే తడవుగ నొక నూఱేండ్లకు లోపుగనే సంస్కృతవాఙ్మయమందలి సర్వ గ్రంథములను జేకూర్చికొని సమగ్రమగు సామగ్రిని సేకరించి వలయు ముద్రణాది సౌకర్యముల నేర్పఱచికొని మేము మేమని

పలువురు పెక్కు విమర్శనములు వ్రాయఁదొడఁగిరి. భారతీయులు కని వినియెఱుఁగని భాషాశాస్త్రమను నొకటి యేర్పఱచి చూపిరి. సాదృశ్యచారిత్ర్యవిధులతో సర్వవాఙ్మయములను గాలించి పరీక్ష సల్పిరి. అందు వారి కగ్రగణ్యమై యెదురుపడ్డది యీ సంస్కృతవాఙ్మయమే.

ఈ వాఙ్మయము మూలమున భారతీయులకుఁ బ్రామాణికములగు వేదములు నాలుగింటిలోని సహేతుకములగు ననుశాసనములను బవిత్రములగు నుపదేశములను నపూర్వములగు విశేషములను బరికించి పాశ్చాత్యపండితు లబ్బురముపడి ముక్కున వ్రే లుంచుకొనిరి.

కొందఱు వేదాదులను వ్యాఖ్యానించిరి. మఱికొందఱు కావ్యాదులను భాషాంతరీకరించిరి. ఇంకఁ గొందఱు వైదిక లౌకిక వాఙ్మయములపై చర్చాసహములగు విమర్శనములను వెడలించిరి. ఆజాతిని జేరినవన్నింటను వైదికభాగమున, ఆక్స్‌ఫర్డ్ సంస్కృతాధ్యాపకుఁడగు మెగ్డానెలు పండితుఁడు వ్రాసినవి యుత్తమోత్తమము లని పెక్కుమంది యభిప్రాయము. అయ్యవి యాంగ్లభాషానిబద్ధములగుటఁ జేసి కేవలసంస్కృతాంధ్రపండితులకు సుదూరమందుండి యనుపమానమగు తమ యుత్కృష్టతను జూపలేకపోవుచున్నయవి. ఇటీవల నొకింతవఱకు సంస్కృతాంగ్లభాషావేత్తలగు పండితులిరువు రట్టి యాంగ్లవిమర్శనములను సంస్కృతభాషలోనికిఁ

దేఁగలిగిరి. వానినే చేయూఁతగాఁ జేసికొని యీ గ్రంథము నాంధ్రభాషలో వెలువరించుట కుద్యమించితిని.

పైని యాంగ్లభాషాగ్రంథములు పాశ్చాత్యుల బోధ కొఱకు వ్రాయఁబడ్డ వనుమాట వాస్తవమే. అవి యిట్టివి, వాని తీరుతియ్యము లిట్టివి యని గుఱుతింపఁజేయుట కోస మవి యున్నవియున్నట్లుగ ననువదించుటయు శ్రేయమనుకొందును. మఱియు నీనాఁటి మన యాంగ్లవిద్యాధికులును పాశ్చాత్యుల కుపకరించు బోధనే యాశింతు రనుటయు నైజముగదా!

సంస్కృతానువాదపు తోడ్పాటుతో నీ తెలుఁగురచనము కావించితిని. ఈ తెలుఁగుచేఁత ముక్కకు ముక్కగా మూలానుగుణముగ నేయుండును. సంస్కృతానువాదము లలితమగు భాషాసరణి కలదిగాఁ గానుపించుటఁజేసి సహృదయులకు వెగటు కల్పింప దను నూహముచే నావశ్యకమైనంతవఱకు అందలి పదపరికరమునే యించుక వాడుకకుఁ దెచ్చియుంటిని. మొత్తముమీఁద వాక్యరచన కావించుటలోఁ దెలుఁగుఁదనమును వెలయించుటకే హెచ్చుగఁ బాటుపడితిని. సాంస్కృతికపరికరము లిందు దొఱలియుండుటఁజేసి కేవలాంధ్రప్రయోగబద్ధైకదీక్షితులు కినియుదు రని తెలియుచు. మూలము ప్రౌఢరచనచే వెలసియుండుటఁజేసియు సంస్కృతానువాదము శాస్త్రశైలిని ద్రొక్కుటఁజేసియు నచ్చటచ్చట నీ తెలుఁగుచేఁతను సుదూరము నిర్ధరింపవలసివచ్చినది. ఒక్కొకయెడ

మూలానుసరణమగు నర్థము సంస్కృతానువాదమం దనన్వితమై కన్పట్టును. అట్టిపట్టుల మూలమునే యంటిపట్టుకొని తెలుఁగున వివరించితిని.

ఇంతకు మూఁడేండ్లకు మున్నె కాలేజిలోఁ జదువుతఱిని గ్రంథరచన ముపక్రమించి యెట్టెటో కొనసాగించితిని. కాని ప్రయత్న మైదం ప్రాథమ్య మగుటను అనువాద మన్యథాకరించి నా యపరిజ్ఞానముమూలమున మూలమునకు లోటు తెత్తు నేమో యనుకొంకుచే నచ్చునకుఁ దెచ్చుటలో నాలసించితిని. పిదప వెలువడినచో నిందలి దోసఁగుల నిస్సీ యని కోవిదు లేరైన నుద్ఘాటింపకపోరా! యనియుఁ దన్మూలమున నైజ దారసిలి వా రిట్టివి పెక్కింటిని తెలుఁగునకుఁ దెచ్చి య[illegible]చి చూపుదు రనియు దిటవుచేసికొనియే దీనిని వెలువరింప సాహసించితిని.

ముద్రణ కుపక్రమించినది మొదలు అనుకొన్నట్లు పని యంతగాఁ గాకపోవుటవలనను, ఇంతలో నంతరాయము లొండు రెండు దాఁపరించుట మూలమునను దలఁచినరీతిగ నీ గ్రంథమును ద్వరలో వెలుపఱుపఁజాలకపోయితిని. కానిండు! నేఁటికైన నిది యిటులు ముగిసినందులకు మోదము పడవచ్చు నేమో!

చిత్తుప్రతియే యచ్చున కిచ్చుటయు, మూలము ననువాదము నొకచేతియం దిడుకొని యింకొకతూరి పరిశీలించుట

కవకాశము లేమియు, విశిష్య-ముద్రాపకుల ప్రమాదము లును గారణములుకాఁగా నచ్చటచ్చటఁ గొన్ని స్ఖాలిత్యములు సంభవించినవి. చాలవఱకు వాని నన్నింటిని దిద్దుపాటులోఁ జూపితిని. ఎన్నఁడేని యియ్యది ద్వితీయముద్రణాభాగ్యమునకు నోఁచుకొనెనేని యట్టిలోటుపాటుల నంటనీయక సమగ్రముగ సంస్కరింపఁజాలుదు నని ధైర్యము. ఇందలి భాషావేషముల వైఖరి యటుంచి విషయపరిశీలనమే లెస్సఁగఁ గావించి ఖండనమో మండనమో క్షోదక్షమముగాఁ జేయుట సహృదయులగు విమర్శకులకు విధి యని మనవి.

బహుకార్యవ్యాపృతులయ్యు నే నడిగినంతమాత్రాన వల్లె యని సంతసముతో తమ యభిప్రాయములను వ్రాసి యిచ్చిన పండితులు మువ్వురియెడను నెంతయుఁ గృతజ్ఞుఁడను. నాసంకల్ప మిది యని యెఱుకపఱచినదే తడవు[illegible]త్సహించి యాదరించి సప్రేమముగఁ దోడ్పాటునొస[illegible]దిన యుద్ధారకులయుఁ బోషకులయు మిత్రులయు మేలుదనము నే నెన్నఁడు మఱువను. నా యీ యనువాదమునకుఁ దమకుఁ గల హక్కొసంగిన ప్రొఫెసరు పి. పి. సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రి గారి యుపకృతి సవిశేషస్మరణీయము.

అమృతలూరు,
౧౯౩౧.

సత్యనారాయణ చౌదరి.

విషయసూచిక

ప్రథమాధ్యాయము.

విషయము. పుట.

౧ పాశ్చాత్యుల సంస్కృతాభ్యాసము, దాని ఫలము. ౧

౨ సంస్కృత వాఙ్మయమందలి గొప్పతనము ౧౦

౩ వైదికగ్రంథములలోని విషయములు అసాధారణములనుట ౧౧

౪ సంస్కృతగ్రంథరాశికి సంబంధించిన చరిత్ర కాలము నిరుతెగలుగ విభజించుట ౧౩

౫ వైదికగ్రంథ కాలము ౧౪

౬ లౌకిక గ్రంథకాలము ౧౪

౭ సంస్కృతవాఙ్మయమునఁ జరిత్రభాగము లేకుండుట; దానికిఁగల కారణము ౧౫

౮ సంస్కృతగ్రంథముల చరిత్ర యూహైకసాధ్యమనుట ౧౬

౯ లౌకిక సంస్కృతగ్రంథముల చరిత్ర నూహించుటలో శిలాలేఖలు తోడగునవి కావించెడి సాయము ౧౯

౧౦ వర్ణమాలాచరిత్ర విమర్శనము ౨౩

౧౧ సంస్కృతగ్రంథములు; వ్రాయుట కుపకరించు సాధనములు ౨౮

౧౨ వైదిక లౌకిక భేదముచే సంస్కృతభాష నిరుతెగలుగ వేఱుపఱచుట; ఆభాషకుఁగల వ్యావహారికత్వావ్యావహారికత్వములను విమర్శించుట ౩౧

౧౩ సంస్కృత ప్రాకృతముల సంబంధము ౩౭
౧౪ పాలీభాష—ప్రాకృతభాషలు ౩౭

ద్వితీయాధ్యాయము.

౧ వైదికకాలమును మూఁడు రంగములుగ విభజించుట ౪౩
౨ చతుర్వేదీరంగము ౪౪
౩ బ్రాహ్మణారణ్యకోపనిషద్రంగము ౪౬
౪ సూత్రరంగము ౫౧

తృతీయాధ్యాయము.

౧ ఋగ్వేదములోని పదిమండలములందలి సూక్తులను
సూచించివిమర్శించుట ౫౮
౨ పదవమండలమునకర్వాచీనత్వ ముగ్గడించుట ౬౩
౩ ఇతరమండల సూక్తములలోని యవాంతర కాలభేదము
లను నిర్ణయించుటలోఁ దార్కాణములు లేకుండుట ౬౫
౪ ఋగ్వేదమును గొప్పశ్రద్ధతోఁ గాపాడుట ౬౭
౫ ఋగ్వేదమునకుఁ గల రెండు దశలు ౬౮
౬ సంహితాపాఠము—అది పుట్టిన కాలము ౭౧
౭ వేదరక్షణకై బయలుదేఱిన పదపాఠములోనగు
పూర్వోపాయములు ౭౨
౮ ఋగ్వేదపాఠాంతరములు ౭౫
౯ ఉదాత్తాదిస్వరములు ౭౬
౧౦ గాయత్ర్యాదిచ్ఛందస్సులు ౭౯

చతుర్థాధ్యాయము.

౧ వేదవ్యాఖ్యానమార్గములు ౮౫
౨ యాస్క నిరుక్తము, సాయణ భాష్యము వాస్తవి కార్థమును శోధించుటకుఁ జాలవనుట ౮౮
౩ 'రోత్' పండితుఁడు కనిపెట్టిన వ్యాఖ్యానమార్గము చాలమంచిదనుట ౯౧
౪ ఋగ్వేదస్వరూపము ౯౩
౫ దేవతాస్వరూపము ౯౭
౬ "ద్యౌః" అను దేవత ౧౦౮
౭ వరుణుఁడు ౧౦౯
౮ మిత్రుఁడు ౧౧౩
౯ సూర్యుఁడు ౧౧౩
౧౦ సవిత ౧౧౫
౧౧ పూష ౧౧౭
౧౨ విష్ణువు ౧౧౭
౧౩ ఉషస్సు ౧౧౯
౧౪ అశ్వినులు ౧౨౪
౧౫ ఇంద్రుఁడు ౧౨౫
౧౬ త్రిత, అపాంనపాత్తు, మాతరిశ్వుఁడు ౧౩౧
౧౭ రుద్రుఁడు ౧౩౨
౧౮ మరుత్తులు ౧౩౩
౧౯ వాయువు ౧౩౫
౨౦ పర్జన్యుఁడు ౧౩౭

౨౧ అప్పు ౧౩౮
౨౨ నదీ దేవతలు ౧౩౯
౨౩ పృథివి ౧౪౦
౨౪ అగ్ని ౧౪౧
౨౫ సోమము ౧౪౬
౨౬ గుణదేవతలు ౧౫౧
౨౭ స్త్రీ దేవతలు ౧౫౫
౨౮ దేవగణములు ౧౫౭
౨౯ అప్రధాన దేవతలు ౧౬౦
౩౦ ఋభువులు ౧౬౦
౩౧ అప్సరసలు—గంధర్వులు ౧౬౨
౩౨ ఋగ్వేదములోఁ జెప్పఁబడ్డ ఋషులు ౧౬౪
౩౩ మృగదేవతలు ౧౬౬
౩౪ ఓషధివృక్షారణ్య దేవతలు ౧౭౦
౩౫ యూపాదులను దేవతలనుగాఁ జేయుట ౧౭౦
౩౬ యాతుధానులు ౧౭౦
౩౭ ప్రేత్యభావము ౧౭౪

పంచమాధ్యాయము.

౧ యమలోకము; పరేతులు ౧౭౬
౨ సంవాదసూక్తములు ౧౮౦
౩ అభిచారసూక్తములు ౧౮౦
౪ వివాహసూక్తము ౧౬౦

౫ పౌర్వదేహిక సూక్తములు ౧౯౨
౬ గానస్తుతులు ౧౯౬
౭ హితోపదేశ సూక్తములు ౧౯౭
౮ ప్రహేలికా సూక్తములు ౨౦౧
౯ విశ్వోత్పత్తి సూక్తములు ౨౦౪

షష్ఠాధ్యాయము

౧ ఋగ్వేదమున చెప్పబడ్డ నదులు ౨౧౫
౨ పర్వతములు ౨౨౨
౩ ఋగ్వేదము పుట్టినచోటు ౨౨౩
౪ ఋగ్వేదము వర్ణించిన వృక్షములు, లతలు, మృగములు, పక్షులు ౨౨౪
౫ ఋగ్వేదమందు ఉప్పును పేర్కొనకుండుట ౨౩౧
౬ ఋగ్వేదము పేర్కొనిన లోహములు ౨౩౨
౭ భారతవర్షీయులగు నాదిమనివాసులు ౨౩౩
౮ ఆర్యవర్గములు ౨౩౬
౯ పౌరోహిత్యపు టుత్కృష్టత ౨౪౪
౧౦ జాతిభేదపు టుత్పత్తి ౨౪౭
౧౧ ఆర్యుల సాంఘికధర్మములు ౨౪౮
౧౨ వారి యాహారము ౨౫౨
౧౩ వారి యుద్యోగము ౨౫౪

సప్తమాధ్యాయము.

౧	సామవేదము	౨౬౨
౨	యజుర్వేదము	౨౬౬
౩	అథర్వవేదము	౨౮౩

అష్టమాధ్యాయము.

౧	బ్రాహ్మణారణ్యకోపనిషత్తుల స్వరూపవిమర్శనము	౩౧౩
౨	ఋగ్వేద బ్రాహ్మణములు	౩౧౭
౩	సామవేదబ్రాహ్మణములు	౩౨౪
౪	యజుర్వేదబ్రాహ్మణములు	౩౨౭
౫	అథర్వవేదబ్రాహ్మణములు	౩౩౬
౬.	ఉపనిషత్స్వరూపవిమర్శనము	౩౩౭
౭	ఉపనిషత్తుల పరమసిద్ధాంతము	౩౪౨
౮	పునర్జన్మసిద్ధాంతము	౩౪౫
౯	ఉపనిషత్తుల యుత్పత్తికాలము	౩౪౯
౧౦	ఋగ్వేదోపనిషత్తులు	౩౫౦
౧౧	సామవేదోపనిషత్తులు	౩౫౨
౧౨	యజుర్వేదోపనిషత్తులు	౩౫౫
౧౩	అథర్వవేదోపనిషత్తులు.	౩౬౮
౧౪	గౌడపాదకారిక	౩౭౨

నవమాధ్యాయము.

౧	శ్రౌతసూత్రగ్రంథములు	౩౭౬
౨	గృహ్యసూత్రగ్రంథములు	౩౮౩

౩ ధర్మసూత్రగ్రంథములు ౩౯౬

౪ ప్రాశాఖ్యాలిక కర్మములు ౪౦౫

౫ వేదాంగములు ౪౦౭

౬ పరిశిష్టగ్రంథములు ౪౧౬

౭ ప్రయోగగ్రంథములు; పద్ధతిగ్రంథములు ౪౧౭

౮ అనుక్రమణీగ్రంథములు ౪౧౮

౯ సాయణుఁడు ౪౨౪

ఓం

శివాయ గురవేనమః

వైదిక వాఙ్మయచరిత్రము

ప్రథమాధ్యాయము.

—♦ ప్రస్తావన ♦—

క్రీస్తుపుకుఁ బిదపఁ బదునాఁడవ శతాబ్దిని దురుష్కుల యభియోగమువలనే గ్రీక్ లేటిన్ భాషాభిజ్ఞులు స్వదేశములను త్యజించి యూరపునందంతటను వ్యాపించిరి. అద్దాన గ్రీక్ లేటిన్ భాషలకుఁ గలిగిన నూతనవికాసము నాఁటనుండియుఁ బదునెనిమిదవ శతాబ్దపు నుత్తరార్ధములోఁ బాశ్చాత్యులకుఁ గలిగిన సంస్కృతభాషా పరిచయము తోడి తులదూగునదియు విజ్ఞానచరిత్రలో సార్వలౌకిక విజ్ఞానోపకారక మగునదియు మఱొకటి కానుపింపలేదు. అలగ్జాండరు దండయాత్రకుఁ బిమ్మట భారతావనియందుఁ గొంతవఱకు విద్యావైభవమును గ్రీకులు తెలిసికొనిరి. మధ్యకాలములో 'అరబ్బులు' భారతవర్షములోని రసాయనాదిశాస్త్రములను దముదామ సాక్షాత్తుగఁ గాంచియున్నారమని పాశ్చాత్యదేశములలో ఘోషించియున్నారు. పదారవశతాబ్దమునుండి యూరోపుదేశీయులగు క్రైస్తవమత ప్రవర్తకులు కొందఱు కేవలము సంస్కృతవిద్యయొక్క సద్భావమును దెలిసికొనుటయేగాక యద్దాని ప్రాచీన భాషనుగూడఁ బరిశీలింపఁజొచ్చిరి. వారిలో 'అబ్రహీంరోజర్'

అను నాతఁడొకఁడు ౧౬౫౧వ, యేఁట భర్తృహరిగ్రంథమును డచ్చిభాషలోని కనువదించినాఁడు. ఈతీరున జరుగుచున్నను సామాన్యముగాఁ బదునెనిమిదవ శతాబ్దపు నాలవపాదము వఱకు యూరోప ఖండములో నెచ్చటను సంస్కృతగ్రంథములనుగూర్చి సత్యవార్త కానఁబడదయ్యెడి. కాని కేవలము భారతీయుల ప్రతిభావిలాసమును ఆఖ్యాయికలతోఁ గొండాడుచు సునిశ్చితముగాని ప్రవాద మొండుమాత్రము బయలుదేఱినది. పదునెనిమిదవశతాబ్దిమధ్యను భారతావనినుండి తేఁబడ్డయొకానొక గ్రంథమునుగాంచి 'వాల్టేర్' అను పండితుఁ డద్దానిని యజుర్వేదముగా భావించి తన యుపన్యాసమున మిక్కిలియు నభినందించెను. కాని యయ్యది భ్రాంతిమూలకము. ఏల యన నయ్యది పదునేడవశతాబ్దమునఁ గల్పింపఁబడ్డ యొకానొక కూటరచనయని క్రైస్తవధర్మోపదేష్ట యొకఁడు వెంటనే ప్రకటించినాఁడు. ఇట్టి యసత్య కల్పనము నాధారపఱచికొనిన పాశ్చాత్త్యుల 'యవిశ్వాసము' సంస్కృతి సాహిత్య చరిత్రము స్పష్టముగా తెలిసియున్ననాడును దరువాతి పందొమ్మిదవ శతాబ్దియందును గూడ ననువర్తించినది. కావుననే 'డూగల్డ్ స్టువార్ట్' అను దార్శనికుఁడు కేవలము సంస్కృత గ్రంథ సముదాయమే కాక సంస్కృతభాషయును నలగ్జాండరు ప్రవేశించినపిమ్మట గ్రీక్ భాషకుఁ బోటీగాఁ గపట పటులగు బ్రాహ్మణులు కల్పించినారని యాథార్థ్యముగ నుగ్గడించెను. ఆవాదమునే పిమ్మట డబ్లిన్పుర వాస్తవ్యుఁడగు పండితుఁ డొకఁడు ౧౮౬౮ వ సంవత్సరమునఁగూడ గొప్ప గ్రంథముగా సమర్థించినాఁడు.

తొలుదొలుతఁ బాశ్చాత్యులు భారతీయ పరిపాలనా సౌకర్యరూపమగు ప్రయోజనముద్దేశించి సంస్కృత భాషాభ్యాసమందుఁ బ్రవర్తించిరి. 'వారణ్ హేస్టింగ్' అను నానాఁటి బ్రిటిషుపరిపాలకుఁడు భారతీయులను శక్తి కొలఁది వారి ధర్మాదుల కనువగునటులు పరిపాలించుటయే కల్యాణమగునని సంకల్పించికొని మిక్కిలిముఖ్యములగు పురాతనవ్యావహారికధర్మగ్రంథములను దఱచి వానిసారమును గైకొని సేకరించుటకై పెక్కుమంది బ్రాహ్మణులను బురికొల్పెను. వారటులు గడించిన సారగ్రంథమును పారసీకభాషానువాదము మూలమున నాంగ్లభాషలోఁ బరివర్తించి ౧౭౭౬ వ సంవత్సరమునఁ బ్రకటించిరి. అందలి ప్రస్తావన సంస్కృత లిపిస్వరూపమును జూపుచు భారతీయుల భాషాసాహిత్యములఁగుఱించి నమ్మఁదగ్గ వృత్తాంతము నిదే క్రొత్తగ యూరోపదేశీయులలోఁ జాటినది. ఐనను చార్ల్స్ విల్కిన్స్ అను పాశ్చాత్య పండితుఁడే సంస్కృతభాష నభ్యసించుటలో యూరోపులకు మొదటి మార్గదర్శి. ఇతఁడు కాశీనగరమం దధివసించి, 'వారణ్ హేస్టింగ్' ప్రోత్సాహమున సంస్కృత వాఙ్మయమందుఁ బ్రావీణ్యమును సంపాదించి ౧౭౮౫ వ యేఁట భగవద్గీతను నంతకు రెండువత్సరముల పిమ్మట హితోపదేశమును భాషాంతరీకరించి ప్రకటించినాఁడు.

'సర్ విల్లియం జోన్స్' అను నింకొకఁడు సంస్కృతభాషాభ్యాసమునఁ బాశ్చాత్యుల కగ్రేసరుఁడైనాఁడు. ప్రతిభాయుతుఁడగు నీతఁడు సర్వతోముఖపాండిత్యము సంపాదించి

పదునొకండు వత్సరములు భారతావనియందుండి యొడతెగని సంస్కృతగ్రంథ వ్యవసాయము గావించియు, వంగదేశమున 'ఏష్యాటిక్ సొసైటి' యను సమితిని స్థాపించియుఁ బురాతనములగు భారతీయ గ్రంథములను విమర్శించుటయందుఁ బ్రజలలో నుత్సాహమును రగులుకొల్పినాఁడు. ఇతఁడు స్వల్పకాలము సంస్కృతభాష నభ్యసించి 'హార్డర్ గోథే' మున్నగు విమర్శకు లెంతయు మెచ్చుకొనిన యభిజ్ఞాన శాకుంతలమును నాటకరాజమును భాషాంతరీకరించి ౧౭౮౯ వ క్రైస్తవాబ్దిని ప్రకటించియున్నాఁడు. పిమ్మటఁ గొంతకాలమునకు ధర్మశాస్త్రము లన్నింటిలో మేలుబంతి యనఁదగ్గ మనుస్మృతిని గూడ భాషాంతరములోనికిదించి ప్రకాశపఱచినాఁడు. సంస్కృతగ్రంథములను ముద్రించెడి మహాభాగ్యమును జూన్సు తన్మూలమగు యశస్సునకుఁ బ్రథమపాత్రుఁ డగువాఁ డితఁడే. ౧౭౯౨ వ సంవత్సరమం దితఁడు కాళిదాసు గావించిన ఋతుసంహారమనెడి శృంగారప్రధానమగు ఖండకావ్యమును ముద్రింపించినాఁడు.

పిమ్మట సంస్కృత భాషా పరిశ్రమ కావించినవాఁడు 'హెన్రిథామస్ కోల్‌బ్రూక్' అను సుప్రసిద్ధ పండితుఁడు. ఇతఁ డనుపమానమగు ప్రతిభయు నద్వితీయమగు వస్తువిచారవైశద్యమును గలిగి తొలుత సంస్కృత భాషను దత్సాహిత్యమును శాస్త్రీయరీతిగ విచారించి కేవలము వివిధశాఖలకుఁ జెందిన సంస్కృత గ్రంథములనే గాక వానికి సంబంధించిన భాషాంతరానువాదములను దద్విషయములను విమర్శించిన

యుపన్యాసములను బ్రకాశపఱచుచుఁ దరువాతి పండితులు
కావించు గ్రంథసౌధములకు గట్టి పునాది నేర్పఱచి పెట్టి
నాఁడు.

పందొమ్మిదవ శతాబ్దిపు ప్రారంభమున భారతదేశము
నకు విచ్చేసి "కోల్‌బ్రూక్" పండితుఁడు సంస్కృతభాష నభ్య
సించుచుండ నానాఁడు యూరోప దేశములలో జరుగుచున్న
సంగ్రామము యూరోప దేశీయుల సంస్కృతభాషా విజ్ఞాన
వ్యాప్తికి హేతువయ్యెను. "అలగ్జాండర్ హామిల్టన్"
అను నాంగ్లేయుఁ డొకఁడు భారతావనినుండి సంస్కృత
భాషాజ్ఞానమును గడించి ౧౮౦౨ వ యేఁటఁ దన
దేశమునకు బయలుదేఱి మార్గవశాత్తుగ 'ఫ్రాన్స్' దేశ
మార్గమునఁ బోవఁ జొచ్చెను. ఇంతలోఁ దీవ్రమగు నల
జడిచే నాంగ్లేయుల సందఱను గ్రోధాగ్నియందు మగ్గింప సమ
కట్టిడి 'నెపోలియన్' యను మహావీరుఁ డాజ్ఞాపింపఁ బాపమీ!
హామిల్టన్ పండితుని "పారిస్" నగరమున బందివైచిరి.
ఇటులు రవ్వంతేనియు స్వాతంత్ర్యము లేక పరులకుఁ జిక్కి
యున్న యీ పండితుఁడు తద్దేశీయులు కొందఱి హృద
యము విశేషించి 'ఫ్రెడ్రిక్ ష్లెగల్' అను సుప్రసిద్ధ జర్మను
దేశీయ కవివరుని హృదయము నాకర్షించి సంస్కృత భాషా
భ్యాసమందు నుత్కంఠితులనుగా నొనర్చెను. తత్ఫలముగ
"ష్లెగల్" మహాశయుఁడు భారతీయుల భాషయు బుద్ధివైభవ
ము నను విషయమును గుఱించి ౧౮౦౮ వ సంవత్సరమున
* ప్రబంధ మొండు రచించినాఁడు. అట్టి యీ గొప్పపండితుఁడు

పాశ్చాత్యవిధిని చారిత్రవిధిని నుపయోగించుటచే భాషాశాస్త్రమునం దపూర్వమగు విపరిణామము సల్పినాఁడు. అద్దానినాధారపఱచికొని ౧౮౧౬ వ వత్సరమున 'బ్రాన్సు బాప్' అనునతఁడు సంస్కృతమందలి తిఙన్తములకును, గ్రీకు — లేటిన్ పారసీక — జర్మన్' భాషలలోని తిఙన్తములకుఁగల సాదృశ్యవైదృశ్యములను నిరూపించు గ్రంథ మొకటి దానిని రచించెను. ఈ గ్రంథముద్వారమున 'ష్లెగెల్' పండితుని యుద్యమము సంస్కృతభాషాధ్యయనము వ్యాపించుటలో హేతువైనది. ఈ 'ష్లెగల్' పండితుని యుద్యమముచేతనే జర్మనుల కుత్సాహము హెచ్చుపెరిగినది. ఆనాఁటినుండి 'జర్మన' లత్యంతాసక్తిని సంస్కృతభాష నభ్యసింపఁ లయునని యొకరికన్న నొకరు ముందునకు సాగిరి. 'ష్లెగల్' పండితుఁడు నాటిన భాషాశాస్త్రాంకురమును బిమ్మట నాదేశీయులే పసిగొని పెంచి యభ్యుదయము గావించి వికసింపఁజేసినారు.

తొలుత సంస్కృత మభ్యసించు రోజులలో, పాశ్చాత్యు లానాఁటి భారతీయ పండితుల గోష్ఠులందు సుప్రసిద్ధమై యున్న లౌకిక సంస్కృతభాషయందు మాత్రము దత్తావధానులై యుండిరి. కావునఁ బందొమ్మిదవ శతాబ్దపు నుత్తరార్ధము దాఁక లౌకిక సంస్కృత గ్రంథములను మాత్రమే పరిశీలించుటయుఁ బరివర్తించుటయుఁ బ్రకటించుటయు జరిగినది.

“కోల్బ్రూక్” పండితుఁడు పూర్వము ౧౮౦౫ వ యేఁట వైదిక గ్రంథముల యుదంతము సవిస్తరముగ వేదవిషయకమగు తన గ్రంథమునఁ బ్రస్తావించియే యున్నను, దరువాత

దాదాపు నిరువది యేండ్లకుఁ బిమ్మట గాని, 'రోసన్' యను జర్మను పండితుఁడు, 'ఈస్టిండియా కంపెనీలోని' తాళపత్ర గ్రంథములనుగాంచి వానిని బ్రకటించినచో వైదిక సాహిత్యమంతయు సులభముగనే యూరోపుల దృష్టిపథమునఁ బడఁగలదని దృఢపఱచికొని వానిని ముద్రించుటకే సమకట్టఁడాయెను. అతఁడు సంపాదించిన ఋగ్వేదీయ ప్రథమాష్టకము వాని జీవితము ముగిసిన పిమ్మట ౧౮౩౮ వ సంవత్సరములోఁ బ్రకటింపఁ బడెను. ఐనను వైదిక భాషాశాస్త్రమును బహులు దేరఁదీసిన 'రుడాల్ఫ్ రోత్' పండితుఁడు వైదిక సాహిత్యమును దచ్చరిత్రమును గుఱించి గావించిన ప్రఖ్యాతమగు ఖండకృతి ప్రకటింపఁబడిన పిమ్మటనే (౧౮౪౬) వైదిక సాహిత్య చరిత్రమందు హెచ్చుగఁ బాశ్చాత్యులదృష్టి పడెను. పిమ్మటఁ బందొమ్మిదవ శతాబ్దపు నుత్తరార్ధమున సర్వతోముఖముగఁ బెచ్చు పెఱిగిన పాశ్చాత్యపండితుల పరిశ్రమము చే వేదకాలము నాఁటివి పిమ్మటివియునగు సంస్కృత గ్రంథములన్నియుముద్రణ ప్రచారముల వలన సర్వసాధారణములైనవి.

ఇటుల పాశ్చాత్యులు గావించిన పనులను గొలతవేసి చూడఁగోరువారిద్దానిని ముఖ్యముగ మఱువఁదగదు—ఈ దేశమున నితర దేశములకంటె పనిచేయువారు కడు స్వల్పము. గ్రంథసమూహము చూతమా! మితియు మేరయుఁ గానుపింపదు. పరికింప నాలుగు వేదములే గ్రీకు దేశములోని ప్రాచీన గ్రంథము లన్నింటికి సరిరాఁదగియున్నవి. ఐనను గ్రీకులయు రోమకులయు నిద్దఱి గ్రంథములు మొత్తమునఁగూడ

విరాజిన సంస్కృత సాహిత్యము నొక నూరు సంవత్సరముల లోనే పాశ్చాత్యు లామూలాగ్రము పరామర్శించి నారనుట విస్మయావహము. పరిశీలించుడు. గ్రంథము లను బెక్కింటిని ముద్రింపించిరి. ముఖ్యములగు వానిని హెచ్చుగ భాషాంతరీకరించిరి. పాశ్చాత్యపండితుల శ్లాఘనీయ మగు పరిశ్రమకు ఫలముగా నితరభాషలలో నెచ్చటను నింతదనుక గాన్పింపని విశాలమగు సంస్కృత శబ్దార్థకోశ మొకానొకటి యేర్పడినది. మఱియు సంస్కృత సాహిత్యములోని సర్వ శాఖలలో చర్చానహము లగు వివిధనిర్ణయములు సంపాదింప బడినవి. విమర్శన [illegible] యట్టివానిని సేకరించి యతి విశాలమగు సర్వార్థసంగ్రహమను గ్రంథ మొండు వ్రాయవలసి యున్నది. ఇంకన 'ఇండో-యార్యుల' పురావృత్తాంతము లన్నింటిని సంగ్రహించుచు, నసాధారణము నతివిశాలము నగు సర్వార్థకోశ మొకటి యేర్పడి వివిధ దేశములలోని యుత్తమపండితులు దాదాపు ముప్పదిమందిచే మిక్కిలి యాద రముగ భాషింపబడుచు నిపుడు 'స్ట్రాస్‌బర్గ్' పట్టణమున సం చికా రూపముగ బ్రకటింపబడుచున్నది ౧౮౯౭వ క్రైస్తవా బ్దిని దాని ప్రధానసంపాదకుడు 'వియన్న'పట్టణ వాస్తవ్యుడు నగు బ్యుహ్లర్ పండితుడు కాలమృత్యువు వాతబడుటచే బాపము సంస్కృతవిద్యకు గొప్ప హాని తటస్థించినది. ఐనను నాపని నిర్వహించుటలో నేరుపరియు భారతీయ విద్యావిచక్షణుడు గాటింజన్‌నగర వాస్తవ్యుడును నగు 'కీల్‌హారన్' పండితుడట్టి యీ సర్వార్థకోశము నిప్పుడు చక్కగా బరిపూర్తిగావించి ప్రకటిం

చుచున్నాడుగదా యని కొంత తృప్తికలుగుచున్నది.

ఇటు లంతులేని గ్రంథములను బ్రకాశపఱచుచున్నను గ్రంథసూచీ పరీక్షకు రాని ఖండకృతులు వేలకొలఁది భారతీయులయు యూరోపీయులయు పుస్తకభాండాగారములలోఁ గానుపించుచున్నయవి.

నిశ్చయముగా నింతకన్నను బాశ్చాత్య దేశములలో సంస్కృతవిద్యాపరిశ్రమ మిక్కిలియు నాదరింపఁదగియున్నది. ఈ వైదికగ్రంథములను హెచ్చుగ వ్యాసంగముచేయుటచే, ఆనాఁటి భాషాసరణి, వర్ణాశ్రమ ధర్మానుగతమగు లోకయాత్రాపద్ధతిఁ బ్రతిభా చమత్కృతి గల్పనారీతి లోనగు విషయము లింతదనుక నస్పష్టముగ నిలీనములై సుస్పష్టములు కాఁగలవు. వెయ్యేల! భారతావనియం దెచ్చుభాగ మాక్రమించియున్న హైందవుల కాదినుండియుఁ గలిగిన నాగరిక పరిష్కార విశేషము లన్నియు దానివలన వ్యక్తము లయ్యెడి. మఱియుఁ బ్రాచీనగ్రంథరాశిలో నగ్రగణ్యమై పొగడ్త చెందిన యీ సంస్కృత సాహిత్యము గుణగణముచే విరాజిల్లుచు ననుపమానమగు శోభను బరిపోషించుచున్నయది. లోకమందంతటను గ్రీక్ సాహిత్యమునకుఁ బిమ్మట స్థానము దీనికే యీయఁదగును. 'మానుష్యక పరిణామప్రకారముల'ను బోధించుటయందుమాత్ర మిదియే ప్రథమస్థానమునకు రాఁదగ్గది. గ్రీక్ సాహిత్యము పుట్టుటకుఁ బూర్వము చాలకాలము క్రిందటనే పుట్టిన యేతద్గ్రంథసముదాయము తన బాల్యదశయందే ప్రాకృత జనోచితములగు వాసనా విశేషములను

బెక్కింటిని, దస్యూలములయి లోకమం దెచ్చటను నొండొక చోట వినియుండని మతధర్మోపచయ ప్రకారములను స్పష్ట పఱచుచున్నది. ఇదిగాక సంస్కృతభాషా పరిచయముచే శబ్ద సాదృశ్యమునుబట్టి భాషాశాస్త్ర ముద్భవించినటులు వైదిక సాహితీలబ్ధిచే 'అడాల్బర్ట్ కుహ్న్', మేక్స్ముల్లర్ పండితుల వలన 'దేవతోపాఖ్యాన సాదృశ్యమునకు' సంబంధించిన దేవతా శాస్త్రము బయలు దేఱినది.

అట్టి యీ సంస్కృతసాహిత్య మన్ని శాఖలలోను స్వీయప్రకర్షను జాటుచునేయున్నది. కాని వర్ణాశ్రమధర్మమం దును దత్త్వవిద్యయందును సాటిలేని లోకోత్తరపదవిని బూని యుండుట నిక్కము. ఇండో—యూరోప వంశీయుల వివిధ శాఖలలోను భారతీయుల కేవల మొకేశాఖ స్వారాజ్యధర్మ మున కందిక పొందికగ నుండు బ్రాహ్మణ్యమును బ్రపంచవ్యాపి యగు బుద్ధమతమును ఫలింపఁజేసినది. తక్కిన శాఖలన్నియో తమ కల్పనాశక్తుల నుపయోగించుకొనక కేవల మితరమత ములలోఁ బ్రత్యయము గలిగియున్నవి. దేశాంతరులకన్న భారతీయులు చిరకాలమునుండియు మతవిషయమునుగుఱిం చియే యత్యధిక పరిశ్రమ మొనర్చుచుండిరి. ఇంతియగాక హిందువులు మహా బుద్ధివైభవమును బ్రకటించు స్వతంత్ర దర్శనములను బెక్కింటినిగూడ రచించిరి. ఆదర్శనములందలి సిద్ధాంతములు చర్చానహములు కాకున్నను సంస్కృతి భాష యందలి మత తత్త్వ విద్యల పరిణామక్రమము తెలిసికొనుటకు మాత్ర ముపకరించుచున్నయవి.

భారతవర్షములోని వైదికసాహిత్యమందలి గొప్పతనము నకు ముఖ్యముగ నందలి కల్పనావిశేషముల యసాధారణ త్వమే హేతువు. ఉత్తరదిక్కున మహోన్నతమగు పర్వత పంక్తిచే వేఱుపఱుపఁబడ్డ యీభారతద్వీప మెట్టిటో యార్యులు చేరినపిమ్మట లోకాంతరమురీతి నున్నదై సర్వముఖముల బయలుదేఱు 'ఆర్యనాగరకత' చే మిక్కిలియు రాణింపసాగినది. క్రీస్తుపునకుఁబూర్వము నాలవశతాబ్ది తుదిని గ్రీకులు పశ్చిమోత్తర భాగము నెపుడుప్రవేశించిరో యానాఁడుభారతీయులు పరసంసర్గజమగు మార్పునుబొందని తమ రాష్ట్రీయవిద్యయందెంతయు నాసక్తులై యుండిరి. ఇంకను దరువాతికాలమునఁగ్రమక్రమముగ నుప్పొంగుచు వచ్చిన పారసీకులను గ్రీకులను సిథియనులను మహమ్మదీయులను మిక్కిలియు మించిపోయిన యార్యుల జీవితవృత్తియొక్కయు సాహిత్యసంపత్తియొక్కయు దినదినాభ్యుదయ మాంగ్లేయులు చొఱఁబడినదాఁక నిరాతంకముగ సాగుచుచుండెడిది. హిందువులవలె నితరసంబంధములేకయే యింత యభివృద్ధిని 'ఇండో యూరోపవంశీయుల' యందలి యితరశాఖలవా రెవ్వరును గాంచరైరి. చీనాదేశమునఁ దక్క నితరదేశములలో నెవ్వఁడును సామాన్యముగా మూఁడు వేల వత్సరములకు ముందు నెట్టి భాషలు భాషింపఁబడ్డవో, యెట్టి గ్రంథములానాఁ డుద్భవించి యున్నవో, ఆనాఁటివారి మతధర్మములు గృహ్యాచారములు సాంఘికవుఁ గట్టుబాటు లేతీరున నుండెనో, యెందెందేయేవిధముగ వానిలోఁబరిణామ మేర్పడ్డదో గుఱుతించినవాఁడు లేఁడు.

భారతీయుల యద్భుతమగు నాగరికత చిరకాలమునుం డియు నవిచ్ఛిన్నముగ ననువర్తించుచున్నదని నిదర్శనములు కొన్నింటిచేతనే చక్కఁగఁ దెలిసికొనఁగలము. చూడుఁడు, సంస్కృతభాష క్రీస్తుపునకుఁ బెక్కుశతాబ్దముల క్రిందటవలెనే నేఁటికిని వేలకొలఁది విప్రులు విద్వద్భాషగ భాషించుచున్నారు. అటులు గ్రంథములు వ్రాయుటయందును నీ భాష పూర్వము వలె నుపయోగింపక పోదు. ప్రతిదినము నీ భాషలో వందల కొలఁది గ్రంథములును, పత్రికలును బయలు దేఱుచున్నయవి. ఇంకొక విచిత్రము: ముద్రణావిధానము సుసాధ్యమై యున్నను బూర్వమువలె వర్తమానశతాబ్దమందుఁగూడ వందలకొలఁది గ్రంథాగారములలోఁ బ్రతులను వ్రాయుటయే పరిపాటియైనది. 'అలగ్జాండరు' దండయాత్రకు ముందువలె నిప్పటికిని వేదములు నాలిగింటిని వల్లించుచున్నారు. తాటియాకులగ్రంథములు నచ్చుపడిన పుస్తకములు సమూలముగ రూపుమాసినను బైని వేదము లాయాయి ముఖములనుండి యనుశ్రుతముగ వచ్చుటకు వీలుకలదు. అనాదియగు సవితృదేవతాకమంత్రముం డిప్పటికిని ప్రత్యహము సంధ్యోపాసనయం దుచ్చరింపఁబడుచున్నయది. మూఁడువేలయేండ్లనాఁటినుండి యారాధింపఁబడు విష్ణుదేవుని యుపాసకులిప్పటికిని లెక్కకుమిక్కిలిగలరు. తొల్లింటి వలె నిప్పటికిని యాగములోని యగ్నియారణులవలననే మథింపఁబడును. ఈనాఁటి వివాహములోనగు సాంఘికవిధానము లన్నియుఁ గ్రైస్తవాబ్దము ప్రారంభించుటకుమున్నె యేర్పడ్డవి. సాంఘికధర్మానుసారవిషయమం దీయుదాహరణ మొక్కఁటే

చాలు. భారతవర్షమందుఁదక్క మఱెచ్చటనైన నిట్టి పూర్వాచారపద్ధతి గానుపించునా!

భారతవర్షములోని సంస్కృతగ్రంథ సమూహమునకు సంబంధించిన చరిత్రకాలమును ముఖ్యముగ రెండు విధముల విభజింతురు. అందు మొదటిది వైదికకాలము. ఇయ్యది సామాన్యముగా క్రీస్త్వబ్దారంభమునకుఁ బూర్వము పదునైదు వందల సంవత్సరములనుండి [illegible]డవశతాబ్దివఱకును వ్యాపించియున్నది. ఈ వైదికకాలమునకుఁ బూర్వార్ధమునఁ బ్రపంచవస్తువులను వర్ణింపఁదలపెట్టెడి పద్యసముదాయములగు వైదికగ్రంథము లుద్భవించినవి. అయ్యవి సింధునదియుఁ దచ్ఛాఖలయు నొప్తలందున్న 'పంజాబ్' దేశములోఁ బుట్టినవి. ఉత్తరార్ధమున బ్రహ్మవిద్యను బ్రతిపాదించెడి గద్యసముదాయములగు వైదికగ్రంథము లుత్పన్నములైనవి. వానిపుట్టినచోటు గంగాతీరప్రదేశములు. ఇటులు సింధునదీ ముఖము మొదలు గంగాముఖము దాఁక విశాలమైయున్న యార్యావర్తమందు వైదికకాలముననే యార్యుల "నాగరకపరిష్కారమయూఖము" లంతటఁ బ్రసరింపసాగినవి. రెండవది లౌకికసంస్కృతకాలము. ఇయ్యది వైదికకాలపు టంతిమభాగములో స్వల్పములగు కొన్ని గ్రంథములతోడఁ బ్రారంభించి క్రీస్త్వబ్ద మారంభించిన తరువాత వెయ్యేండ్లకుఁబిమ్మటిదగు మహమ్మదీయుల దాడి వఱకు వ్యాపించినది. అదిగాక యిప్పటికిని వ్యాఖ్యానరూపమునఁగానిండు, మఱొకతీరునఁగానిండు, ప్రాధాన్యముగ సంస్కృతభాష నుపయోగించుటఁజేసి ప్రకృతక్షణము వఱకును

లౌకిక సంస్కృత కాలమని వ్యవహరింపఁదగు. ఈ రెండవ కాలమందే బ్రాహ్మణులు నాటిన బ్రహ్మవిద్యాంకురము భారతవర్షములోని దక్షిణభాగమునకుఁ గొంపోఁబడి యుండెం తయు మన్ననవడసి యభ్యుదయముతోడ్ చిలువలుపలువలు నై నలు దెసలు సాగినది. ఈ రెండు కాలములలో సామాన్యముగ సర్వశాఖలందును మిక్కిలియు రాణించెడి గ్రంథరత్నములు బయలు దేఱినవి. అందు వైదికకాలములో, ప్రాచీనగ్రీక కాలమునకు విలక్షణముగ మతధర్మ గ్రంథములు మాత్రము వెలసినవి. బ్రాహ్మణములు లోనగు గ్రంథములలో నక్కడక్క చోట స్వల్పస్వల్పముగ గద్యసరణి స్పష్టపడియున్నను ముఖ్య ముగ నీ వైదికకాలమున గానయోగ్యమగు పద్యసరణియే చెల రేగినది.

లౌకిక సంస్కృత కాలము హెచ్చుగ నైహిక ఫలవిషయ ముల కందికపొందికగ నున్నది. పురాణేతిహాసములు, మహా కావ్యఖండ కావ్యములు, నాటకములు, ఆఖ్యాన కాఖ్యాయికలు, కథలు మున్నగు నిందలి వివిధశాఖలనుండియు రసవంతములగు ఫలము లనేకములు సిద్ధించియున్నవి. నిశ్చయముగా నిందం తటను పారమార్థికమగు కవితావిలాసము ప్రస్ఫుటమగుచునే యున్నది. కాని భాషాసరణి క్లిష్టమగుటను వర్ణము లస్పష్టము లగుటను గవితాశోభ కడ్డుకలిగె. సమత మాధుర్యము లోనగు గుణములు గలిగి దోషములు లేశములుకూడ లేని గ్రంథము లీకాలమందు దుర్లభము లేయగు. భారతీయసాహితీగ్రంథ కర్తల కిట్టి దోషములు రూపుమాపుటయం దొకప్పుడును

శ్రద్ధాబుద్ధి యేరుపడదయ్యెడి. వారిబుద్ధి యంతటను నతిశయకల్పనలయందే హెచ్చుగ మసలుచు వానినే మిక్కిలి ప్రచారములోనికి దింపసాగినది. చూడుఁడు. విశ్వసనీయము కాని సాంగోపాంగములగు క్రియాకలాపప్రపంచము, ప్రకృతికి సహజముకాని వైరాగ్యతీవ్రత్వము, వికృతస్వరూపములగు శిల్పములతోడి దేవతలను నిరూపించుట, హెచ్చుగవర్ణనలందు మితిమీఱిపోవుట, పురాణేతిహాసముల కంతులేకపోవుట, గద్యవాక్యరచనయందు శబ్దములను గుంచిచుట, వెనువెంటనే నిడుపైన సమాసము లుపయోగించుట—ఇత్యాది భారతీయుల స్వాభావికవాసనలచే నేర్పడ్డ యతిశయకల్పనామూలకము లగు లోటులు.

శిక్ష, వ్యాకరణము, గణితము, జ్యోతిషము, వైద్యము ఐహికధర్మవ్యవహారము లోనగు శాస్త్రములందును భారతీయు లుత్కృష్టఫలములను బడసిరి. వీనిలోఁ గొన్నివిషయము లందు భారతీయులబుద్ధి, గ్రీకులనుగూడ మించిపోయి యెంతయు విస్మయావహమయ్యెడి.

భారతవర్షీయ సాహిత్యమునఁ జరిత్రాంశము మాత్రము స్రుక్కినది. స్రుక్కుటకాదు. శూన్యమనియే చెప్పవచ్చు. పాప మెటుచూచినను నా దీపస్తంభము లేమిని సంస్కృతసాహిత్యమార్గము గాఢాంధకారబంధురమగుటను సంచరించువారు నేరుపరులైనను ప్రఘట్టములు కనుగొనలేక భ్రాంతి పడుచున్నారు. భారతవర్షములోని కవికులమునకుఁ జక్రవర్తియగు కాలిదాసునిచరిత్రను బరిశీలించుఁడు. ఇతని

కాలమును విమర్శింపగ నెయ్యేండ్లటునిటు వివాదాస్పదమై యున్నది. ఇప్పటికిని నొకటిరెండువందల వత్సరముల భేదము కానుపించుచునే యున్నది. అట్టి కవిసార్వభౌమునిచరిత్రకే యిట్టిగతి పట్టినపుడు తక్కినవారిమాటను దలపెట్టవలయునా! ప్రాయికముగా సంస్కృతకవులందఱియుఁ గాలవిశేషములు, సందర్భవశమున నొకండు మఱొకని శబ్దార్థములలో నేదియో యొకటియుట్టంకించుట- భాషా- రీతినిబట్టి యేర్పడ్డ పరిణామము లోనగు నిట్టి చాల యాదృచ్ఛికములగు నాంతరలింగములచే మాత్రము సాధింపఁదగ్గవై యున్నవి. ఒకరిద్దఱుమాత్రము తమ కాలవిశేషాదులను వారిగ్రంథములలో శ్రోతృగ్రాహికగఁ దలపెట్టియుండిరి. ఇట్లీ భారతవర్షమునఁ బూర్వము చరిత్రలేమికిఁ గారణములు రెండు కానుపించుచున్నవి. మొదటిది చూతము. భారతీయులేనాఁడును జరిత్రకెక్కున వీరకర్మములు కావించియుండలేదు. గ్రీకులకుఁ బారసీకసమరములు గోసుకులకు ‘పునికసంపరాయ’ మటులు భారతీయులకుఁగూడ నేయుద్ధములునైనఁ బ్రాప్తించినచో వారిందలి వీరులను సంస్తంభవించి వీరపురుషుల ప్రాపుగోరి వారి విక్రమాదికము గ్రహించుచు జరిత్రవస్తువును సంపాదించెడివారే. ఇంక రెండవది చరిత్రలను వ్రాయఁదగ్గవారన్ననో బొత్తుగా బ్రహ్మవిద్యావాసన బలసిపోయి సంసార మసారమనియు మన మొనర్చు కర్మములన్నియుఁ బాపాయతనములనియు భావించి బహుశః చరిత్రాంశమును రక్షించుటలో విముఖులై యుండవచ్చును.

విషయ మిటులుండుటవలన నైదవశతాబ్దిదాఁక నుండు

నాయాయి గ్రంథముల పుట్టుక నుద్దేశించిన కాలవిశేషములు దురవగాహములే యగుచున్నవి. అందును వైదికగ్రంథములకు సంబంధించిన కాలవిశేషము లాంతరప్రమాణములచేతనే సాధింపఁదగ్గవి కావుటను ననుమానైకశరణములైనవి. అందు భాషయందు రీతియందు మతాచారములలోను సాంఘికనియమములలోను నాయా పరిఘట్టములం దేరుపడ్డ స్వభావభేదముల నాధారపఱచికొని వేదకాలమున రంగత్రయము చూపఁబడినది. ఇట నొక్కొక్క రంగమందును గానుపించెడియట్టిస్వరూపభేదము నిశ్చయముగఁ గొలఁదికాలములో నేర్పడ్డది కాదు. అట్టిభేదము కలుగుటకుఁ జాలకాలము పట్టియుండును. ఇఁక నొక్కొక్క రంగమునకుఁ గాల పరిమాణమును శతాబ్దముల లెక్కచేతనే సాధింపఁబోవుమాకు 'ప్రాయోవాదము' మాత్రమే సిద్ధాంతీకరింప వీలగును. అందు రెండవ రంగమునకుఁగల యవసాన సీమను క్రీస్తువునకుఁ బూర్వమైదవ శతాబ్దము పిమ్మట వఱకుఁ గల్పింప బొత్తిగా వీలులేదు. ఏమందురా ! యందావిర్భవించిన సిద్ధాంతములను బుద్ధ భగవానుఁడు పూర్వపక్షము గావించి యుండుకతన వానికన్న నయ్యవి పూర్వములనుట వ్యక్తమే. బుద్ధుఁడు క్రీస్తువునకుఁ బూర్వము ౪౮౦-వ సంవత్సరమందుండెననుటకు బౌద్ధ సభలు పెక్కింటిలో వ్రాసిన లేఖప్రమాణములు సాక్ష్యములు. కావున నా రేఖనుమీరి ద్వితీయ రంగావసాన సీమను గల్పించుట యన్యాయ్యమే. వేదకాల ప్రారంభమును గూర్చి విద్వాంసులకు విభిన్నరుచులు గలవు. సంస్కృతభాషాభిమానులు తత్ప్రారంభ మెంతయో పూర్వకాలికమని పక్షపాతము పూనిస్థాపింతురు. క్రీస్తువునకుఁ

బూర్వము రెండువేల సంవత్సరములపుడు దాని యారంభమని పెక్కుమంది యందురు. ఈవాదమంత సిద్ధాంత పఱుపఁదగ్గది కాదు. ఏమందురా ! అది మొదలు రెండవ రంగము ముగిసిన దాఁక దీర్ఘమగు పదిహేనువందల సంవత్సరములు వైదిక కాలము భాషగల్పనలయందుఁ గలిగెడి స్వరూప భేదము లేర్పడుటకుఁ గావలసిన దానికన్న మిక్కిలియు హెచ్చుగ నున్నటులు కానుపించుచున్నది. గ్రీక్ దేశములోని 'హోమరిక్_అత్రిక్' అనువానికిఁ గూడ నిట్టి స్వరూపభేదము చూపట్టుచున్నది. అయ్యది దీనిదృష్ట్యా స్వల్పకాలములో నేర్పడ్డది. అటులే యిందుఁగూడ నట్టిభేద మేర్పడుట కంత దీర్ఘకాల మక్కఱలేదు. కావునఁ గ్రీస్తుపునకుఁ బూర్వము రెండువేలవత్సరములు తత్ప్రారంభమని 'మేక్స మూలర్' చెప్పిన మొదటి సిద్ధాంతము తత్వార్థము చెందకపోయినను దానికిఁ జేరువుగ మాత్రమున్నది. లేక రెండువేల వత్సరములు దాని యారంభ మందుమా! మొదటి రంగములో మిక్కిలి యపూర్వములు నవీనములునగు మంత్రములలోఁ గానుపించెడి స్వల్పములగునట్టి భేదములు పుట్టుటకు మూఁడువందల యేండ్లు పట్టియుండును. ఇంకను మఱొక విషయము. ప్రాచీనమగు 'అవస్త భాషకును' వైదికభాషకును, బరస్పరము మాపుటకు వీలులేనియన్యాదృశమగు సాదృశ్యము కానుపించుచున్నయది. వర్ణవికార నియమములను బ్రవర్తింపఁ జేయుటచే అవస్తా గ్రంథమందలి పదములు వైదికపదములుగ మాఱును. అట్టిపదములు వేదములందలి యర్థమును గవితారీతినిగూడఁ గలిగి యుండును.

పెక్కేల ! వైదిక భాషయందలి ప్రథమరంగమునకు సమకాలికమగు అవస్తయందలి ప్రథమరంగమునుఁ గూడ జూడ గలిగినచో నారెంటికిఁగల యత్యంత సాదృశ్యమునుజూడఁ గలుగుదుము. ఈ విధముగ భారతీయార్యులు వైదిక సాహిత్యము ప్రారంభించుట కొకింత పూర్వముననే పారసీకార్యులతోడి యెడఁబాసియుండవచ్చునని తేలుచున్నది. కావున వారు సామాన్యముగ క్రైస్తవాబ్దారంభమునకు ముందు ౧౫౦౦ యేండ్లకుఁ బూర్వము భారతవర్షపు పశ్చిమోత్తరభాగమును బ్రవేశించిరని సిరాంతంకముగఁ జెప్ప వచ్చును.—ఈసిద్ధాంతము లన్నియు నొక్కసారి దూసివేసి మఱియొకఁడు 'బొన్న' పురవాసి 'జాకోబి' యనుపండితుఁడు భారతీయుల వైదికగ్రంథ సమూహము క్రీస్తునకుఁ బూర్వము నాలుగువేల సంవత్సరముల ముందునుండి యారంభించినదని యుద్ఘోషించినాఁడు. కాని వాని యీయూహ జ్యోతిర్విద్యామూలకము. వైదిక శబ్దమొకదానికిఁ గాలవాచకత్వము చెప్పుచు వేదకాలారంభమున నొకానొక ఋతుపరివర్తనము ప్రారంభించెనని యాతఁడు నిశ్చయించెను. కాని యాశబ్దమున కాతఁడు కల్పించిన యర్థము భ్రాంతిమూలకము కావున నిట్టిది మనోజ్ఞము నాదరణీయముఁ గాదు. ఈవాద కోలాహలముం జొఱక సర్వవిధములఁ దదారంభకాలము గ్రీక్ సాహిత్యారంభ కాలముకన్నఁ జాలపూర్వమని మాత్ర మనుకొని సంతోషింతుము.

లౌకిక సంస్కృతగ్రంథకాలవిశేషమును నిరూపించుట యందొక్క యాంతరలింగములే కాదు—వైదేశికాగంతు

కులు సేకరించిన బాహ్యసాధనములు కూడఁ గొన్ని యుపకరింపఁ జాలియున్నయవి. ఆసాధనము లెవ్వియో నిరూపింతము. మొట్టమొదట—'అలగ్జాండరు' భారతవర్షమును ప్రవేశించినది క్రీస్తునకుఁ బూర్వము ౩౨౬ వ సంవత్సరము. అదిమొదలు గ్రీక్ దేశీయులు పెక్కుమంది యపుడపుడరుదెంచి యిచటఁ గొంతకాల ముండెడివారు. వారిలో 'మెగస్తనీస్' యనునతఁడత్యంత స్మరణీయుఁడు. ఇతఁడు సామాన్యముగా క్రీస్తువునకుఁ బూర్వము ౩౦౦ వ సంవత్సరమునఁ బ్రవేశించి పాటలిపుత్రరాజధానియందు నిలుకడగ నుండి యానాఁడు తాను ప్రత్యక్షముగఁ బరికించిన భారతవర్షీయవృత్తాంతము నసమగ్రమైనను నమూల్యమైనదాని ప్రస్తావించి యున్నాఁడు. పిమ్మటఁ గొన్ని శతాబ్దములు గడచిన తరువాతఁ దీర్ఘయాత్రాకాలమున "ఫాహియాన్, హియాన్‌త్సాంగ్, ఇట్సింగ్" యను చీనాదేశీయ క్షపణకులు మువ్వురు విచ్చేసిరి. వారాయా తీర్థక్షేత్రములను దిరిగిదిరిగి యచ్చోటి విషయములను గుఱించి వ్రాసిపెట్టిన లేఖలు సురక్షితములై యాంగ్లములో నిపుడు పరివర్తితములై ప్రకటింపఁ బడియున్నవి. అయ్యవి భారతీయుల సాంఘికనియమములలోను మతాచారములలోను, బౌద్ధశిలాలేఖాదు లందును నానాఁటికిఁ గానుపించు నవస్థావిశేషముల నుగ్గడించుచున్నయవి. భారతవర్షీయ గ్రంథసముదాయమును గూర్చిన పెక్కు విశేషములు వానివలనఁ దెలియనగును. అందు విశిష్య "హియాన్ త్సాంజ్" అనుమహాశయుఁడానాఁటి సంస్కృత కవులను గుఱించి సారవంతములగు విషయములను సంపాదించి పెట్టినాఁడు. వారు రాక

పూర్వమున్నట్టి కవీశ్వరునొక్కని గూర్చియు నియమముగ కాలనిర్ణయము చేయుటకు వలను బడదయ్యెడి. మూవురు జ్యోతిషికులు మాత్రము తమ పుట్టిన సంవత్సరములను తమ గ్రంథములలో నిర్దేశించియుండు కతన వారుముగ్గురును క్రీస్తు పునకుఁ బిమ్మట నైదారు శతాబ్దములలోని వారనుట సునిశ్చితము. తొలుత విచ్చేసిన చైనభిక్షువులు సంపాదించిన వృత్తాంతమే భారత వర్షములోని శిలాశాస్త్రాదికము ప్రాప్తిం చుటకు బీజమైనది. దానివలననే బుద్ధభగవానుఁడు పుట్టిన పత్తనము కపిలవస్తువేయని ౧౮౯౬ వ సంవత్సరపు 'డిశంబరు' మాసమున నిర్ధరింపఁ బడ్డది. లౌకిక సంస్కృత కాలము ముగియునపుడు మహమ్మదీయాక్రమణమను తరంగములనుండి విచ్చేసిన 'అల్బెరూని' యను 'పరదేశపు' కవి ౧౦౩౦ వ యేట సంగ్రహించిన 'ఇండియా' యను గ్రంథమునఁ బెక్కు విశేషము లుట్టంకింపఁ బడ్డవి.

ఇంతవఱకు ప్రసంగముచే లౌకిక సంస్కృత గ్రంథ విషయమందును నైదవ శతాబ్దిదాఁకనున్న కవికాల నిర్ణయ మన్యోన్యాశ్రిత లింగములచేతనే సాధింపఁదగినదని పూర్వము మేమన్నదిపుడు సువ్యక్తమైనది. తరువాత భాషారీతియు మనోవ్యాపారములయు స్వభావ భేదము చేతనుగాని బూర్వ కవీశ్వరులఁ బేర్కొని యుండుట వలననుగాని గ్రీకులలో లేక యన్యులలో ప్రఖ్యాతి వడసిన రాజేంద్రులను బ్రస్తుతించియుం డుట కతననుగాని, క్రొంగ్రొత్తలుగ నేర్పడ్డ జ్యోతిశ్శాస్త్రసిద్ధాం తములను బరామర్శించియుండుటఁబట్టిగాని యథాసంభవముగ సిద్ధించిన యాయా లింగములచేఁ గవీశ్వరుల పౌర్వా

పర్యము నిర్ణయింపఁ బడుచున్నది. అటులే యిప్పటికి సేకరించు కొనిన విమర్శకోపకరణము లీవిషయములో హెచ్చుగ నుప కరించు చున్నయవి. ఇంకను నాణెములు, రాగిరేకులు, శిలాలేఖలు స్తంభాక్షరములు పరిశీలించి పెక్కుడు పండితు లిపుడు విమర్శించుచున్న పురాతన రాజకీయ చారిత్రక విష యముచే సంస్కృత సాహిత్య చరిత్రమార్గమునఁ గూడ గొప్ప వెలుతురు గలుగ వచ్చునని తలఁచు చున్నారము. అటులు విమర్శించి నిర్ధరించిన విషయములు ప్రాచీన భార తీయుల రహస్యములను బ్రకటింప బ్రయత్నించెడి—'కోర్పస్ ఇన్స్క్రిప్షియోనం ఇణ్డికేరమ్' 'యెపిగ్రాఫిక్ ఇన్డిక్' లోనగు పత్రికలు పెక్కింటను బ్రకటింపఁ బడినవి. ప్రకటింపఁ బడు చున్నవి. ఇంకను నిప్పటికిఁ గావించెడి శిలాశాసనాది ప్రయ త్నము తరువాతి సంస్కృత కవులు కొందఱి కాలవిశేషము లను నిర్ణయించుట చేతను, మతాచారములకుఁ గల యా నాటి స్వరూప విశేషములను వ్యక్తపఱచుట చేతనుసంస్కృత సాహిత్యమునకు సర్వాంగ ప్రకాశ మొనర్చు కతనను సాహిత్యము—మతధర్మము వీని చరిత్రను బెంచి పెద్దది గావించినది. మఱియుఁ గష్టబడినఁగాని కనుగొనలేని పద్యబద్ధములగు కొన్ని శిలాలేఖలు—సంస్కృత మయములు ప్రాకృతమయములునగు కావ్యములుకొన్ని క్రీస్త్వబ్దము ప్రారంభించి నపుడే యుండెనని యూహింపఁ జేయుచున్నయవి. ఈవిషయ మెన్నఁడును బూర్వము తెలిసి యుండలేదు.

అందుఁ బురాతనములైనను శిలాలేఖలు సంస్కృత సాహిత్య చరిత్రను వెదకు వారి కెక్కుడు సాయ మొనర్చు

చున్నయవి. అయ్యవి ప్రాచీనమగు సంస్కృత భాషాలేఖన పద్ధతికిఁగల స్వరూపమును నానాఁటి భాషాగతి చెందిన దశావిశేషమును జక్కఁగ స్పష్టపఱచుచున్నవి. అందుఁ బురాతనములైనవి క్రీస్తునకుఁ బూర్వము ౨౫౯ వ వత్సరమునుండి ౨౨౨ వ సంవత్సరము దాఁక యుత్తర భారత వర్షమున సామ్రాజ్యము చక్కఁబెట్టిన బుద్ధమతానుయాయియగు నశోక మహారాజునాఁడు చెక్కినశిలాలేఖములు స్తంభలేఖములునయి యున్నవి. ఈ సార్వభౌముని రాజ్యకాలమున జరిగిన మూఁడవ బౌద్ధశాస్త్రచర్చాసమితియందు బౌద్ధసిద్ధాంతములు నెలకొలుపఁబడినవని యూహింపఁబడుచున్నవి. వీనివలన నానాఁటి రాజకార్యములయు మతాచారములయు వ్యావహారిక భాషలయు స్వరూపవిశేషములు చక్కఁగఁ దెలియుట స్పష్టమే. అయ్యవి బహుసంఖ్యారూపమున నున్నవై కత్తియవారాంతర్గతమగు గిరి నగరము మొదలు—ఉత్కలములోని "ఢౌలి" వఱకును గాబూల నదికి నుత్తర దిశయందున్న కపర్దగిరినుండి 'ఖల్సి' పర్యంతమును, వ్యాపించియున్న భారతావనియందంతటను విప్రకీర్ణముగ నున్నవి. వాని నన్నిటిని ప్రబల ప్రయత్నముచే జదివి యిపుడు భాషాంతరములోనికి దించినారు. వానిలో స్తంభలేఖమొందు బుద్ధభగవానుని జన్మవాసమునకు స్మారకముగ నశోకుఁడు నాటించినది ౧౮౯౬ వ సంవత్సరమందే దొఱకినది.

అశోకుని యీ శిలాలేఖలే భారతీయలేఖన ప్రకారములను బయలుపఱుపఁగల పురాతనప్రమాణములు. చాలకాలము

సందేహాస్పదముగనున్న భారతీయుల లేఖన పద్ధతియొక్క ప్రాథమికస్థితిని ప్రారంభకాలమును 'బుహ్లర్' పండితుఁడిపుడు క్రొత్తగా గనుపెట్టిన లిపివిద్యావిమర్శకములగు సాధనముల చేతఁ బ్రకాశపఱచినాఁడు. అందిది యొక నిర్ణయము. పూర్వము భారతవర్షమున వర్ణమాల ద్వివిధముగ నుండెను. అందు 'ఖరోష్ఠి' యనెడి యొకటి క్రీస్తువునకుఁ బూర్వము నాలవ శతాబ్దమునుండి క్రీస్తువునకుఁ బిమ్మట రెండవశతాబ్దిదాఁక గంధారములలో నుపయోగింపఁబడ్డది. అట్టి యిది క్రీస్తువునకుఁ బూర్వ మైదవశతాబ్దియందు 'సెమిటిక్' శాఖలోని 'అరమైక్' వర్ణమాలనుండి తేఁబడినది. కావుననే యిందును మూల భాషయందున్నటులు లేఖనపద్ధతి యెడమవైపునకుఁబోవును. మఱొకటి 'బ్రాహ్మి' యనెడి భారతీయుల రాష్ట్రీయవర్ణమాల. ఇప్పటికిఁ గానుపించు విరూపములు సరూపములునగు వర్ణమాలలన్నియు నందుండి పుట్టినవే. దానివ్రాత కుడివంక కరుగును. 'బుహ్లర్' పండితుఁడు మాత్ర మిచటఁగూడ నీ విధముగ నభిప్రాయపడుచున్నాఁడు. దానిని వ్రాసెడిపద్ధతి మొదట నిది గాదు. ఏమందురా? క్రీస్తువునకుఁబూర్వము నాలవశతాబ్దియందుఁబుట్టిన యొకానొక నాణెమునందు దానివ్రాఁత యెడమకుఁ బోవునటులు గానుపించుచున్నది. కావున నీ వర్ణమాలయును ప్రాచీనములగు 'అస్సీరియనుల తూనికలందుగాని, క్రీస్తువునకుఁ బూర్వము ౮౯౦ వ సంవత్సరమునం దుట్టంకింపఁబడ్డ 'మోయబైట్' శిలయందుఁ గాని కానుపించెడి యుత్తరదేశీయ సెమిటిక్ లేఖనపద్ధతియొక్క ప్రతికృతిచేఁ గల్పింపఁబడినది. అట్టి యిది క్రీస్తువునకుఁబూర్వము ౮౦౦ వ సంవత్సరములోపల

'మసబటోమియా' నుండి భేరమునకువచ్చినవారి కటఁ జిక్కిన టులు తోఁచుచున్నది అని

భారతీయ లేఖన పద్ధతిని స్పష్టపఱచెడి సాధనములు చాల తక్కువగను నర్వాచీనములుగను నుండుట నిజమే. ఎవ్విధముగనైనఁ గ్రీస్తువునకుఁ బూర్వము నాలవశతాబ్దముకన్నఁగాని యశోకునికాలముకన్నఁగాని ప్రాచీనములగు శిలాలేఖాదిసాధనములు దొఱకుటలేదు. ఈవిషయమునఁ దత్సాధనములు లేకపోవుటఁబట్టి తదభావము నిర్ణయింపఁగూడదు. చిరకాలమునుండియు లేఖనసామగ్రి సౌకర్యమేరుపడియున్నను భారతీయులలో నధ్యయనరీతియే యిప్పటికిని బ్రబలిపోయియున్నది. శ్రుతులు శాస్త్రములు సర్వత్ర గురుముఖమువలననే విందురు. కాని గ్రంథముల వలనఁ గాదు. ఈతీరున గ్రంథములకంటె ముఖపాఠమునే భారతీయులత్యంత మాదరించిరి. ఇదియే వైదికసాహిత్యసముదాయమున గ్రంథమునకుఁగాని లేఖనమునకుఁగాని వేరైనఁ జూపకుండుటకు హేతువని భావింతుము. ఇప్పటి కవులుగూడఁ దమ గ్రంథముల నితరులు చూచినదానికన్న నధ్యయనము చేయుటచే నధికానందము నందుచున్నారు. అదిగాక చిరకాలము నుండి వచ్చెడి యీ సంప్రదాయము — ఒకప్పుడు లేఖనోపాయము తెలియని నాఁడు భారతీయుల ఛందస్సులు శాస్త్రములు ప్రారంభింపఁ బడ్డవని యూహింపఁ జేయుచున్నది. ఋగ్వేదములోనున్న పరంపరా పాఠ సంప్రదాయము గూడ నేతల్లేఖనోపయోగములను గుఱుతింపక ముందే యభ్యుదయ మందినది. కావున లేఖన ప్రకారమును స్పష్టపఱచెడి యీ

శిలా లేఖాదులు పుట్టుటకుఁ బూర్వమే జనులు లేఖనోపాయములను గనుగొని యుపయోగించినారనుట నిశ్చయము. అశోకుని శిలా లేఖలందలి యక్షరములను బరీక్షించినను నిదియే స్పష్టపడుచున్నది. ఈ వ్రాసెడి యాచారము క్రీస్తుపునకుఁ బూర్వము మూఁడవ శతాబ్దిని తచ్ఛిలా లేఖోట్టంకనకాలమునఁ గ్రొత్తగ నారంభింపఁబడ్డదని యవి యక్షరములు తెలుపుచున్నవి. అందుఁ బెక్కక్షరములు వికృతములును మఱికొన్ని యెనిమిది తొమ్మిది విధముల విభేదములుగలవియుఁ గానుపించుచున్నవి. అదిగాక 'సెమిటిక్' శాఖకు సంబంధించిన కేవల మిరువది రెండక్షరములుగల వర్ణమాల నలువదియారక్షరములుగల బ్రాహ్మీ వర్ణమాలగ మాఱుటలోఁ జాలకాలము పట్టియే యుండును. శిక్షాశాస్త్ర విశారదులగు బ్రాహ్మణులు కల్పించిన పూర్ణావయవమగు నిట్టి వర్ణమాల 'బుహ్లర్' పండితుని వాదము ననుసరించి క్రీస్తుపునకుఁబూర్వ మైదవ శతాబ్దియందే యుండెనని తెలియుచున్నది. ఇదియే క్రీస్తుపునకుఁ బూర్వము సామాన్యముగా నాలవశతాబ్దియందుఁ బుట్టిన పాణినీయానుశాసనమందు స్మరింపఁబడ్డదై పిమ్మట వికారము చెందక యట్లేయుండెను. మఱియుఁ గేవల మీ వర్ణమాలయందు సంస్కృతభాషలోఁ గానుపించు నక్షరము లన్నియు నేదియొ యొకతీరునఁ జేర్పఁబడుటయేగాక శాస్త్రీయరీత్యా ప్రవేశింపఁబడ్డవి. అందు వ్రాసెడి క్రమమిది. మొదట మూలస్వరములగు హ్రస్వాక్షరములు, దీర్ఘాక్షరములును, దరువాత సంధ్యక్షరములును, బిమ్మట వ్యంజనములును గానుపించును. వ్యంజనములును వానివాని స్థానసామ్యమును

బట్టి వర్గములుగా నేరుపడ్డవి. "త్, థ్, ద్, ధ్, న్, — ఇత్యాది దంత్యములనియు ప్, ఫ్, బ్, భ్, మ్, — ఇత్యాది ఓష్ఠములనియు నిటులు వేఱువేఱు వర్గములుగఁ జూపఁబడినవి. చూడుఁడు! భారతీయుల యౌత్కృష్ట్యము. పదిహేను వందల సంవత్సరములు గతించినను వివిధశాస్త్రములు సర్వదిక్కులను వ్యాపించియున్నను యూరోపు లిప్పటికిని వారి భాషలోని ధ్వనుల నన్నింటిని బ్రకటింపలేని యసమర్థమున సమగ్రమునగు వర్ణమాల నాశ్రయించి యున్నారు. ఇయ్యది మూఁడువేలవత్సరములక్రిందట ప్రాచీన "సెమిటిక్" భాషనుండి గ్రహింపఁబడి "గ్రీక్" భాషయందుఁ జేర్పఁబడినటులే యిపుడును స్వరవ్యంజనముల సాంకర్యముగలిగి సంస్కారవిహీనమై యెప్పటియవస్థనే యనుభవించుచున్నది చూడుఁడు!

క్రీస్తువునకుఁ బూర్వము మూఁడవశతాబ్దియందుఁ జెక్కఁబడిన శిలాలేఖలోఁ గానుపించు బ్రాహ్మీలిపియుదీచ్యావాచ్యభేదముచే ద్వివిధముగ విభజింపఁదగియున్నది. అందుత్తరాహుల వర్ణమాలా సముదాయ మంతయునుదీచ్యశాఖనుండి యుద్భవించి పిమ్మటఁ గ్రమముగా నార్యభాషనుండి పుట్టిన ప్రాకృతభాషలలోఁ బ్రతిష్ఠవొందినది. అందు ముఖ్యమైనది దేవనాగరి యని చెప్పఁబడు నాగరీవర్ణమాల. సంస్కృతగ్రంథము లన్నియు నందే వ్రాయఁబడ్డవి. ఆలిపిలోనే పిమ్మట సంస్కృత, హిందీ, మరాఠీ, పుస్తకములు నియమముగ ముద్రింపఁబడ్డవి. అక్షరములపైని నిడుపగు సమరేఖలచే దాని స్వభావవిశేషము వేఱుగా నున్నది. ఆలిపిలో నున్న

శిలాలేఖమాత్ర మెనిమిదవశతాబ్దిలోనిది. ఆ లిపిగల ప్రాచీన గ్రంథమన్ననో క్రీస్తుపునకుఁ దరువాతఁ బదునొకండవ శతాబ్ది యందు వ్రాయఁబడ్డది. ఇఁక "అవాచ్యశాఖ"లో వర్ణమాల లెదువిధములుగ నేరుపడ్డవి. అవియన్నియు వింధ్యాద్రికి దక్షిణముగ నుపయోగింపఁబడుచున్నయవి. కర్ణాటకాంధ్ర దేశీయములగు లిపులును దానినుండి పుట్టినవే.

వ్రాయుట కుపయోగించెడి వస్తువులు చిరస్థాయులు కావు కాఁబట్టి పదునాలవశతాబ్దికిఁ బూర్వము వ్రాయఁబడ్డ గ్రంథములు పరిమితములై యునవి. భూర్జత్వక్కుల ఖండములను దాటియాకులనుమాత్రమే భారతీయులు వ్రాయుట కుపయోగించెడివారు. అందు భూర్జత్వక్కుల నుపయోగించు పద్ధతి తొలుతఁ బశ్చిమోత్తరభాగమున భూర్జవృక్షములచే నిండిన హిమాద్రి దరిదాపున ప్రారంభించి పిమ్మటఁ గ్రమక్రమముగఁ భారతావని మధ్యభాగమునఁ బూర్వ పశ్చిమప్రాంతములకుఁ గూడఁ బ్రాకినది. ఇట నొకటి గమనింపవలయు. ఇప్పటికి భూర్జత్వక్కులతో క్రీస్తుపునకుఁ బిమ్మట నైదవశతాబ్దియందుఁ వ్రాయఁబడ్డ ప్రాచీన సంస్కృతగ్రంథ మొందును నంతకుఁ గొంచెము ప్రాచీనమై క్రీస్తుపునకుఁ బిమ్మట ౧౮౯౨ వ సంవత్సరమున దొఱకిన ఖరోష్ఠీసిబద్ధమగు పాలీగ్రంథ మొందును గానుపించుచున్నను వాని యుపయోగ మంతకుఁ జాలపూర్వమందే యుండెనని చెప్పవలయును. పూర్వ మలగ్జాండరు ప్రవేశించు నప్పటికే భారతీయులు వాని నుపయోగించెడివారని "క్వింటస్ కర్టియస్" యనునతఁడు వక్కాణించియున్నాఁడు. మఱియు

లౌకిక సంస్కృతగ్రంథముల పరామర్శముచేతను "అల్బెరూణి" యనువాని యభిప్రాయముచేతను మధ్యకాల ప్రారంభమున భూర్జపత్రములనుగూడ భారతీయులు పత్రికలను వ్రాయుటకు బాహాటముగ నుపయోగించెడివారని దృఢపడుచున్నది.

మాకు దొరకిన మొట్టమొదటి తాలపత్రగ్రంథము క్రీస్తువునకుఁ బిమ్మట నారవశతాబ్దియందు వ్రాయఁబడ్డది. అయ్యది "జపాన్ పుస్తకశాలలో" భద్రపఱుపఁబడియున్నది. దాని మఱొకప్రతి 'బాడ్లీయన్' గ్రంథాలయమునఁగూడఁ గలదు. "హియాన్‌త్సాజ్" యను చైనకుపణుకుని వ్రాఁత వలనఁ గ్రీస్తువునకుఁ బిమ్మట నేడవశతాబ్దిలో భారతావనియం దంతటను సాధారణముగా నీతాల పత్రములను వాడుకొనుచుం డెడివారని తెలియుచున్నది. ఇంకను వాని యుపయోగ మంతకుఁ జాల పూర్వముననే యుండెనను విషయము క్రీస్తువు నకుఁ బిమ్మట మొదటిశతాబ్దమున తాలపత్ర స్వరూపమున నిర్మించిన తామ్రశాసనపత్ర మొకటి యూహింపఁజేయు చున్నది.

ఇఁక కాగితములను జైత్రయాత్రకు విచ్చేసిన మహమ్మ దీయులు తెచ్చిపెట్టిరి. పిమ్మట వ్రాయుటకు వానినే హెచ్చుగ నుపయోగించెడివారు. కాగితములుగల మొట్టమొదటిగ్రం థము పదుమూఁడవశతాబ్దపు పూర్వార్ధమునకు సంబంధించినది గుజరాతిలో దొరకినది. కాగితములు వచ్చుటకుఁ బూర్వమే యుత్తరభారతవర్షమున వ్రాయుటకు మసి యుపయోగపడుటచేఁ బిమ్మటఁ దాలపత్రాదులప్రచారము సన్నగిల్లఁజొచ్చినది. దక్షిణ

భారతవర్షమునమాత్రము హెచ్చుగ గంటము నుపయోగించుటచే నిప్పటికిని నచ్చుటచ్చుటఁ బత్రికలను, బుస్తకములను వ్రాయుటకుఁ దాటియాకులే వాడఁబడుచున్నవి. భూర్జపత్రములందుఁగాని తాలపత్రములందుఁగాని వ్రాసి బెజ్జమొకటి వాని మధ్యభాగమునఁగాని, యట్లువే మఱిరెండింటి నుపాగ్రములందునుగాని యేర్పఱచి వానిలో దారమునుదూర్చి పుటలు వరుసనుబట్టి కట్టివేయఁబడును. ఈ రీతిని గ్రథన మేర్పడుటచేతనే వీనికి గ్రంథమని వాడుక సిద్ధించినది.

యజ్ఞకర్మముల కపవిత్రత యేర్పడుననుభీతిచే భారతీయులేనాఁడును వ్రాయుటకు మృగచర్మములను వాడియుండలేదు. శాసనలేఖనమునకు మాత్రము తొలుత రాగిరేకులే వాడుకొనిరి. అయ్యవియు నియమముగఁ దాటియాకులయు భూర్జవల్కాల ఖండములయు నాకృతినిపోలునటులు గావింపఁబడవి.

భారతవర్షమునఁ గ్రీస్తుపునకుఁబూర్వము రెండవశతాబ్దమున "మసి" నుపయోగించెడివారని బుద్ధభగవానుని 'సమాధి' దగ్గఱి మసియక్షరములు గల పత్రము తెలియఁజేయుచున్నది. అంతకుఁబూర్వము నాలవశతాబ్దమునఁగూడ నుండెనని 'నీయార్కస్—క్విన్టస్‌కర్టియ'సుల యుక్తివాక్యములచే స్పష్టపడుచున్నది.

పత్రరూపములగు నీ గ్రంథములకుఁ బలుచని చెక్కముక్కల నటునిటునుంచి దారములతో బంధింతురు. ఒక్కొ

క్కువెడ రంగుగుడ్డలచేతను మూయుటకలదు. ఆతీరుగ్రంథము లిప్పటికిని దేవాలయములు, మఠములు, విద్యాలయములు, రాజభవనములు లోనగువానియందును విశేషముగఁ గొందఱు గృహస్థుల యిండ్లలోను గాపాడఁబడుచున్నవి. పూర్వము క్రీస్తువునకుఁబిమ్మటఁ బదునొకండవశతాబ్దిని ధారాధినాథుఁడగు భోజరాజు తనరాజధానిలో గొప్పగ్రంథాలయమొకటి యేర్ప ఱచియుంచినాఁడు. పూర్వము పెక్కు గ్రంథభాండారము లచ్చటచ్చట రక్షింపఁబడుచుండెడివని తోఁచుచున్నయది. బాణకవి యొకానొక గ్రంథాలయమున గ్రంథానువాచక పదవి నలంకరించినాఁడని వానిచరిత్ర యుగ్గడించుచున్నది. ఇప్పటికిని పెక్కుమంది బ్రాహ్మణు లచ్చటచ్చట సంస్కృత గ్రంథాలయములను శ్రద్ధతోడ రక్షించుచున్నటులుగాంచు చున్నారము.

ఇఁక సంస్కృతభాషను, నందలి గ్రంథముల స్వభావ మునుబట్టి ‘వైదికి లౌకికి’ యని యిఱు తెగలుగ వేఱుపఱుప వచ్చును, “హోమరికభాష” తరువాతిదగు గ్రీక్ భాష తోడియు, లేటిన్ భాష— వారోభాషతోడియు భేదించినటులు వైదికభాష- లౌకికభాషకన్న వేఱగుచున్నది. ఇంకను వైదిక భాషలోఁగూడ వివిధావస్థలు స్పష్టముగఁ గానుపించుచున్నవి. సమగ్రముగ సంస్కృతత్వ మేర్పడుటకుఁబూర్వ మియ్యది ప్రతి రంగమందును గొంగ్రొత్తలగు నవస్థావిశేషము లనుభవించి యున్నది. అందు మొదటిరంగమునఁగూడ నియ్యది పండిత పామరులకు సాధారణమగు వ్యావహారికభాష కాలేదు. కేవ

లము ఋషీశ్వరులచే స్వయముగఁ గల్పింపఁబడి పురోహితులకు మాత్రమే పరంపరగ దక్కుచు వచ్చుచున్నది. ఈవిషయమున భాషాగతియే పెక్కుప్రమాణములను జూపుచున్నది. అందు భిన్నకాలికములగు శబ్దరూపములనుగలిపి యొకచోటనే ప్రయోగించుట యొక ప్రమాణము. కాని యీసందర్భము "హోమరభాషయందువలె నిచటఁ బెంపొందియుండలేదను విషయము వేఱు. కావున వేదద్రష్టల వ్యావహారికభాష, వైదికభాషాదృష్టిని హెచ్చుగఁ గావ్యముల కసాధారణమగు వాక్యరచన, అర్థకల్పనలు పొందనిదియై యుండెనని నుడువ వచ్చును. వస్తుతః వేదకాలమునఁగూడ వేఱేయొక శిష్టజన వ్యావహారికభాష యుండెడిది. గ్రాంథికభాష యెచ్చటెచ్చట నుండునో యచ్చట వేఱేయొక వ్యావహారికభాష యుండు ననుట కల్లగాదు. ఇట్టి యూహించు నాచారము హెచ్చుగ భారతావనియందుఁ గానుపించుచున్నది.

వైదికభాషయే యిటులు సర్వసాధారణము కాక పండిత గోష్ఠియందుమాత్రము ప్రసిద్ధముగనుండ, లౌకిక సంస్కృత భాషమాట చెప్పనేల? నిజముగా నీ లౌకికభాష వైదికభాష కంటె వేఱైనదే. కాని వ్యావహారికభాషల కసాధారణమగు స్వరూపము మాత్రము సంస్కృతమందగుపడుటలేదు. సామాన్యముగా లౌకికసంస్కృతభాషయందుఁగూడ వైదికభాషలోని వర్ణపరిస్థితియే చూపట్టెడి. శబ్దరూపములుకూడ హెచ్చుగ నవియే. అట్లయ్యు రెండింటియందును భేదమెక్కుడు కానుపించుచున్నది. అట్టి భేదమునకు హేతువేమో విచారింపవలయును.

నిజముగా నీ భేదము క్రొత్తగాఁబుట్టిన శబ్దరూపములచే నేర్పడదిగాదు. కాలక్రమముగ జరిగిన ప్రత్యయాది లోపములచే సిద్ధించినది. చూడుడు. లేట్ప్రచారము సంస్కృతభాషలో తలఁగియే పోయినది. దరిదాపు పంద్రెండు తుమున్నంతార్థకములకుఁగాను సంస్కృతభాషలో నొక్కటి మాత్రము శేషించినది. ఇటులే తుల్యార్థములగు నానావిధ విభక్తిరూపములును ప్రయోగములనుండి జారిపోయినవి. ఈతీరున వేదద్రష్టల వ్యావహారికభాష మాత్రభాషకన్న విశేషసంస్కారములతోడఁగూడి సాంకర్యము లేనిదై కొంతవఱకు సంస్కృతభాషకు లఘుత్వరూపమగు సంస్కారమును గలుగఁజేసెను. వికారములును ముఖ్యముగ వ్యాకరణశాస్త్రమునుబట్టి యేర్పడ్డవి. భారతావనియం దాదినుండియు శబ్దశాస్త్రవ్యాసంగమన్నఁ బేరుమోగినది. సంస్కృతభాషలోఁ బదాంతమందుఁగాని, పదమధ్యమందుఁగాని సంహితాదశలో నేర్పడి ప్రయత్నముచేఁ గావింపఁబడ్డ నానావిధ సంధివిశేషములకు మూలములు తచ్ఛాస్త్రనియమములేక దా !

లౌకిక సంస్కృతభాషలో శబ్దజాలముకూడఁ జాలవఱకు మారుపుచెందినది. ఈ విశేషము సర్వభాషలకు సాధారణమైనదేకాని వైయాకరణులు కల్పించినది కాదు. వైయాకరణుల కిట్టివిషయములు లొంగియుండవు. కావున నిట్టి యీ పరిణామము భాషాశాస్త్ర మొప్పినరీతినే యేర్పడినది. ఒక్కొకచోట నితరశబ్దములు దూరుటచేతను మఱియొకచోటఁ బ్రకృతిప్రత్యయములు కలియుటచేతను నీ శబ్దకోశము సర్వ

తోముఖాభ్యుదయ మందసాగినది. కొన్నిపదములు సత్యముగఁ బ్రాచీనములైనను వేదవాఙ్మయ మందప్రయుక్తములను యదృచ్ఛాసిద్ధముగు విషయమునుబట్టియే యవి నూతనములుగఁ గానుపించుచున్నవి. మఱికొన్ని యథార్థముగ నాధునికములగు శబ్దములు గ్రామ్యభాషలనుండి యెప్పుడప్పుడు సంస్కృతభాషలోనికిఁ జేర్పఁబడ్డవి. అదిగాక వైదికభాషలోని పెక్కు శబ్దములే యన్యార్థములను జెప్పుచు మారుపు చెందినవి.

ఈ లౌకికభాషను మహావైయాకరణియగు పాణిని మహర్షి క్రీస్తుపునకుఁబూర్వము నాలవశతాబ్దపు టంతిమపాదమున సర్వతోముఖముగ నరికట్టి తిరుగ వికారములేరుపడకుండ నివారించినాఁడు. ఆతఁడిటులు సంస్కరించుటచే దీనికి సంస్కృతమని పేరువచ్చినది. ఈ సంస్కృతశబ్దము ప్రాచీన వైయాకరణులకుఁ బరిచితము కాలేదు. ఆదికావ్యమగు శ్రీ రామాయణమునమాత్రము తొలుదొలుతఁ బ్రయోగింపఁబడ్డది. సంస్కృతమనెడి యీపేరు ప్రాకృతమునుదానికిఁ బ్రతిద్వందిగ నేరుపడ్డదని యూహింతుము. క్రీస్తుపునకుఁబిమ్మట నారవశతాబ్దియందలి కావ్యాదర్శమం దీ యభిప్రాయమే చూపఁబడ్డది. ఇది యొకటి గమనింపవలయును. క్రీస్తునకుఁబూర్వ మైదవశతాబ్దినుండి యాస్కాచార్యుఁడు మున్నగు ప్రాచీనవైయాకరణులు వైదికభాషనుండి వేఱుపఱచుచు దీనిని భాషాశబ్దముచే నిర్దేశించియున్నారు. వ్యావహారికభాషకు మాత్రమే సహజములై యున్న పెక్కువిశేషములను జూపు

టయుఁ గలదు. మహాభాష్యకర్తయగు పతంజలి భగవానుఁడు దీనిని "లౌకికి" యని వచించె. పాణిన్యాచార్యుఁడును వ్యవహారమాత్రమం దుపయోగించెడి కార్యవిశేషములను బెక్కింటిని శాసించి యున్నాఁడు. దూరమునుండి పిలుచునపుడు ప్రత్యభివాదమందుఁ, బ్రశ్నోత్తరములందు, ప్లుతమును విధించుట వ్యావహారికభాషయందుఁ దక్కఁ దక్కినచోట్ల వలనుపడదు. అదిగాక యిది కేవలము గ్రంథములమాత్ర మాశ్రయించిగాని విద్యాశాలలోమాత్రము వసించిగాని యుండలేదు. ఇందుఁ గూడఁ బ్రాకృతభాషలలోవలె స్వరూపభేదములు పెక్కులు కలవని మిక్కిలి పురాతనములైన ప్రమాణములే నిశ్చయించుచున్నవి. యాస్కమహర్షియుఁ బాణిన్యాచార్యుఁడును బ్రాచ్యులయు, నుదీచ్యులయు మతభేదములను జూపినారు. కాత్యాయనుఁడుకూడ దేశభేదముచేఁ బ్రయోగభేదములను బ్రవర్తించి యున్నాఁడు. ఇఁకఁ బతంజలి భగవానుఁడాయాయిమండలముల కసాధారణములగు శబ్దవిశేషములను చూచాయగ నిర్దేశించినాఁడు. ఇట్టివ మఱికొన్ని కారణములనుబట్టి యిద్యది క్రీస్తుపునకుఁబూర్వము రెండవశతాబ్దిని వింధ్యహిమాచలముల మధ్యమందున్న యార్యావర్తమందంతటను వ్యవహరించుట కుపయోగింపఁబడ్డదని తెలియుచున్నది. కాని యెవరయ్యా! దీనిని మాట్లాడునదియాందురేమో! బ్రాహ్మణులు మాత్రమే. ఏమందురా? నంస్కృతము మాట్లాడువారు శిష్టులని పతంజలి భగవానుఁడనినాఁడు. శిష్టులన, సాధుశబ్దప్రయోక్తలు. బ్రాహ్మణేతరులుకూడ నిద్దాని నుపయోగింపకపోలేదు. మహాభాష్యమం దొకచోట నూతుఁ

డొకఁడు సూతశబ్ద వ్యుత్పత్తిగుఱించి యొకానొక వైయాకరణునితోఁ వివదించుచున్నటులు గానుపించుచున్నది. ఇట్లైనచో నాటకములందుఁ గానుపించెడి నీచపాత్రలు ప్రాకృత భాషను వ్యవహరించుట యొప్పుచున్నది. అందు రాజులు కొంద ఱుత్కృష్టవర్గీయులు మాత్రము సంస్కృతమును మాట్లాడువారు. స్త్రీలును, నీచపాత్రలును మాట్లాడునది ప్రాకృతమే. అదిగాక నాటకములలో ప్రాకృతము సంభాషించువారితోఁ బాటు సంస్కృతముపయోగించువాఁడొక యుండుకతన, వారు సంస్కృతము మాట్లాడవలయునన్న నసమర్థులైయనను దదర్థమును దెలిసికొనుటలో నేరుపరులేయని స్పష్టపడుచున్నయది. ఈతీరున నాటకద్రష్టలు, పురాణశ్రోతలునగు స్త్రీశూద్రాదులందఱుఁ గూడ సంస్కృతభాష నెఱుంగుటలో సమర్థులే యయ్యెరి. ఇటులీ సంస్కృతభాష మొదటనుండియుఁ గేవలము గ్రాంథికము కృత్రిమము నైనను వ్యావహారికభాషకు నసాధారణమగు స్వభావవిశేషము గానవగును. భారతావనియందు వందలకొలఁది బ్రాహ్మణులీనాఁటికిని దీనినే హెచ్చుగ వ్యవహరించుచున్నారనియు, ననుదినము గ్రంథములీభాషలోఁ బెక్కులు గావింపఁబడుచున్నవనియుఁ బూర్వమే చెప్పియుంటిమి. ఈ విధముగ నీభాష 'జ్యూవర్గ' మధ్యమందు సుప్రసిద్ధమగు 'హీబ్రూ' భాషతోడియు, మధ్యకాలికమగు 'లేటిన్' భాషతోడియు సరిసమానమగు యోగక్షేమము దశావిశేషము ననుభవించినది. ప్రస్తుత మనుభవించుచున్నది.

కావున సంస్కృతము తెలిసినవారందఱును నేదియో యొకటిగాని యంతకన్న హెచ్చుగాని, సర్వసామాన్యములగు ప్రాకృతభాషలు తెలిసియుండును. ఈప్రాకృతభాష లేల పుట్టినవను విషయము సంస్కృత ప్రాకృతముల పరస్పరసంబంధమును జూచినచోఁ దేలఁగలదు. ఆరణ్యకులగు నాదినివాసు లుపయోగించెడి కొన్ని భాషలుతక్క వింధ్య హిమాచల మధ్యమందున్న దేశమున "గోవా"ధిష్ఠితమగు 'పోర్చుగీస్' రాజ్యముదాఁకను బొంబాయిమండలములోను మాట్లాడెడి ప్రాకృతములన్నియుఁ బ్రాచీన సంస్కృతమునుండి పుట్టినవి. దీనిచే నీనాఁటి భారతీయుల సంస్కృతభాషాచరిత్రాన్వేషణమువలని ప్రయోజన మేమియో బోధపడఁగలదు. ఆ ప్రాకృతభాషలును దొలుత భారతవర్షములోని పశ్చిమోత్తర భాగమున జన్మించి క్రమముగఁ బూర్వదక్షిణభాగములుదక్క భారతవర్షమందంతటను వ్యాపించినవి. వాని పుట్టుకకూడఁ జాలఁ బ్రాచీనమైనదే. వస్తుతః వేదమంత్రము లేటపడు నాఁటికిని విలక్షణవర్ణములు గలిగి సర్వసాధారణమైన మఱి యొందుభాష యుండెనని తోఁచుచున్నయది. ఏమన వైదిక శబ్దములే కొన్ని యితరభాషల సంసర్గమున వికృతవర్ణములుగఁ గానుపించుచున్నవి. ఈపట్ల మఱొక హేతువూహించుటకు వలనుబడదు.

ఇంకొక విషయము. క్రీస్తునకుఁబూర్వ మారవ శతాబ్దియందు బుద్ధభగవానుఁడు తనమత మందఱును దేలికగఁ దెలియుటకై యెల్లఱకు హితమగు నొకానొక దేశ్యభాషలోఁ బ్రచారము సల్పినాఁడు. అదిగాక క్రీస్తునకుఁబూర్వము

నాలుగైదవ శతాబ్దములందుఁ బుట్టిన బౌద్ధగ్రంథములన్నియుఁ దన్మతోత్పత్తికి నెలవగు మగధదేశమునఁ బ్రసిద్ధమగు ప్రాకృతభాషతోడ రచింపఁబడ్డవి 'లేటిన్' నుండి పుట్టిన ఇటాలియన్ భాషయందున్నట్టులు మాగధియందును సంయుక్తాక్షరములు కొలఁదిగనుండుటయు హలన్తశబ్దము లజంతములగుటయు హెచ్చుగఁ గానుపించుచున్నది. చూడుఁడు! 'సూత్రం, ధర్మం' అను సంస్కృతశబ్దములు 'సుత్తం, ధమ్మం' అనియు 'విద్యుత్' అను శబ్దము 'విజ్జు' అనియు మాగధియందు మాఱిపోయినవి. ఇటులే సర్వసాధారణమగు మఱొండుభాష దాక్షిణాత్యులగు బౌద్ధులచేఁ బూజ్యముగ గ్రహింపఁబడి 'పాలి' యని పేర్వడసినది. దానిపుట్టుకచోటిప్పటికిని నిశ్చితముకాలేదు. కాని క్రీస్తునకుఁ బూర్వము మూఁడవశతాబ్దియందయ్యది ప్రచారమందుండెనని మాత్రమే యశోకుని శిలాలేఖలు స్తంభలేఖలు నిర్ణయించిపెట్టినవి. అదియే క్రీస్తునకుఁ బూర్వము మూఁడవ శతాబ్దిని సింహలద్వీపమునకుఁ జేరుపఁబడి యందిపుడు ప్రచారమందున్న సింఘలభాషకు నిమిత్తమైనది. ఈతీరున బుద్ధమత ప్రచారమునకై యాదరించుటఁ జేసి పేర్వడసిన మధ్యకాలికములగు ప్రాకృతములను రాజభాషలు గావించి యశోకునినాఁట నుండియు వానిచేతనే శాసనపత్రములను వ్యవస్థాపత్రములను సర్వమును వ్రాసి యుపయోగించికొనిరని శిలాలేఖలు స్పష్టపఱచుచున్నవి. ప్రాకృతభాషామయములగు శిలాలేఖలలోఁ గూడ సంస్కృతశ్లోకములతోడి శీర్షికలు (Headings) గానుపించుకతన సంస్కృతభాషాప్రచారమప్పటికిని నక్షీణమనియే తోఁచుచున్నది. కాని నిశ్చయముగ దానికి రాజకీయములగు

కోట్లలోఁ జొఱవ శూన్యమే యైనది. ఆదిని బౌద్ధులు జైనులందఱును సంస్కృతగ్రంథ మేమియు లేనివారే. కావున నానాఁటి పాలకులగువారు రాజకార్యములలోఁ బ్రాకృతము లనే యుపయోగించినారనుట సుసంగతము.

కాలముగడచినకొలఁది బౌద్ధులు జైనులు సంస్కృత భాషను సమాలోచింపసాగి ప్రాకృతశబ్దములలో సంస్కృత ప్రత్యయములనుగూర్చి, వివిధములగు వికారములను బెక్కం టిని గావించి, ప్రాకృతములన్నిఁటికిని ప్రకృతిలాగునఁ దోఁచెడి మిశ్రమమగు వేఱొకభాషను సృజియించి వైచిరి. అయ్యది 'లలితవిస్తరా'దులగు బౌద్ధగ్రంథములలోఁ జేరిన గాధాభిధాన ములగు పద్యములందుఁ గానుపించుకతన "గాధాభాష" యని పిలువఁబడ్డది. కాని యిది దానికి సార్థకమగునామము కాదు. ఏమందురా? బౌద్ధధర్మములను బ్రతిపాదించిన గద్యగ్రంథములు కూడ నీ భాషయందే గానుపించుచున్నయవి.

అదిగాక శిలాలేఖలను జక్కఁగఁ బరీక్షించినచో నశ్రా హ్మణులు కనిపెట్టిన రెండుమతములను బ్రచారముసల్పుట కుపయోగించిన ప్రాకృతములలో సంస్కృతము క్రమముగఁ బ్రవేశించినటులు స్పష్టపడుచున్నది. మథురానగరములోని జైన శిలాలేఖలను బరిశీలింపుఁడు! అందు శుద్ధమగు ప్రాకృతము క్రీస్తువునకుఁ దరువాత మొదటిశతాబ్దముదాఁక నెడతెగక సాగి పోయినటులు కనుపట్టును. రానురాను సంస్కృతీకరణము మీఁదియాదర మేరుపడ్డది. తుదకు విశుద్ధమగు సంస్కృతమే యుపయోగింపఁబడ్డది. ఇటులే బౌద్ధశిలాలేఖలలోఁగూడ శుద్ధమగు ప్రాకృతభాషను గ్రమముగ గాథాభాష గెంటివైచి

నది. పిమ్మట దానికిఁగూడ నీ దశనే సంస్కృతభాష ప్రసా
దించినది. ఈ విధముగఁ బశ్చిమభారతవర్షమున 'నాసికా'
దేశములోని శిలాలేఖలలోఁ గ్రీస్తునకుఁబిమ్మట మూఁడవశతాబ్ద
దాఁక గాథాభాషయొకటియే యుపయోగింపఁబడ్డది. సంస్కృ
తము రెండవశతాబ్దమున విచ్చేసినది. క్రీస్తువునకుఁ బిమ్మట
నారవశతాబ్దినుండి జైనశిలాలేఖలుతక్కఁ దక్కిన శిలాలేఖ
లన్నిటియందును ప్రాకృతచ్ఛాయ పొడఁగట్టుచున్నను ముఖ్య
ముగ సంస్కృతభాషయే మన్నింపఁబడ్డది. ఇట్లే బౌద్ధగ్రంథ
ములలోఁగూడ గాథాభాషను సంస్కృతభాష క్రమముగ గెంటి
వైచినది. కావుననే యుత్తరదేశములోని బౌద్ధగ్రంథము
లన్నియు సామాన్యముగా సంస్కృతభాషానిబద్ధములే దొఱకు
చున్నయవి. కాని వానిలో భాషాసరణి ప్రాకృతశబ్దములచే
నిండియుండుకతన బ్రాహ్మణులు వ్రాసిన లౌకిక వైదిక గ్రంథ
ములలోని భాషాసరణికిన్నిఁ గడుదూరము మారిపోయి
యున్నది. క్రీస్తువునకుఁబిదప నేడవశతాబ్దిని బౌద్ధుల యాత్మ
విద్యావిచారగోష్ఠులలో వాదప్రతివాదములు సంస్కృతభాష
యందె జరిగినవని "హియాన్‌త్సాంజ్" మహాశయుఁ డెలుగెత్తి
చెప్పుచున్నాఁడు. తుదకు జైనులుకూడ సర్వథా ప్రాకృత
భాషను ద్యజింపకపోయినను ముఖ్యముగా సంస్కృతభాషనే
యాశ్రయించినారు. ఈతీరున మహమ్మదీయులదాడి నాఁటికి
భారతవర్షమున సామాన్యముగ సంస్కృతభాష యొక్కటియే
గ్రాంథికభాషయని పేరువడసినది. ఇట్లు క్రమముగఁ దన
ప్రాచీనావస్థను సంస్కృతభాష పొందుచుండ ద్వివిధములగు
ప్రాకృతగుణములిందు దొఱలినవి. అందొకటి— పెక్కు

ప్రాకృతశబ్దములతోఁడి సంస్కృతశబ్దకోశము పెంపొందుట. రెండవది— పాణినికిఁ బిమ్మటఁ గూడ నవిచ్ఛిన్నముగ నున్న యుదాత్తాదిస్వరములు స్వరభారరూపమున మాఱిపోవుట.

ప్రాకృతభాషకుఁ బ్రథమదశలో నేరుపడ్డ యశోకుని పాలీ శిలాలేఖలను, తొల్లింటి బౌద్ధ జైన గ్రంథములను బరిశీలించి నచో నానాఁడు "ప్రాచ్య, ప్రతీచ్య" యని ప్రాకృతభాష యిరుతెగలుగ నుండెనని తెలియుచున్నది. క్రైస్తవాబ్ది యారంభించినది మొదలు వెయ్యేండ్లదాఁక మధ్యకాలములో మిశ్రరూపముగనే వెలసిన ప్రాకృతభాషలను నాలుగువిధము లుగ విభాగింపవచ్చును. అందు పశ్చిమదిశలో సింధునది యొద్దున నపభ్రంశయును, మధురాప్రధానమగు 'డోయాబ్' దేశమున శౌరసేనియు నుండెనని తెలియుచున్నది. అందు శౌరసేనికి— గౌర్జరి, అవన్తి, మహారాష్ట్రియనునవి యవాం తరభేదములు. ఇటులే పూర్వదిక్కున మగధదేశప్రసిద్ధమగు మాగధియు, వారాణసీ ప్రసిద్ధమగు అర్ధమాగధియు నుండి నవి. సంస్కృతనాటకములలో సంతతము నీచపాత్రములు వాడియుండుకతన మధ్యకాలికములగు నీ ప్రాకృతభాషలఁ గూర్చి సంస్కృతగ్రంథరాశిని విమర్శించునపుడుముఖ్యముగఁ బేర్కొనవలసియున్నవి.

అట్టి యీప్రాకృతభాషలిపుడు భారతవర్షమున మాట్లా డెడి యార్యభాష లన్నింటికి నిమిత్తములై యున్నవి. అప భ్రంశమునుండి సింధి, ప్రతీచ్యయగు పంజాబి, కాశ్మీరియును

భాషలు మూఁడు కలిగినవి. శౌరసేనినుండి ప్రాచ్యయగు పంజాబి, హిందీ (పూర్వులవంతీశబ్దముచే దీసిని వాడినారు) గుజరాతియును మూఁడుపుట్టినవి. ఇటులే ద్వివిధమగు మాగధి నుండి యొకవైపు మరాఠి, మఱొకవైపు నానారూపములగు వంగభాషలును సంభవించినవి. క్రీస్తువునకుఁబిమ్మట వెయ్యేండ్లకు బుట్టిన యీ ప్రాకృతభాషలు సంశ్లిష్టభాషాకోటిని [Inflexional Hional language] చేరక యాంగ్లేయ భాషవలె విశ్లిష్టరూపములేయైనవి [Isolating language]. లేటిన్ భాషనుండి పుట్టిన "రోమక" భాషలలో నట్టివికారములు గనుపట్టుచున్నవో యట్టివ పెక్కింటిని ప్రాచీన సంస్కృతభవములగు నీ ప్రాకృతములలోఁ బరికింపవచ్చును. ఈ ప్రాకృతభాషలు కేవలము వ్యవహారమునకు మాత్రమే వాడఁబడక గ్రాంథికభాషాపదవిని గూడఁ బొందింపఁబడ్డవి. సంస్కృతసాహిత్య సర్వస్వమే జీవిక గాఁగలిగి సర్వాంగ పుష్టములై యాయాయి ప్రాకృతభాషలలో వ్రాయఁబడ్డ పెదపెద్ద గ్రంథములు గానుపించుచునే యున్నవి. ఇటులు దక్షిణాపథమునఁ బ్రసిద్ధివడసిన తెలుఁగు, కన్నడము, మళయాళము, తమిళము లోనగు ద్రావిడభాషలు కూడ నార్యభాషలచేఁ జాలవఱకు నాక్రమింపఁబడ్డవే. ఈ యవి సంస్కృతమునుండి తేఁబడ్డ నానావిధ శబ్దములవలనఁ బరిపుష్టిపొంది, సంస్కృతసాహిత్యములోని సర్వాంగశోభననుకరించి రచించిన యాయాయి గ్రంథములతోడిగూడి యెంతయు నొప్పారుచున్నవి.

—(o)—

ఓం

ద్వితీయాధ్యాయము

— వైదికకాలము —

మూఁడు వేలయేండ్లకుమున్ను భారతీయసాహిత్య ప్రారంభమునాఁటి ఛందోమయము గానయోగ్యమునగు గ్రంథసముదాయము ప్రత్యక్షమగుచున్నది. ఇండో యూరోప వంశీయుల సర్వవిధములగు గ్రంథములలో నియ్యదియే ప్రాచీనతమమైనను విషయ సౌందర్య భాషామాధుర్య ఛందోబంధన చాతుర్యములయందు మిన్నయై వన్నెకెక్కినది. తరువాతఁ గొన్ని వేలవత్సరములవఱకు నీ భారతవర్షమం దుదయించిన గ్రంథము లన్నియు మతవిషయకమగు ప్రచురప్రచారమునే కలిగియుండినవి. వైదికకాలపు టంతిమభాగమం దుద్భవించిన గ్రంథములందు సాక్షాత్తుగఁ దద్ధర్మ ప్రతిపాదనము కనుబడుట లేదు. అయినను వాని యుద్దేశముమాత్ర మయ్యదియే యనవచ్చును. ఈ విషయము 'వైదిక' నామమువలననుగూడ వ్యక్తమగుచున్నది. జ్ఞానార్థకమగు 'విద' ధాతువునుండి నిష్పన్నమైన వేదశబ్దము సామాన్యముగా జ్ఞానోపదేశపరములగు గ్రంథములను నిర్దేశించుచుఁ దొలుత సామాన్యవాచకమైనది. ఆ శబ్దమే క్రమముగ గ్రంథవిశేషమందు రూఢియై విశేషార్థవాచిగా మాఱినది.

వైదిక కాలమును బరస్పరభిన్న స్వరూపములగు మూఁడు రంగములుగ విభజింపవచ్చును. అందు మొదటిది చతుర్వేదీ రంగము. ఇందలి యాద్యవేదము సాహిత్యసృష్టికిఁ బ్రారంభావస్థయందె యుదయించినది. అగ్న్యాది యాగమందలి ఘృతార్పణసమయమునఁ బఠింపఁదగి సూక్తములచే నుపగుంఫితమై స్తోత్రరూపమును ఛందోమయమునై విరాజిల్లుచున్నది. ఈ నాలుగువేదములకును సంహితలను వ్యవహారము కలదు. పూర్వము తత్తద్యజ్ఞక్రియలకు నుపకరించునటులు మహర్షులు కొందఱిచే రచింపఁబడి యచ్చటచ్చటనున్న సూక్తము లొక్కచోఁ జేర్పఁబడినవి కానఁ బైనివ్యవహార మన్వర్థమైనది. ఈ నాలుగువేదములకుఁ గాలమందే కాదు, గతియందును విభిన్నత్వముకలదు. అందుముఖ్యము పురాతనమునై తరువాత నశాఖోపశాఖములుగ విజృంభించిన వైదికగ్రంథములకు నంకురమువలె నున్నది ఋగ్వేదము. స్తోత్రరూపములగు ఋక్కులచే ఘటింపఁబడినది కాన ఋగ్వేదమందురు. "ఋక్" అను పదము "ఋచస్తుతౌ" అను ధాతువునుండి నిష్పన్నమైనది. రెండవదియగు సామవేద మింత ప్రాధాన్యమందియుండలేదు. అందు డెబ్బదియైదు మంత్రములుమాత్రము స్వతంత్రములు. మిగిలినభాగమంతయు ఋగ్వేదమునుండి సంగ్రహింపఁబడి సోమయాగ క్రియాక్రమమున కనుకూలమగున ట్లేర్పఱుపఁబడినది. రాగవిశేషములు కొన్నింటిచే గానము చేయఁబడుచు శ్రోత్రముల కానందము కలుగఁజేయునుగాన సామవేదమను పేరు సార్థకమైనది. సామశబ్దమునకు గీత్యర్థముకూడఁగలదు. మూఁడవది యజుర్వేదము. ఇయ్యది ఋఙ్మంత్రములను

గ్రహించుటయందు మఱికొన్ని యితరయంశములందు సామవేదతౌల్య మందియున్నది. కాని ప్రధానమగు నొకయంశమునందుమాత్రము రెంటికిని విసంవాదముకలదు. ప్రాథమికమగు గద్యరచన యజుర్వేదమందే ప్రారంభమైనటులు కన్పట్టుచున్నది. సామవేదమందువలె నిందును మంత్రము లాయాయి యాగక్రియల కనుకూలమగు రీతి నేర్పఱుపఁబడినవి. కావుననే యజుర్వేదమని దీని వ్యవహారము. యజుశ్శబ్దము యజుధాతు నిష్పన్నము. ఈవేదమందలి విషయము ద్వివిధముగ నిబద్ధమైనది. ఒక్కచోఁ గేవలము విధివాక్యములు మాత్రము కూర్పఁబడినవి. మఱియొకచో నావిధివాక్యములే 'ఇతికర్తవ్యతా'బోధకములగు నర్థవాద వాక్యములతోఁగలిసి పఠింపఁబడినవి. తొలుత నీమూఁడువేదములే పరమప్రామాణికములుగ భావింపఁబడుచుండెను. బ్రాహ్మణాది గ్రంథములలో 'త్రయీవిద్య' యను వ్యవహారముకూడఁ గనుపడుచున్నది.

నాలుగవది యథర్వవేదము. పరమప్రయత్నములచే దీనికిఁ బ్రామాణికత్వము సాధింపఁబడినది. ఇందలి భాషాశైలి భిన్నమగుటవలనను, ఋగ్వేదవిషయమునకు సంవదించు నంశములు కొన్ని యందుండుటఁజేసియు నియ్యది ఋగ్వేదముకన్న నత్యంతమర్వాచీనమని తెలియుచున్నది. ఇట గమనింపఁదగినవిషయ మొకటి కలదు. ఋగ్వేదీయదశమమండలమునుండి యుట్టంకింపఁబడిన ఛందోమయములగు సూక్తములే యిందుఁ బొందుపఱుపఁబడినవి. కావుటంజేసి యాకారమునుబట్టి దీనికిని ఋగ్వేదమునకును సాల్యముసిద్ధించుచున్నది.

కాని ఋగ్వేద ప్రతిపాదితవిషయము లత్యంత పురాతనము లగుటవలన దీనికన్న నయ్యది విభిన్నమనుట నిశ్చయము. సామాన్యముగా సముత్కృష్టరూపులగు శిష్టదేవతలనే ఋగ్వేదము స్తుతించుచున్నది. అథర్వవేదమన్ననో, రక్షః పిశాచాదుల స్తంభనమారణాదుల కుపకరించు నాభిచారిక మంత్రములను గలిగి, పామరులయం దుద్భవించి చిరకాలమునుండి ప్రచారమందున్న యాభిచారికములగు మూఢవిశ్వాసములను స్థాపించుచు నత్యంత విలక్షణమైనది. ఈవిధముగఁ బరామర్శించినచో నీ యుభయవేదములును విభిన్నవిషయములను బ్రతిపాదించుచు నాలుగువేదములమధ్యను బ్రధానములుగాఁ దోఁచుచున్నవి. మఱియు నీ యువి భారతీయేతరగ్రంథముల నన్నింటి నతిక్రమించి యంతకుఁబూర్వమందున్న మతధర్మముల నుగ్గడించుచున్నవి. కావుననే మతధర్మవిషయమై యాయాయి కాలమందలి మార్పులవలన సంభవించు భేదప్రకారములను విమర్శింపవలయునన్న నీ యుభయవేదము లత్యంతముపకరించు చున్నవి.

ఇట్టి విషయములచే వేదనిర్మాణకాలమును సూచించు ప్రథమరంగము ముగిసినది. ద్వితీయరంగమును బరికింతము. ఈ కాలమునఁ బ్రజలలో దేవతల నుద్దేశించి నూతనస్తోత్రరూపమగు నభిలాషము లేశమైనను జనింపలేదు. కాని విశుద్ధజ్ఞానులగు పూర్వపురుషులచే దృష్టములై పురోహితవర్గమందుఁ బారంపర్యముగవచ్చుచున్న వేదముల నధ్యయనము గావించుటయే పరమధర్మమని భావింపఁబడెను. ఈసమయమున వేద

ములుపూర్వోక్తమార్గమున నొకచోఁగూర్పఁబడి శాశ్వతమగు ప్రతిష్ఠ నందియున్నవి. నవీన స్తోత్ర నిర్మాణేచ్ఛావిచ్ఛేదమగుటంజేసి పురోహితుల పరిశ్రమము మహాముఖములవంకకు మఱలినది. దానికిఫలముగా సర్వత్ర, వ్యామోహజనకమున లోకసామాన్యమునగు క్రియాకలాపమొకటి విస్తరిల్లినది. వైదికములగు మంత్రములును తత్తద్యజ్ఞక్రియల కనువగునట్లు సాధింపఁబడినవి. ఈ సమయముననే వైదిక మంత్రములకుఁ గ్రియాకలాపములకును సన్నిహితమగు మఱియొకధర్మము పురోహితపరంపరయం దుదయించినది. అధ్యాత్మవిద్యావిషయకమగు నీధర్మమార్గమును బ్రతిపాదించు గ్రంథములే బ్రహ్మసంబంధ ముండుటంజేసి బ్రాహ్మణములని వ్యవహరింపఁబడుచున్నవి. వేదార్థము సులభమై విదితమైనంతవఱకు బ్రాహ్మణము లావిర్భవింపలేదు. వేదరక్షకులగు పురోహితు లేనాఁడు భాషావిపర్యాసమువలనఁ దదర్థావగాహమునఁ గుంఠితబుద్ధులయినారో నాఁడే బ్రాహ్మణములు తలయెత్తసాగినవి. ఈయవి సాకల్యముగ గద్యమయములై యుండి యొక్కొకచో వేదములరీతిని స్వరచిహ్నితములై యున్నవి. ఇండో—యూరోపవంశీయుల గద్యప్రస్థానమున కియవి మేలుబంతి కావున విశేషముగ స్మరింపదగియున్నవి. పరిశీలింపగా నేతద్వాక్యములపొందిక క్లిష్టతరమై పరస్పరమనన్వితమై కన్పట్టును. అయినను నీ సాహిత్యరంగమున లాఘవోత్కర్షమునకే యాదరాదికము సంభవించినది.

అట్టి బ్రాహ్మణములు వైదికవాక్యముల యన్యోన్యమైత్రిని, యజ్ఞక్రియల సన్నిహితత్వమును, బరస్పరానుగతమగు

పదముల సాంకేతికార్థమును బోధించుచున్నవి. ఇందలి ప్రాసంగికములగు నుపాఖ్యానములను నాహ్లాదకరములగు నాశయవిశేషములను వీడినచో మిగిలినది రవ్వంతేని సాహిత్య భాగమునకు రాఁదగినదిలేదు. యజ్ఞకర్మములను విశదీకరించుటకై వెడలిన యీయవి, దానికనుగుణమగు పదసంచయము కలిగియుద్దాన, నధ్యాత్మవిద్యాజగత్సృష్టి సిద్ధాంతము నగ్గడించుచుఁ బురావృత్తములను దత్త్వవిద్యను స్తుతించుచున్నవి. మఱియు నిట, పాండిత్యప్రకర్షముచేఁగలుషితములై ప్రలాపప్రాయములై వివిధములగు చర్చలు స్వకపోలకల్పితములగు నర్థములను స్థాపించుటకై బహులు దేఱినవి. ఇట్టిమార్గ మన్యదేశములం దేనాఁడును గనివిని యెఱుఁగము. కాని యిత్యాది సామాన్యముగా మతచరిత్రవిషయకచర్చ కావించువారల కధికముగు చేయూఁత యొసంగును. విశేషించి భారతవర్షసంబంధియగు ప్రాచీనచరిత్ర నన్వేషించు విమర్శకుల కీ గ్రంథములు ప్రదీపప్రాయములనుట నత్యేతరముకాదు.

ఇంతవఱకు జరిగిన పరిశీలనచేఁ బ్రథమరంగద్వయమందలి వేదబ్రాహ్మణములయంతరము వ్యక్తమైనది. వేదములు ఛందోబద్ధములు, బ్రాహ్మణములు. గద్యమయములు వేదవాక్యార్థములు ప్రకృతిననుసరించి పరిపుష్టములైనవి. బ్రాహ్మణవాక్యార్థములు కృత్రిమములై సంకుచితములైనవి. వేదములకు దేవతోపాఖ్యానవర్ణనమే ముఖ్యోద్దేశము. బ్రాహ్మణములకుఁ గర్మస్వరూప నిరూపణమే ప్రధానము. ఇత్యాదియే యీ రెండింటియందలి భేదవృత్తాంతసంగ్రహము.

ఆయా వేదములను సంబంధించిన బ్రాహ్మణగ్రంథము లందలి ప్రతిపాద్య వస్తువులు తత్తద్వేదాధికారులగు ఋత్విక్కుల కర్మభేదము ననుసరించి విభిన్నములై యున్నవి. తత్తత్క్రియలయందుఁ దగురీతిని మంత్రములను వినియోగించి శాస్త్రప్రకటనాధికారము నందియున హోతయనఁబడు ఋత్విజుని కర్మములను మాత్రమే ఋగ్వేదబ్రాహ్మణము లుపదేశించుచున్నవి. ఇట్లే సామవేద బ్రాహ్మణము లుద్గాతృకర్మములను, యజుర్వేదబ్రాహ్మణము లధ్వర్యుకర్మములను నుపపాదించుచుండును. ఇట విశేష మొకటి కలదు. ఋగ్వేదసంబంధములగు బ్రాహ్మణములు వేదమంత్రపరిపాటికి విభిన్నమగు క్రియాక్రమము నాశ్రయించియున్నవి. సామయజుస్సంబంధములగు బ్రాహ్మణములన్ననో తత్తద్వేదమంత్రముల పరిపాటి ననుసరించియే తత్తద్వేదములందుఁ గ్రియాక్రమము ననుసరించి మంత్రములు కూర్పఁబడుటయే దీనికిఁ గారణము. అందు సామవేద బ్రాహ్మణములు ప్రత్యేకముగా మంత్రార్థములను బోధించుటలేదు. యజుర్వేదబ్రాహ్మణము లట్లుగాక సామాన్యముగా మంత్రములకన్నిటికిని సంగ్రహముగ వ్యాఖ్యానమొనర్చుచున్నవి.

ఈ బ్రాహ్మణరంగము భారతవర్షీయ సాంఘిక చరిత్రను విమర్శించువారి కత్యంత మావశ్యకమై యున్నది. భారతావనియం దిప్పుడు సంకీర్ణముగా వ్యాపించియున్న వర్ణజాలమునకుఁ గారణమగు చాతుర్వర్ణ్యవిభాగ మానాఁడు పూర్ణదశ నందియున్నట్లు దెలియుచున్నది. వేదకాలమునాఁటికే యుచ్చస్థితి నందియున్న పురోహితులు వర్ణవ్యవస్థ యేర్పడు

నాఁటికి మఱింత యున్నతపదవియం దభిషిక్తులైరి. భారతీయులవలెఁ దద్భిన్నులెవ్వరు నేనాఁడును పౌరోహిత్యమున కిట్టి ప్రభుత్వమిచ్చియుండలేదు. భారతీయులం దిప్పటికిని బారంపర్యముగఁ బురోహితవర్గమునకే వేదాధ్యయనాధికారముండుట సుప్రసిద్ధముకదా! పురాతనులగు విదేశీయులలో రాజకుమారులకో యోధాగ్రగణ్యులకో సిద్ధించు నిట్టి లోకోత్తర ప్రకర్ష భారతావనియం దీపురోహితుల కెట్లు సిద్ధించెనో విచారింతము. ఆర్యు లీ దేశ మాక్రమించిననాఁడు పశ్చిమోత్తర ప్రాంతములలో యుద్ధసన్నాహ మావశ్యకమైయుండెను. అది క్రమక్రమముగ దస్యులపోరు నశించుకొలఁదిఁ గృశింపనారంభించినది. అప్పటికి జనులయందొక విధమగు నలసభావ ముదయించినది. పౌరోహిత్యవృత్తికట్టి ప్రతిష్ఠకూడ నాఁడే సంభవించినది. ఇట్టి మార్పులచేఁ జదువు సంధ్యలు గల పురోహితులు సర్వశక్తియుతములగు యాగముల రహస్యములన్నిటిని దముదాముదాచికొనుచు రాజకుమారులకన్న మిన్నగా విరాజిల్లిరి.

కొన్నాళ్ళకా బ్రాహ్మణములు పవిత్రములుగా భావింపఁబడి శ్రుతికోటియందును బరిగణింపఁబడినవి. వానికిఁ దరువాత, నాత్మవిద్యోపపాదకములు వివిక్తారణ్య పఠనీయములు నగు నారణ్యకము లుద్భవించినవి. అవియును గ్రమముగ శ్రుతిపదవి నధిష్ఠించినవి. వీనికిఁ దరువాత నుపనిషద్గ్రంథము లుద్భవించి యాత్మ తత్త్వమును మఱింతఁ బ్రకటించినవి. ఇదియే బ్రాహ్మణ రంగమునకుఁ బొలిమేఱ. ఇందుపక్షిప్తమగు విశ్వదేవతావాదమే క్రమక్రమముగ నభ్యుదయమంది

వేదాంతరూపముగ మాఱినది. దానినే భారతీయు లీనాఁటికిని 'తత్త్వవిద్య' యనుచు నాదరించుచున్నారు.

కాలక్రమమున నీ వైదికగ్రంథములు గొప్ప ప్రామాణికము లైనవి. వివాదాస్పదమగు విషయమందు శ్రుతిస్మృతులలో శ్రుతికే ప్రభుత్వమీయఁబడెను. అదియే న్యాయము. స్మృతులు సంప్రదాయక్రమానుసారముగఁ బూర్వాచార్యుల నుండి వచ్చు మతధర్మములను రాజకీయధర్మములను సంగ్రహించుచు నర్వాచీనము లైనవి.

ఇఁక, వైదికకాలపుఁ జివఱిదశయగు తృతీయరంగమును బ్రవేశింతము. ఇదియే సూత్రకాలము. ఇందొక వైపు యజ్ఞక్రియాగతి మఱొక వైపు లౌకికవ్యవహారధర్మమును సంగ్రహముగ నిరూపింపఁబడినవి. బ్రాహ్మణగ్రంథోక్తములు సాంప్రదాయకములునై సువిశాలములగు ధర్మములయుఁ గర్మకలాపములయు సమగ్రవిషయములను గ్రోడీకరించి యధ్యాపనాధ్యయనాదుల వలని క్లేశమును సూక్ష్మముగాఁ జేయుట కీ సూత్రగ్రంథ సముదాయ ముద్భవించినది. విశదీకృతములగు విషయముల నొక్కచోఁ జేర్చి తెలియఁజేయుటయే సూత్రగ్రంథముల ముఖ్యోద్దేశము. అంతియకాని క్రొత్తధర్మముల నుపదేశించుట కీయవి జనింపలేదు. పూర్వోక్తములగు విషయములనే కరతలామలకముగఁ జేయుటకు బయలుదేఱినవి. దానికొఱకనన్యసామాన్యమగు సంకుచిత సరణి నొకదాని నీ గ్రంథము లాదరించినవి. సూత్రమను పేరే

సూత్రగ్రంథముల స్వభావమును బ్రవృత్త్యుద్దేశమును వ్యక్తపఱచుచున్నది. సూత్రమనుశబ్దము సీవ్యధాతునిష్పన్నము. సంక్షిప్తతమములగు తంత్రీవార్తావాక్యములే సూత్రాపేక్షయా గొప్పవిగాఁ గన్పట్టును. కొన్ని సూత్రములు వివరణైకశరణమగు బీజగణితమును బోలియుండును. దీనినిబట్టియే శాబ్దికులు మాత్రాలాఘవమును పుత్రలాభ మని మన్నింతురు. పుత్రోదయమందలి విలువ తెలిసినచో నుపమేయార్థమవగతమగును. 'పున్నామ్నో హినరకాత్ త్రాయత ఇతి పుత్రః' అని నిర్వచనము. పిండగ్రహీతకుఁ బుత్రుఁడు లేనిచో స్వర్గస్థితి దుస్సాధ్యమఁట. కావుననే మానవులకుఁ బుత్రోదయమన్నఁ బ్రేమహెచ్చు. అట్టి యాదరమునానందము మాత్రాలాభమందును నభిమతములైనవి చూడుఁడు! సూత్రకారులకు సంగ్రహాకరణమం దెట్టిదృష్టియో!

ఆయాజాతుల సూత్రగ్రంథములన్నియు సామాన్యముగా సమానరూపములుగానున్నను వాని యుత్పత్తియందు మాత్రము కాలభేదమవశ్యము కనుగొనఁదగియున్నది. ఇందలి లఘ్వక్షరసంయుతములగు సూత్రగ్రంథములు మిక్కిలి యర్వాచీనములు. అర్వాచీనములైన వానికే శైలియందుఁ దాదృశపర్యావస్థ సిద్ధించుట నైజము. వాని కాలభేదనిర్ణయమందు విమర్శోపకరణము లంతదృఢమైనవి గన్పట్టలేదు. భాషాస్వారస్యమునుబట్టి చూతమన్న నాగ్రంథము లన్నియుఁ బాణినిమహర్షికి సమకాలికములుగఁ దోఁచుచున్నవి. వస్తుస్థితిని గొన్ని యతిప్రాక్తనములే యనవచ్చును. ఈవిధముగ,

క్రీస్తుపూర్వమైదవ శతాబ్ద మారంభించి ద్వితీయశతాబ్దపర్యంతము సూత్రగ్రంథము లుద్భవించినవన్న మానిర్ణయము సత్యేతరము కాఁగూడదు.

సాంప్రదాయకమగు వైదికక్రియాకలాప మిఱు తెఱఁగులుగా బయల్వెడలినది. అందొకటి శ్రౌతసూత్రోపదిష్టమై శ్రుతిమూలకమైనది. ఈ శ్రౌతసూత్రములగ్నులు మూఁడిటిచేఁ గాని యంతకెక్కువవానిచేఁగాని యాచార్యముఖమునఁ గర్తవ్యములగు మహాయాగములను జెప్పుచున్నవి. కాని వీనియందొక్క గ్రంథమందైనను దత్తద్యజ్ఞముల స్వరూపము సంపూర్ణముగ వివరింపఁబడలేదు. కావునఁ దత్స్వరూపమును జక్కఁగాఁ దెలియవలయునన్న నితర శ్రౌతసూత్రగ్రంథములు రక్షకములుగానున్నవి.

మఱొక మార్గము స్మృతిమూలకమై గృహ్యసూత్రోపదిష్టమైనది. ఏతద్గృహ్యసూత్రము లన్వహముగార్హపత్యాగ్నిచే గృహములందనుష్ఠింపఁదగు కర్మముల నుపదేశించుచున్నవి. ఈ కర్మము లాచార్యముఖమునఁ జేయఁదగినవి కావు పత్నీద్వితీయుఁడగు సంసారియే వీనిని స్వయముగ నాచరించును. కావున నే శబ్దార్థముల పొందికయందును నవాంతరవిషయముల హానోపాదానములందును గల భేదముతక్క మిగిలిన పరస్పర భేదమేమియు వివిధములగు గృహ్యసూత్రగ్రంథములందును సిద్ధించుటలేదు. ఆగ్రంథము లన్నిటియందును నభిన్నవిషయములే ప్రతిపాదింపఁబడినవి. తత్క్రియలయందుఁ బఠింపఁదగు

మంత్రములు మాత్రము తత్తద్గృహ్యసూత్రములకు సంబంధించిన వేదములనుండి యుట్టంకింపఁబడినవి. ఇదియే ఇందలి విశేషము. ఒకవేళ, నీ గృహ్యసూత్రగ్రంథములును దమ శాఖకు సంబంధించిన శ్రౌతసూత్రగ్రంథములను బరామర్శించుచుఁ దమకుఁగల తత్పరిచయమును సూచించుచున్నను శ్రౌతగృహ్యమార్గము లొక్కటిమాత్రము కావు.

ద్వితీయ గ్రంథసముదాయము వర్ణాశ్రమధర్మములను వ్యావహారిక ధర్మములను శాసించుచున్నవి. వానినే ధర్మసూత్రగ్రంథము లందురు. ఇవియు గృహ్యసూత్రములువోలె స్మృతిమూలకములు. ఈ గ్రంథములే భారతవర్షమందలి లౌకికవ్యవహారములకు మూలప్రమాణభూతములు. ధర్మశబ్దమునకు వర్ణాశ్రమధర్మ సదాచారరూపమగు నర్థద్వయమున్నను ముఖ్యముగా వర్ణాశ్రమధర్మమందే యయ్యది వివక్షింపఁబడినది. కావున దానికే యిటఁ బ్రచురప్రచారము. ఈ ధర్మసూత్రగ్రంథములు వేదవాక్యములనే యుదాహరించుచు వాని ప్రామాణ్యమునే ముఖ్యముగా నంగీకరించినవి గాన వీనికి వేదములతోడి సాక్షాత్సంబంధము కన్పట్టుచున్నది.

ఈవిధముగ సారవంతములగు విషయము లనతిక్లిష్టములగు శబ్దములచే సంశ్లేషించుచు విశృతము క్లిష్టమునగు భాషాసరణి బయలు దేఱినది. అట్టిసరణి నాశ్రయించిన యీ సూత్రగ్రంథములు సాహిత్యదృష్టినివిమర్శించినచో బ్రాహ్మణములకన్న మిక్కిలి తక్కువ దనమందియున్నవి. విషయ విచా

రణమందు మాత్ర మీయవి యుత్కృష్టములై మాకెంతయు విస్మయము కలుగఁజేయుచున్నవి. ప్రాక్తనములైనను బ్రాహ్మణాది గ్రంథములందు విషయైక్యము లేమినిఁ గర్మములు దుర్బోధములై యున్నవి. సూత్రగ్రంథములందన్నో పూర్వాచార్యులచే నాచరింపఁబడినవాని నేకత్రసంగ్రహించుటచే విషయములకు వ్యవస్థ యేర్పడినది. కావునఁ గర్మములు సుబోధములు. ఇంతియగాక యాగానుష్ఠానమును బ్రత్యక్షముగాఁ గాంచకపోయినను సూత్రగ్రంథపరిశీలనము చేసిన వారు సాంగోపాంగముగ యాగములనుష్ఠింపఁగలరు. అట్టి యీసూత్రగ్రంథములు ధర్మచరిత్రాన్వేషణమం దెంతయు సాహాయ్యమొనర్చుచున్నవి. అందును విశేషించి గృహ్యసూత్రములు ధర్మసూత్రములును భారతీయుల లోకయాత్ర వైదికకాలమందుఁగూడ వివిధములై దైనందినములునగు కర్మజాలములచే నిబిడమైయుండుటను బోధించుచుఁ బ్రాచీనభారతవర్ష సాంఘిక స్థితిని జర్చించువారికిఁ దత్త్వార్థము నిచ్చుచున్నవి. అవియే భారతీయుల వివిధాచారములకుఁ బ్రాచీన ప్రమాణములు.

ప్రకృతసూత్రరంగమందొక్క. ధర్మకర్మవిషయక గ్రంథములే కాక యితర గ్రంథము లనేకము లట్టిరీతిననుసరించినవి కలవు. స్వాధ్యాయసంబంధ ముండుటవలన, నయ్యవి సాక్షాత్తుగ ధర్మప్రతిపాదకములు కాకపోయినను ధర్మమూలకములే యగును. క్రమికమగు భాషావిపర్యాసమువలనఁ గలిగిన వేదాధ్యయనాదులందలి క్లేశమును బరిహరించుటకై స్వాధ్యాయనిష్ణాతు లిట్టి సూత్రగ్రంథములను వంతంచిరి.

కావున నీగ్రంథములు ముఖ్యముగా వేదమంత్రముల యధ్యయన ప్రకారములను నర్థవిశేషములను నిరూపించుచున్నవి. ప్రాతిశాఖ్యయనఁబడు సూత్రగ్రంథసముదాయము కూడ నందుఁ జేరినదే. అధ్యాది సంహితాదశయందలి ఛందస్స్వరవర్ణోచ్చారణాదులం దుత్పన్నములగు వికారవిశేషములను బ్రతిపాదించుచు ముఖ్యముగా స్వరవిజ్ఞానాశ్రయించినది. అందుఁ జక్కఁగా నిరూపింపఁబడిన స్వరశాస్త్రవిషయములనే స్వరశాస్త్రవేత్తలగు పాశ్చాత్యులాధునికులు కొందఱు వివరించిరి. ఇంతకన్నను మిక్కిలి శ్లాఘింపఁదగినది వ్యాకరణవిషయకమగు సూత్రగ్రంథసముదాయము. ఇందలి శబ్దవ్యుత్పత్తిప్రదర్శనకౌశలము భారతీయేతరుల వాఙ్మయమం దెచ్చటను గానఁబడదు. అందుఁ బ్రాచీనకృతు లీ మార్గము నొకింత స్పృశించినవి. పాణినికృతియగు అష్టాధ్యాయి సర్వతోముఖమగు శబ్దవ్యుత్పాదనమున వివిధవ్యాకరణములయం దగ్రస్థానము వహించియున్నది. సూత్రకాలపు మధ్యభాగమం దుద్భవించిన పాణిని మహర్షి లౌకికభాషారంభసీమ నేర్పఱచినాఁడు. వానితరువాతి గ్రంథములన్నియుఁ దదుద్దిష్టములగు నియమములకులోఁబడి సర్వధాలౌకిక సంస్కృతభాషామయములుగాఁ గన్పట్టుచున్నవి.

మఱియు నీ సూత్రరంగమున, వికారములను గలుగనీక వేదములను గాపాడుటకై సూత్రమయమగు గ్రంథ మొకటి సంపాదింపఁబడినది. దీనినే 'అనుక్రమణిక' యందురు. అందుఁ బ్రత్యేకముగా సూక్తములందలి యాదిశబ్దములు, వాని రచ

యుతలు, తదుద్దిష్టులగు దేవతలు, తత్తత్సూక్తముల మంత్ర సంఖ్యలు, నందలిఛందస్సుల లక్షణములును నిర్దేశింపఁబడినవి. వానిలో మఱొకవిధమగు గ్రంథ మొకటి కలదు. ఈయది వివిధవిషయములను గ్రోడీకరించుచుఁ గేవలము సూక్తసంఖ్యను మంత్రసంఖ్యను శబ్దసంఖ్యనే గాక ఋగ్వేదాంతర్గతాక్షరముల సంఖ్యావిశేషములను గూడ నిదమిత్థమని నిర్దేశించినది.

ఈవిధముగ వేదకాలిక రంగత్రయ స్వరూపమును సామాన్యముగ నిరూపించి, యందలి పృథగ్వస్తువులను గూర్చి మున్ముందు గాఢముగఁ జర్చింతము.

—(o)—

ॐ

తృతీయాధ్యాయము

—* ఋగ్వేదము *—

భారతవర్షీయ సాహిత్యసరణి యేర్పడుటకుఁ బూర్వము చాల కాలముక్రిందటఁ బ్రతీచ్యదేశమునుండి పొంగి పొరలిన యార్యజనసముదాయ మనెడి నీరాశినుండి కొన్ని యలలు హిమాలయము మధ్యనున్న దుర్గమార్గముగుండ భారతవర్షము చొచ్చెనని చరిత్రకారు లందురు. అటులు ప్రవేశించిన యార్యులు ప్రాచ్యకాబూలస్థానము— పంచాబ్' అనెడి సింధునదీతీరప్రాంతముల వసియించుచు ఛందోమయముగు గ్రంథ మొకదానిని గాంచిరి. వారి భాషావిజ్ఞాన వైభవమును రాను రాను గ్రమక్రమముగ భారతావసియుందంతట నలముకొనియుండె. వారు తొలుదొల్తఁ గాంచిన కృతియే పారంపర్యముగ వచ్చెడి ఋగ్వేదసంహితయనునది. అందు సూక్తములను గూర్చెడి క్రమము సామయజుస్సులందున్నటులు క్రియాక్రమ మనుసరించియుండక సయుక్తకము చారిత్రికమునైయున్నది. పితృపైతామహసూక్తముల క్షేమాదికమభిలషించి మహర్షు లటునిటు వేఱువేఱుగానున్న సూక్తము లన్నింటి నొక్కచోఁ జేర్చి వానికి మార్పులు నుత్పాదము కలుగకుండునటులు మాత్రము రక్షింపఁగోరి యుండె శ్రద్ధ దీసికొని

యుండిరి. క్రియానుకూలముగ మంత్రముల నేర్పఱుపఁ బ్రయత్నింపఁ రెరి. ఇప్పటికిఁ గానుపించు శాకల పాఠమునుబట్టి యందలి సూక్తములు ౧౦౧౭. అష్టమమండలములోని, ఖిలాంశములుగా నేర్పడ్డ వాలఖిల్యసూక్తములు పదునొకండు చేర్చినచో ౧౦౨౮ యగును. ఈసూక్తము లన్నియుఁ బదిమండలములుగ నేర్పరుపఁబడ్డవి. అందుఁ బ్రతిమండలములోను విభిన్న సంఖ్యగల సూక్తములు కూరుపఁబడినవి. ప్రథమదశమ మండలములందుమాత్ర మొకే సంఖ్యగాఁ గానుపించుచున్నయవి. అట్టి యీ పదిమండలములలోని సూక్తములు ప్రకృతముప లభ్యమానములగు పెూమర గ్రంథములకు సరిసమానముగ నున్నవి.

ఈమండలములొండొండ విజాతీయములే. ఐనను రెండవది మొదలేడవది వఱకున్న యారు మండలము లొకింత సాజాత్యము నందియున్నవి. ఈ యారింటిలో నొక్కొక్కటియు నేకైకగోత్రీయులగు ఋషీశ్వరుల కృతియని ప్రాచీన వాక్యములచేతను నాంతరలింగములచేతను దెలియుచున్నది. అట్టి యీ యారుమండలములాయాయిగోత్రీయులే తరతరములనుండి వేఱువేఱుగాఁ జిరకాలము కాపాడిరి. పిమ్మట నవియన్నియు నొకటిగా నైనవి. ఇటులేకైకగోత్ర సంబంధముండుఁ కతన గోత్రమండలములుగాఁ బిలువఁబడు నీమండలములలో, నితర మండలరీతికన్న భిన్నమగు మార్గమున సూక్తములు కూరుపఁబడినవి, ప్రథమాష్టమ దశమమండలములకు మాత్ర మొక్కొక్కదానికిని విభిన్నగోత్రీయులగు పెక్కు

మంది ద్రష్టలు కలరు. ఈ మూఁడింటియందును నాయాయి ఋషీశ్వరుల సంబంధమునుబట్టి వేఱుపఱుపఁబడిన శాతర్చి నాదులగు సూక్తసముచ్చయములు పెక్కులు కాన్పించుచున్నవి. నవమమండలపు కూర్పుమాత్రము ఋషిసంబంధమును బట్టిలేదు. అందలి సూక్తములు లన్నియు సోమదేవతాకములు కావుటచే నన్యాది దేవతాసంబంధము కలదియగును. ఇందు సూక్తసముదాయము లాయా ఛందోజాతుల ననుసరించి యున్నవి. ఛందస్సామ్యము ననుసరించి సూక్తము లన్నియు నొక్కచోట నేర్పరుపఁబడినవి. గోత్రమండలములలో మాత్రము సూక్తసముచ్చయములు దేవతాసంబంధానుసారములుగ నున్నవి. ఋగ్వేదమందలి మండలముల సంఘటనౌచిత్య మరయఁగా, రెండు మొదలేడు వఱకుఁ గలమండలములు—వానియందుఁ దరువాతఁ జేరిన ప్రక్షిప్తములను విడిచినచో నుత్తరోత్తర మధికాధిక సంఖ్యాకములగు సూక్తములుగల గ్రంథ పరంపరగఁ గానుపించుచున్నవి. ఇటులనన్యాదృశమగు ఘటనావిశేషముచేతను నింతఁదనుకఁ జెప్పిన గోత్రసంబంధసాదృశ్యముచేతను సూక్తములలోని కూర్పునందుఁ గల సారూప్యముచేతను ఋగ్వేదమునకు గోత్రమండలములే మూలభాగములనియు నితర మండలములు తరువాతి కాలమం దేర్పడెననియు వచింపవచ్చును. ఇందుఁ బ్రథమ మండలములోని యుత్తరార్ధమునకు సంబంధించిన స్వల్పములగు నవానువాకముల భిన్నద్రష్టాకములగు సూక్తసముచ్చయములతోఁ గూడియున్నవై యవాంతరవిభాగములలోని సాదృశ్యమునుబట్టి గోత్రమండలములకు మొదటఁ జేర్పబడెనని తోఁచుచున్నయది.

అష్టమ మండలములోని సూక్తములందు గోత్రమండలములోని సూక్తములం దున్నటులు పరస్పర సంబంధములు పొడగట్టుచునే యున్నవి. గోత్రమండలమందు వలె నిందును నామూలాగ్రము నొకే యానుపూర్విక గల వాక్యైకదేశములయుఁ బాదములయుఁ బ్రత్యావృత్తి కానుపించుచున్నది. ఐనను నియ్యది గోత్రమండలముగాఁ బరిగణింపఁదగదు. ఏమందురా! ఇందు ద్రష్ట లేకగోత్రీయులు కారు. ఒకవేళ, నిందలి ద్రష్టలలోఁ గణ్వగోత్రీయులు ముఖ్యులు కావుటను బ్రధాన వ్యపదేశన్యాయమున నేకగోత్రీయ ద్రష్టృకత్వ మిద్దాని కొప్పునందురేమో! దాని కొప్పుకొందుము. కాని దీనిని గోత్ర మండలముగ భావించుటకు వలనుబడదయ్యెడి. ఇందలి విలక్షణమగు సూక్తముల కూర్పు గోత్రమండలముకన్న విరుద్ధమగు తెన యునికిని వెలిబుచ్చుచున్నయది. అదిగాక యిందలి సూక్తములసంఖ్య యామండలము కంటె స్వల్పమైయుండుటయు నీ విషయమునే బలపఱచుచున్నది.

ప్రథమ మండలములోఁ బూర్వార్థమందలి యేఁబది సూక్తములష్టమ మండలముతోడి సాధర్మ్యమును స్పష్టముగనే పొందియున్నవి. చూడుఁడు! ఆ యేఁబది సూక్తములలో సగమున కెక్కువభాగము కణ్వగోత్రీయులే కనిపెట్టిరి. అష్టమమండలములోఁ గణ్వగోత్రీయుల యుపజ్ఞములుగఁ గాన్పించుచుఁ గాలానుకూలములగు ఛందోవిశేషములు కొన్ని యిందలి పూర్వార్థమం దుపయోగింపఁబడ్డవి. ఇంక నీ రెండు చోటులను సమానార్థకములు సమానరూపములు నగు

వాక్యములు పెక్కులుగానుపించుచున్నవి. దీనిని బట్టి యిం దెద్ది పురాతనమగు భాగమో! దగ్గఱ సంబంధము కల యియ్యవి రెండును దూరముగానుండుట కెద్ది కారణమో! యూహింపనయితికాదు. బహుశః భిన్నకాలికములగుటనో కణ్వాగోత్రీయ శాఖలు రెండింటినుండి యుద్భవించుటవలననో యీ రెండు నాతీరుగ వేఱైయుండవచ్చును.

తొమ్మిదవ మండలము మాత్ర మెనిమిది మండలము లేర్పడిన పిమ్మటఁ గూర్పఁబడెననుట నిశ్చయము. నిక్కువముగా వాని నిష్పత్తియే యిద్యాది యుత్పన్నమగుటకు బీజమైనది. ఇందలి సోమపవమానసూక్తములు మంత్రములం నేకదేశములావృత్తియగుటమున్నగుసామ్యముచే గోత్రమండలద్రష్టలమధ్యనే యుద్భవించెనని తెలియుచున్నది. అయ్యవి యేహేతువు వలననో గోత్రమండలములలోఁ జొఱలేక వేఱువేఱుగానున్నవై పిమ్మట నొకచో రాశిగా యితరమండలముగా నేర్పడెనని తలంతుము. మఱియు దీనికి ప్రథమాష్టమ మండలములతోడియు సంవాదమెచ్చు కాన్పించుకతన వానికన్న నర్వాచీనమనుట తేటతెల్లము. దీనిచే నీ పవమానసూక్తములాధునికములని యనుమానింపఁదగదు. ఇదుఁ గొన్ని సూక్తములు పదవమండలమునకు సమకాలికములగుచున్నను హెచ్చుభాగము వైదికసాహిత్య మారంభించియున్నపుడే యేర్పడినది. ఏమన నిందలి పెక్కువిషయములు 'అవస్తా' సంవాదము నందియున్నవి. అటులే క్రియావిశేషము లనేకములు—ఇండో—యైరేనియ కాలికములు. నవమ మండలీయములగు నీ

సూక్తము లేర్పడుటయందుఁ గాలభేదములు కానుపించుచున్నను విమర్శించుటకు వలయు పరికరములు పరిపూర్తిగ లేమిని నిప్పటికి నిర్ధరించుట దుశ్శకమే.

ఇఁక రవ్వంత దశమమండలోత్పత్తిని గూర్చి విమర్శింతము. ఇందుఁ గేవల మీ మండలము మాత్రమే తరువాత కాలమున రచింపఁబడలేదు. ఇందుఁ జేరిన సూక్తములుకూడఁ దొల్లింటి తొమ్మిది మండలము లుత్పన్నములగుటకుఁ బిమ్మట నేర్పడెననుట సునిశ్చితము. ఏతత్సూక్తద్రష్టలు నవమండలముల యెఱుకవలనఁ బ్రజ్ఞను గడియించి తమకు వానితోడి గల పరిచయమును మాటిమాటికి స్పష్టపఱచినారు. ఇందిరువది మొదలు నిరువదియారుదాఁక నున్న యారు సూక్తములు గల భాగము ఋగ్వేదములోని మొదటి మంత్రమునకే దేశమగు 'అగ్నిమీళే' యనుదాని తోడి ప్రారబ్ధమైనది. దీనిచే సిది పుట్టిననాఁటికి మొదటి తొమ్మిది మండలములు పరిపూర్తి చెందిన వనుకొనుట యుక్తము. అదిగాక యిద్యాది సోమమండలమునకు నుత్తరత్ర కూరుపఁబడు కతనను మొదటి మండలమందున్నన్ని సూక్తములను సేకరించియుండుటను నీమండలము పరిశిష్టసూక్తసముదాయమని చెప్పుటకు వీలుండును. ఈసూక్తముల నిట సేకరించుటయందు సమానకాలికత్వమే సంబంధము. ఏలయన నీమండల మర్వాచీనసూక్తములచే నేర్పడ్డది. ఐనను నిందలి పరిశిష్టసూక్తములు పూర్వమండలములలోని ఖిలాంశముల కన్నఁ బురాతనములే.

మఱియు విషయమునుబట్టియు స్వరూపమునుగూర్చియు జక్కఁగా విచారించిన నీ పదవమండల మర్వాచీనమనుటకు

సాధకములగు లింగములు చాలఁగలవు. అందుఁ దొలుత దేవతాఖ్యానము విమర్శింతము. ఇందుఁ బురాతన దేవతలు కొందఱు తరువాతివారగు మంత్రకర్తల కల్పనల యలజడిలో మునిఁగి తమ పదవులనుండి జారిపోయినటులు కానుపించుచున్నారు. ఉషఃప్రభృతులగు దేవతలు కొందఱు విలుప్తులే యయ్యిరి. ముఖ్యులగు నింద్రుఁడు—అగ్ని లోనగు కొందఱు మాత్రము తమ పదవులనంటికొని యుండిరి. విశ్వదేవతలన్నో యుత్కృష్టపదవు లంది మిక్కిలియు స్తుతింపఁ బడినారు. నవీనరీతి మఱొకటి యీ మండలమందిదే క్రొత్తగఁ గాన్పించుచున్నయది. చూడుఁడు— కేవల గుణములుగ, నుండు భక్తి క్రోధాదులు దేవతలుగ వర్ణింపఁబడుట యిందే క్రొత్త. అది గాక యిందుఁ జెప్పిన తత్త్వవిద్య—జగత్సృష్టి—వివాహము—ప్రేతసంస్కారము—సమ్మోహనాకర్షణము, లోనగు విషయములు దీని యర్వాచీనతనే గాక విలక్షణత్వమును గూడ నుగ్గడించుచున్నవి.

ఇటులు భాషాస్వరూప విమర్శనమునుబట్టియు నీమండలమర్వాచీనమని తెల్లమగుచున్నది. ఇందలి భాషాగతి తొల్లింటి యవస్థను వీడి వికారము చెందుట కారంభించినది. వ్యవహితములుకాని స్వరములు రెండింటికి సంధిస్వభావ మిందు శూన్యము. స్వరసంధు లంతటను గ్రహింపఁబడ్డవి. ఇప్పటి లౌకిక సంస్కృత గ్రంథములలో సుప్రసిద్ధమగు 'రలయోరభేదము' ఇందారంభింపఁబడ్డది. 'అసస్' యనెడి ప్రథమా బహువచన ప్రత్యయ మీమండలమునం దెచ్చటను బ్రయో

గింపఁబడలేదు. ఇటులే శబ్దకోశమునఁ గూడ మిక్కిలి భేదము కానుపించుచున్నది. పురాతనములగు పెక్కు శబ్దములు మాని పోయినవి. మఱికొన్ని క్రొత్త శబ్దము లేర్పడినవి. ఇతర మండలములలో నేఁబది సారులు ప్రయోగింపఁబడ్డ 'సీమ్' అను నిపాత మీపదవమండలమం దొక్కసారియే ప్రయుక్తమైయున్నది. మఱియు లౌకిక సంస్కృతకాలమున ప్రసిద్ధములైన 'లభ్-కాల-ఏవం-లక్ష్మీ' మున్నగు శబ్దములు ఋగ్వేదమం దొక్క దశమమండలమందే గానుపించుచున్నవి. ఐనను ప్రాచీనప్రయోగములు కూడఁ గొన్ని గలవు.

ఇటు లీ మండలము తరువాతి కాలమునఁ గూర్పఁబడ్డ దనుట నిర్వివాదము. పూర్వమండలములోఁ గూడఁ గొన్ని సూక్తములర్వాచీనము లగుచున్నవని విమర్శకులు మఱి కొందఱు సయుక్తికముగ నిర్ధరించిరి. అవియు మూఁడో నాల్గో భిన్నకాలములలో రచింపఁబడెనని యింకఁ గొందఱు పన్యసించిరి. కాని పూర్వమండలములలోని సూక్తములయవాంతరకాలభేదము నిర్ణయించెడి సాధనము లంత తృప్తిగా లేవు సూక్తసంగ్రథనముచే సిద్ధించిన మండలనిష్పత్తియొక్క యర్వాచీనతనుబట్టి సూక్తముల కర్వాచీనత సిద్ధింపదు.

ఋగ్వేదసూక్తములు సమగ్రముగఁ బుట్టి యుండటకుఁ బెక్కువత్సరములు పట్టియుండును. అదిగాక భారతీయుల నైరేణియులు వేఱైన పిమ్మటను ఋగ్వేద మంత్రము లుద్భవించుటకుఁ బూర్వమును మధ్యఁగొలఁది కాలములో స్పష్టముల

కాని కొన్ని మంత్రములుండెనని తోఁచుచున్నది. అయ్యవి కాలవశమున నశించినవి. వానిరీతియే పిమ్మటఁ బొంది ఋగ్వేదమం దవలంబింపఁబడ్డది. కావుననే ఋగ్వేదద్రష్ట లగు మునులే పూర్వపురుషులమార్గ మనుసరించిరో యెవరి మంత్రముల నుద్ధరింపవలయునని తలంచిరో యట్టి పూర్వపురుషుల పేరులను నిర్దేశించియున్నారు. పూర్వమంత్రములగూర్చి చెప్పుటయుఁ గలదు. భాషారీతిమాత్రము పదియవదిదక్క మిగిలిన మండలములలోని యవాంతర కాలభేదమును నిరూపించుటకు రవ్వంతయు నుపకరింపదు. కర్తృభేదము కాన్పించినను భాషమాత్రము ప్రాయికముగా సూక్తము లన్నింటిలోను సమానముగనే సాగినది.

ఒకవేళ వీని శైలియందును గల్పనారీతియందును గవితాశక్తియందును భేదములు పొడఁ గట్టుచున్నను భాషారీతియందుమాత్ర మేభేదము కానుపింపదు. ఐనను సూక్తములలోని కూర్పు, ఛందస్సులోని నేర్పు, విషయము లందలి పోకడ— వీనిస్వభావవిశేషములతోడి సంక్రమించి యున్న భాషను సూక్ష్మదృష్టితోఁ గనుగొన్నచో వాని యవాంతరకాలభేదమును వెలిబుచ్చెడి కొన్ని సాధనములు దొరుకకపోవు.

ఆనాఁటి వస్తుస్థితిని నిర్ణయించుటకుఁ దాళపత్రముల సాయ మేమియుఁ గానుబడదు. కాని ఋగ్వేద తత్త్వమును నిరూపించుటకుఁ బ్రాయికముగా నిన్నూరేండ్లనాఁటి పాఠభేదములు చాలినన్ని దొరకుచునే యున్నవి. తక్కిన వేదము

లను గాంచుఁడు.— ఈయావి హెచ్చుగ ఋగ్వేదమునుండి యుట్టంకింపఁబడ్డ సూక్తముల చేతను మంత్రపాదముల చేతను మేళవించియున్నవి. సామాన్యముగా నితరగ్రంథములు సమాలోచన చేయువారికిఁదాళపత్రలేఖలు సాయమానలులు ఋగ్వేదవిమర్శకుల కెంతయుఁ దక్కిన వేదము లుపకరించెడిని. యాస్కనిరుక్తముకన్నను బ్రాతిశాఖ్యలకన్నను మిక్కిలియుఁ బ్రాచీనములైె తక్కిన వేదములలో దృఢపడియున్న యీ పాఠములతోడి పరంపరయా వచ్చుచుండెడి ఋగ్వేద పాఠమును జక్కగాఁ బరికించినచోఁ దత్త్వముఁ దెలిసికొందుము.

ఇతర వేదములలోని పాఠములను దీనితోడి సరిచూడ నొకొక్కయెడఁ గొంచెకొంచెముగఁ బాఠభేదము కాను పించుచున్నను సీ ఋగ్వేద మితర వేదము లేర్పడునాఁటి కిటులే యుండుననియు దీనికిఁ బాఠాంతరము లప్పటి కెక్కడను గాను పింపవనియుఁ దేలుచున్నది. దీనికిని వానికినిఁ బరస్పరము గాన్పించెడి పాఠభేదముకూడఁ జాలఁగొలఁదియే. ఈతీరునఁ బరికింప వైదికగ్రంథములకుఁ దఃమానికమగు సీ ఋగ్వేద మాదినుండియు నెక్కుడు శ్రద్ధతో వికారముల పొంతఁ బోనీయక రక్షింపఁబడుచు నెల్లప్పు డొకటిగనే యుండెనని తెల్ల మగుచున్నది.

అవును! తక్కిన వేదములు కర్మకలాపములు తలయెత్తు నాఁటికిఁ బూర్వము 'అనూచానపరంపరాగతము, తర్కైక వేదోత్పత్తి చరితము' నగు నొకానొక పవిత్రగంథమును భక్తి శ్రద్ధలతోఁ గాపాడుట సంభావ్యమే.తరువాతివియగు సామాది

వేదముల యెడ జనులకంతటి ప్రతిపత్తి గానుపింపదయ్యె. ఈ వేదములు క్రొత్తగా నేర్పడ్డ యజ్ఞక్రియల కుపకరించుటకై యిచ్చవచ్చినటులు ఋగ్వేదమునుండి యెత్తి క్రొత్తగాఁ గావింపఁబడిన సూక్తముల చేఁ గల్పింపఁబడియున్నవి. కావున నితర వేదద్రష్టలగు మహాఋషులు తాముగన్న సామవేదాదుల కన్నఁ బురాతనము పరంపరాగతమునగు ఋగ్వేదము నెంతయు నాదరముతోఁ గాపాడినారు. ఇయ్యది సమంజసమే. పురాతన వస్తువునందుఁ బ్రజల కెట్టి ప్రతిపత్తి యుండునో యట్టిది క్రొత్తవస్తువునం దేడను గానుపింపదుగదా!

వస్తుతత్త్వమును జక్కగాఁ బరిశీలించినచో నీ ఋగ్వేదము రెండు సమయములలో రెండుదశ లనుభవించినటులు తెలియుచున్నది. వేదాంతరము లుదయించుటకు మున్నియ్యది యసంహితాంగమై చాలకాల మసంహితారూపమున నుండెడిది. పిమ్మటఁ గొంతకాలమునకు శబ్దశాస్త్రనియమముల తోడి సంహితాంగమై సంహితారూపమున మాఱిపోయినది. పుట్టిననాఁటినుండియు ననూచానమార్గముననే యరుదెంచు నియ్యది సంహితనాఁటికిఁ బదాన్త్యవర్ణవికారములచే స్వరూప భేదము లందినది. మిక్కిలియుఁ బురాతనమునుండి పరంపరయా వచ్చుచుండు గ్రంథజాలమునఁ గానుపించెడి భాషా విపర్యాస మీ ఋగ్వేదమునఁగూడఁ జూపట్టెడిని. పూర్వ కాలమున దురపహ్నవములగు దోసములు కొన్ని దొఱలి యున్నను సంహితాపాఠసమకాలికములగు వికారము లుదయించువఱకును వేదపాఠము మిక్కిలి నిర్దుష్టమై యుండెను.

వస్తుతః సంహితాపాఠము మంత్రకర్తల పాఠముకన్న వందల కొలఁది భేదములను ప్రకాశపఱచుచున్నది. కాని యియ్యవి శబ్దములు వేఱుకావుటచే నేర్పడ్డ భేదములు కావు. సుమ్న శబ్దము సాధువా! ద్యుమ్న శబ్దము సాధువా! అని యీతీరుగ నందు శబ్దసందేహముకూడఁ గానఁబడదు. అయితే యీ భేదములు కిన్నిమిత్తకములనెడి ప్రశ్నము రాకమానదు. వినుఁడు. ముఖ్యముగా నీ భేదములు లౌకికసంస్కృతములో నుండు సంధినియమములను బట్టి యేరుపడినవి. తొలుత "తువంహి అగ్నే" అను రూపమున నున్నది. పిమ్మట "త్వంహ్యగ్నే" యను మార్పుగైకొన్నది. సంధినిమిత్తకమగు నిట్టివికారమువిరళము నొక్కొక్క యెడనసంగతమునగుచున్నది. చెవుల కింపు నింపఁగోరి సాగిన యీ సంధినియమముఛందోలక్షణమును మన్నించుచున్నయది. ఈ తీరున సంహితాపాఠ మేర్పడినను దీని పూర్వరూపమును గుఱుతించుట సుసాధమే. మఱియు నీ సంహితాపాఠమున స్వల్పములు పురాతనములు నగు శబ్దదోషములు స్వరభేదములు వైకల్పికములగు రూపభేదములును గాపాడఁబడినవి. అయ్యవి తేలికగఁ దొలగింపఁదగ్గవేకాని తలగింపఁబడి యుండలేదు. ఇట్టి విశేషములును ఋగ్వేదము ప్రథమావస్థయందుఁగూడఁ బ్రమాదమునుండి పరిరక్షింపఁబడెననుటకు వినిగమకములై యున్నవి. ఇటులు తొల్లింటిదశలో నేర్పడ్డ శబ్దదోషములును రెండవదశలోఁ జొచ్చిన సంధినిమిత్తకములగు మార్పులును దక్క మిగిలిన విషయములన్నింటిలో నీ ఋగ్వేదము పూర్వమునుండియుఁ గ్రమముగ నొకేరూపమునరక్షింపఁబడుచు సర్వోత్తమమగు

తన పవిత్రతను బోధించుచున్నయది.

ఇఁక బ్రాహ్మణములలోఁ గాన్పించెడి ఋగ్వేదవిషయకములగు విశేషములు పరికింప నీఋగ్వేదపాఠము బ్రాహ్మణములుదయించునాఁటికి యజుర్వేదములోని గద్యభాగముకన్న బాగుగ స్థిరపడెనని తెలియుచున్నది. ఏలయన శతపథ బ్రాహ్మణమున యజుర్వేదవాక్యములందలి పాఠమును గొంత వఱకు మార్పవచ్చునని చెప్పఁబడుఁ గొందఱాచార్యులనిన రీతిని ఋఙ్మంత్రములను మాత్రము మార్పుటకు వీలులేదని చెప్పబడినది. ఇంకను గొన్ని బ్రాహ్మణగ్రంథములందుఁ గొన్ని సూక్తములలోని మంత్రసంఖ్యలు అందందు 'ఇయత్త' తోడ నిర్దేశింపఁబడుచు నిప్పటి ఋగ్వేదపాఠము ననుసరించుచున్నవి. అయితే కొన్ని బ్రాహ్మణములలో ఋఙ్మంత్రములు కొన్నింటిని విడుటచేతను గొన్నింటికి స్థానవ్యత్యయము కావుటచేతను బాఠభేదము కానుపించుచున్నది. ఆ భేదము మఱియొక ఋగ్వేదీయపాఠము ననుసరించి మంత్రములను దీసికొనినఁగాని కుదురదు. ఇటు లానాఁటికి ఋగ్వేదము కూడఁ బాఠభేద మొప్పుకొనియే యున్నదని యూహింతురేమో! వినుఁడు—ఇప్పటికిఁ గాన్పించెడి యీ ఋగ్వేదపాఠమునుండియే యాగముల కనువగు మంత్రములమాత్రము సేకరించుటచేతను సేకరించిన మంత్రములను గ్రియాక్రమానుకూలమునకై విభిన్నమార్గమున నేర్పఱచుటచేతను నట్టి భేదము కల్గియుండ నిందు మంత్రములు ఋగ్వేదములోని పాఠాంతరములనుండి గ్రహింపఁబడినవను కల్పన మసమంజసమేయగును.

అట్టి పాఠాంతర కల్పనములోఁ బ్రమాణము లేకపోవుటచేత నది తగియుండలేదు.

అట్లు సూత్రగ్రంథములలోను బాఠభేదములుండినటులు గాన్పించెడి ఋఙ్మంత్రములకుఁ బాఠాంతరములు మూలము నుట యొప్పదు. కాని నవీనక్రియల కనువగునట్లు వాని నటులు చేర్చినారని తెలియవలయును. నిజముగా సూత్ర గ్రంథము లన్నియు నంతటను నిప్పటి ఋగ్వేద పాఠముననే యనుకూలించియున్నవి. విశిష్యశాంఖాయన సూత్రములోఁ జెప్పిన సూక్తముకదానియందలి మంత్రములలోని స్థానవిరా మములును, నాయా సూక్తములందున్న మంత్రముల సంఖ్యా విశేషములును నిప్పటి ఋగ్వేదపాఠమును మీఱియుండలేదు.

ఇఁకను వందలకొలఁది నియమములతోడి యేర్పడ్డ సంహితాపాఠ మెపుడు పుట్టినదో విచారింతము. అందు బ్రాహ్మణగ్రంథములలో నాయాయి పదములందలి యక్షర ములు లెక్కింపఁబడి యున్నవి. ఆపరిగణనము కొన్నివర్గ ములలో సంధిమూలకమగు లోపముండుకతన సంహితాపా ఠముతోడి భేదించుచున్నది. అదిగాక పురాతనబ్రాహ్మణ గ్రంథములలో నెచ్చటను వర్ణవికారవిషయమై యేమియు ముచ్చటింపఁబడదయ్యె. కావున బ్రాహ్మణ గ్రంథముల పుట్టుక పరిపూర్తియగుదాఁక నివేదము సంహితారూపము నందలేదనుట స్పష్టము. బ్రాహ్మణముల కనుబంధరూపముగ నుండు నారణ్యకములయు నుపనిషత్తులయు గతి యిట్టిదికాదు. అందుఁ గేవల మాయాయి సంధివిశేషములకు వైయాకర

ణులు కల్పించిన సంజ్ఞావిశేషములేకాక, వైదికసంహితలో బలపడియున్న వివిధములగు వర్ణవికారములును బాగుగఁ జూపబడినవి. ఇంకను నందు శాకల్యుఁడు మాణ్డూక్యుఁడు లోనగు శబ్దశాస్త్రవేత్తలుకూడఁ గొంతమంది నిర్దేశింపఁబడినారు. అట్టి యీ యారణ్యకములు నుపనిషత్తులు బ్రాహ్మణగ్రంథములేర్పడిన పిదపను యాస్కనిరుక్తము ప్రాతిశాఖ్యమున్నగునవి యుదయించుటకుఁ బూర్వమును మధ్యకాలమందావిర్భవించియున్నవి. కావున సంహితాపాఠముకూడ నాకాలముననే యనఁగాఁ గ్రీస్తువునకుఁ బూర్వ మారవశతాబ్దిని బుట్టెనని యూహింపవచ్చును.

ఈ విధముగ సుస్థిరమగు సంహితాపాఠమును సంభావ్యములగు వికారోత్పాదములనుండి సంరక్షించుటకయి పూర్వోక్తములగు లోకోత్తరోపాయము లనుష్ఠింపఁబడెను. వేదములను గాపాడుటయే వానిముఖ్యప్రయోజనము. అందుఁ దొలుత సంపాదించిన పూర్వోపాయము పదపాఠము. ఇయ్యది సంధిసయమములచే సంహితములగు బదములను విడదీసి సంహితాపాఠమునకుఁగల పూర్వరూపమును జూపుచుండును. ఈ పదపాఠము సంహితాపాఠమునకు సమకాలికముకాదు. ఈ విషయము పదపాఠముగావించిన యుపవ్యాఖ్యానమువలనఁ దెలియుచున్నది. ఏనను నియ్యది సహింతాపాఠమేర్పడిన తెరువాత వెంటనే పుట్టినది. ఏలన నియ్యది ఐతరేయారణ్యకమును గావించిన శాకల్యాచార్యునకుఁ బరిచితమైనటులు తెలియుచున్నది. ఇయ్యది నిరుక్తమున నిర్దేశింపఁబడుటచే

యాస్కునికన్నను బదపాఠ మాధారపఱచికొని బయలు దే ఱిన ఋగ్వేదప్రాతిశాఖ్యమునకు గర్తయగు శౌనకాచార్యుని కన్నను బురాతనమని తోఁచుచున్నది.

ఋగ్వేదములోని మూలాంశములను ప్రక్షిప్తాంశము లను బరిశీలించుటయందుఁ బదపాఠమెంతయు సాహాయ్యకారి కాఁగలదు—పదపాఠమునందవిభక్తపదములుగల మంత్రము లారు కానుపించుచున్నవి. వానిని శాకల్యుఁడు మూలాంశ ముగా నొప్పుకొనఁడనుట స్పష్టమే. ఆంతరలక్ష్యములచేఁ బరీక్షించినను నీవిషయమే నిశ్చితమైనది. అట్టి యీషణ్మం త్రములు, శాకల్యుఁడు మూలాంశములనుకొనని సూక్తములను జేర్చినపిమ్మటను బదపాఠమున మంత్రరూపముగ నైనఁ బ్రవే శింపలేని ఖిలసూక్తములను జేర్చుటకుఁ బూర్వమును మధ్య నొకానొకప్పుడందుఁ బ్రక్షిప్తములైనవని తోఁచుచున్నయది.

మఱొకయుపాయము సంహితాపాఠము రక్షించుట కేర్పడిన క్రమపాఠము. ఇదియు నైతరేయారణ్యక కర్తకుఁ బరిచితమగుటఁజేసి పదపాఠమువలెఁ బ్రాచీన మైనదియే. ఈ క్రమ పాఠమునఁ బదపాఠములోని పదమొక్కొక్కటి యుఁ బూర్వోత్తర పదములతో మేళవించి రెండుతూరులుచ్చ రింపఁబడును. కాంచుఁడు.—

'అగ్నిం ఈళే, ఈళే పురోహితం, పురోహితం యజ్ఞస్య, యజ్ఞస్య దేవం. దేవం ఋత్విజమ్.'

ఇట్టిదే క్రమపాఠము. ఇంకొక పూర్వోపాయము జటాపాఠము. క్రమపాఠమూలకముగ నీయది యొక్కొక పదయుగ్మమునకు మూఁడుసారు లావృత్తినేర్పఱచును. అందు రెండవ యావృత్తిలోఁ బదములు తారుమారుగ నుచ్చరింపఁ బడును.

అగ్నింఈళే, ఈళేఅగ్నిం, అగ్నింఈళే; ఈళేపురోహితం, పురోహితంఈళే, ఈళేపురోహితం; పురోహితంయజ్ఞస్య; యజ్ఞస్యపురోహితం, పురోహితం యజ్ఞస్య; యజ్ఞస్య దేవం, దేవంయజ్ఞస్య, యజ్ఞస్య దేవం; దేవంఋత్విజం, ఋత్విజం దేవం, దేవం ఋత్విజమ్"

ఇట్టిది జటాపాఠము. నాలవ పూర్వోపాయము ఘనపాఠము. అందుఁ దికమకలు హెచ్చు. దానిపాఠక్రమ మీక్రిందిది.

"అగ్నింఈళే ఈళేఅగ్నిం అగ్నింఈళే పురోహితం పురోహితం ఈళే అగ్నిం అగ్నిం ఈళేపురోహితం, ఈళేపురోహితం పురోహితంఈళే ఈళేపురోహితం యజ్ఞస్య యజ్ఞస్య పురోహితం ఈళే ఈళే పురోహితం యజ్ఞస్య పురోహితం యజ్ఞస్య యజ్ఞస్యపురోహితం పురోహితంయజ్ఞస్య దేవం దేవంయజ్ఞస్య పురోహితం పురోహితం యజ్ఞస్య దేవం, యజ్ఞస్య దేవం దేవంయజ్ఞస్య యజ్ఞస్య దేవం ఋత్విజం ఋత్విజం దేవం యజ్ఞస్య యజ్ఞస్య దేవం ఋత్విజమ్"

ప్రాతిశాఖ్యలును సంహితాపాఠపు కాఁపుదలకే యేర్పడ్డవి. ఇయ్యవి పదపాఠమున విడిపోయిన పదములు తిరుగఁ గలిసినచోఁ గలిగెడి వర్ణవికారవిశేషములను నిరూపించును.

తుదకుఁ బరిశిష్టరూపమగు నొకానొక యనుక్రమణి యను శాఖకూడ వేదములను గాపాడుటకే యేరుపడియె. సూచీపట్టికారూపమగు నియ్యది కేవలము సంహితాపాఠము లోని సూక్తములయు మంత్రములయుఁ బదములయు నక్షరము లయు నాయా సంఖ్యావిశేషములనే నిర్దేశించుటకాక వాని లోని విషయముల యానుపూర్విని గూడ ననేకవిధములఁ జూపుచు, నెట్టియపాయము రాకుండ వారించుచున్నది.

అట్టి యీఋగ్వేదమునకుఁ జెందిన యొకవిధమగు పాఠమే మాకిపుడు చిక్కియున్నది. దీనికిఁ బూర్వ మెన్నఁడైనఁ బాఠాంతరములుండెనో! ఉండెననుటలో నెచ్చటనైనను బ్రమాణ మేమైనఁ గానుపించునో? యన్వేషింతము.

సూత్రకాలమునాఁడు పుట్టిన పరిశిష్టాత్మకమగు చరణ వ్యూహమనెడి గ్రంథము ఋగ్వేదమున కైదు శాఖలున్నవని యన్నది. శాకల—వాష్కల—ఆశ్వలాయన—శాఙ్ఖాయన—మాం డూకేయములని వాని పేరు. అందు మూఁడునాలుగు శాఖలకు శాకలశాఖాదృష్టినంతఁగాఁ బాఠభేదము కానుపింపదు. మొదటిశాఖ వేనిని ఖిలములుగాఁ జేర్చికొనెనో యట్టి పదు

శాకలందు వాలఖిల్య సూక్తములను ఆశ్వలాయనశాఖ మూలాంశముగా గ్రహించుటయు, శాంఖాయనులు కొన్ని మంత్రములను వీడి చేర్చుకొనుటయు నిదియే విశేషము. కావుననే పురాణములలో శాకల—వాష్కల— మాండూకములను శాఖలుమూఁడే గణింపఁబడుచున్నవి. అందును మాండూకశాఖకు సంబంధించి పాఠభేదమున్నచో నద్యాది మొట్టమొదటనే పేరుమాసి యుండవచ్చును. కావుననే దానిని గుఱించి యెచ్చటను బేరైనఁగానుపింపదు. కావున నిపుడు శాకల— వాష్కలములనెడి శాఖలు రెండింటినేగూర్చి విమర్శింప వలయును. అందు వాష్కల పాఠములో శాకల పాఠములకన్న హెచ్చుగ నెనిమిది సూక్తములను జేర్చిరనియుఁ బ్రథమ మండలములో భాగ మొకదానికి స్థాన వ్యత్యయము గావింపఁబడినదనియు నాధునిక వైదిక గ్రంథములచేఁ దెలిసికొనుచుంటిమి. అట్టి యీ విశేషాంశ మిప్పటి సంహితా పాఠమునఁ గానుపింపదు. ఈతీరున శాకలపాఠ మొక్కటియే సర్వోత్కృష్టమై పరంపరయావచ్చుచు నిప్పుడు గాన్పించుచున్నది. వస్తుతః ఈ పాఠ మొక్కటియే సర్వసమ్మతము సార్వకాలికము నైనది.

ఈ ఋగ్వేదము తక్కిన వేదములవలె శతపథ బ్రాహ్మణమురీతి తైత్తిరీయ బ్రాహ్మణారణ్యకముల మాదిరి స్వరముతోడ పఠింపఁబడుచున్నది. అనుపమానమగు దీని పవిత్రతాగుణమే వర్ణోచ్చారణ సౌష్టవ సంపాదనముతోడి యుండు స్వరసంప్రదాయమును గాపాడినది. గ్రీక్ భాషలో

నిట్టిస్వరము మిక్కిలియుఁ బ్రసిద్ధములగు ముఖ్యగ్రంథములలో మాత్రము కానుపించుచున్నది.

నాదముయొక్క పాతోత్పాతములననుసరించి బయలు దేఱిన వైదిక స్వరము ప్రాచీన గ్రీక్ భాషలోని స్వరమువలె గానానుకూలముగ నుండెను. అట్టి యీ స్వరసంప్రదాయము పాణిన్యాచార్యునకుఁ బిమ్మటఁ గూడఁ బ్రచారమందియుండెను. తరువాత రానురానుగొంతకాలమునకుఁ బ్రాక్తన గ్రీక్ భాషలో 'అక్యూటాది' స్వరము (Acute) క్రైస్తవాబ్దము ప్రారంభించిన పిమ్మట స్వరభారరూపముగ మాఱినట్లు సంస్కృతభాషలోఁ గూడ నుదాత్తాదిస్వరము క్రీస్తువునకుఁ బిమ్మట నేడవశతాబ్దినిఁ గాని యంతకు మున్నుగాని మార్పు చెందింపఁబడ్డది. అందర్వాచీన గ్రీక్ భాషలో స్వరభారము గానానుకూలమగు ప్రాచీనస్వరమునకు బదులుగా బుట్టినదనిఁ యన్వయ వ్యతిరేకములచే నెల్లసిద్ధించెనో యటులు సంస్కృత భాషలో నేర్పడదు. వైదిక స్వరమునకు సంస్కృతభాషలోని స్వరభారమునకుఁ బరస్పరము స్థానాన్యాదేశభావము కానుపింపదు. ఇప్పటిసంస్కృతభాషలో స్వరభావము సామాన్యముగా 'లేటిన్ భాషలో' వలెఁ బదమునకుఁ జివరనున్న రెండుమూఁడక్షరముల మాత్రావిశేషముల నాశ్రయించి బయలుదేఱినది.—ఉపధాక్షరము * దీర్ఘమైనచో నూఁతయేర్పడును. ఉదాహరణము గాంచుఁడు. "కాలిదాసః". ఉపధాక్షరమున కుపాంత్యమైనది కూడనట్టిదయైనచో నదియునునిల్లియుండును.—"బ్రాహ్మణాః

* ఉపధయనఁగాఁ దుదివర్ణమునకు ముందువర్ణము.

హిమాలయాః'. సంస్కృతభాషలోనిట్టి స్వరపరిణామము ప్రాకృత సంబంధమువలన నేరుపడ్డది. ప్రాకృత భాషలలోనిట్టి స్వరభారనియమము క్రీస్తునకుఁబూర్వము పెక్కు శతాబ్దముల క్రిందటనే యుండినటులు తెలియుచున్నది.

ఋగ్వేదమందును నితర వైదికగ్రంథములలోను మువ్విధములైన స్వరములుగలవు. వానిలో నుచ్చస్వరముగల 'ఉదాత్తము' మూఁడింటను ముఖ్యము. ఇది గ్రీక్ భాషలోని 'అక్యూట్' స్వరముతోడి సరిసమానమైనది. మూలమగు నార్యభాషలో, నేవర్ణమందీ స్వరముండునో యావర్ణమందే సంస్కృతభాషలోను నియమముగానుండునటులు భాషాశాస్త్రజ్ఞులు కనుగొనినారు. కావుననే గ్రీక్ భాషలోఁగూడఁబదాంతమందుండెడి యక్షరములు మూఁడింటిలోఁ బెక్కుచోటులఁ బ్రాప్తించుచుండ నొక్కచోట నియమించెడి విశేష విధివిషయమునఁ దక్కఁ దక్కినయంతటను నీస్వరము సంస్కృత భాషకు సమానమైన వర్ణమందే గానిపించెడిని. చూడుఁడు—గ్రీక్ భాషలోని 'హెప్త' యనుశబ్దము సంస్కృతభాషలోని 'సప్త' యనుదాని తోడి సమానము. ఇటులు 'అనుదాత్త' మనెడి నీచస్వరము ఉదాత్తమునకుఁబూర్వమగు నక్షరమును, స్వరితమనెడి స్వరము నియమముగ నుదాత్తమునకుఁ దరువాతి యక్షరమును నాశ్రయించియుండును.

స్వరముల గుఱుతులకుఁగల పద్ధతులు నాలుగువిధములుగఁ గానుపించుచున్నవి. అందు ఋగ్వేదములోని పద్ధతి మిక్కిలియు నాదరింపఁబడుచున్నది. ఇందుదాత్తమున కేమియు

గుఱుతు లేదు. అనుదాత్తము క్రిందిసమరేఖతోడియు స్వరితము పైని యూర్ధ్వరేఖతోడియు గుఱుతింపఁబడుచున్నది. 'యజ్ఞస్య' యను శబ్దములో రెండవయక్షర ముదాత్తము. మూఁడవది స్వరము. అందుదాత్తమునకు గుఱుతు కల్పింపకపోవుటచే నిట్టిది ఋగ్వేదములో స్వరద్వయమధ్యమున నుండునట్లొప్పుకొనఁబడ్డదని యూహ కలుగుచున్నది *

ఋగ్వేదసూక్తములలో మూఁడింటికిఁదక్కుండ నలువదియెనిమిదింటికి హెచ్చుగ మంత్రములు కూర్పఁబడినవి. పెక్కుసూక్తములు మాత్రము పదియుఁ బండ్రెండు మంత్రములతోడి గాన్పించును. పద్యమయములగు నీ మంత్రములు, పరస్పర విభిన్నములై పదునైదు విధములుగల ఛందస్సులచే నేర్పడ్డవి. అందేడువిధములగు ఛందస్సులు మాటిమాటి కుపయోగింపఁబడ్డవి. అందును మువ్విధములగు ఛందస్సులు ఋఙ్మంత్రములలో నైదింట నాలుగువంతులను సంపాదించి యున్నవి.

---

* మిగిలిన మూఁడువిధములగు స్వరాంకనప్రకారములు క్రమముగా కాఠకమైత్రాయణములనెడి కృష్ణయజుర్వేదీయ సంహితలు రెండింటిలోను, శతపథ బ్రాహ్మణమందును, సామవేదమునందును గానుపించుచున్నవి. అందు మొదటివానిలో— ఉదాత్తముపైనుండు నూర్ధ్వరేఖతోడియు, రెండవదానిలో— అదియే క్రిందిసమరేఖతోడియు గుఱుతింపఁబడ్డది. మూఁడవదానిలో మాత్రము — మూఁడుస్వరములకు నుచ్చైస్త్వాద్యవస్థావిశేషముల నిరూపించుటకై ౧, ౨, ౩, అను సంఖ్య లుపయోగింపఁబడ్డవి. అందు మొదటిసంఖ్యాక్షరముచే నిర్దేశింపఁబడిన ఉదాత్తమే యుచ్చస్వరము.

'గ్రీక్' ఛందశ్శాస్త్రమునకు వైదికఛందశ్శాస్త్రమునకుఁ గొండొక విషయములోఁ గొంత వైలక్షణ్యము గనుపట్టెడి. గ్రీక్ భాషలో ఛందోబంధము పాదరూపమున వేఱుపడదది. వైదికభాష యందన్ననో పాదరూపమునఁ గాక పంక్తిరూపమున విభజింపఁబడినది. వైదికచ్ఛందోమార్గమునఁ గూడఁ బంక్తికిఁ బాదశబ్దముతోడి వాడుకయున్నను నందలి హేతువు వేఱే. అందు హెచ్చుగ మంత్రములలో నాలుగంశములుం డుండుటచేతనఁ బాదశబ్దము చతుష్పాత్పాద సామ్యముచే నాలుగుభాగములుకలదానియందు లాక్షణికమై పోయినది. అందొక్కొక్క పాదమందు నెనిమిదిగాని పదునొకండుగాని పండ్రెండుగాని యక్షరము లుండును. అట్టి తుల్యాక్షరములు గల మూఁడునాలుగు పాదములు కలియ ఋక్కేర్పడును. ఋగ్వేదమున నాలుగైదు విధములగు మంత్రములుమాత్రము అసమానాక్షరపాదములుగల ఛందస్సులతోడి యేర్పడవి.

ఇదియొకటిముఖ్యమైనది—గ్రీక్ ఛందస్సులోఁ గాన్పింపనిదియు, లేటిన్ సతూర్నియపద్య (Saturnian) ములలోఁ గాన్పించునదియు నియమమనుగాఁ గానిదియు నగు విశేషము వైదికచ్ఛందస్సులోఁ జూపట్టెడి. వైదికచ్ఛందస్సులోని పాదములలోఁ దుదినున్న నాలుగైదక్షరములకు మాత్రమె కేవలము మాత్రానియమముండుటఁ జేసి తత్పూర్వభాగ మానియమమునకు లొంగకపోవుట తెల్లమే. ఈ ఛందస్సుల చారిత్రికవస్తువును విమర్శింప "ఇండోయిరేణియ" ఛందస్సులకు వికృతభూతములు లౌకికసంస్కృత ఛందస్సులకు మూలభూతములు

నగు నీ వైదికచ్ఛందస్సులు వాని రెండింటిమధ్యకాలమునఁ బుట్టినటులు తెలియుచున్నది. "అవస్త"యం దెనిమిది యుఁ బదునొకండు నక్షరములుగల పాదములు మాత్రానియమములు లేనివైనను బద్యములుగాఁ బరిగణింపఁబడియున్నవి. కావునఁ బారశీకులు, భారతీయులు పరస్పరవిశ్లేషమునకుఁ బూర్వ మొకటిగా నున్నపుడు ఛందోమార్గము పాదములలో నక్షరసంఖ్యనుబట్టియే నియమముచెందెనని తెలియుచున్నది. రానురాను బిమ్మట లౌకికసంస్కృతకాలములోఁ బురాణగ్రంథములందుండెడి శ్లోక మనువృత్తమునందుఁ దక్కఁ దక్కిన వృత్తములన్నింటిలోను నంతట మాత్రానియమము సాగినది. అట్టి యీనియమము తొలుతఁ బాదాంతమునఁ బ్రవేశించినదై పిమ్మటఁ గ్రమముగా నంతయు నావరించినది. వైదికపాదములఁ దుదినుండు మాత్రానియమబద్ధమగు భాగము 'వృత్త' మని పిలువఁబడుచున్నది. 'వర్తేరే' యనెడి లేటిన్ ధాతువుతోడి సమరూపమగు వృతధాతువునుండి నివర్తనార్థమం దీ వృత్తశబ్దము నిష్పన్నమైనది. ఇయ్యది శబ్దవ్యుత్పత్తి సాదృశ్యముచే లేటిన్‌భాషలోని 'వర్సస్' అనుదానితోడి సంబంధింపఁదగును.

అక్షరము లెనిమిదిగల పాదములు ప్రాయికముగ హ్రస్వదీర్ఘ యుగలములతోడి (Two iamlies) ముగియుచుండును. మొదటి యక్షరములు నాలుగింటియందుఁగూడ నొక్కొక్క జంటయందు హ్రస్వదీర్ఘ ఘటనాసక్తి హెచ్చె నటులు కానుపించుచున్నది. అట్టి యీ ఛందము సామాన్య

ముగ గ్రీక్ భాషలోని "డిమీటర్" అనెడి వృత్తముతోడి సంప దించి యున్నది.

ఇట్టివియగు మూఁడు పాదములుగల ఛందస్సును గాయత్రియందురు. ఈ ఛందస్సుతోడ ఋఙ్మంత్రములలో నాల్గింట నొకభాగము (౧౮౫౦) కూరుపఁబడినది. తార్కా ణము ఋగ్వేదములోని ప్రథమమంత్రము కాంచుఁడు—

అ॒గ్నిమీ॑ళే పు॒రోహి॑తం
య॒జ్ఞస్య॑ దే॒వమృ॒త్విజ॑మ్।
హోతా॑రం రత్న॒ధాత॑మమ్॥

ఈ యెనిమిదియక్షరములుగల పాదములు నాలుగు గలిసినచో "అనుష్టుప్" అందురు. ఈ ఛందస్సులోని మొదటి రెండుపాదములు తరువాతి రెండింటితోడను సమాన లక్షణము గలిగియున్నవి. ఇందేర్పడ్డ మంత్రములు గాయత్రీ మంత్రము దృష్టిని సంఖ్యకు మూఁడువంతులే. వేదకాలము నకుఁబిమ్మటఁ గ్రమముగా నెపుడీ గాయత్రీచ్ఛందస్సు వాడుక నుండి తొలఁగినదో యపుడీ యనుష్టుప్పు స్వరూపభేదమందు లౌకికసంస్కృత గ్రంథములలో నాదరమెంతయుఁ బొందినది. ఋగ్వేదమందే క్రమికముగు దీని విపరిణామము నిరూపిత మైనది.— మిక్కిలి ప్రాచీనములగు సూక్తములలో నీ ఛంద స్సుతో నుండెడి మంత్రములందుఁ బాదములన్నియు "హ్రస్వ దీర్ఘాక్షరయు గల క్రమమునఁ" గానుపించుచున్నవి, తరువాతి సూక్తములలోఁ బ్రథమతృతీయపాదములను ద్వితీయ చతుర్థ

పాదములతోడి వేఱుపఱచుటకు హ్రస్వదీర్ఘాక్షరములకు సంబంధించిన నియమము పాక్షికముగఁ జేయఁబడ్డది. తుదకుఁ బదవమండలములోని యర్వాచీనసూక్తములందీ నియమము ప్రథమ తృతీయ పాదముల విషయమై సంపూర్తిగఁ ద్యజింపఁబడెను. కాని, యందుఁ జివరి నాలుగక్షరములందు యథాసంభవముగ హ్రస్వదీర్ఘములచోటున వానికి సరిసమానమగు మాత్రానియమము సంపాదింపఁబడినది. అటులీ రూపమగు భేదమును బూర్వపుదానినిబట్టి పరికింపుఁడు U||U. వేదకాలమునకుఁ దరువాతిదియగు శ్లోకమను వృత్తమునకుఁ బ్రథమ తృతీయపాదములలో నిట్టిదేయగు విరామము నియమముగ నాశ్రయింపఁబడినది.

పండ్రెండక్షరములుగల ఛందస్సులోని పాదమునకు విరామ మీక్రిందిది.

"U||UU" ఇట్టివగు నాలుగుచరణములు కలది జగతియనఁబడును. త్రిష్టుప్పునకుఁ బదునొకండక్షరములుగల నాలుగు పాదములుండును. ఇయ్యదియుఁ దుదియక్షరము లేనిచో జగతియేయగు. కావున నిందలి విరామమిట్టిది |U|U. సమానరూపములగు నీఛందస్సుల రెండింటి పాదములొక్కే మంత్రములో మేళవించి యుపయోగింపఁబడును. జగతికన్న త్రిష్టుప్పునకెక్కువప్రచారము. ఋఙ్మంత్రములలో నైదింట రెండువంతులీ ఛందస్సేయుండును.

ఒక్కొక్క సూక్తమును బ్రాయికముగా సజాతీయములే యైన ఛందస్సులతోడి యేర్పడియున్నది. కాని ప్రత్యేకముగ

సూక్తముల చివర సూక్తవిరామము సూచించుటకై విజాతీయములగు ఛందస్సు లుపయోగింపఁ బడినవి.

ఋగ్వేదమున నేకైకములగు మంత్రములేగాక యుగ్మకాది రూపములగు మంత్రములుకూడఁ గన్పడుచున్నవి. అయ్యవి సామాన్యముగా గాయత్రీ ఘటితములగు మంత్రములు మూఁడు కలసిగాని విజాతీయ ఛందోఘటితములగు మంత్రములు రెండు కలసిగాని యుండును. అందు రెండు మంత్రములుగల ఛందస్సు గానానుకూలమగుటఁ జేసి 'ప్రగాథ' యని పిలువఁ బడుచున్నది. అయ్యది యెనిమిదవ మండలమున హెచ్చుగఁ గానుపించుచున్నది.

ఓం

చతుర్థాధ్యాయము

—(౦)—

—♦ ఋగ్మంత్రములు. ♦—

ఋగ్వేదమందలి విషయములను నిరూపించుటకుఁ బూర్వమొకప్రశ్న కలుగుచున్నది. ఏకాంతోద్భవమగు నిట్టి యొకానొక గ్రంథమందు వాస్తవికార్థ మెంతవఱకుఁ దెలిసికొనుటకు వీలగును? అని. దీనికి సమాధానము ప్రాచీనగ్రంథ సముదాయమున నుచితమైన వ్యాఖ్యానములు దొఱకినచోఁ దేలఁగలదు. కావున నెట్టి వ్యాఖ్యాన మావశ్యకమో తొలుత విమర్శింతము. మొట్టమొదట ఋగ్వేదము పరిచితమైన నాఁడు లౌకిక సంస్కృతగ్రంథములందే వ్యాసంగ మొనర్చిన పాశ్చాత్యపండితు లిట్లభిప్రాయపడిరి. "ఈ వేద మతి ప్రాచీనమగు నొకానొక భాషచే నిబద్ధమైనది. ఇందు వర్ణింపఁబడిన విషయములును లౌకిక సంస్కృత గ్రంథపరిశీలనము చేఁగాన్పించువానికన్న మిక్కిలి విలక్షణములే యయియున్నవి. అని" దీనివలనఁ బాశ్చాత్యులకు మొట్టమొదట వేదార్థమవగాహమగుట దుశ్శకమైనట్లు కాన్పించుచున్నది. కాని యిప్పుడే దైవవశమునఁ బ్రతిపదార్థబోధకము నతి విస్తృతము నైన

వ్యాఖ్యానరత్న మొకటి పూర్వసంచిత మహాభాగ్యమువోలె లబ్ధమైనది. అదియే పూజనీయుఁడు వైదికాగ్రేసరుఁడు నగు సాయణాచార్యుని భాష్యము. ఈయాచార్యుఁడు క్రీస్తునకుఁ దరువాతఁ బదునాలుగవ శతాబ్దపు నుత్తరభాగమున దక్షిణ భారతభూమి యందలి బల్లారికి సన్నిహితమైన విజయనగర మందుండెడివాఁడు. ఇతని భాష్యమందును బ్రాచీనోక్తులను హెచ్చుగ ననుసరించియుండుట వలన నితఁడు పూర్వము నుండి వ్యాఖ్యానములందుఁ జెప్పఁబడి యథాస్థితమైన యర్థముఁనే ప్రతిపాదించియున్నాఁడని పాశ్చాత్యులు ప్రథమమునఁ బ్రకటించిరి. సామాన్యముగా నైదువందల సంవత్సరములకుఁ బూర్వము ప్రచారమందున్న యర్థమునే సాయణుఁడు తన గ్రంథమున సరిపెట్టియుండుట వలనఁ దద్భాష్యము కన్న వేఱైనది మఱొకటి వేదార్థమును బోధించుట కపేక్షింపఁ బడలేదనియువారనుకొనిరి. దీనినే మనసునందుంచుకొని "ఆక్స్ఫర్డ్" కళాశాల కాదిని సంస్కృతాధ్యాపకుఁడైన 'హొరస్ హేమన్ విల్సన్' అను నతఁడు ౧౮౫౦ వ సంవత్సరమునఁ దద్భాష్యానుసారముగ ఋగ్వేదము నాంగ్లీకరింప నుపక్రమించినాఁడు. వ్యాఖ్యానమార్గములలోఁ జేరినది యిది యొకటి.

ఇదిగాక మఱియొకటి, వైదిక భాషాశాస్త్రమందు పజ్ఞాతయుఁ గీర్తిశేషుడునైన ప్రొఫెసర్ రోత్ చేఁ బురస్కరింపఁ బడియున్నది. ఇతఁ డిట్లభిప్రాయపడినాఁడు. సాయణుఁడు కాని యంతకన్నఁ బ్రాచీనుఁడగు యాస్కాచార్యుఁడుగాని వేదమంత్రార్థమని యుత్ప్రేక్షించిన యపార్థమునుమాత్రమే

యనుసరించి వేదవ్యాఖ్యానము చేయఁ దగదు. ముఖ్యముగా మంత్రకర్తల కభిప్రేతమగు నర్థము తెలిసికొనుటకు యత్నింపవలయును. తద్విషయకమగు యత్నము సాయణభాష్యాదులందుఁ గాన్పింపదు. కావున నీ వ్యాఖ్యాతల శుశ్రూషచే నిష్టార్థసిద్ధి దుర్లభమే యగును. ఈ వ్యాఖ్యాతలు, తరువాత కాలమం దుద్భవించి వాసనాబలముచేతను నభ్యాసవశముచేతను మిక్కిలి పరిచితమైన ప్రవృత్తి నివృత్తి విద్యల సంబంధమును బరికల్పించి తదనుసారముగ వేదమంత్రములకు వ్యాఖ్యాన మొనర్చిరి. కాని మంత్రకర్తల కభిప్రేతమగు వాస్తవికార్థములను నిరూపింపరైరి. కావుననే వారి కాలమునకు మంత్రకర్తల కాలమునుండి యవిచ్ఛిన్నముగ వచ్చుచున్న శబ్దార్థోపదేశపరంపర లేదని తలఁచుచున్నాము. వారాశ్రయించియున్న తత్సంబంధము పూర్వమే వ్యాఖ్యాతల మధ్యనుండియో యారబ్ధమైనది కాని మంత్రకర్తల కాలమునుండి మాత్రము కాదు. అదిగాక మఱియొక సంప్రదాయమున్నట్లూహించుటకును వీలుగాదు. పారంపర్యముగఁ గావించు శబ్దార్థోపదేశము క్షీణింపఁదఱచుగా వ్యాఖ్యానములు బయలు దేఱినవి. కావున నీ వ్యాఖ్యాతలు వేదమంత్రములలోని పరస్పరాన్వయక్లేశములను బరిహరించుచు నెట్లో వానికిఁ గల యన్యోన్యసంబంధమును మాత్రము ప్రదర్శింపసాగిరి. దీనివలన వీరు భాషాసరణిని అన్యథా నడపించుచు నందుఁ బ్రతిపాదింపఁబడిన ఆధిధార్మికములు నాధిదైవికములు నాధిభౌతికములు నగు విషయములను బ్రాక్తనకాలానుసారముగ బయలు దేఱియున్నను స్వకీయవాసనానురోధముగఁ బ్రతి

పాదింపఁ జొచ్చిరి.

ఇదిగాక వేదార్థవిషయమై తత్త్వాఖ్యల ననుసరించిన ప్రాచీనవృత్తికారులలో మత భేదములున్నవని యాస్కుని వచనములవలనఁ దెలియుచున్నది. ఇతఁడు, పరస్పరము తద్విషయమై వివదించెడి పదియేడుగురు పూర్వాచార్యులను నిర్దేశించి యున్నాఁడు. ఇందొకఁడు 'నాసత్యౌ' అను విషయమై "సత్యావేవనాసత్యౌ" అనియు మఱొకఁడు 'సత్యస్యప్రణేతారౌ' అనియు భిన్నమార్గముగ నిరూపించుట కలదు. యాస్కుఁడు 'నాసికాప్రభవౌ స్యాతాంనాసత్యౌ' అని అభిప్రాయపడియున్నాఁడు. ఇట్టి భేదముల చేత, వారి కాలమున కేశబ్దార్థోపదేశపరంపర క్షీణించియున్నదని యూహింపఁబడుచున్నది. కావుననే యాస్కునికన్నఁ బ్రాచీనుఁడగు కౌత్సుఁడను నొకఁడు "విధిమంత్రము లవిస్పష్టార్థములు నన్ర్థకములు విప్రతిషిద్ధార్థకములు నగుటచే వేదార్థమును దెలియుటకు శాస్త్రారంభము నిరర్థకమని" ఘోషించియున్నాఁడు. యాస్కాచార్యుఁడు మాత్రము దీని నంగీకరింపక, "అంధుఁడు కనుఁగొనలేదన్న స్థాణువు చేసిన యపరాధము కాదు. పురుషాపరాధమే యగును" అని యీ విధముగ యుక్తులచేఁ జాల వఱకు నిరసించియుండుట మఱొకటి యాస్కుఁడు కూడ ఋగ్వేదమున నత్యల్పభాగమునకే వ్యాఖ్యాన మొనర్చియున్నాఁడు. వ్యాఖ్యయొనర్పఁదగు మంత్రముల యర్థనిర్ణయ విషయమై శబ్దనిర్వచనక్రమమునే ప్రధానముగ నంగీకరించినాఁడు. ఒక శబ్దమునకు వికల్పార్థము లనేకములను జెప్పియున్నాఁడు. ఇట్లర్థవైచిత్రిని బ్రదర్శించియుండుటచే నతని

కాలమునకుఁ బూర్వాచార్యులు కల్పించినది యాశ్రయింపఁ దగినది వేదార్థ నిర్ణాయకమగు నాధారమేదియు లేదని దృఢముగఁ దెలియుచున్నది. దాని యారంభముమాత్ర మూహైక సాధ్యమై యున్నది. కాని మంత్రకర్తలు నానార్థములను వివక్షించి యున్నారని యెవ్వరును దలంచియుండరు.

ఐనను, నీయాస్కుఁడు, సామాన్యముగా రెండువేల వత్సరములకుఁ దరువాతనున్న సాయణుఁడు మున్నగువారు స్వప్నమందైనను వ్రాసికొనరాని పెక్కుపదముల యర్థములను దనకాలమునకున్న సామగ్రిచేతనే నిశ్చయింపఁగలిగినాఁడని తెలిసికొనఁదగియున్నది. ఇట్టిస్థితిలో పెచ్చుచోట్ల సాయణుఁడు యాస్కుఁడు త్రొక్కని దారినే పోవుచుండును. అటులు పోవుటకుఁ గారణమేమో తెలియదు. ఒకవేళ ప్రాచీన వ్యాఖ్యాత ప్రమాదపడియుండునో! లేక యర్వాచీన వ్యాఖ్యాత వేఱు మార్గము త్రొక్కియుండునో! అని ద్వివిధమగు సందేహము పొడముచున్నది. మఱియు సాయణుఁడు యాస్కాచార్యుని మార్గముల్లంఘించి యథేష్టముగ నొక శబ్దమునకే విభిన్నార్థముల ననేకములను బ్రదర్శించియున్నాఁడు. 'శారద' శబ్దమున కొకచోట 'శరద్వ్యాపి' యనియు మఱొకచోట 'నవీనంవాశరద్వ్యాపివా' యనియు, నింకొకచోట 'శరన్నామ్న్యా రాత్ర్యాః సంబద్ధమ్' అనియు ననేకార్థములు చెప్పఁబడియున్నవి. కాని యీ వ్యాఖ్యాతయం దొక గొప్ప దోషము కలదు. ఈయన ప్రకరణవిశేషములను బరామర్శింపక కేవల మొక్కొక్క మంత్రమందే దృష్టి

నుంచుచు ముక్తకశ్లోక రీతిని వాని వివరించుచుండును. సాయణభాష్యమును యాస్కనిరుక్తమును జక్కగాఁ బరికించినచోఁ దద్గ్రంథములం దనిర్ధారితార్థములగు పెక్కు శబ్దములు మంత్రములును ఋగ్వేదమందున్నవి. కావునఁ జెప్పఁదగినది యిది. యుక్తిచేతనో ప్రకరణమువలననో సిద్ధపదసాన్నిధ్యాది సాహాయ్యముననో సుబోధములుగాని ఋక్కుల కర్థము నిర్ణయింపఁ దగియున్నది. అట్టి రీతిని నిర్ణయింపవీలుగానిచోట్లఁ గేవల మగతికముగా వ్యాఖ్యాతల ఉక్తులే రక్షకములు. ఈరీతిని విచారించినచో వేదార్థవిషయమై ఋఙ్మంత్రములం దెచ్చటను సందేహములు సంభవింపవు. కావున సాయణాచార్యుని భాష్యమునే యాధారపఱచికొని గావించు భాషాంతరానువాదమంత సమంజసము కాదు. వస్తుతః ప్రాచీనమగు టెస్టమెంట్ భాషలోనున్న హీబ్రూగ్రంథముల యర్థనిర్ణయమందు "తల్ముదరబీసు" లనువారెంతవఱ కుపకరించిరో యంతవఱకే వేదార్థనిర్ణయమున సాయణుఁడుపకరించును. ఇట్టి స్థితిలో వక్ష్యమాణ విషయము మాత్రము ముఖ్యమైనది. ఈ యాచార్యవర్యుఁ డతి విస్తృతమగు భాష్యముచే నపారమగు వేదాబ్ధిని దరింప వీలగునటు లొనర్చియున్నాఁడు. ఐనను మన కున్న లౌకిక సంస్కృతజ్ఞానముచేతను నిప్పటికి దొఱకెడి వైదిక గ్రంథముల పరిశీలనము వలనను, పాశ్చాత్యోపజ్ఞాతమగు భాషాశాస్త్రపు సాహాయ్యమునను మేమిప్పు డుత్ప్రేక్షించిన దానికన్న విశేషార్థమెద్దియు సాయణుఁడు కనుగొని యుండలేదు.

కావున 'రోత్' పండితుఁడు భారతావనియం దార్యుల యశస్సునకుఁ బతాకవలెనుండి యత్యుత్కృష్టదశనందియున్న ఋగ్వేదపుతత్త్వార్థవిచారమున భారతీయులగు వ్యాఖ్యాతలను అక్షరశః ప్రమాణీకరించుట యాయుక్తమని నిరూపించి, నవీన పంథ నవలంబించినాఁడు. అతనిమతమనుసరించి యప్రసిద్ధములు నతిగహనములునగు వాక్యములకు స్వతస్సిద్ధములగు నర్థములే సరియైనవి. భారతీయవ్యాఖ్యాతకూడనొకఁడు 'స్వయంప్రకాశాః స్వతః సిద్ధాశ్చభవన్ని వేదార్థాః' అని చెప్పియున్నాఁడు. ఇది గాక వేదార్థ విచారమున భారతీయులగు బ్రాహ్మణులకన్నఁ బాశ్చాత్త్యులే వ్యుత్పన్నమతు లని రోత్ పండితుని యభిప్రాయము. అవును! అది నిజమే. భారతీయులకువలె యూరప్ దేశీయుల చిత్తమధ్యాత్మవిద్యయం దలవడియుండలేదు. వీరెప్పుడును జరిత్రార్థచర్చయందే బద్ధదీక్షితులై సర్వశాస్త్రముల కాదర్శభూతమగు విశాలబుద్ధిని గలిగి యుండు తత్త్వార్థపరిశీలనమందత్యంతనిపుణులు కాఁగఁరు. కావుననే రోత్ ప్రొఫెసరు వేదార్థవిషయమై సాంప్రదాయకములగు వ్యాఖ్యానమార్గములంగీకరించియున్నను ముఖ్యముగాఁ బ్రకరణమును వ్యాకరణమును నిరుక్తమును ననుసంధించి శబ్దముతోడను నర్థముతోడను సంవదించెడి వాక్యముల సారూప్యవైరూప్యములను నిరూపించుట కారంభించినాఁడు. ఈరీతిని ఋగ్వేదము శాస్త్రీయమార్గముచేఁ జర్చింపఁబడియున్నది. మఱియు రోత్ పండితుఁడీ చెప్పినట్లొక్క సారూప్యవైరూప్య నిరూపణవిషయమే గాక, భాషావిషయములందు ఋగ్వేదమున కత్యంత సన్నిహితమగు అవస్తాగ్రంథము యొక్కయుఁ గ్రొత్తగా బయల్వెడ

లిన భాషాశాస్త్రము యొక్కయు సాహాయ్యము నెక్కువగ నంగీకరించియున్నాఁడు. ఇట్టి వ్యాఖ్యానపద్ధతి ప్రాచీన భారతీయులకుఁ దెలియనే తెలియదు.

ఈరీతిని 'బోత్ లింక్' అను వానితోఁగూడి ప్రత్యేకముగాఁ బదముల కరములను నిశ్చయింపఁబూనిన రోత్ పండితుఁడు ౧౮౫౨ వ సంవత్సరము మొదలు ౧౮౭౫ వ సంవత్సరము లోపున గ్రంథ మొకటి రచించెను. అద్యాదియే సప్తఖండాత్మకము విస్తృతమునగు వైదిక శబ్దార్థకోశము. అందు శాస్త్రీయయుక్తులకాఁగఁ గలిగిన వేదవ్యాఖ్యానము పునాదివేయఁబడినది. అట్టి రోత్ పండితునిమార్గమునే యిప్పుడు శాస్త్రీయమార్గమును గోరు వేదాధ్యేత యంతట నాదరించుచున్నాఁడు. కాని భారతీయవ్యాఖ్య పరిత్యాజ్యము కాదనెడి యర్వాచీన విమర్శకులు సాయణాచార్యుని వ్యాఖ్యానమునే సవిమర్శముగాఁ జూతురు. ఇట్టి సాధనములచేఁ నిపుడు హెచ్చుగ సాగిన వేదార్థవిమర్శన మసంఖ్యాకము లగు సందిగ్ధాంశములను నిర్ణయించుచు నత్యాశ్చర్యమును గలుగఁజేయుచున్నది. అందును వైదిక గ్రంథములలో వ్యాసంగ మొనర్చినకాలమా! కడు స్వల్పము. అందుఁ గృషిచేసినవారా! చాల తక్కువ. వారిలో నిద్దఱే యాంగ్లేయులు. అయినను నిప్పటికిఁ జేసిన కృషిచేతఁ జాలకాలమునుండి యపవ్యాఖ్యాన మనెడి యంధకారములో మాటుమణఁగియున్న చరిత్రార్థమును, దద్వారా భారతవర్ష మందలి ప్రాచీనమగు నవస్థావిశేషమును ప్రకాశమందియున్నవి. మామార్గ మిష్టపడెడి పండితులకు విమర్శింపఁ

దగి వివాదగ్రస్తములగు విషయములనేకము లిప్పటికిని మిఁగిలి యున్నవనుట నిశ్చయము. ఐనను ప్రాచీన 'తస్త్రమంత' భాషకుఁబట్టిన దశను స్మరించెడి మాకంత ఖేదము కలుగుట లేదు. అందు హీబ్రూకోవిదులగు విమర్శకులు హెచ్చుగలరు. వారి వ్యాసంగముకూడ ననేక శతాబ్దములు పట్టినది. అట్లయ్యును బెక్కు గీతములు సిద్ధవాక్యములు నందిప్పటికిని ననిర్ధారితార్థములుగాఁ గన్పడుచున్నవి. ఈరీతిని వస్తుస్థితి నాలోచించిన, వైదికగ్రంథసముదాయ విషయమై కేవల మొక యేఁబది సంవత్సరములలో నింతటి పని జరిగినదనుట మిక్కిలి సంతసింపఁదగియున్నది. అదిగాక, ప్రస్తుతము సూక్ష్మదృష్టినిఁ జూడఁదగు పారశీక దేశీయములైన వికృతాక్షరము లను, భారతవర్షీయములగు శాసనములలోని గూఢాక్షరము లను, అందణఁగియున్న భాషలస్వరూపమునుగూర్చి యొనర్చెడి ప్రజ్ఞావంతులగు పండితాగ్రేసరుల విమర్శనములచే వైదికవిషయము లనేకములు వివాదములనుండిఁ దొలఁగి పోఁగలవు.

ఈమార్గముననే వేదోపవనద్వారమున కరుదెంచిన మేము వైదుష్యమనెడి బంగారు కుంచికచే ద్వారమును దెఱచి లోపలఁబ్రవేశింతుము. ఉన్నస్థితిని బరికింపుఁడు.

ఈ ఋగ్వేదము హెచ్చుగా మతధర్మవిషయకములగు మంత్రములచేఁ గూర్పఁబడియున్నది. లౌకిక విషయములను నిరూపించెడి మంత్రములు కొన్ని దశమమండలములో మాత్ర

మున్నవి. ఋఙ్మంత్రములు ప్రధానముగా వేదోక్తమగు విశ్వ దేవతాగణమందంతర్గతులగు నాయాదేవతలను స్తుతింపసాగి నవై వారి మహిమను మహాకార్యములను హితకారిత్వమును ప్రశంసించుచు, పశువులను, పుత్రపౌత్రులను, శ్రేయస్సును, దీర్ఘాయుష్యమును, విజయమునుగూర్చి వారిని ప్రార్థించు చుండును. తొలుత సంస్కృత మభ్యసించెడి రోజులలోఁ పాశ్చాత్యు లనుకొన్నట్లు ఋగ్వేదము పామరజనులమధ్య పుట్టియుండలేదు. కాని, బ్రాహ్మణ గ్రంథోక్తమగు కర్మ జాలముకన్న సరళతరములైనను నాతిసరళములగు నానావిధ యజ్ఞకర్మములందు సోమఘృతము లాహుతి యొనర్చు సమ యమునఁ బఠింపఁదగినవై సయుక్తికముగఁ గూర్పఁబడిన సూక్తములచే విరాజిల్లుచు నిపుణులగు యాజ్ఞికుల మధ్య నుదయించినది. ఇందు సామాన్యముగా నంతటను, విశేషించి యగ్నిసోమములను దేవతాద్వయము నుద్దేశించియున్న సూక్త ములందుఁ బౌనఃపున్యముగ యజ్ఞక్రియా పరామర్శ మొనర్చు టవలనఁ దదీయకవితాశోభ చాలసన్నగిల్లినది. అయిన నిట్టి దోష మున్నను మనమూహింపఁగల శోభకన్న నధికతరమగు నైసర్గిక శోభయేయున్నది. కారణమేమనఁ బ్రాకృతములగు పదార్థములే పురుషవిధానమంది దేవతారూపముగ స్తుతింపఁ బడుచున్నవి. దానిచే రమణీయములగు కల్పనావిశేషముల కవకాశము కల్గినది. సూక్తములలోని కూర్పు సామాన్య ముగా సరళము నిర్దుష్టమునైయున్నది. అఖండపదము లత్యల్ప ములు. కేవలము పదద్వయపరిమితములగు ఖండసమాస ములు మాత్రమతివిరళముగా నుపయోగింపఁబడినవి. కాని

లౌకిక సంస్కృతమందువలె దీర్ఘదీర్ఘ సమాసములు లేవు. ఆశయములు కూడ సామాన్యముగాఁ బ్రకృతిసుందరములు సరళములునై యున్నవి. యజ్ఞ దేవతావిషయకమగు సూక్తములందు మాత్ర మట్లుగాక యాశయములు క్లిష్టకల్పనలతోఁ గూడి సహృదయులకు వెగటుకల్గించుచుండును. వర్ణనీయ వస్తువునందు విషయములు పరిమితములగుటచే నొక యర్థమునే భంగ్యంతరేణ బహువిధములుగ వర్ణింపఁదగియుండుట వలన నిట్టి క్లిష్టకల్పనాపద్ధతిని మంత్రకారు లాశ్రయించి యుందురని తోఁచుచున్నది.

అదిగాక లౌకిక సంస్కృతగ్రంథములలోఁ గాన్పించు వర్ణనారీతి స్పష్టతయు, శాబ్దిక సంకోచము ఋగ్వేదమందుఁ గూడఁ గొంతవఱకారబ్ధమైనట్లు కన్పడుచున్నది. ఈరీతియే "గహనార్థములగు ఋక్కులచే దేవతలు తృప్తిపొందుచున్నారని" చెప్పెడి బ్రాహ్మణ వాక్యములచే నభినందింపఁబడి యున్నది. ఇదిగాక, తరువాత కాలమునఁ గావ్యచారుతా హేతువుగ సమ్మతింపఁబడిన శబ్దాడంబరము కూడ నందొక్కొక్కచోట నాశ్రయింపఁబడినది. స్వాభావికముగాఁ దరువాతి కాలమందుండఁ దగిన సహృదయానందమగు కవితా విలాసముకూడనిందు బెక్కు సూక్తములందు లేకపోలేదు. అందుఁ గొన్ని సూక్తము లుత్కృష్టతమమగు కావ్యశోభను గలిగియున్నవి. మఱికొన్ని యంత్రములవలె దృఢతరముగఁ గూర్పఁబడి మాధ్యమికస్థితి నందియున్నవి. ఐనను దీని యుత్పత్తి కాలమును బట్టి మాకిట్టి లావణ్య మెక్కుడు శ్లాఘనీయము

గా నేయున్నది. తత్తద్దేవతల నుద్దేశించి రచింపఁబడ్డ యీసూక్తముల స్వరూపవిశేషములు సామాన్యముగాఁ బ్రతిసూక్తము యొక్క తుదిమంత్రమునను జెప్పఁబడియున్నవి. ఋషులు సామాన్యముగాఁ దమ సూక్తములను విదగ్ధుఁడగు శిల్పి యొనర్చెడి రథముతోడఁ బోల్చుకొందురు. ఒక ఋషీశ్వరుఁడు బాగుగా నేసిన చక్కనిగుడ్డతోడి సామ్యమునకై యాశించినాఁడు. మఱియొకఁడు వరునకు వధువువలె స్వకీయమగు స్తుతి యర్పింపఁబడినదని మురిసిపోయినాఁడు. ఈఋషీశ్వరులు శక్తివంచనలేక తమకు వచ్చినట్లు దేవతలను స్తుతించుచున్నారని ౬,౨౧,౨ మంత్రములవలనను, దమ బుద్ధికేది తోఁచునో దానినే యుచ్చరింతురని ౧౦,౩౯,౧౪ మంత్రముల వలనను దెలియుచున్నది. ఇట్లు తరువాతఁ బ్రసిద్ధమైపోయిన వేద మనాది యను సిద్ధాంతము కాల్పనికమే యగును. ఒకవేళ, నాయాసూక్తము లాయాదేవతలచే నీయఁబడిన వని మాత్రమే యందందుఁ జెప్పఁబడియున్నను వేదమనాది యను విషయ మెచ్చటను ఋగ్వేదము చెప్పియుండలేదు.

వైదికసూక్తములందొక యర్థమునే వర్ణించెదరని దోషమున్నమాట వాస్తవమే. కాని, ప్రతిమండలమందును నొక్కొక్క దేవతను సంబంధించియున్న సూక్తము లన్నిటిని నవ్యవధానముగ నొకచోటఁ బ్రోవుచేయుట వలనఁ గలిగిన యిట్టి దోషము సర్వథాసహనీయమే యగును. మఱియు నిట్టి దోషము పరమోత్కృష్టములుగా భావింపఁబడెడి 'అంతోలజీ' ప్రభృత్యర్వాచీనములగు పాశ్చాత్యసాహిత్య ప్రబంధములందుఁ

గూడ వసంతవర్ణనాదులలోఁ గాన్పించుచున్నది. అందుఁ గ్రమముగా నిరువది ముప్పది పద్యములందాఁకే యర్థము ప్రకారభేదముచే వర్ణింపఁబడియున్నది. ఋగ్వేదమున దేవతాద్వయమునుద్దేశించిన దాదాపు నైదువందల సూక్తములందాఁక యర్థమునే బహుప్రకారములగు భంగిభేదములచే నుత్ప్రేక్షించుట చూడ మిక్కిలి యాశ్చర్యము కలుగుచున్నది.

ఋగ్వేదమందలి సూక్తములు దేవతాస్తుతి రూపములగుట వలన నందున్న విషయము ప్రధానముగా దేవతాతత్వమే యగును. దేవతాతత్వాఖ్యానమైనను గొప్ప శ్రద్ధమాత్రము చూపఁదగియున్నది. ఇతర దేశీయుల సాహిత్యమందేమాత్రమైనను లేని ప్రాక్కాలికములగు భావనావిశేషములిందు దొఱుకఁగలవు. మఱియు ప్రాకృతపదార్థములను దేవతారూపమునకుఁ దెచ్చెడి చేతన ధర్మారోప ప్రకారము దీనివలన వ్యక్తమగుచున్నది. ఇట్టి చేతనవ్యాపారముచేతనే యచేతనములగు ఘటపటాదులందుఁ జలనభ్రమణాదికమును గాంచెడి వైదికభారతీయులు సంస్కారహీనులువోలెఁ బ్రాకృతపదార్థములచేతనములగుట వలనను దన్నిష్ఠవ్యాపారములను జేతనధర్మములనఁగా భావించుచు వానియందొకవిధమగు చేతనశక్తి గర్భితమైయున్నట్లుత్ప్రేక్షించియున్నారు. ఇదిగాక ప్రాకృతపదార్థములొనర్చు కర్మములను బాలిశులవలె నాశ్చర్యచకితులై పరికించుచుందురు. వారిలో నొకఁడు "ఈ సూర్యుఁడంతరిక్షమునుండి పడఁడేమి" యనియు మఱొకఁడు 'ఈనక్షత్రములు పగలెచ్చట దాఁగియుండు'ననియు

నింకొకఁడు 'రాత్రిందివములు ప్రవించుచున్నను నదు లెప్పుడు కూడ నీటిచే సాగరమును బూరించుటలేదని'యు నీ విధముగఁ విస్మితులగుటకద్దు. ఐనను సూర్యచంద్రు లవిశ్రాంతముగఁ దిరుగుచుండుటవలనను, సకాలమునకే ఉషస్సు కాన్పించుట వలనను ప్రాకృతపదార్థములు నియతకర్మములగుచున్నవని వారనుకొనిరి. ఆనియమునే వారు 'ఋత' శబ్దముచేఁ జెప్పియుండిరి. అట్టి యీ ఋతశబ్దము ఋగ్వేదమున మొట్టమొదట యజ్ఞక్రియానియమ వాచకముగానుండి తరువాతఁ గ్రమముగా సత్యరూపార్థాభిధాయిగ మాఱిపోయినది. ఋగ్వేదమున వర్ణింపఁబడిన దేవతలంగొందఱు చాలపూర్వకాలమునుండి యున్నట్లు దెలియుచున్నది. అవస్తాగ్రంథమందలి దేవతలతోడి సాదృశ్యమును బరికించినచోఁ గొందఱు దేవతలు పారశీకులయు భారతీయులయుఁ బరస్పరవిశ్లేషమునకుఁ బూర్వమే యున్నట్లవగతమగుచున్నది. చూడుఁడు ! వేదోపవర్ణితుఁడుపరేతరాట్టునగు యముఁడే పారశీకుల మధ్య స్వర్గాధిపతిగాఁ బ్రసిద్ధుఁడైయున్న 'ఇమ' యను నతఁడు. ఈ విషయమునకు మిత్రుఁడుత్తమ నిదర్శనము. ఇతఁడే పారశీకులచే "మిత్థ' యని చెప్పఁబడుచుఁ గ్రీస్తువునకుఁ దరువాత రెండవ శతాబ్దమునుండి నాలుగవశతాబ్దము వఱకు రోమక దేశమంతటను బ్రచారము గలిగి యధఃకృతులగు నచ్చటి యితర దేవతలచే లోకైకనాయకుఁడుగ నారాధింపఁబడినాఁడు.

మఱియు సోమాదిశబ్దము లవస్తాగ్రంథమున 'హొమ'యాది రూపముగ నుండుటచేత సోమాగ్నిపూజాదులగు

ధార్మిక విషయములు కూడఁ గొన్ని ఇండో యెరేనియ కాలిక
ములైనవిగాంచనగును. అట్లే గోపూజాసంప్రదాయము కూడ
నప్పుడే యారబ్ధమైనది. అదిగాక ఋగ్వేదమందున్నటు లవస్త
యందుఁగూడఁ బదునొకం డక్షరములు నాలుగు పాదములు
కలిగిన త్రిష్టుప్పు, ఎనిమిదక్షరములు మూఁడు పాదములుగల
గాయత్రియు, నట్టివే నాలుగుపాదములుగల 'అనుష్టుప్పు'ను
గనఁబడుట వలన నా కాలమున విలక్షణములగు సూక్తములు
గొన్ని యున్నట్లు తోఁచుచున్నది.

మఱియు దేవతలను దేవతారూపమునను "ద్యౌః"
అను దేవతను దివ్యపితృరూపముగను బ్రబోధించుట యంతకుఁ
జాలపూర్వమగు ఇండో—యూరోప కాలమునుండి ప్రారం
భింపఁబడినది. దీనికిఁ గారణము లేటిన్ భాషయందు దేవ
తలు 'దేవుస్' యని చెప్పఁబడుటయే. అట్లే 'ద్యౌష్పితా'
యను శబ్దము గ్రీకున 'జ్యూస్పేటర్' అనియు లేటినందు
'జ్యూపిటర్' అనియు వ్యవహారము. అదిగాక ద్యావాపృథి
వులకుఁ బ్రపంచ మాతాపితృత్వ పదవియు నాభిచారిక
క్రియావాసనయు నంతకుఁ బూర్వమే యావిర్భవించి నట్లూ
హించుచున్నాము.

మంత్రకారులకీ ప్రపంచము "భూమిః అంతరిక్షం
ద్యౌః" అని మూఁడు విధములుగా విభజింపఁదగినట్లు
గాన్పించినది. ఇట్టి విభాగమే ప్రాచీనులగు గ్రీక్ దేశీయులలోఁ
గూడఁగలదు. మంత్రకారులీ మూఁటినే యచ్చటచ్చట అభి

థావ్యంజనలతోడ వర్ణించుదురు. అందు 'ద్యౌః' అను దానికి సూర్యస్థానము 'అంతరిక్షం' అను దానికి వాయు వృష్టి విద్యుత్తుల స్థానమును వివక్షితమైయున్నది. ద్యులోకమేనివాసమైనను దేవతలు గొందఱు స్వైరవిహారముగ ముల్లోకములందును గర్మము లాచరించునట్లు స్తుతింపఁబడుచున్నారు. హెచ్చుచోట్ల 'అంతరిక్ష'ము స్వర్గమందలి జలనిధియను భావనచే సముద్రమని వ్యవహరింపఁబడుచున్నది. అందున్న విపులములు నిర్జలములు నగు మేఘములు గ్రామములనియుఁ బర్వతములనియు నసురుల హార్మ్యములనియు వర్ణింపఁబడుచున్నవి. జలాన్వితమై ఘోషించెడి మేఘములు భూమికిఁ బయోధారచేఁ బుష్టికరములగుటచే "అంబా" యని యఱచెడి గోవులతో సాటి చేయఁబడుచుండును.

ఋగ్వేదమునఁ జెప్పఁబడిన సూర్యాగ్నివాయ్వాదులగు సుత్కృష్టదేవతలందఱు బ్రాకృతపదార్థములేయయియుండి చేతన ధర్మారోపణచేఁ గల్పింపఁబడిరి. పురాతనమునుండి వచ్చుచున్న కొందఱు తక్క మిగిలిన దేవత లందఱును శరీరాన్వితులుగానే వర్ణింపఁబడిరి. అందుఁ బురుషత్వకల్పనలో నత్యల్పముగానేయున్నను జేతనధర్మారోప ప్రవృత్తి, బ్రాకృత పదార్థముల నైసర్గికమగు స్వరూపభేదమును స్వభావభేదమును మాటుపఱచుచున్నది. వస్తుతః దేవతలుగావర్ణింపఁబడిన పదార్థములే పరస్పరాభివ్యాప్తములగు సామాన్య ధర్మములను గలిగియున్నవి. చూడుఁడు— తేజోమయత్వము తమోహంతృత్వము ప్రభాతకాలోదేతృత్వము, మున్నగునవి ఉషస్సూర్యా

గ్నులు మువ్వురకు ననుగత ధర్మములుగానున్నవి. కావున నాయా దేవతలందు ధైర్యము శౌర్యము నౌదార్యము మున్నగు సామాన్య ధర్మములే చెప్పబడియున్నవి. విశేష ధర్మము లచ్చటచ్చట వర్ణింపఁబడియున్నను సామాన్యధర్మములచేఁ దిరోహితములై ప్రకాశించుటలేదు. ఈవిధముగఁ ప్రాకృతపదార్థములు పరస్పరము విభిన్నములైనను సామాన్య ధర్మారోపముచే నైక్యమందియున్నవి. ఇట్టి సాదృశ్యసంపాదనమునకు ద్వంద్వరూపమున దేవతలను వర్ణించుట సహకారి కారణమయ్యెను. ఋగ్వేదమునఁ గొందఱు దేవతలు ద్వంద్వస్థితిని స్తుతింపఁబడియున్నారు. అందొక దేవతయందున్న విశేషధర్మములు దాని జంటగానున్న యితర దేవతయందు సంక్రమించుచుండును. ఆసంక్రమించిన గుణములే యాదేవత వేఱుగా నున్నపుడు గూడఁ గన్పట్టుచుండును. ఇంద్రునితోడ హెచ్చుసార్లు జంటగా స్తుతింపఁబడుపట్ల "వృత్రహంతృత్వాది" రూపములగు నింద్రధర్మములతోడఁ గూడియున్న యగ్ని దేవత పృథక్కుగ స్తుతింప వలసివచ్చినను నాధర్మములే కలసి యుండును. ఈతీరున దేవతలందఱును సర్వవిధశక్తి సమన్వితులుగా వర్ణించుట వలన వారి విషయమై యభేదకల్పనకూడ సుసాధమే యగును. ఇట్టి యభేదవాదమే హెచ్చుచోట్ల ఋగ్వేదమునఁ గన్పడుచున్నది. ఋషి యొకఁ డగ్నిని సంబోధించుచు నిట్లు వచించినాఁడు.

(౫. ౩. ౧.)—"త్వమగ్నే వరుణో జాయసే యత్త్వం
మిత్రో భవసి యత్సమిద్ధః । త్వే విశ్వే

సహానస్సత్ర దేహాస్త్వ మింద్రో ద్రాశుషే
మర్త్యాయ" అని

మఱియు యాజ్ఞికదృష్ట్యా ప్రధానభూతమగు నగ్ని, భూమియందు లౌకికాగ్నిరూపముగను, అంతరిక్షమున విద్యుద్రూపముగను, సూర్యునందు దివ్యాగ్నిరూపముగను నెలకొని యుండునని యవిస్పష్టార్థములగు ప్రహేలికలవంటి సూక్తములు చెప్పుచున్నవి. దీనివలనఁగూడ సర్వదేవతల కేకదేవతా ప్రభేదాత్మకత్వమే వ్యక్తమగుచున్నది. అర్వాచీన సూక్తము లందుమాత్ర మీ యర్థము హెచ్చుచోట్ల స్పష్టముగానే చెప్పఁబడియున్నది. చూడుఁడు! ప్రథమ మండలములోని యర్వాచీనసూక్త మొకదానియందు (౧౬౪) "ఏకంసద్విప్రా బహుధావదన్త్యగ్నిం యమంమాతరిశ్వానమాహుః" అని యందఱ కేకదేవతాత్మకత్వమే చెప్పఁబడియున్నది. ఇట్లె దశమమండలమునం దొక సూక్తములో (౧౧౪) "సుపర్ణం విప్రాః కవయోవచోభి రేకం సంతం బహుధాకల్పయన్తి" యని సుపర్ణపదవాచ్యమగు సూర్యదేవతాత్మకత్వము వర్ణింపఁబడినది. ఈవిధముగఁ బ్రథమారబ్ధమగు బహుదేవతావాదము క్రమక్రమముగ ఋగ్వేదకాలపు టంతిమ భాగము ననేక దేవతా వాదముగా మాఱిపోయినది.

తరువాతఁ గ్రమముగాఁ గేవలము విశ్వదేవతలనే గాక విశ్వమునే యేకదేవతాత్మకముగా వర్ణించుచు నద్వైత

వాద మావిర్భవించినది. ప్రథమమండలమున ౮౯ వ సూక్త మందు "ద్యౌః అంతరిక్షం విశ్వే దేవాః పంచజనాఃజాతం జనిత్వ మాణంచ సర్వమదితి రేవ" అని చెప్పఁబడినది. అట్లే పదియవ మండలమున ౧౨౧వ సూక్త మందు ప్రజాపతి సర్వదేవతల నతి క్రమించు నొక్క దేవతగానే కాక సర్వవ్యాపియనికూడఁ జెప్పఁబడెను. ఈవిధముగ ఋగ్వేదమున సూక్ష్మముగా నుపక్షిప్తమైన యద్వైతవాద మనంతర కాలికములగు వైదిక గ్రంథములం దభ్యుదయమంది లౌకిక సంస్కృతకాలమున నుద్భవించిన వేదాంతశాస్త్రమునందుఁ బరిపుష్టికలిగి యిప్ప టికిని భారతీయులలోఁ బ్రచారమందున్నది.

ఋగ్వేదమందలి యత్యంత ప్రాచీన సూక్తములలోని తత్తద్దేవతలను వర్ణించు సందర్భమున వారిలో నొక్కొక్క దేవతకును సర్వోత్కృష్టత్వము సర్వతంత్ర స్వాతంత్ర్యము వర్ణింపఁబడుటచూచి మేక్సుముల్లర్ పండితుఁడు తత్తద్దేవతో త్కర్షవాదమే మంత్రకారుల కభిప్రేతమని తలఁచినాఁడు. వస్తు స్థితినిఁజూడ హోమారిక సూక్తము లందును గాన్పించెడి యిట్టి వర్ణనము కేవలమతిశయోక్తియే యగును. తమతమస్తోత్రముల కేయే దేవతలను బాత్రములుగాఁ జేసికొందురో యట్టి దేవ తలను సర్వోత్కృష్టులుగ నతిశయోక్తిచే వర్ణించుట సైజము. వస్తుతః వారికే సర్వదేవతోత్కర్షమును వర్ణించుటయందుఁ దాత్పర్యముగాదు. కావుననే సర్వదేవతల యుత్కర్షాపకర్షము లను దెలిసియున్న యట్టివారు సోమయాగమున వారికిఁ దార తమ్యమును బరికించి స్థానమును గల్పించిరి.

ఋగ్వేదదృష్ట్యా దేవతలందఱు జన్మించినవారే. కొందఱు దేవతలు ద్యావాపృథువులకును మఱికొంద ఱితర దేవతలకును జనించినటులు వర్ణింపఁబడిరి. దీనిచే వారికిఁగల భిన్నవంశాశ్రయత్వము ధ్వనించుచున్నది. అదిగాక, తాదృశరీతినున్నట్లు కొందఱు ప్రాచీన దేవతలు చెప్పఁబడియే యుండిరి. మొట్టమొదటనే దేవతల మర్త్య ధర్మమందియుండలేదు. అమర్త్యత్వమటు తరువాత అగ్ని సావిత్రీ ప్రముఖులగు దేవతలకు చిక్కినట్లును సోమపానము చే స్వయముగ సంపాదించినట్లును గన్పట్టుచున్నది. అగ్ని యింద్రుఁడు మున్నగు కొందఱు దేవతలు నిర్జరులుగా నిర్దేశింపఁబడిరి. కాని యీ నిర్జరత్వమును మంత్రకారులు నిత్యత్వముగా వివక్షించిరో లేక యనిత్యత్వముగా భావించిరో నిర్ణాయక మేదియుఁ గాన్పించుటలేదు. లౌకిక సంస్కృత గ్రంథములందు మాత్రము దేవతలకుఁగూడఁ బ్రళయ పర్యంతమాత్రస్థితినే యంగీకరించి యట్టి యీ నిర్జరత్వ మనిత్యమని చెప్పఁబడినది.

దేవతల యాకారము పురుషసదృశము. కావుననే వారు మనుష్యోచితములగు శిరోముఖాద్యవయవములచే నొప్పుచున్నట్లు స్తుతింపఁబడుచున్నారు. కాని వారి శరీరము ఛాయారూపము నదృశ్యమునై నట్లు వర్ణింపఁబడుచున్నది. అట్లే తత్తదంగములు కూడఁ గర్మకౌశలసమర్థనార్థము వారియందారోపింపఁబడినవే. అగ్నికిఁ గేవలము జ్వాలయే నాలుక మున్నగు నంగములుగాఁ వర్ణింపఁబడినది. ఇట్లే సూర్యభగవానునకుఁ గిరణములే హస్తములు. తదీయచక్షుస్సు కేవలము తత్సంబంధమైనమండలమే. ఈతీరున దేవతలకుఁ బురుషాకార

మారోపవిధినిఁ గల్పింపఁబడుటవలనను, దత్తద్దేవతలం దాయా ప్రాకృతపదార్థముల ధర్మములే స్ఫురించుట వలనను మంత్రకారులకు దేవతలందు సత్యముగాఁ బురుషవిధత్వము వివక్షితము కాలేదని తోఁచుచున్నది. కావుననే దేవతావిగ్రహములనుగాని వాని స్థితిని దెలియఁజేసెడి దేవాలయములనుగాని, పేరైన నెత్తియుండలేదు. దేవతాప్రతిమలు సూత్రగ్రంథములలో నైదంప్రాథమ్యముగ నిర్దేశింపఁబడియున్నవి.

కొందఱు దేవతలు యోధులవలెఁ గవచములను శిరస్త్రాణములను గలిగి కుంతకుఠారాద్యాయుధములతోడ మెలఁగుచుందురు. వారందఱు తేజోమయములగు విమానముల నెక్కి యంతరిక్షమార్గమున సంచరించుచుందురు. సామాన్యముగా వారి రథముల కశ్వములే వాహనములు. ఒక్కొక్కచో గోవులు మేఁకలు హరిణములు గూడ వాహనములుగానుండును. స్వకీయవిమానములతోడ సవనభూమి కరుదెంచి తమ తమ హవిర్భాగములను వారు స్వీకరించుచుందురు. అగ్నికూడ నాభాగములను స్వర్గలోకమునకుఁ దెచ్చి దేవతల కర్పించుచుండును. వారందఱొక్కచోటనే శాంతచిత్తులై నివసించుచుందురు. వారిలో నింద్రుఁడు మాత్రమొక్కొక్కచోట యుద్ధాభిలాషియై ధృష్టుఁడుగా నున్నట్లు కన్పట్టును.

సఫలప్రయత్నులు సంపూర్ణమనోరథులునగు వైదిక భారతీయులచే దేవతలందఱు మహోపకారులుగాను ఆయు

రారోగ్యాభ్యుదయములు నిచ్చువారుగను వర్ణింపఁబడియుండిరి. రుద్రుఁడు మాత్ర మొక్కఁడే వారిలో నృశంస ప్రకృతిఁగల వాఁడు. మనుష్యులకు వృత్రప్రముఖులగు రాక్షసులవంటి గొందఱు క్షుద్రులవలన రోగాదిరూపములగు క్షుద్రవిపత్తులును, నతివృష్టి యనావృష్టి యున్నగు గొప్ప విపత్తులును సంభవించుట కలదు. వారిని వధించుటచే దేవతల యౌదార్యాది గుణములు ప్రకాశించుచుండును.

దేవతల యాచారము సాత్త్వికమైనది. వారంతటను సారళ్యముగ మెలఁగుచు సౌజన్యము సౌశీల్యము మున్నగు మహాగుణములకు రక్షకులుగానుందురు. కాని మఱొక విషయము. అప్పటి ధార్మిక జనుల యాచారములే దేవతలందు వర్ణింపఁబడియున్నవి. కావుననే కపట ప్రవృత్తులగు శత్రువుల విషయమై పరమధార్మికుఁడగు వరుణుఁడు గావించెడి కౌటిల్య ప్రయోగము నిషేధింపఁబడకపోవుటయే కాదు.—దోషపక్షమునఁగూడఁ బరిగణింపఁబడలేదు. వస్తుతః దేవతల యాచార గుణములు వారి ప్రతాపప్రభావములచే మాటుమణఁగినవి.

క్షమానుగ్రహముల నర్థించెడి స్తోతలు దేవతల నుద్దేశించి హవిస్సును సూక్తములను సమర్పించుకొందురు. కావుననే వారికి దేవతావిషయమై స్వామిచిత్తానువృత్తిలక్షణమగు భృత్యత్వసంబంధమునే ఋగ్వేదము వివక్షించియున్నది. ఏదియో యొక ఫలమును గోరియే, వారికి వీరు సేవ యొనర్తురను విషయము "యదహం తేదదామితన్మే ప్రత్యర్పయ"

యను వివిధములగు ప్రార్థనావచనములచేఁ దెలియుచున్నది. మఱియు, సూక్తములు యాగములు విశేషించి సోమోపహారములు వీనిచేత దేవతలశక్తి విజృంభించుచుండునని ఋగ్వేదకారుల యభిప్రాయము. అదిగాక వైదికకాలముననే యంతట ప్రతిష్ఠ నందియున్న పురోహితోత్కర్షకల్పనకూడ ఋగ్వేదమందే యుపక్షిప్తమైనట్లు కాన్పించుచున్నది. తరువాత, శుక్ల యజుర్వేదమున—"దేవతలు తత్త్వవేత్తలగు బ్రాహ్మణుల కధీనులగుచున్నారని" చెప్పఁబడియున్నది. బ్రాహ్మణములు మాత్ర మింకొక యంగ వైచి "ఇహాద్వయే దేవాః సంభవన్తి—ఏకేసురాః అపరేభూసురాః బ్రాహ్మణాః" అని మొఱవెట్టినది. ఇదిగాక బ్రాహ్మణములు, సర్వదేవతలును విచిత్రతరములగు ప్రకృతివ్యాపారములును యాగములకు వశ్యములై యుండునని కల్పించి సర్వశక్తులు యాగములకుఁ గలవని యభిప్రాయపడినవి.

దేవతల సంఖ్య ముప్పదిమూఁడని ఋగ్వేదమే యనుచున్నది. మూఁడుభాగములుగానున్న యీప్రపంచమున స్థానత్రయనివాస వివక్షచేఁ ద్రివిధముగా విభక్తులైన యీదేవతలు "త్రిరేకాదశ'యని యనేక స్థలములందు నిర్దేశింపఁబడి యుండిరి. కాని యీపరిగణన సరియైనది కాదు. కారణమేమన, ముప్పదిముప్వురకన్న నితర దేవత లనేకులు సూక్తములందుఁ గాన్పించుచుండిరి. నానావిధములగు మరుద్గణములలోఁ గూడ వీరు జేరియుండలేదు.

అందు రెండింటికైన సంపూర్ణ సూక్తములచే స్తుతింపఁబడిన ప్రధానదేవత లిరువదిమంది కూడ లేరైరి.

వారిలో ౨౫౦ సూక్తములచే స్తుతింపఁబడిన యింద్రుఁడు ౨౦౦ చే స్తుతింపఁబడిన యగ్నియు నూటికిఁ బైన స్తుతింపఁబడ్డ సోముఁడును ప్రధానతములు. వర్ష దేవతయగు పర్జన్యుఁడు మృత్యుదేవతయగు యముఁడును మూఁడేసి సూక్తములచే స్తుతింపఁబడిరి. మిగిలిన ప్రధానదేవత లింద్రాదులకన్నఁ దక్కువయుఁ బర్జన్యాదులకన్న నెక్కువయునగు సూక్తములచే స్తుతింపఁబడుచు నాయుభయుల మధ్యనున్న నానావిధ స్థానములను నాక్రమించియుండిరి. ఇది యొకటి ముఖ్యముగా స్మరింపఁదగినది—ఇప్పటి భారతీయులచే సర్వోత్కృష్టులుగా భావింపఁబడెడి శివకేశవులు మూఁడువేల సంవత్సరములకుఁ బూర్వము ఋగ్వేదమున రుద్రవిష్ణురూపమున వ్యవహరింపఁబడుచు, నింద్రాదులవలెఁ బ్రధానతములుగాఁ బరిగణింపఁబడక యుండియు వారికన్న మిక్కిలి తక్కువస్థానమున నెలకొల్పఁబడియున్నారు. ఐనను నిప్పటికివలె నప్పటికిని విష్ణువు దయాళువుగాను రుద్రుఁడు కరాళుఁడుగాను వ్యవహారమున్నట్లు గాన్పించుచున్నది.

అందు, ద్యుస్థాన మాశ్రయించిన దేవతలలో, 'జ్యూస్' అనెడి గ్రీకుదేవతతోడి సంవాదముండుకతన 'ద్యౌః' అనునదియే మిక్కిలి ప్రాచీనదేవత. ఇయ్యది దేవతారూపమున వర్ణింపఁబడిన వ్యోమమేకాని వేఱుకాదు. అందుఁ బురుషాకారము కొంతవఱకే యారోపింపఁబడినది. ఆ యారోపింపఁబడినది పితృత్వముమాత్రమే. ఈదేవత హెచ్చుగఁ బృథివితోడ జంటగా స్తుతింపఁబడుచుండును. ఆ ద్వంద్వ మాఱు సూక్తములందుఁ

ప్రపంచ మాతాపితరులుగ వర్ణింపఁబడియున్నది. విద్యుత్తుగర్భితము గల యీ దేవత వృష్టిమూలమున భువనమునానందపఱచుటయు నద్దాన నిది 'అంబా' యని యఱచెడి యెఱ్ఱని గోవనియు నభేదవర్ణన చేయఁబడియున్నది. మఱియొక్కొక్కచో నిశానక్షత్రములతోఁ ప్రకాశించుచు నాదేవత ముత్యాలమాల నెచిన యశ్వముతోఁడి పాటిచేయఁబడుచుండును. ఒకానొక ఋషి విద్యున్మాలాన్వితమగు నద్దానిని గడియనియు — మఱియొకఁడు మేఘాచ్ఛాదితమగు నద్దానిని నవ్వుచున్నట్లును నుత్ప్రేక్షించియున్నాఁడు. ఇతరములగు బహుసూక్తములలో 'స్మి' ధాతువు విద్యోతనార్థమునఁ గాన్పించుచున్నది. కావున నే లౌకిక సంస్కృత కవులంతట స్మితమును మిఱుమిట్లు గొల్పెడి ప్రభతోఁడఁ బోల్చుచుందురు.

అంతరిక్షమందలి దేవతలలో వరుణుఁడు ప్రధానతముఁడు. వానియందుఁ బురుషవిధత్వము హెచ్చుగా నారోపింపఁబడినది. కావున వాని మూలస్వరూపము బాగుగఁ దెలియనిదై కేవలము తత్స్వభావవిశేషము చేతనే యనుమేయమగుచున్నది. ఇట్టి విశేషముండుటకుఁ గారణము వరుణుని భారతీయులు కనిపెట్టియుండకపోవుటయు, వాని నామము ద్యౌరాదులవలెఁ ప్రాకృతపదార్థవాచకము కాకపోవుటయు నని తలఁచుచున్నాము. 'వరుణస్' యను శబ్దము తొలుత వ్యాపనధర్మముగల గగనరూపార్థమునఁ బ్రయోగింపఁబడినదై వర్ణవికారములు కలుగుట దుర్ఘటమైనను 'ఔరణస్' యనెడి గ్రీక్ శబ్దముతోఁడి సంవదించుచున్నట్లు తోఁచుచున్నది.

ఈవరుణుఁడింద్రాగ్నులకన్నను సోమునికన్నను దక్కువ సూక్తములందు స్తుతింపఁబడి వారికంటె తగ్గిపోయినను బ్రభావమున మాత్రము వేదమందలి దేవతలందఱికన్న నుత్కృష్టతమమగు పదవి నంది హెచ్చుగా నింద్రునితోడ సరితూగుచుండును. ఇంద్రుఁడు నిరంకుశుఁడగు వీరుఁడు. వరుణుఁడు వ్యావహారికము పారమార్థికమునగు సత్యప్రవర్తన గల సాత్త్వికుఁడు. ఇదియే వారిద్దఱిలోని యంతరము. అందు వరుణస్తుతిపరములగు మంత్రము లాదరముగ నీతి నుపదేశించుచుండును. ఋగ్వేదభాగ మన్నివిషయముల హీబ్రూస్తుతివలె శ్లాఘనీయమై యున్నది. ప్రశాంతమగు నితని యాజ్ఞచేతనే ద్యులోకవాసులగు సూర్యచంద్రాదులు సకాలమున నుదయించుటయు నస్తమించుటయు సంభవించునని తత్సూక్తము వలనఁ దెలియుచున్నది. ఇంద్రుఁడన్ననో రంధ్రాన్వేషియు యుద్ధాభిలాషియు నని యనియతము లైన యాకాలికములుగా వర్ణింపఁబడిన యాశనిపాతాది కర్మములచేతఁ బ్రస్ఫుటమగుచున్నది. వరుణుని ప్రభావమును స్వభావమును మంత్రకారులు వక్ష్యమాణరీతిని వర్ణించియున్నారు.

"ద్యావా పృథువులు పృథక్కుగా నుండుటకు వరుణుని యాజ్ఞయే కారణము. ప్రపంచమంతయుఁ బ్రకాశించుటకతఁడే సూర్యుఁడనెడి సౌవర్ణదోలను దివియందుంచినాఁడు. అతఁడే సూర్యసంచారమునకు విశాలమార్గ మేర్పఱచెను. ఆకసమునఁ బ్రతిధ్వనించెడి వాయువతని నిట్టూర్పు. చంద్రుఁడును వాని యాజ్ఞచేతనే యందముగా వెలుఁగుచు రాత్రి

సంచరించుచుండును. అట్లే నక్షత్రములుకూడ నంతదూర మం దుండి రాత్రి స్ఫురించుటయు పగలదృశ్యమగుటయు సంభ వించును. వానిమహిమ వలననే యవిచ్ఛిన్నముగ నదులు ప్రవించుచుండును. అట్లు ప్రవించుచున్నను నొకప్పుడుగూడ సముద్రమును బూరింపలేవు. అతఁడే విలక్షణమగు పాత్ర ముతో నీరెత్తి మేఘములు పర్వతములం దున్నపుడా నీటితో భూమిని దడుపును. ఈవిధముగ నీవరుణుఁడాకాశ భవమగు జలమున కధిపతిగా వర్ణింపఁ బడుచున్నాఁడు. అతనికి సము ద్రముతోడి సంబంధము విరళముగానే ఋగ్వేదమందున్నది.

వరుణుఁడు సర్వజ్ఞుఁడనిగూడ నచ్చటచ్చటఁ జెప్పఁబడు చుండును. ఇతఁడాకసమునఁ బక్షులెగురుటయు సముద్రమున నావలరుగుటయు గుఱుతించును. దూరగతి యగు వాయువు మార్గముకూడ నితనికెఱుకయే. జరిగినది జరుగఁబోవునది యగు సర్వరహస్యము విదితము. ప్రజలలోని సత్యాసత్యము లను బరికించు చుండును. అతఁడు లేనిచో జంతువులు కను ఱెప్పలను సైతము మూయలేవు. ఈవిధముగ లోకరక్షకుఁడు ధార్మికుఁడునగు వరుణుఁడు సర్వోత్కృష్టుఁడుగా వర్ణింపఁ బడి యున్నాఁడు. తచ్ఛాసనమున కసమ్మతమగు పాపకర్మ మాచ రించినచో నతఁడు కోపియగును. అట్టిపాపుల నతఁడు గట్టిగ దండించుచుండును. పాపులను బంధించెడి పాశముకూడ ఋగ్వేదమున స్తుతింపఁబడినది. ఇతఁడసత్యమును రూపుమాపు వాఁడు ద్వేషించువాఁడు దండించువాఁడునఁట. ఐనను బశ్చా త్తాపమందిన వారికనుగ్రాహకుఁడగును. ప్రజలను గేవలము

తమ తప్పులనుండియే గాక పిత్రుకృతములగు పాపములనుండి కూడఁ దొలఁగించుచుండును. ధర్మోల్లంఘనమొనర్చినను శర ణన్నచోఁ దప్పక రక్షించును. అదిగాక యజ్ఞానముచేఁ దద్ాజ్ఞ నుల్లంఘించిన వారుకూడ ననుగ్రహపాత్రులే యగుదురు. వస్తుతః ఋగ్వేదమున నన్యదేవతాకములగు సూక్తములందువలె వరుణసూక్తములందు లోకక్షేమాభ్యర్థనాది విషయము లుకూడవర్ణింపఁబడలేదు. వీనిసంబంధమగు సూక్తములన్నియు క్షమాభ్యర్థనము మాత్రమే వివక్షించియుండును.

తరువాత విశ్వకర్తయగు ప్రజాపతికి లోకేశత్వము కల్పింపఁ గ్రమముగా నితనిమహిమ శుష్కించియుండవచ్చును. రాను రాను జలాధీశ్వత్వము మాత్రము శేషించియున్నది. కావుననే తరువాత నథర్వవేదమందు నటుతరువాతఁ బురాణ ములందు నతనికి జలాధీశత్వమే ఘోషింపఁబడి యున్నది.

వరుణదేవతాకమగు సూక్తమునుండి యీక్రిందనుదా హరించిన మంత్రములవలనఁ దదీయస్తోత్రముల స్వారస్యము స్పష్టముకాఁగలదు.

మోషు వరుణ మృన్మయం గృహం రాజన్నహం గమమ్

మృళాసుక్షత్ర మృళయ ।

అపాంమధ్యే తస్థివాంసం తృష్ణావిదజ్జరితారమ్

మృళాసుక్షత్ర మృళయ ।

యత్కిఞ్చేదం వరుణ దైవ్యే
జనేభిర్ద్రోహం మనుష్యా శ్చరామసి।
అచిత్తీయత్తవ ధర్మా యుయోపిమ
మానస్తస్మా దేనసో దేవ రీరిషః॥

ఋగ్వేదమందుఁ గర్మభేదము వలన విభిన్నులైన సౌర దేవతలైదుగురు గలరు. వారిలో నొకఁడతి ప్రాచీనుఁడగు మిత్రుఁడు. ఇతఁడే సూర్యుఁడొనర్చు కర్మములలో హితకారితా రూపకర్మమునకుఁ బ్రవర్తకుఁడైనటులు తెలియుచున్నది. ఇండో—ఇరేనియకాలమునుండి యున్న యితఁడు క్రమముగా ఋగ్వేదమునాఁటి కాత్మీయరూపమువీడి వరుణునిలో నంతర్గతుఁడయ్యెను. కావుననే ఋగ్వేదమందంతటను వరుణునితోడ జంటగా స్తుతింపఁబడుచుండును. "ఏకమేవాద్వితీయ"మ్మను సూక్తమొక్కటిమాత్రము (౩.౫౯) తనిని బృథక్కుగ వర్ణించియున్నది.

సౌరదేవతలలో సూర్యుఁడు మిక్కిలియు ముఖ్యుఁడు. గ్రీకుభాషయందితఁడు "హేలియస్" యని చెప్పఁబడినాడు. సూర్యశబ్దమునకుఁ దేజోమయత్వరూపార్థ ముండుటవలన నతనికి 'హేలియస్' తోడి సాజాత్యము సరిపోయియేయున్నది. సూర్యునిచక్షుస్సు హెచ్చుసార్లువర్ణింపఁబడియున్నది. అదియు దేవతల చక్షుస్సు ఉషస్సుచేఁ దీసికొనిరాఁబడినట్లున్నది. సర్వసాక్షియగు సూర్యభగవానుఁడు భూవలయంబంతటను

నిగూఢముగ సంచరించుచు సమగ్రముగు ప్రాణిలోకమును మనుష్యులొనర్చు పుణ్యపాపములను గాంచుచుండును. ఇతని వలననే మనుష్యులు మేల్కొనుచు స్వాభీష్టమును సంపాదించుకొనుటయు కృత్యముల నెఱవేర్చుకొనుటయు సంభవించును. ఇతఁడే చరాచరములన్నిటికిని ఆత్మయు రక్షకుఁడునై యున్నాడు ఏడు గుఱ్ఱాల రథమునం దితఁడు పయనమగుచుండును. సాయంకాల మస్తాద్రి కరిగి యాశ్వములను విశ్రమింపఁజేయును. (౧.౧౧౫.౪)

యదేవ యుక్త హరితః సధస్థా

దాద్రాత్రీ వాస స్తనుతే సిసస్మై ।

సూర్యుఁడు చర్మమునువలెఁ జీఁకటిని ముద్దగాఁ జేయును. ఆతఁడుదయింపఁగాఁ దారలు చోరులవలె దాఁగియుండును. ఇతఁడుషస్సుడొక్కఁగో వెలుఁగుచుండును. ఉషస్సునకితఁడు ప్రియుఁడు. అగ్నిరూపమున దేవత లితనిని దివియందుంచుకొనినారు. ఆకసముమధ్య నొకచోట భ్రమించు నితని ఖగమనియు గరుత్మంతుఁడనియు నుత్ప్రేక్షింతురు. వాసరముల నితఁడు ఛేదించుచుండును. జీవజాలమునకు దీర్ఘాయుష్యమొసంగును. దుఃస్వప్నములను రోగములను దూరముగాఁ దఱిమివేయును. మిత్రావరుణుల యెదుటఁ దమ్ముఁ ననపరాధులనుగా నగ్గడించుటకుఁ బ్రజ లితనిని బ్రార్థించుచుందురు. ప్రాణిలోకమంతయు నితని వలననే జీవించును గాన సర్వకర్త యని యితనిని వ్యవహరింతురు.

సూర్యునకువలెఁ బదునొకండు సూక్తములు సౌరదేవతయగు సవితకును నేర్పడియున్నవి. ఇతఁడు సూర్యసంబంధమగు నుద్దీపకత్వాంశమును వహించియుండును. సర్వోత్కృష్టుఁడు సువర్ణమయుఁడు నగు నీదేవతకు రథమును హస్తాదులును సువర్ణవికారములై శోభించుచుండును. ఇతఁడు దిగంతములను వ్యాపించుచు సువర్ణమయములైన తన భుజముల నెత్తి ప్రాణిలోకము నాదరించుటయుఁ బ్రబోధించుటయుఁ గలదు. బంగారు నరదమెక్కి భువనములను గాంచుచు నిమ్నోన్నతమార్గమున సర్వత్ర చరించుచుండును. ఇతఁడుషస్సు వెంబడి పరుగిడుచుండును. హరిద్రకేశుఁడగు సవిత సూర్యకిరణములతోఁ జేరి రాజిల్లుచుఁ దూర్పునఁ దనకాంతిని బ్రసరింపఁ జేయును. దుఃస్వప్నములను దూరీకరించును. మాయావులను రాక్షసులను బహిష్కరించుచుండును. దేవతలకమృతత్వమును మనుజులకాయుష్యమును గలుగఁజేయుచుండును. అర్హుఁడయిన ప్రేతుని సత్యలోకము చేర్చుచుండును. ఇతర దేవతలితని మార్గము ననురోధించుచుందురు. మనుజులు నింద్ర వరుణాదులగు దేవతలును వాని యిచ్ఛను స్వాతంత్ర్యమును శాసనమును నిరోధింపలేరు. అట్టి యీసవిత సామాన్యముగా సూర్యునితోఁ గలిసియున్నట్లు గాన్పించుటలేదు. ఒక్క సూక్తమునందుమాత్రము (౭-౩౮) దినాంత సూర్యుఁడుగా స్తుతింపఁబడియున్నాఁడు.

ఆశుభిశ్చిద్యాన్వి ముచాతి నూన

మరీర మదతమానం చిదేతోః

అహ్యర్షూణాం చిన్న్యయామవిష్యా
మనువ్రతం సవితుర్మోక్యాగాత్ ॥

పునః సమవ్యద్వితతం వయన్తీ
మధ్యా కర్తోర్న్యధాచ్ఛక్మ ధీరః
విశ్వో మార్తాణ్డో వ్రజమాపశుర్గాత్
స్థశో జన్మాని సవితా వ్యాకః ॥

ఋగ్వేదమందలి సుప్రసిద్ధమగు మంత్రమొకటి సవితృదేవత నుద్దేశించియున్నదై వేదారంభకాలముననే యాదేవతకుఁగల ప్రచోదకత్వమును జెప్పుచున్నది. ఆమంత్రమిప్పటికిని ఆస్తిక భారతీయు లనుదినము నియమముగా సంధ్యోపాసనయందుచ్చరించుచున్నారు. ఈ మంత్రమే ప్రతిపాద్యదేవత ననుసరించి 'సావిత్రి' యనియు ఛందస్సుననుసరించి గాయత్రి యనియు నుగ్గడింపఁబడుచున్నది. (౩.౬౨.౧౦)

తత్సవితుర్వరేణ్యం
భర్గో దేవస్య ధీమహి
ధియో యో నః ప్రచోదయాత్ ।

విశేషముగా నాసూక్తములలోఁ బ్రేరణార్థమగు సూధాతువునుండి నిష్పన్నములైన రూపము లతనిపేరుగా నుపయోగింపఁబడినవి కాన్పించుచున్నవి.

"పూష" యను దేవత ఋగ్వేదమం దెనిమిది సూక్తములలో స్తుతింపఁబడియున్నది. 'పూషా' యన బోషించునది యని యర్థము. ఇతఁడు సర్వప్రధానుఁడగు సూర్యునకుఁ బోషకరూపమగు కర్మము నెఱవేర్చుచుండును. ఇతఁడు అవిపాలకులకు ముఖ్యదేవత. మేఁకలే యితని రథమునకు వాహనములు. ఇతని కొక యంకుశముకూడఁ గలదు. పరలోకమార్గజ్ఞుఁడగు నితఁడు మృతులను జాలదూరము మోయుచుఁ బితృదేవతల దరిఁ జేర్చుచుండును. అదిగాక మార్గరక్షకుఁడు గోపాలుఁడునై చేతియందలి యంకుశముతోడి యావులను దోలుచుండును. ఈ లోకమున మనుజులను మృగములను రక్షించుచుఁబరలోకమునఁ బితృలోకగాములకు దారిఁజూపించుచు నితఁడు హెచ్చుసాహాయ్యకారి యగుచున్నాఁడు.

సౌరదేవతలలో మఱియొక దేవత విష్ణువు. ఇతఁడు పూర్వోక్తులగు సూర్యాదుల కన్నఁదక్కువగు సూక్తములచేఁ జెప్పఁబడినవాఁడై, సూక్తసంఖ్యాపరిమాణ దృష్టిని వారికన్న లొచ్చై సౌరదేవతల మధ్యను నాలుగవ స్థానమందియున్నను జరిత్రదృష్టిని జూడ మిక్కిలి ముఖ్యుఁడు. కారణమేమన— ఈనాఁడు భారతీయులు ప్రధానదైవములుగా నెన్నుకొనిన వారిరువురిలో నితఁడొకఁడు. త్రివిధమగు పదన్యాసమే యితని

ముఖ్యమగు కర్మవిశేషము. ఈపదన్యాసముచేఁ బ్రపంచమున మూఁడు స్థానములందును సూర్యునకుఁగల యనుప్రవేశము వివక్షింపఁబడియున్నది. అందతని యున్నతమగుపదము 'ద్యౌః' అనునది. ఇందు దేవతలు పితృదేవతలును నివసించుచుందురు. ఆలోకమున నివసింపవలయు ననెడి యతని యాసక్తిని ఋషీశ్వరు లిటుల వర్ణించియున్నారు. (౧-౧౫౪-౫)

తదస్య ప్రియమభిపాథో అశ్యాం
నరో యత్ర దేవయవో మదన్తి ।
ఉరుక్రమస్య సహి బన్ధురిత్థా
విష్ణోః పదే పరమే మధ్వ ఉత్సః ॥

విష్ణుశబ్దముచే మొట్టమొదట సూర్యుఁడు సామాన్య రూపముగా వివక్షింపఁబడలేదు. తన కిరణములచే ముల్లోకములను వ్యాపించుచుఁ బాదన్యాసము గావించెనని యుత్ప్రేక్షింపఁబడినాఁడు. అట్టి విశేషరూపమే యతనికి వివక్షితమైనది. అతఁడే యనేక మంత్రములలో మనుజసాహాయ్యమునకై పాదత్రయము నుంచెనని కలదు.

ఈవిషయమునే బ్రాహ్మణగ్రంథము లిట్లువన్యసించినవి—"వామనరూపమున విష్ణువు త్రివిధముగాఁ బదము నుంచి దానవాపహృతమగు ధరణిని విడిపించుటకై వెడలి

నాఁడు." అని—ఇట్టి యితని పరోపకారగుణము తరువాతఁ బురాణాదులందు వర్ణింపఁబడిన యవతార కథలలో వ్యక్తీకరింపఁబడినది. లోకానుగ్రహమునకై విష్ణుదేవుని యవతారములు బయలు దేఱినవి.

ఉషస్సను నది యొకటే స్త్రీదేవత. ఇది సామాన్యముగా ఋగ్వేదమున సఖండ సూక్తములచే స్తుతింపఁబడియున్నది. ఇదియే కేవల మితర స్త్రీదేవతల కన్న హెచ్చు స్తోత్రములను బొందియున్నది. ఋగ్వేదమున నియ్యది సామాన్యముగా నిరువది సూక్తములందు వర్ణింపఁబడియున్నది. 'ఉషస్సనఁగాఁ గాంతిమతి' యని యర్థము. ఈ శబ్దము లేటిన్ భాషలోని "ఔరోర్" అను దానితోడను, గ్రీకులోని "ఐఓస్" అను దానితోడను సాజాత్యము గల్గియున్నది. దానిని వర్ణించెడి కవివరుని హృదయమువలనఁ దత్ప్రకృతిస్వరూపము సన్నిహితముకాలేదు. సోమయాగాదులందద్దానికి హవిర్భాగము లేనందున ఋషులెట్లు ప్రాధాన్యముగా స్తుతించినారన్నచో సావధానముగ వినుము. ఉత్తర భారతవర్షమున నసామాన్యమగు నాత్మవైభవము నీయుషస్సు ప్రకటించినది. అట్టి సర్వోత్కృష్టమగు దాని శోభచేతఁ ద్రిప్పివేయఁబడిన ఋషీశ్వరుల చిత్తము తాదృశవర్ణనకు సమకట్టినది. అది యటుండనిండు. అయ్యది సర్వథా ఋషీశ్వరుల సృష్టియే యయియున్నది. అట్టి వర్ణనాభాగ్య మితర మతగ్రంథములందెచ్చటను గాన్పించుటలేదు. అదిగాక, తత్స్వరూపమునకుఁ జారుతాదూషక మగు పురోహితుల వైదగ్ధ్యము సాగి

యుండలేదు. తద్వర్ణనా సంబంధమగు నైసర్గిక శోభకు భంజకమైన క్రియాసంబంధము కూడ నాదరింపఁబడియుండలేదు.

ఉషస్సూక్తియందలి యాథార్థ్యమును బరీక్షించుటకై తద్వర్ణనా ప్రకారములను గొన్నిటిని వాచకుల యెదుట నుంచెదము.— ఉషస్సనఁ దేజస్వినియగు కన్యక. ఆకసమున జన్మించినది. దివమునకుఁ దనయయైనది. రాత్రికిఁ దోడఁబుట్టువు. అట్టి యీమె తన వల్లభుఁడగు సూర్యుని తేజస్సుచే విరాజిల్లుచున్నది. అతఁడీమె పిఱుందనే ప్రజ్వరిల్లుచు యువకుఁడు యువతినివలె ననుసరించుచుండును. ఎఱ్ఱని గుఱ్ఱములో పశువులో వహించుచున్న రథము నీమె యధిష్ఠించి సంచరించుచుండును. విలాసోచితమగు వేషమును స్వీకరించి నర్తకివలెఁ దనవక్షమును బ్రకటించుచుండును. తేజస్వినియగు నాకన్యక ప్రాచ్యదిశయందుద్భవించి స్వీయలావణ్య మావిష్కరించుచుండును. స్నాతవలె రాజిల్లుచుఁ దన సర్వాంగ సౌష్ఠవమును విశదీకరించుచును. అనుపమ రూపోజ్వలయగు నీమె తన కాంతిని క్షుద్రములగు వస్తువులనుండిగాని తద్భిన్నములగు వస్తువులనుండి గాని తొలగింపదు. ఈమె దివమునకు ద్వారము తెఱచుచుండును. గోవు కొట్టమును దెఱచునట్లు తమస్సంబంధమగు కవాటమును దెఱచుచుండును. కాంతిమంతములగు నీమె మయూఖములు గోని కరములవలె రాజిల్లుచుండును. రక్షఃపిశాచాదులను గాఢాంధకారమును దిగంతములకుఁ దఱుముచు రాత్రిసంబంధమగు నల్లని వస్త్రమును జాఱవిడుచుచుండును. ఈమె పాదముల

దరిఁ జేరిన ప్రాణుల నాదరించుటయుఁ, బక్షుల నాకసమందుంచుటయుఁ గలదు. ఈమెయే యన్నిటికిని ప్రాణము నాత్మయునై యున్నది. ఈమె యావిర్భవించినపుడే పక్షులన్నియు గూళ్ళనువీడి పదిదిక్కులకుఁ బరుగిడుచుండును. మనుజులు కూడ జీవికను జూచుకొందురు. ఈమెయే మధురమధురములగు కలకలారవములకు మనోజ్ఞములగు ధ్వనులకుఁ గారణమైయున్నది. ప్రతిదినమును నియమిత స్థానముననే యుద్భవించుచు నియతియు దేవతలయు శాసనము నెప్పుడును దిరస్కరింపదు. ఎల్లప్పుడును నీమె ప్రహతమార్గముననే పోవుచుండును. పోఁదగిన మార్గమెఱిఁగియున్న యీమె యొకప్పుడు కూడఁ బ్రమాదము పొందదు. పూర్వరీతిని నిప్పటికిని ప్రకాశించు నదియుఁ బ్రకాశింప నున్నదియునై సతతము జరయు మృతియు లేనిదై యున్నది.

ప్రశాంత గంభీరమై పౌనః పున్యముగఁ దిరిగివచ్చుచుండెడి యుషస్సునకు సిద్ధించియున్న శాశ్వతికత్వమును, దద్విరుద్ధముగా మనుజ జీవితమునకున్న క్షణభంగురత్వమును విచారించెడి ఋషీశ్వరుల హృదయమున నొకవిధమగు చింత నెలకొనియుండెను. ఒక ఋషి యిట్లు వచించినాఁడు.

(౧-౧౧౩-౧౧)

ఈ యుష్టే యే పూర్వతరామ పశ్యన్
వ్యుచ్ఛన్తీముషసం మర్త్యాసః
అస్మాభిరూను ప్రతిచక్ష్యాభూ—

దో శేయన్తి యే అపరీషు పశ్యాన్॥

మఱియొకఁడు— (౧-౯౨-౧౦)

పునః పునర్జాయమానా పురాణీ
సమానం వర్ణమభిశుమ్భమానా।
శ్వఘ్నీవ కృత్నుర్విజ ఆమినానా
మర్తస్య దేవీ జరయన్త్యాయుః.

మిక్కిలి హృద్యమగు నొక యుషస్సూక్తమునుండి యుదాహృతములగు వక్ష్యమాణ మంత్రములు వైదికసూక్తములలోని రామణీయకమును బోధింపఁగలవు.

(౧-౧౧౩.)

ఇదం శ్రేష్ఠం జ్యోతిషాం జ్యోతిరాగా—
చ్చిత్రః ప్రకేతో అజనిష్ట విభ్వా।
యథా ప్రసూతా సవితుః సవాయ
ఏవా రాత్ర్యుషసే యోనిమారైక్॥
సమానో అధ్వా స్వస్రోరనన్త—
స్తమన్యాన్యా చరతో దేవశిష్టే।
న మేథే తే న తస్థతుః సుమేకే

నక్తోషాసా సమనసా విరూపే ॥

భాస్వతీ నేత్రీ సూనృతానా

మచేతి చిత్రా విదురో న ఆవః।

ప్రార్ప్యా జగద్వ్యునో రాయో అఖ్య

దుషా అజీగర్భువనాని విశ్వా॥

ఏషా దివో దుహితా ప్రత్యదర్శి

వ్యుచ్ఛన్తీ యువతిః శుక్రవాసాః

విశ్వస్యేశానా పార్థివస్య వస్వ

ఉషో అద్యేహ సుభగే వ్యుచ్ఛ॥

వ్యఞ్జిభిర్దివ ఆతాస్వ ద్యౌ—

దప కృష్ణాం నిర్ణిజం దేవ్యావః

ప్రబోధయ న్త్యరుణేభి రశ్వై —

రోషా యాతి సుయుజా రథేన॥

ఆవహన్తీ పోష్యా వార్యాణి

చిత్రం కేతుం కృణుతే చేకితానా।

ఈయుషీణాముపమా శాశ్వతీనాం

విభాతీనాం ప్రథమోషా వ్యశ్వైత్ ॥
ఉదీర్ధ్వం జీవో అసుర్న ఆగా
దప ప్రాగాత్తమ ఆజ్యోతిరేతి
ఆరైక్ పన్థాం యాతవే సూర్యాయా
గన్మయత్ర ప్రతిరన్త ఆయుః।

ద్యుస్థానమందలి దేవతలలో మాటి మాటికి స్తుతిగన్న వారశ్వి దేవతలు వీరు కవలలు. ప్రాతర్యోగము కలవారు. దివమునకుఁ బుత్రులు. నిత్యయౌవనముగల సుందరులు. వీరు సూర్యుని తనయయగు సూర్య అధిష్ఠించిన రథమెక్కి యరుగుచుందురు. ఆరథము సూర్యునివలె భాసిల్లుచుండును. దాని యంగములు సువర్ణమయములు. ఉషః ప్రకాశమునకు ముందుగ వారుదయింతురు. కారణమేమన— వారుదయించు కాలమునకు లోహిత వర్ణముగల యావులమధ్య జీఁకటి యుండునని తెలియుచున్నది. వీరు రథము నడపు సమయమునకు ఉషస్సు జనించు చుండును.

అశ్వి దేవతల పరోపకారబుద్ధి నుగ్గడించెడి యుపాఖ్యానములు పెక్కులుకలవు. వీరు లోకమునకుఁగల శోకమును దీసివేయుదురు. ప్రజలను సముద్రమునుండి నావలతోడ దాటింతురు. ప్రకృతిచేత స్వర్వైద్యులగు వీరంధులను అసంధులుగను పంగువులను అపంగువులుగను గావించుచుందురు. వారి విషయమై యతి విచిత్రమగు కథయొకటి కలదు—'విశ్వలా'

యను యువతియొకటి గొని కానొక యుద్ధమున భగ్నచరణ కాఁగా వీరామెకు నయోవికారమగు నవయవమును గూర్చినారఁట. అట్టివీరు, గ్రీకోపాఖ్యాన ప్రసిద్ధులును జ్యూస్ పుత్రులును హెలన్ సోదరులునగు "డియస్క్యూరాయ్" యను నశ్వపురుషులతోడి సాజాత్యమందియున్నారు. చరిత్రకారులూహింపఁదగు నీయశ్వి దేవతల మూలస్వరూపముఁ గూర్చి మాకు దోఁచినది యిది—"సంధ్యాకాలమున విభిన్నములగు తమఃప్రకాశములుగాని, సాయంప్రాతస్సమయమందలి తారకలుగాని యయియుండును".

అంతరిక్షవాసులగు దేవతలలో నింద్రుఁడు ప్రధానతముఁడు. ఇతఁడు భారతీయులకుఁ బ్రియతమమగు సామాజిక దేవత. ఋగ్వేదమున నాల్గింటికి హెచ్చుసూక్తము లితనిస్తుతికై ప్రవర్తించినవిగాన నితనికున్న ప్రాధాన్యము స్పష్టమగుచున్నది. అట్టి యీయింద్రుఁడు వేదవర్ణితులగు నితర దేవతలకన్న మిక్కిలి హెచ్చైన పురుషధర్మములచేతను వివిధములగు నాఖ్యానములచే తనను సంబాధించి స్తుతింపఁబడినాఁడు. ఐనను నితని నైసర్గికములగు భౌతిక విశేషముల నిట్టి కల్పనావిశేషములు మాటుపఱచి యుండలేదు. కావున నవి సుబోధములే యయియున్నవి. ఇతఁడు మొట్ట మొదట వృత్రపదాభిధేయమగు అవగ్రహమునో యంధకారమునో రూపుమాపి జలమోచనమును, గాంతిప్రదర్శనమును గావించుచు అశని దేవతయైనాఁడు. ఈవిషయమే వృత్రాసురవధాదిరూపమగు వీని యుపాఖ్యానమునకు మూలభూతమగు నంశము. ఈయు

పాఖ్యానమే పౌనః పున్యముగఁ గావింపఁబడిన యితని వర్ణన లందు ఋషీశ్వరులను బ్రేరేపించినది. ఈయింద్రుఁడు వజ్రాయుధముచేబట్టి సోమపానమువలనఁ గైపెక్కినవాఁడై ముఖ్యముగా మరుత్తులతోడఁ గలసి సాటోపముగ యుద్ధాంగణమునకు సన్నద్ధుఁడగుచుండును. ఇతని సంగ్రామ మతిదారుణము. వజ్రముచే నితఁడు వృత్రాసురుని వృత్తమునువలె నఱకుచుండ భయముచే ద్యావాపృథువులు తల్లడిల్లుచుండును. ఈరీతి నితఁడెప్పుడును మాటి మాటికి యుద్ధసన్నద్ధుఁడైనట్లు తెలియుచున్నది. ఇది కేవల ముపాఖ్యానములలో దాగియున్న ప్రకృతి స్వరూపమునే పరామర్శించుచున్నది. ఇదిగాక యితని విక్రమముల నభివర్ణించెడి కవులు ఝుంఝూవాత సంబంధములగు గుణములను స్తుతించుచుందురు. ఇందితఁడు వృష్ట్యుత్పాదకుఁడుగా వర్ణింపఁబడలేదు. కాని, నీటికో నదులకో సంభవించు ప్రతిబంధములను రూపుమాపు వాఁడుగఁ జెప్పఁబడినాఁడు. అదిగాక, మెఱుపుగడియగను, ఉఱుము ఆవుల యఱపుగను దుష్టమృగముల గర్జితముగను నుత్ప్రేక్షింపఁబడుచున్నది. మేఘము—"గాః ఊధః, వసన్తః, చరుః" మున్నగు శబ్దములచే నిర్దేశింపఁబడుచున్నది. అదిగాక మేఘములు, అద్రయః' అని చెప్పఁబడుట కలదు. ఇంద్రునిచే విడిపింపఁబడిన యావులను జుట్టినటులు నవి చెప్పబడినవి. మఱియు నవి "పర్వతాః" అని చెప్పఁబడుచున్నవి. వీని శిఖరములయందు నివసించెడి యసురులను సురేంద్రుఁడధఃపతితులను గావించునఁట. ఇంతియగాక రాక్షసుల 'పురముల'నికూడ వానికివ్యవహారము. అవి లెక్కకుఁ దొంబ

దియో తొంబది తొమ్మిదియో యయియున్నవి—అవి చల ములు, శరదిజములు, అయోమయములు, శిలామయములు వని చెప్పఁబడుచున్నవి. ఒకమంత్రమున (౧౦-౮౯-౭) "ఇంద్రుఁడు వృత్రాసురుని నఱకెను. పురములను హరించెను, నదులను గీచివైచెను—పర్వతమును భేదించెను. గోవులను దన మిత్రులకు వశపఱచెను" అని యీతీరునఁ దత్సంబంధము లగు నుపాఖ్యానములు చేర్పఁబడియున్నవి. అందు వృత్రో పాఖ్యానము ప్రధానమగుటఁజేసి యింద్రునకు 'వృత్రహా' యను పేరు ప్రసిద్ధమైనది. ఈక్రింద నుదాహరించిన మంత్ర ములు ఇంద్రవృత్రులకు సంబంధించిన సంగ్రామోదంతమును స్పష్టపఱుపఁ గలవు.

(౧-౩౧.)

ఇంద్రస్య నువీర్యాణి ప్రవోచం
యానిచకార ప్రథమాని వజ్రీ
అహన్నహి మన్వపస్తు తర్ద
ప్రవక్షణా అభినత్పర్వతానామ్॥
వృషాయమాణో వృణీతసోమం
త్రికద్రుకే ష్వపిబత్సుతస్య
ఆసాయకం మఘవా దత్తవజ్ర
మహన్నేనం ప్రథమజా మహీనామ్॥

నాస్మై విద్యున్న తన్యతుః సిషేధ
నయాం మిహమకిరద్ధ్రాదునించ
ఇన్ద్రశ్చ యద్యుయుధాతే అహి
శ్చోతాపరీభ్యో మఘవా విజిగ్యే॥
అతిష్ఠన్తీనా మనివేశనానాం
కాష్ఠానాం మధ్యే నిహితం శరీరమ్
వృత్రస్య నిణ్యం విచరన్త్యాపో
దీర్ఘం తమ ఆశయదిన్ద్రశత్రుః॥

జలమోచన క్రియచేఁ బ్రకాశ సూర్యులావిర్భూతులగునటులు వర్ణింపబడినది — ఎట్లనఁగా — ఇంద్రుఁడు మనుజులకై నీటిని విడిపించుచుఁ దన వజ్రముచే అహిరూపుఁడగు వృత్రుని భేదించి యాకసమునఁ బ్రత్యక్షసూర్యునిఁ బదిలపఱచెను. లేక, వృత్రుఁడు హతుఁడుకాఁగా సూర్యుఁడే స్వస్వరూపమును బ్రదర్శించినాఁడు" అని తెలియుచున్నది.

ఈవిధముగ నింద్రుఁడు రానురాను సమరప్రియుఁడగు దేవుఁడయ్యెను. భూమియందలి శాత్రవులను జెండాడుటలో నితరదేవతలకన్న నితఁడే హెచ్చు సాయమొనర్చినట్లు స్తుతింపఁబడుచున్నాఁడు. ఒకానొక ఋషి — "ఈయింద్రుఁడార్యవర్ణుల నుద్ధరించువాఁడును కృష్ణవర్ణులను గూల్చువాఁడును'

అని వచించినాఁడు. మఱియొకచోట, "సయింద్రుఁడేఁబదివేల మంది కృష్ణగాత్రులను నలుదెసలకుఁ బాఱఁదోలి వారిదుర్గములను భగ్నపఱచెనని యున్నది. వీనిసంబంధములగు యుద్ధములు గోవిషయకములగుటచే "గవిష్ట్య" యని వ్యవహారము. ఇతని యనుగ్రహములుకూడ ఆహవజయమునకు ఫలముగా వర్ణింపఁబడినవి.

ఈ క్రింది మంత్రములు రెండును దదీయ ప్రభావవర్ణనము నుగ్గడింపఁగలవు. (౨-౧౨)

> యః పృథివీం వ్యథమానా మదృంహాత్
> యః పర్వతాన్ ప్రకుపితా అరణ్మాత్
> యో అంతరిక్షం విమమే వరీయో
> యో ద్యామస్తభ్నాత్ సజనాస ఇంద్రః॥
> ద్యావాచిదస్మై పృథివీనమేతే
> శుష్మాచ్చిదస్య పర్వతా భయన్తే
> యః సోమపా నిచితో వజ్రబాహు—
> ర్యో వజ్రహస్తః సజనాస ఇంద్రః॥

అత్యధికముగాఁ బురుషధర్మారోపణము వహించిన యీ యింద్రుఁడధర్మ్యములగు వివిధకృత్యములను గావించుచు స్తోత్రింపఁబడినాఁడు. ఇతఁడనేక స్థలములందు చ్ఛృంఖల

ముగఁ బ్రవర్తించుచు శిష్టాచార విరుద్ధములగు హింసాకర్మము లొనర్చుచుఁ దన తండ్రిని జంపివేయుటయు, ఉషస్సు రథమును శిథిలపఱచుటయుఁ గలదు. విశేషించి సోమపానాసక్తుఁడగు నితఁడు యుద్ధసన్నద్ధుఁడగు నపుడు సత్తువకై సోమము నధికముగా సేవించునట్లుకలదు. అదిగాక, యొకానొక యాధ్యాత్మిక సూక్తమందు (౧౦-౧౧౦) సోమపానముచే మైమఱచి యితఁడు తన మహిమను బలమును గొండాడుచుండును. ఈ సూక్తము కవితాసౌందర్య శూన్యమగుటచే నప్రధానమైనను, ఉన్మాదమూలకమై వికృతరూపమగు మానుష్యక చేతోవికారము నగ్గడించుటలోఁ బ్రథమకృతి గావున మిక్కిలి యాదరింపఁదగియున్నది. ఇఁక నీయింద్రుని యాచారవిపరీతమై లోటుపాటులఁ బరికించెడి మేమానాఁడు సోమపాన జనితమగు నున్మాదమును మంత్రకారులు ధర్మాంగముగ నంగీకరించుట మఱచిపోము.

అవస్తాగ్రంథమున నింద్రశబ్దమునకు రాక్షసుఁడొకఁడు చెప్పఁబడియున్నాఁడు. కాని వేదమందుఁ బ్రచుర ప్రచారమందిన 'వృత్రహా' యను శబ్దమవస్తయందు 'వరేత్రఘ్న' యని వ్యవహృతమై జిష్ణుదేవతా పరముగఁ బ్రయోగింపఁబడినది. ఇట్లు పూర్వమిండో--ఐరేణియ కాలమునఁ గూడ వేదమందలి వృత్రహాఖ్యుఁడగు నింద్రునకు గుణశీలముల యెడ సమమగు దేవతా విశేషమొకటి యుండెనని యూహింపవచ్చును.

చరిత్ర దృష్టిని సాదృశ్య సమాలోచనము సేయ, ఋగ్వేదమున సమాన పదవినంది యింద్రావరుణులమధ్య

వరుణుఁడు పూర్వము ఇండో—ఇరేనియ కాలమున యింద్రుని కన్న నుత్కృష్టతరమగు స్థానమందియుండెనని చెప్పవచ్చును. అతఁడే తరువాత వైదిక కాలమున నింద్రునికంటెఁ దగ్గింపఁబడెను. ఇంద్రుఁడన్ననో ప్రతిలోమముగ బ్రాహ్మణములలోను నితిహాసములలోను నుత్కృష్ట పదమందభిషిక్తుఁడై స్వర్గాధిపతిగఁ గావింపఁబడినాఁడు. పురాణములందుఁగూడ బ్రహ్మవిష్ణు మహేశ్వరుల యాజ్ఞకు బద్ధుఁడుగాఁ జెప్పఁబడియున్నను స్వర్గసామ్రాజ్యమునుండి భ్రష్టుఁడు కాలేదు.

అంతరిక్ష వాసులలో విద్యుత్సంబంధమందిన క్షుద్ర దేవతలు ముగ్గురుగలరు. అందొకటి 'త్రిత' యనునది. ఇయ్యది ఋగ్వేదమందలి యందందు విప్రకీర్ణములగు మంత్రములలో స్తుతింపఁబడియున్నది. దీని మూలస్వరూపము చక్కఁగాఁ దెలియుటలేదు. బహుశః 'త్రిత' యను శబ్దము గ్రీక్ భాషయందలి 'త్రితోన్' యను దానితోడి సంవదించినదై 'తృతీయ' మను నర్థముగలిగి విద్యుద్రూపముగ నాకసమందున్న యగ్ని దేవుని తృతీయ రూపమును జెప్పునట్లు తోఁచుచున్నది. దీనికే 'ఆప్త్య'ని యౌగిక నామము. ఈనామమునకు 'అమ్మయ' మని యర్థము ప్రసిద్ధి. ఈత్రితా దేవత పూర్వము ఇండో—ఇరేనియ కాలమునఁగూడఁ గలదు. అవస్తాగ్రంథమునఁగూడ యౌగికరూపములగు నాపేరులేగాన్పించుచున్నవి. దానికిని ఇంద్రునకును స్వభావ గుణములలో సామ్యముండు కతన రాను రాను వారికభేదమయ్యెనని తలఁచుచున్నాము.
* రెండవదేవత 'అపాం నపాత్' అననది. అపాం నపాత్తన

'అపాం పుత్ర' యని యర్థము. ఇయ్యది ఋగ్వేదమున విరళముగాఁ బేర్కొనబడినను ఇండో—ఇరేనియ కాలమునుండి వచ్చుచున్న ప్రాచీన దేవత మాత్రమగును. అట్టి యిది విద్యుద్వాసయు నిరిన్ధనయునై నీటిలోఁ బ్రకాశించునని చెప్పఁబడినది. కావున నిశ్చయముగా నియ్యది జలావృత మేఘములందుద్భవమైన విద్యుద్రూపమగు నగ్నియే. మూఁడవది 'మాతరిశ్వ' యను దేవత. ఇదియును ఋగ్వేదమందత్యల్పముగానే ప్రస్తావింపఁబడినది. గ్రీక్ భాషలో 'ప్రోమేథియస్' అని పిలువఁబడు నీదేవతయే స్వర్గమునుండి భూమికిఁ దేఁబడిన గూఢాగ్ని. కావుననిదికూడ రూపాంతరమందియున్న యగ్నిదేవతయేయని నిర్ణయము. ఒక్కొక్కచో నీయగ్నిమాతరిశ్వులకభేదము కూడ వర్ణితమైనది. ఋగ్వేదభిన్నములగు వేదములందును ననంతర కాలికములగు బ్రాహ్మణాదిగ్రంథములందును మాతరిశ్వశబ్దము వాయు పర్యాయముగా మాఱిపోయినది.

రుద్రునివిషయమై ఋగ్వేదమునకుఁ దరువాతి గ్రంథములకును గొప్పభేదము కాన్పించుచున్నది. ఋగ్వేదమందతఁడు కేవలమునాల్గయిదు సూక్తములలో స్తుతింపఁబడినాఁడు. వానినామముకూడ విష్ణునామముకన్న విరళముగాఁ బేర్కొనఁబడినది. సామాన్యముగా నతఁడు ధనుర్బాణధారియై యుండును. విశేషించి, విద్యుద్దండము వజ్రాయుధమును వానివిగా వర్ణింపఁబడినవి. అతఁడు వనమందలి ఘాతుక మృగమువలె భయంకరుఁడుగ వర్ణింపఁబడి స్వర్గలోకములోని యెఱ్ఱపందిగా నుత్ప్రేక్షింపఁబడినాఁడు. తద్విషయకములగుసూక్తములన్నియు

ముఖ్యముగా వాని దండమందలి భయంకరత్వము నతని క్రోధాదులత్వమును వర్ణించుచుండును. సామాది వేదములందతని ద్రోహచింతాబుద్ధియు విశేషముగఁ జెప్పఁబడుచుండును. ఇట్లే యాశివుఁడైనను రుద్రునకు శివుఁడనుపేరు ఋగ్వేదమందే వ్యవహరింపఁబడి యర్వాచీన వేదములం దధికముగఁ బ్రయోగింపఁబడినది. లౌకిక సంస్కృతకాలమం దతని కానామధేయమే సుప్రసిద్ధమైనది. ఒకవేళ అశివుండగు నతనికి శివుఁడను నామకల్పన మెట్లుకుదురునని యందురేమో! వినుఁడు. ఇతఁడు రాక్షసులవలె నాత్యంతిక ద్రోహకారి కాఁడు. మనుజులను మృగములను నాపదలనుండి యుద్ధరించుటయు నభ్యుదయముచే ననుగ్రహించుటయునుఁ గలదు. మఱియు నితనికిఁగల వ్యాధి ప్రతీకారశక్తి ప్రధానముగఁ బేర్కొనఁబడియున్నది. గొప్పవైద్యుఁడనికూడ స్తుతికలదు.

ఋగ్వేదమందలి దేవతలలో మరుత్తులు కూడ ముఖ్యులు. వీరిరువదియొకరనిగాని పదునెనిమిదిమందియని గాని యున్నది. వీరు రుద్రుని చిత్రవర్ణముగల మేఘధేనువునకు పృశ్నికిని గలిగినసంతతి. వీరుజనించుచు నగ్నివలె భాసిల్లుచుందురు. ఒక్కొక్కచోట వీరు విద్యుత్తులప్రవాహము వలనఁ గల్గినటులుగలదు. అట్టి యీ మరుత్తులు కుంత కుఠారాదులను గైకొని శిరస్త్రాణములనుదాల్చి యోధచారులును యువకులునగు యుద్ధవీరులుగా నుందురు. మఱియు వీరు కంకణ నూపురాదులగు సువర్ణాభరణములచే నలంకృతులైనటులు కూడఁ గలదు. చూడుఁడు— (౨-౩౪)

ద్యావో న స్తృభిశ్చితయన్త ఖాదినో
వ్యభ్రియా న ద్యుతయన్త వృష్టయః॥

అగ్ని మయమగు విద్యుత్తును హస్తమందు దాల్చి విద్యుదుజ్జ్వలములు సువర్ణ మయములునగు రథములతోడ సంచరించుచుందురు. (౧-౧౩౮-౮)

అవస్మయన్త విద్యుతః పృథివ్యా
యదీఘృతం మరుతః ప్రష్ణువన్తి॥

ఈ దేవతలు చిత్రవర్ణములగు తురగములతోడ సంచరించుటయు నొక్కొక్కచోట వాయువులను దురగములవలె మోఁతయం దుపయోగించుటయుఁ గలదు.

మరుత్తులు సింహ సూకరాదులవలెఁ గ్రూరులు భయంకరులు. రథచక్రమందలి యంచులచే వీరు పర్వతములను గంపింపఁజేయుదురు. (౮-౭-౪)

వపన్తి మరుతో మిహం
ప్రవేపయన్తి పర్వతాన్
యద్యామం యాన్తి వాయుభిః॥

వీరు వనపాలకులను హింసించుచు వనగజముల రీతిని

వృక్షములను పెళ్ళగించి భక్షించుచుందురు. (౫-౬౦-౨)

వనా చిదుగ్రా జిహతే నివో భియా
పృథివీ చిద్రేజతే పర్వతశ్చిత్॥

వృష్టిని గల్గించుటయే వీరి ముఖ్యమగు కృత్యము. ఆవిషయ మిట్లున్నది—"వర్షమను వస్త్రములనుదాల్చి మరుత్తులు జడివానచే సూర్యుని నేత్రమును గప్పుచుందురు. భూమిని క్షీరముచేఁ దడుపుచుందురు. ఘృతము నిచ్చుచుందురు. ధ్వనిని గావించుచుందురు. ద్రవము నెల్లపుడు ద్రవింపఁ జేయుచుందురు. మధువుచే భూమిని బూరింతురు. ఆకస మాదలి జలమును గ్రిందికిఁ బడవేయుదురు. (౧-౧-౧౬౮)

ప్రతిష్టోభన్తి సిన్ధవః పవిభ్యో
యదభ్రియాం వాచముదీరయన్తి॥

వాయుధ్వనినిబట్టి యీ మరుత్తులు గాయకులుగా నుత్ప్రేక్షింపఁబడిరి. ఇట్టి వీరు దేవాసుర యుద్ధములందింద్రున కెంతయు సాహాయ్యమొనర్చిరి. వీరి సాయములు స్వర్గీయ సంగ్రామములలో శాశ్వతికములు.

వాతా పరనామముగల వాయువునకు ఋగ్వేదమందంత ప్రాముఖ్యములేదు. ఏతద్విషయమై కేవలము మూఁడు సూక్తములే స్తుతించియున్నవి. అందత్యంత మనుష్య

ధర్మారోపణగల వాయువు హెచ్చుగ నింద్రునితోడను అత్యల్ప మనుష్య ధర్మారోపణగల 'వాతము' వృష్టిదేవత యగు పర్జన్యునితోడను జంటచేయఁబడెను. అందు వాయువున కున్న వేగము మనోజవము. దానికిఁ దోడు ధ్వని. మఱియు నితనికి నెఱ్ఱని రెండు గుఱ్ఱములు పూంచిన రథమొకటి కలదు. హైమపీఠాలంకృతమై మిన్నుముట్టెడి యీ రథమందు నింద్రుఁడే యితనికి సహచరుఁడు. 'వాత' శబ్దము కేవలము వాయుపర్యాయముగఁగూడఁ బ్రయోగింపఁ బడినది. 'వా' ధాతునిష్పన్నమగు నీశబ్దము హెచ్చుచోట్ల వాతిక్రియతోడఁ జేర్పఁబడియున్నది. ఇతనిగృహమం దమర్త్యధర్మములుండుటఁ జేసి యితఁడు రుద్రునివలె రోగమును రూపుమాపుటకు నాయువు నభివృద్ధిపఱచుటకును సమర్థుఁడగుచున్నాఁడు. వీనిని శ్లాఘించుచు ఋషియొకఁడిట్లు వచించినాఁడు. (౧౦-౧౬౮)

వాతస్యను మహిమానం రథస్య
రుజన్నేతి స్తనయన్నస్య ఘోషః
దివిస్పృగ్యాత్యరుణాని కృణ్వ
న్నుతో ఏతి పృథివ్యా రేణుమస్యన్॥
అంతరిక్షే పథిభిరీయమానో
ననివిశతే కతమచ్చనాహః
అపాంసఖా ప్రథమజాఋతావా

క్వస్విజ్జాతః కుత ఆ బభూవ॥
ఆత్మా దేవానాం భువనస్య గర్భో
యథావశం చరతి దేవ ఏషః
ఘోషా, ఇదస్య శృణ్విరే న రూపం
తస్మై వాతాయ హవిషా విధేమ॥

అంతరిక్ష వాసియగు మఱియొకఁడు పర్జన్యుఁడనెడి వృష్టి దేవత. ఇతఁడు కేవలము మూఁడు సూక్తములందు స్తుతింపఁబడినాఁడు. ఋగ్వేదమందితని నామము ముప్పదిసారులు పేర్కొనఁబడినది. కొన్ని మంత్రములందీ శబ్దము మేఘవాచకముగాఁ గాన్పించుచున్నది. కావున ఝుంఝూవాత సంబంధములగు ధర్మములచేతనే యితనియందు దేవతాత్వమారోపితమైనది. సవృష్టికమగు మేఘము—"ఊధః, భాజనం దృతిః" అని చెప్పఁబడుటయుఁ గలదు. ఆదిగాక, తాఁగుట యందెద్దుతోడఁ పోల్పఁబడిన పర్జన్యుఁడు స్వాభావికముగ వృష్టిని గలిగించుచుండును. అతని కర్మములు స్వారస్యముగ వర్ణింపఁబడినవి. (౫-౮౩)

వివృక్షాన్ హన్త్యుత హన్తి రక్షసో
విశ్వం బిభాయ భువనం మహావధాత్
ఉతానాగా ఈషతే వృష్ణ్యావతో

యత్పర్జన్యః స్తనయన్ హన్తి దుష్కృతః॥
రథీవ కశయాశ్వాఁ అభిక్షిప
న్నావిర్దూరాన్ కృణుతే వర్ష్యాని అహ
దూరాత్సింహస్య స్తనథా ఉదీరతే
యత్పర్జన్యః కృణుతే వర్ష్యంనభః॥
ప్రవాతా వాన్తి పతయన్తి విద్యుత
ఉదోషధీర్జిహతే పిన్వతే స్వః
ఇరా విశ్వస్మై భువనాయ జాయతే
యత్పర్జన్యః పృథివీం రేతసావతి॥
అభిక్రన్ద స్తనయ గర్భమాధా
ఉదన్వతా పరిదీయా రథేన
దృతిం సుకర్ష విషితం న్యఞ్చం
సమాభవన్తూద్వతో నిపాదాః॥

నాలుగు సూక్తములలో నీరు దేవతగా వర్ణింపఁబడినది. అందు దానికి మాతృత్వము ముగ్ధజాయాత్వము, నారోపిత మైనది. అదిగాక యజ్ఞముల కరుదెంచి వరములనిచ్చుటయు

నారోపింపఁబడినది. అట్టి యీనీరు, మాతృత్వమంది యుపాంస పాత్రనడి పూర్వోక్త వైద్యుతాగ్నిని గల్గించుచుండును. దివ్యమగు అప్పు కాలుష్య మణఁచుచు ధర్మలోపము, హింసాపాపము, శాపము, అసత్యము—వీనినుండి రక్షించుచుండును. వైద్యమును జికిత్సను గావించుచుండును. దీర్ఘాయువును అమృతత్వమును బ్రసాదించుచుండును. అత్యంత సుందరులగు యువతులందు యువకునివలె సోముఁడీనీటియందు రమించుచుండును. కామివలె నతఁడు వీరిదరిఁజేరును. యువతులగు నానీరు యువకుఁడగు నతనికి నమస్కరించుచుండును.

నానావిధములగు నదులుకూడ ఋగ్వేదమునఁ జేతన ధర్మారోపణముచే దేవతలుగా బ్రస్తావింపఁబడినవి. ఒక సూక్తమున (౧౦-౭౫) సింధునదియు మఱొకచో (3-33) స్వసృరూపములగు విపాట్ శుతుద్రులును వర్ణింపఁబడినవి. అందు సరస్వతి సర్వోత్తమయగు నదీదేవత. కారణమేమన— అయ్యది మూఁడఖండ సూక్తములచేతను, అందందు విప్రకీర్ణములగు పెక్కుమంత్రములచేతను స్తుతింపఁబడియున్నది. అది గాక యితర నదులందుఁ గంటెదీనియందుఁ జేతన ధర్మారోపణము హెచ్చు అగుచున్నను ఋషులు దీని నదీత్వసంబంధమును రవ్వంతైనను త్యజియించి యుండలేదు. ఇదియే మాతృవర్గములోని వనదులందు దేవతలందు నుత్కృష్టమైనది. అక్షయమగు దీని పక్షము సర్వశ్రేయములను జేకూర్చును. అభ్యుదయ సంపదలను, పుష్టితుష్టులను సంతతిని బ్రసాదించును. ఋషి యొకఁడు దీని సమీపమునుండి తనకపరిచిత దేశాంతర ప్రాప్తి

కాకుండు గావుతమని యార్థించును. ఇత్యాది దివమునుండియుఁ బర్వతాగ్రమునుండియు యాగభూమి కరుదెంచునట్లు కలదు. ఈవిషయమే బహుశః వేద కాలానంతరములగు దేవతాఖ్యానములలో, గంగానది స్వర్గమం దుద్భవించినట్లును దరువాత భూమికి నరిగినట్లును గావింపఁబడిన కల్పనకు బీజమై యుండనోపు!

అట్లు సరస్వతియును ఋగ్వేదమునం దొక నదీ దేవత గావర్ణింపఁబడి తరువాతి బ్రాహ్మణములలో వాగ్దేవతా పద మంది, పురాణాదులలో వాగ్బుద్ధుల కధిదేవతయని భావింపఁ బడి తుదకు బ్రహ్మగారికిఁ బట్టమహిషి యైనది.

పృథుత్వ శాలినియగు పృథివియు మంత్రత్రయముగల యొక సూక్తమున మాత్రము (౫-౮౪) దివముకంటె వేఱైనట్లు స్తుతింపఁబడినది. కాని యందును ఋషి, పృథివికి దాని తోడి సంబంధమును సర్వథా పరామర్శింపక యాసూక్తమును ముగింప లేఁడయ్యె. అందలిస్తుతి యిది.

దృళ్హాచిద్యావన స్పతీన్
క్ష్మయా దర్ధర్ష్యోజసా
యత్తే అభ్రస్య విద్యుతో
దివో వర్షన్తి వృష్టయః

అందుఁజేతన ధర్మ మత్యల్పముగానే యారోపింపఁ బడినది. అది కేవలము దేవతా వ్యపదేశము మాత్రము కలిగి యంతటను ప్రత్యక్ష రూపముగానే వర్ణింపఁ బడుచున్నది.

పృథివీ వాసులగు దేవతలలో అగ్ని మిక్కిలి ప్రధానము. అదిగాక వైదిక దేవతలలోఁ గూడ నింద్రుని తర్వాత నితనికే ప్రాధాన్యము. కారణ మేమన— రెండు వందలకు, పైఁగా సూక్తములందితఁడు స్తుతింపఁబడినాఁడు. యజ్ఞ కర్మములన్నియు యాగీయాగ్ని సంబంధించి యుండుట వలన నీయగ్నియందు ఋషీశ్వరులకుఁ బురుషధర్మము హెచ్చుగనారోపింపవలసివచ్చెను. కాని లేటిన్ భాషయందలి 'ఇగ్నిస్' శబ్దముతోడి సంవాదమందిన యగ్నిశబ్దమునకుఁ గేవల మగ్నివాచకముగాఁగూడఁ బ్రయోగముండు కతనమందు నాత్యంతికముగఁ బురుషధర్మమారోపింపఁబడ లేదు. అందు వర్ణింపఁబడిన యగ్నియవయవములన్నియు యాగీయాగ్నితోడి సంబంధించినవే. ఘృతజ్వలితమగు నగ్ని— ఘృతపృష్ఠమని ఘృతముఖమని ఘృతకేశమనియుఁ జెప్పఁబడుచున్నది. ఇంకనితనికి 'జ్వాలాకేశము' ధూమ్రశ్మశ్రుక' మనియు వ్యవహారము. ఇతనికి బలిష్ఠములు పరిశుభ్రములునై సౌవర్ణములో యయోవికారములో యైన దంతములును, గాంతిమంతములగు ముఖములును గలవు. ఇతనికి నాలుకలొకటిగాని యంతకన్న హెచ్చుగాని యుండును. ఇతఁడొకచోట అశ్వముతోడి సామ్యమును మఱొకచోటఁ బదభేదమునుబొంది వ్యవహరింపఁ బడుచున్నాఁడు. యాగమందలి హవిస్సును దేవతలకై చేర్చుచు నితఁడు కర్మరథముయొక్క యుగమునకు నియోగింపఁబడి యుండును. అతిత్వరితమగు వేగముచే దేవతలను సమీపించెడి యితఁడు హెచ్చుచోట్ల సుపర్ణునితోడ సరిపోల్పఁబడినాఁడు. వాఁడిగల పండ్లచే నితఁడు వనములను భక్షించు చుండును.

ఇతని కాంతి, యుషస్సనకో సూర్యుకో సంబంధించిన ప్రభ తోడి సమమై మేఘాశ్రయమగు మెఱుపు ననుకరించు చుండును. కాని యితని పదపంక్తులును బరివేషములును కృష్ణవర్ణములు. ఇతని వాహనములు దారిపొడుగునను నల్లని రేఖలు కలిగించు చుండును. వాయుప్రేరితుడై యితఁడు వన మార్గమునఁబోవుచుండును. వనముల నాక్రమించుచు భూమిని క్షౌరము చేయుచు, మంగలి మీసములనువలె దాని కేశములను గొఱుగుచుండును. ఇతనిజ్వాలలు సముద్రతరంగములవలెఁ బోరుపెట్టుచుండును. వనములను దహింపఁ జేయుచు నితఁ డెద్దువలె నాశనముఁ జేయును. తృణములను దినుచున్న యితని నుండి పైకెగయు స్ఫులింగములకుఁ బక్షులు భయపడు చుండును. ధ్వజమెత్తినట్లితఁడు పొగచే నాకస మావరించి యుండును. కావుననే యితనికి ధూమకేతువని వ్యవహారము. అట్టి యీయగ్ని, వాయుప్రేరితములును, ధూమ్రములో యరుణములో యైన గుఱ్ఱములను గట్టిన రథమందు సంచ రించు చుండును, యజ్ఞసారథియగు నితఁడు దేవతల నాహ్వా నించుటకై దివమున కరుగుచు రథమున కశ్వముల నేర్పాటు చేసికొనును.

ఋషీశ్వరు లితనికి వివిధ జన్మములను వివిధ రూపము లను వివిధ స్థానములను బరామర్శించి యున్నారు. ఆ ఋషు 'లితఁడు కాష్ఠ ఖండద్వయ మొఱయుటచే ననుదినము కలుగు చుండునని' పలుకుదురు. ఆ కాష్ఠ ఖండములు నప్పుడే పుట్టిన బిడ్డనువలె నెత్తుకొనఁ దగని యితనిని గల్గించినవై యితని

పుట్టుకకుఁ గారణము లగుచున్నవి. శమ్యా కాష్ఠమునుండి సజీవుఁడగు దేవుఁడుద్భవించుచున్నాఁడు. పుట్టినవెంటనే యీబిడ్డ తల్లిదండ్రులను భక్షించును. కాష్ఠఖండములఁ నొఱిపిడి చేయుట కూర్ధ్వముగా నుంచెడి పది వ్రేళ్ళే యితని పుట్టుకకుఁ గారణ ములగా స్తుతింపఁ బడెడి పదిమంది కన్యకలు. మఱియు నితఁ డుద్భవించుటకు గొప్పశక్తి యావశ్యకముగాన 'సహసస్పుత్రః' అని చెప్పఁ బడును. ప్రతిదినము హోమమునకై ప్రజ్వ లింపఁ బడును గాన 'ఉషర్బుధ' యని వ్యవహరింపఁబడును. ఇతఁడు దేవత లందఱికన్నఁ గనిష్ఠుఁడైనను జ్యేష్ఠుఁడుకూడ నగుచుండును. కారణ మేమన, నితనిచేతఁ బ్రథమ యాగము నెఱవేర్పఁబడును. అదిగాక యితఁడొకే మంత్రమందుఁ బురాణుఁ డైనను నవీనుఁడగునని విరుద్ధార్థముల నిచ్చెడి విశేషణములచే నిర్దేశింపఁ బడినాఁడు.

ఆకాశ జలమునుండికూడ నగ్ని యుదయించుచున్నది. అగ్ని దివమునకుఁ దేఁబడినట్లుకూడ నందందు వర్ణితమైనది. ఈతీరున, పృథివి అంతరిక్షము దివమునను మూఁడుస్థానము లందును జనించెడి యీయగ్ని త్రిరూపముగ నచ్చటచ్చట స్తుతింపఁబడుటకలదు. దేవతలితనిని ద్రివిధముగా విభజించి యితనికి మూఁడేసి జన్మములను గల్పించిరి. అట్టియితఁడాదిని, దివియందును దరువాత మర్త్యులందును పిమ్మట నీటియందును జనించినాఁడు. ఈవిధముగఁ దొలుత జరిగిన యిట్టివిభాగమే తరువాత వైదికకాలమున నుద్భవించిన యద్భుతములగు కల్పనా విశేషములకు మూలమగుటవలన నత్యంత శ్రద్ధతో

గమనింపఁ దగియున్నది. నిజముగా స్త్రీత్వమునే యాధార పఱచికొని, ఋగ్వేదకాలాంతిమ భాగమున ముల్లోకములం దధివసించు నట్లు కల్పింపఁబడిన సూర్యవాయ్వగ్నుల త్రిత్వమును, అట్లే ఋగ్వేదమున లేకపోయినను మిక్కిలి ప్రాచీనముగా భావింపఁబడెడి సూర్యేంద్రాగ్నుల త్రిత్వమును గల్పింపఁబడి యుండును. ఇట్లు తరువాత భారతీయులచే సిద్ధాంతీకరింపఁబడిన బ్రహ్మ విష్ణు మహేశుల త్రిత్వమునకుఁ గూడ నిదియే మూలము. బ్రాహ్మణము లందొకే యాగీ యాగ్నిని త్రేతారూపమున విభాగించుట యందిదియే హేతువు.

ఆయాయి యాశ్రయ భేదమువలనఁగూడ నీయగ్నికి భేదము కాన్పించుచున్నది. ఇది ప్రతిగృహమందును నివసించుచుండును. కాని బహుస్థలములందుఁ బ్రజ్వరిల్లునది యిది యొక్కటియే. అట్లన్నిచోట్ల విప్రకీర్ణముగానున్నను నితఁడే యారాజయియున్నాఁడు. ఇతరాగ్నులు వృక్షమునకు శాఖలవోలె దానికే వికాస భూతములుగా నున్నవి. అయ్యది వివిధములగు దివ్యరూపములను ధరించుచున్నది. దీని కనేక నామములు గలవు. దేవతలందఱు దీనియందే లీనమగుదురు. బండి యాకులను కుండవలె వారినిది చుట్టుకొని యుండును. ఈవిధముగ అగ్ని సంబంధమగు నానారూపములను గూర్చి గావింపఁబడిన యీ కల్పనా విశేషములు దేవతలందఱి యేక దేవతాత్మకత్వముగనున్న యేక దేవతా వాదమును బలపఱచుచు నున్నవి.

ఈయగ్ని యనశ్వరము. నశ్వరములమధ్య నిత్యాది తన స్థితిని గల్పించుకొనినది. మర్త్యుల గృహమరుదెంచిన యితనిని 'అతిథి'యందురు. ఈ దేవతయొక్కటియే 'గృహపతి'శబ్దముచే ఋగ్వేదమున వ్యవహరింపఁ బడుచున్నది.

ఈ యగ్ని దేవత హవిస్సును మోయుచుండుట వలన 'హోత' యనియు, యాగములను నెఱవేర్చుటవలన 'పురోహిత' యనియుఁ బిలువఁ బడుచున్నది. సురేంద్రుఁ డగ్రవతి భటుఁడగు యోధుఁడై నట్టితఁ డద్వితీయుఁడగు పురోహితుఁడై నాఁడు.

ఇతఁ డుపాసకుల ననుగ్రహించును. హవిస్సులనర్పించు వాని నితఁడు సహస్రాక్షులను గాంచుచుండును. రిపులను శుష్క కాష్ఠములరీతి భస్మమొనర్చును. చెట్లను బిడుగువోలె నితఁడు పాపాశయులను ధ్వంసము చేయును. విటపినుండి విటపములరీతి వీనినుండి వివిధాభ్యుదయములు పుట్టుచుండును. మఱియు నితనియందు నిధులన్నియు నెలకొనియున్నవి. ధనమున కితఁడు ద్వారమును దెఱచుచుండును. ఆకసమునుండి జలము నితఁడే వర్షించును. కావున నితఁడు మరుప్రదేశమున సెలయేటి వలె నాహ్లాద కరుఁడగును. అట్టి యీ దేవత గృహ సంపదను సంతతిని సర్వశ్రేయములనుబ్రసాదించుచుండును. ఇంద్రుఁడన్నవో జయము బలము ఉత్సాహము మున్నగు వాని ననుగ్రహించు చుండును.

అగ్ని దేవుని మొట్ట మొదటి వ్యాపారము పాపాత్ములను దహించుటయుఁ గుహానాత్ములను ఛేదించుటయు నని తెలి

యుచున్నది. అతి పురాతనము నుండి యున్న యీవిషయము ఋగ్వేదములోఁ గూడఁ గాన్పించు చున్నది. చూడుఁడు—

'అగ్నిః స్వతేజసా రక్షాంసి నిఘ్నన్ రక్షోహాభవతి' అని యున్నది. ఇట్టి వ్యాపారము ఋగ్వేదమందును అథర్వవేద మందును సవిశేషముగా అగ్నిగతమైనట్లు స్తుతింపఁబడియున్నది.

సోమయాగము లారంభమైన నాఁటినుండియు నగ్నికి వలె సోమమునకుఁగూడ యాగక్రియలలోఁ బ్రాధాన్యము పరిగణింపఁబడినది. అందందు విప్రకీర్ణములగు కొన్ని సూక్తములును సమగ్రమగు నవమండలమును సోమదేవత నుద్దేశించియున్నవి. ఇట్లు స్తోత్ర పరిమాణ దృష్టితోఁ జూడనీ సోమదేవత, ఋగ్వేద మందలి దేవతలలో ద్వితీయ స్థానమున కర్హమై యున్నది. సోమలతయు దాని రసమును సర్వదా కంటియెదుటకే సేఁబడుచు నద్దాన నత్యంత పరిచిత మగుటవలన మంత్రకారుల కద్దానియందుఁ బురుషవిధ త్వారోప రూపమగును త్సాహము మందమై పోయినది. కావుననే సోమమందుఁ బురుషవిధిగాని పురుషకర్మములుగాని హెచ్చువర్ణింపఁబడి యుండలేదు. నవమ మండలమున ముఖ్యముగా నీలతను రాలచేఁ జితుకఁ గొట్టుటయుఁ దరువాత ఉన్నిగుడ్డచే వడఁబోయుటయు, వడఁ బోసిన రసమును గుండయందుంచుటయు, కుండను సంస్తర మందుంచి దేవతల కర్పించుటయు మున్నగు విషయములు కలవు. అట్టి యీ విషయములను ఋషీశ్వరులు సమగ్రములును స్పష్టములునుగాని కల్పనావిశేషములచే రసవంతములుగా నొనర్చి వినోదముగ వర్ణించుచుందురు. చూడుఁడు—

అక్కసెల్లెంద్రడగు పదిమంది యువతులుగాని, వివస్వతుని పది మంది తనయులుగాని సోమమును శుభ్రము చేయునటులు వర్ణింపఁబడినది. దీనిచేఁ బదివ్రేళ్ళచేతను సోమమును బిండు విషయము వివక్షింపఁ బడినది. ఈలతను జిదుకఁగొట్టుట కుపకరించెడి ఱాలు గోచర్మముమీఁద నతని నమలిపడ వైచినట్లు చెప్పఁబడుచున్నది. పడఁబోఁగగుడ్డయగు పశుచర్మముచేఁ బవిత్రమొనర్పఁబడిన సోమరసమును గలశములోనికి వంచుటను గూర్చి రసవంతమగు గీతిని ఋషులు వర్ణించి యున్నారు. "సోమరసధారలనెడి మహిమములుకల శారణ్యము చొరఁబడుచున్నవి. ఈ దేవత పక్షివలెఁ గలశమందుండ వలయుననికోరి దూరుచున్నది. చెట్టును బిట్టవలె నీపశంగము కలశము నాశ్రయించుచున్నది. కలశమున నీటితోడఁ గలిసిపోవుచు నీసోమరసము—'వృషభము స్వాయూధమునువలె బొబ్బలిడుచు జలమును బ్రవేశించుచున్నదని' వర్ణింపఁ బడినది. ఈ సోమమూ కలశమందు నీటితోఁ గలిసి పోయి స్తోతలవలన నుత్తేజమంది నృత్యమొనర్చుచుండును. ఈ విధముగ నరణ్యమందాడుకొనెడి యిది యచ్చట పది మంది కన్యకలచేఁ బవిత్రమొనర్పఁ బడుచుండును. నీటికి సోమముబిడ్డ. అవి దీనికిఁ దల్లి దండ్రులు. ఋత్విక్కులీ సోమమందు క్షీరమును గలియఁబోయు నపుడిది గోసంబంధమగు వస్త్రముచేఁ గప్పఁకొనినటు లుత్ప్రేక్షింపఁ బడుచున్నది.

పాత్రలోనికి వంచెడి సోమముధ్వని యతిశయోక్తికిఁ బాత్రమై యున్నది. ఋషియొకఁడన్నది పరికింపుఁడు—

"మధుమత్తమమగు సోమబిందువు సేనాని కరమువలె గట్టిగా ఘోషించుచుఁ గలశమును బ్రవేశించుచున్నది."—అదిగాక యీధ్వని సర్వత్ర గర్జనమనియు నర్తనమనియు నొక్కొక్కచోట 'సనిత' మనియుఁ బేర్కొనఁబడుచున్నది. అట్లు సోమముకూడ వృషభ సదృశముగను నొక్కొక్కచోట వృషభముగను వ్యవహరింపఁ బడుచున్నది. నీరు పాలచేఁ గలసియున్నను గలియక పోయినను గోశబ్దముచే నిర్దేశింపఁ బడుట కలదు.

సోమము గౌరవర్ణము గలదగుటచేఁ దేజస్విగా వర్ణింపఁబడి యున్నది. దానికిఁ గిరణములుకూడ నందందు స్తుతింపఁ బడినవి. హెచ్చుగ సూర్యునితోఁ గూడ నిది పోల్పఁబడు చుండును.

తుష్టి పుష్టులను గల్గించుటంజేసి సోమపాన మమరత్వ మాపాదింపఁ గలదని మంత్రకారు లభిప్రాయ పడినారు. దానికిఁ దగినట్టిది గ్రీక్ భాషలోని 'అమ్రోసియా' శబ్దమునకు దుల్యమగు 'అమృత' శబ్దముచేత వ్యవహరింపఁ బడుచున్నది. ఉద్దీపన శక్తిగల సోమమే దేవతల కమృతత్వమును బ్రసాదించినది. అట్టి యీ సోమము తన యుపాసకులగు మర్త్యులను అమర్త్యులుగాఁ జేయుచు నిత్యాలోకము నానందమయమునగు యమరాజ లోకమునకుఁ జేర్చుచుండును. ఇట్లు దీనినైజమగు నౌషధ గుణముకూడ వర్ణింపఁబడినది. రోగుల కిది యమృతాయ మానమగు నౌషధము. సర్వవిధములగు రోగములను శమింపఁజేయును. గ్రుడ్డివానికిఁ గన్నును గుంటివానికిఁ గాలు సేతులను బ్రసాదించును.

త్రాగు వానికీ సోమము గీతోద్గారమును గావించును. నావికుఁడు నావను వలె నిది యాతనిని బ్రవర్తింపఁజేయును. మఱియు మనోరథములను హృదయమునం దుదయింపఁ జేయును. దానిని సేవించు వారిట్లందురు.—
“అపామ సోమం అభూమ అమృతాః, ఆగమామజ్యోతిః, అవిదామ దేవాన్” అని. సోమమునకుఁ గల యిట్టి యున్మాదకతాశక్తి హెచ్చుగ నింద్రునియందు స్పష్టమగు చున్నది. ఇంద్రుఁడు దీనిని దప్పుఁద్రావి కైపెక్కి ప్రతిపక్షులు నంతరిక్షచారులునగు నసురులతోఁ జేయుద్ధమునకు సన్నద్ధుఁడగుటకలదు.

మఱియు నీసోమమోషధులన్నిటిలోను ముఖ్యతమమైనది గాన వానికి నాయకుఁడనియు రాజనియు వ్యవహారముఁగలదు. అట్లే వనస్పతియని కూడ దీనికిఁ బ్రసిద్ధి.

అవస్తా గ్రంథమందలి ‘హాయోమము’వలె నీ సోమము కూడఁబర్వతమునఁ బుట్టుచు నందే నివసించు నటులు స్తుతింపఁబడినది. కాని దానికిఁ బ్రాథమికమగు జన్మస్థానము స్వర్గము. భూమికచ్చట నుండియే తీసికొని రాఁబడినది. ఈవిషయము సోమమును దెచ్చిన శ్యేనుని యుపాఖ్యానమున సంక్షేపింపఁబడినది. ఆ యుపాఖ్యానము కేవలము సకాలమునకు విద్యుత్తుతోఁ గూడి వర్షము భూమియందుఁ బడుటను మాత్రమే పరామర్శించు చున్నదని పండితులు భావించి యున్నారు.

ఋగ్వేద మందలి కొన్ని యర్వాచీన సూక్తములలో నీ సోమమిందు తుల్యముగాను, అధర్వ వేదమున హెచ్చు

చోట్ల సాక్షాత్తు చంద్రుఁడుగాను వర్ణింపఁబడినది. యజుర్వేదమున విశేషముగాఁ దారకలు సోముని దారలని నిర్దేశింపఁబడినవి. అట్టి యీ యిందు సోముల యభేదము తరువాత బ్రాహ్మణ గ్రంథము లందంతటను సాధారణమై పోయినది. అందు, దేవతలును బితృదేవతలును ఇందు గతమగు నమృతమును పానము సేయుటవలన నిందువునకు క్షయముద్భవించినట్లు చెప్పఁబడినది. ఇట్లే యొక యుపనిషత్తునందును—"ఇందువు సోమరాజు దేవతలకాహారము. అతనిని దేవతలు భక్షింతురు" అని చెప్పఁబడినది. తుట్టతుదకు లౌకిక సంస్కృతగ్రంథములలో సోమశబ్దము చంద్రపర్యాయమైనది. ఇందుఁ జంద్రుఁడు దేవతలచే క్షయమును సూర్యునిచే నభ్యుదయమును గావింపఁబడినట్లుకలదు. అద్భుతమగునిట్టి సోమచంద్రుల యభేదము, చంద్రునకు స్వాభావికములగు "దివిజత్వ, తేజస్విత్వ, తమోహంతృత్వాది" ధర్మములను సోమపరముగా వర్ణించుటవలన నేర్పడినటులు తోఁచుచున్నది. అదిగాక, నీటియందలి సూనె బొట్టువలెనున్న సోమునిస్థితియుఁ, ద్రవసబిందు విందుశబ్దము తోడఁ బేర్కొనుటయు ఋగ్వేదమునఁ గాన్పించుచున్నది. బహుశః యిట్టి యీ విషయము సోమవిషయకమగు నిందు తుల్యత్వ వర్ణనకుఁ గారణమై యుండవచ్చును. కావుననే యొకానొక ఋగ్వేదీయ మంత్రములోఁ "గలశమందున్న సోముఁడు నీటియందలి నెలబాలుఁడువలె భాసిల్లుచున్నాఁడని చెప్పఁబడినది. సోమసూక్తములోని యవ్యక్తములగు నిట్టి కల్పనా విశేషములచే సోమశబ్దము చంద్రునియందు లాక్షణికమై పోయినది.

ఋగ్వేదావస్తాగ్రంథముల సాదృశ్యమును బరికింపఁగా, నీసోముఁడు పూర్వము 'ఇండో—ఇరేనియ కాలమందే ప్రజలచేఁ బ్రధానముగ నారాధింపఁ బడినాఁడనియు వానిఁగూర్చి యుపాఖ్యానములు పెక్కులు రచింపఁ బడెననియుఁ దెలియుచున్నది. చూడుఁడు! ఋగ్వేదమందున్నట్లవస్తయందును "పర్వత ప్రరోహిత్వము, విహంగమానీతత్వము, ఓషధి రాజత్వము దీర్ఘాయువును గలుగఁజేయు దివ్యౌషధి విశేషత్వము, అమర్త్యతాకారిత్వము" మున్నగు ధర్మములు సోమపరముగాఁ స్తుతింపఁబడియున్నవి. అదిగాక సోమమును బిండుట, పిండినరసములోఁ బాలుగలుపుట, మొట్టమొదట స్వర్గమందున్న దీనిని దరువాత భూమికిఁ దెచ్చుట, దీనిని ద్రాగువారికి దేవత్వము సిద్ధించుట, దివిజమైన దీనికి భూమిష్ఠ వస్తువుతోడి పృథగ్భావమేర్పడుట మున్నగు విశేషములు ఉభయత్ర సమానములే. ఇంతియగాక సోమ హోమములకు సమాన రూపములు సార్థకములునగు నామధేయములు కూడఁ గలవు.

ఋగ్వేద కాలమునకే ప్రాకృత పదార్థము లందువలె గుణములందుఁ గూడఁ గ్రమముగ దేవతాత్వారోపము గావింపఁబడినట్లు తెలియుచున్నది. అట్లు దేవతా రూపమున వర్ణింపఁబడిన గుణములు దశమమండలమున మాత్రమే యందందు దొరకుట వలన ఋగ్వేదమున విరళములే యైనవి. అందొక సూక్తముచే 'శ్రద్ధయు' రెండు సూక్తములచే 'మన్యువు'ను దేవతా రూపమున స్తుతింపఁబడినవి. ఇట్టి ప్రయత్నమటు తరువాత నర్వాచీన వేదములలో హెచ్చుగ నాద

రింపఁబడినది. కామము మొట్ట మొదట అథర్వ వేదమందే దేవతా రూప మందినటులు కాన్పించుచున్నది. ఇతఁడు ప్రాణులను గొట్టుట కుపయోగించెడి యాయుధములు కూడ జెప్పఁబడినవి. ఆ కామమే తరువాతఁ గవీశ్వరులు సామ్రాజ్య సింహాసనమునందుంచిన పుష్పబాణుఁ డయ్యెను. అగ్ని ధాతృ ప్రజాపతి ప్రభృతులగు నితరులుకూడ దేవతా రూపమున సవిశేషముగ స్తుతింపఁబడిరి. ఇట్టివీరు క్రియాప్రవృత్తికి నిమిత్తములై తొలుతఁ ప్రాచీన దేవతలకు విశేషణములుగాఁ బ్రయోగింపఁబడి తరువాత యోగ రూఢిచేఁ బృథగ్దేవతలుగా మాఱిపోయిరి. ప్రజాపతి శబ్దము ప్రథమమున యౌగిక శక్తిచే సోమ సవితృలకు విశేషణముగాఁ బ్రయోగింపఁబడినదై పదవ మండలమున నర్వాచీన సూక్తములలోఁ బ్రజలను సృష్టించెడి ప్రజాపతి యను మఱియొక దేవతకు వాచకముగాఁ గల్పింపఁబడెను. ప్రజాపతియే యథర్వ వేదమునను వాజసనేయ సంహిత యందును బ్రాహ్మణ గ్రంథములలోను దేవతలకుఁ గూడ స్రష్టయని చెప్పఁబడి సర్వోన్నతుఁడుగ మన్నింపఁ బడినాఁడు. సూత్రగ్రంథము లందు మాత్రము వైదిక కాలమునకుఁ దరువాతి నుద్భవించిన బ్రహ్మకు నితనికి నభేదము కల్పింపఁ బడినది.

దశమమండలములోని యొక సూక్తమందు గుణములను దేవతా రూపమున వర్ణించు పద్ధతి బహువిచిత్రముగాఁ దోఁచుచున్నది. చూడుడు.

యేన ద్యౌరుగ్రా పృథివీచ దృళ్హా
యేన స్వః స్తభితం యేన నాకః
యో అంతరిక్షే రజసో విమానః
కస్మై దేవాయ హవిషా విధేమ॥

ఈ మంత్రమందలి తుదిపాదమా సూక్తములోఁ బ్రతి మంత్రమందును దుదిపాదముగా నావృత్తిచేయఁబడుచుండును. అందుఁ బ్రశ్నార్థకముగా నున్న 'కస్మై' యను సర్వనామశబ్దముచేఁ బ్రజాపతి స్వరూపమజ్ఞాత మగుటవలన జిజ్ఞాస కలుగుచున్నది. అనంతరకాలికములగు వైదికగ్రంథములలో మాత్రము 'క' యను దానికిఁ బ్రజాపతి వాచకత్వమును గల్పించి 'కస్మై' యన 'ప్రజాపతయే' యని యర్థము గావింపఁబడెను.

ఋగ్వేదమందలి ప్రాచీనార్వాచీన భాగములలో నున్న మఱియొక గుణదేవత బృహస్పతి. బృహస్పతి యనఁగా నేగుణమైయుండునో చూతము. భక్తిరూపమగు గుణమే దేవతగా వర్ణింపఁబడిన బృహస్పతి యని 'రోత్' మున్నగువారి యభిప్రాయము. బృహస్పతియం దగ్నిసంబంధమగు గుణవిశేషములను బ్రాధాన్యముగా వర్ణించుటవలన నగ్నిదేవుని యజ్ఞనిర్వాహణశక్తియే బృహస్పతి యని మాయూహా. కావుననే యితనికిఁ బురోహితుఁడని వ్యవహారము. ఇందువలననే యితఁ డగ్నివలె బలుఁడను రాక్షసుని జంపి యావు

లను మఱలించెనని యింద్రోపాఖ్యానము వర్ణింపఁబడినది. అదిగాక దేవతల పురోహితుఁడగు బ్రహ్మయను వాని పదవి యందున్న యీ బృహస్పతియే పురాణాదులలోని త్రిమూర్తు లందొకఁడగు బ్రహ్మకు స్థాని యని తోఁచుచున్నది. కాని తరువాతఁ బుట్టిన యాఖ్యానములలో నీ బృహస్పతి, సురాచార్యుఁడుగను నక్షత్రవిశేషముగను బ్రసిద్ధికెక్కినాఁడు.

విచిత్రముగ వర్ణింపఁబడిన మఱియొక గుణదేవత 'అదితి.' దీనిని బృథక్కుగ నొక సూక్తము వర్ణింపకపోయినను బ్రసంగవశమున హెచ్చుచోట్ల స్తుతించియున్నవి. దీనికి రెండే ముఖ్యములగు గుణవిశేషములు. వరుణుఁడు మున్నగు నాదిత్యుల సంఘమున కియ్యది జననియగుట యొక గుణవిశేషము. రెండవది, పుత్రుఁడగు వరుణునివలె నిదియు శరీరమయరూపము ధర్మాత్మికమురూపము నగు బంధమునుండి ప్రజలను విడిపింపఁగలుగుట. ఇందు నీ రెండవ గుణవిశేషము మూలముననే దీనికి 'అదితి' యను నామధేయము సిద్ధించినది. అదితి యనఁగా బంధరహిత యని యర్థము. ఈశబ్దమే ఋగ్వేదమం దెచ్చుచోటఁ గేవలము బంధరాహిత్యరూపార్థమునఁ బ్రయోగింపఁబడ్డది. కావుననే ఋషి యొకఁడీ దేవతను గూర్చి బంధమోచనము నధికోపకారమును గోరియున్నాఁడు. అదితియనఁగా నేగుణమో విచారింతము. అందొకచోట— 'అదితేఃపుత్రాః' యని యాదిత్యపరముగాఁ బ్రయోగము కాన్పించుచున్నది. అది మొట్టమొదట 'మోచనక్రియాయాః పుత్రాః' అను నర్థమునందు బయలుదేఱినటులున్నది. అది

త్యులు బంధరహితులు గాన అదితియందుఁగూడ బంధరాహిత్యము తోఁచుట కీ యాదిత్యు లద్దాని పుత్రులని కల్పింపఁబడినది. మాతృగుణములే పుత్రుని యందు సంక్రమింపవలయును గదా! ఋగ్వేదమం దిఁకఁ గొన్నిచోట్లఁగూడ నిట్టి ప్రయోగములు సులభములే యయియున్నవి. ఈతీరున మోచన క్రియారూపార్థమునఁ బ్రయోగింపఁబడిన స్త్రీలింగమగు నీ యదితి శబ్దము సంస్కృతభాషకు సాధారణమైన భంగిని దేవతావాచకముగ మాఱిపోయినది. ఇటులు వరుణాదుల కీ యదితి తల్లిగా వర్ణింపఁబడియున్నను భారతీయుల మధ్యలో నిది పుట్టియుండుటచే, భారతావని కార్యులు ప్రవేశింపక పూర్వమే పుట్టియున్న వరుణప్రభృతుల కన్న నిది చిన్నదై యుండునని చరిత్రకారులనుచున్నారు.

ఋగ్వేదమున స్త్రీదేవతలందఱును బొత్తుగా నప్రధానమగు పదవి నందియుండిరి. వారెక్కుడను లోకనాయికలుగ స్తుతింపఁబడరైరి. వారిలో మిక్కిలి ముఖ్యమైనది యుషస్సు. దానితరువాత సరస్వతి. ఇది యప్రధానులగు పుందేవతలకు సమానముగాఁ గాన్పించుచున్నది. ఋగ్వేదమున సంపూర్ణమగు సూక్తముచే స్తుతింపఁబడిన వారిలోఁ బృథివిగాక మఱొక స్త్రీదేవత రాత్రి. ఇదియును దనతోఁబుట్టువగు నుషస్సువలె నభస్సునకు బిడ్డగా వర్ణింపఁబడియున్నది. హెచ్చుచోట్ల దానితోడి జంటగాఁగూడఁ గాన్పించుచున్నది. అట్టి యిది తమోరూపముగఁ గాక నక్షత్రవిరాజితయగు జ్యోతిష్మతిగ వివక్షింపఁబడినది. ఒకచోట జంటగా స్తుతింపఁబడ్డ వీరి

ద్దతి తారతమ్యమును జూపించుచు ఋషియొకఁ డిట్లు వచించినాఁడు.

“ఏకానక్షత్రైర్భేదురా అపరాసూర్యస్యభాసాభాసురా” అని.

రాత్రి దేవతాస్తుతిపరమగు సూక్తమునుండి (౧౦, ౧౨౭) కొన్ని మంత్రముల నుదాహరింతుము.

రాత్రీ వ్యఖ్యదాయతీ
పురుత్రా దేవ్యక్షభిః
విశ్వా అధి శ్రియోఽధిత॥
ఓర్వప్రా అమర్త్యా-
నివాతో దేవ్యుద్వతః ।
జ్యోతిషా బాధతే తమః ॥
నిరుస్వసార మస్కృతో-
షసం దేవ్యాయతీ ।
అపేదుహాసతే తమః॥
సానో అద్య యస్యావయం

నితేయామన్నవిక్ష్మహి ।
వృక్షేన వసతిం వయః ॥
నిగ్రామాసో అవిక్షత
నిపద్వన్తో నిపక్షిణః ।
నిశ్యేనాసశ్చిదర్థినః ॥
యావయా వృక్యంవృకం
యవయస్తేన మూర్మ్యే ।
అథానః సుతరాభవ ॥

స్త్రీదేవతలందఱును ప్రధానదేవతలకు భార్యలయి భర్త్రధీనమందుండుట వలన స్వతంత్రలైరి. వారి విషయమై యొక్క నామనిర్దేశము తక్క మఱేవిషయమును ఋగ్వేదమునఁ జెప్పఁబడలేదు. వారి నామధేయములు కూడఁ బుందేవతావాచక శబ్దములందుఁ బుంయోగలక్షణమగు స్త్రీప్రత్యయమును జేర్చి యేర్పరుపఁబడినవి.

ద్వంద్వసమాసవిధిచే దేవతలను జంటగా వర్ణించు విశేషము వేదములందే గాన్పించుచున్నది. సామాన్యముగా నిట్టివి పండ్రెండు జంటలు సంపూర్ణసూక్తములచే స్తుతింపఁబడియున్నవి. ఇవిగాక మఱి, యాఱుజంటలు విప్రకీర్ణములగు

మంత్రములలోనున్నవి. ఈ జాతిని జేరిన వానిలో మిత్రావరుణుల నుద్దేశించిన సూక్తములే హెచ్చు. నామనిర్దేశములో మాత్రము లెక్కకు ద్యావాపృథువులకన్న లెచ్చు. చిరకాలమునుండి వచ్చుచున్న 'ద్యావాపృథివ్యౌ' యను ద్వంద్వసమాసము ననుసరించి యిట్టి ద్వంద్వములు కల్పింపఁబడినవి. కారణమేమన 'ద్యావాపృథివ్యౌ' అను ద్వంద్వశబ్దము 'ఇండో-యూరోప' కాలమందేయున్న దనుట సునిశ్చితము. స్వాభావికముగ నత్యంతము కలసిమెలసి యున్న వారిద్దఱి దాంపత్యయోగకల్పనయం దభిరుచి మొట్టమొదటి జనసంఘమునకే యేర్పడినది. వీరు కేవలము జంటగానున్న దేవతలేగాక తత్తన్నాయకాధిష్ఠితములగు కొన్ని దేవగణములలోఁ గూడఁ జేరియున్నారు. అందు గొప్పది శ్రేష్ఠమైనది మరుద్గణము. ఈ గణమే మాటిమాటికి సురాసురుల సంగ్రామమందు సురేంద్రునకు సాహాయ్య మొనర్చుచుండునని పూర్వమే ముచ్చటించియున్నాము. ఈ మరుత్తులు రుద్రశబ్దముచే నిర్దేశింపఁబడుచు హెచ్చుచోట్ల వారి తండ్రియగు రుద్రునితోడ స్తుతింపఁబడుచుందురు. మఱియొకటి చాల స్వల్పమైనది ఆదిత్యగణము. ఇది తల్లియగు అదితితోఁగాని నేతయగు వరుణునితోఁగాని యందందు స్తుతింపఁబడుచుండును. అం దేడుగురో యెనిమిదిమందియో యుందురని ఋగ్వేదమున్న రెండు మంత్రములలోఁగలదు. బ్రాహ్మణాదులలో మాత్రము పండ్రెండుగురని నిర్ణయింపఁబడినది. ఋగ్వేదమం దెడతెగక యెనిమిదో పదో సూక్తములు తద్వర్ణనార్థమే బయలుదేఱినవి. అందుండి యుదాహరింపఁబడిన యీ క్రింది మంత్రములలో వా

రుపకరించుట రక్షించుట మున్నగు గుణములు స్పష్టములగు చున్నవి. (౮, ౪౭-)

పక్షావయో యథోపరి
వ్యస్మే శర్మ యచ్ఛత॥
పరిణో వృణజన్నఘా
దుర్గాణి రథ్యో యథా॥
యుష్మే దేవా అపిష్మసి
యుధ్యన్త ఇవ వర్మసు॥
ఆదిత్యా అవహి ఖ్యాతా-
ధికూలాది వస్పృశః॥
సుతీర్థ మర్వతో యథా-
నునేషథా సుగమనేహ॥

మూఁడవది యప్రధానమైనది వసుగణము. ఇది ఋగ్వేదమున హెచ్చుగ నింద్రునితోఁడ జంటగా స్తుతింపఁబడి యున్నది. ఆధునిక వైదికగ్రంథములలో మాత్ర మగ్ని యీ గణమునకు నాయకుఁడుగఁ జెప్పఁబడియున్నది. కాని నిజము

విచారింప నీ వసుగణ మస్పష్టమగుటవలన వాస్తవికమైనది గాదు. ఈ గణమందున్న దేవతల సంఖ్యగాని నామములుగాని వేదములం దెచ్చటను నిర్దేశింపఁబడియుండలేదు. బ్రాహ్మణ గ్రంథములలో మాత్రము వారిలో నెనిమిదిమంది నిర్దేశింపఁబడిరి. కాని యానిర్దేశములో నింతమంది యనిలేదు. చిట్టచివరది విశ్వదేవతాగణము. సామాన్యముగా ఋగ్వేదమందరువది సూక్తములు విశ్వదేవతాస్తుతిపరములుగ నున్నవి. సర్వదేవతల నుద్దేశించి బయలుదేఱిన స్తుతి కొక్కదానికిఁ గూడఁ బృథక్కుగ నుండఁగూడదని ఋషీశ్వరులు తలఁచి స్వేచ్ఛగ నీ విశ్వదేవతాగణమును గల్పించిరి. అందొక విచిత్రవిషయము కలదు. ఈ గణము వస్వాదిత్యాది గణములవలెఁ బరిమితమైన దేవతాగణముగానే భావింపఁబడుచు నితరులతోఁ గూడి స్తుతింపఁబడుచుండును.

కేవల మిట్టి ప్రధానులగు దేవతలేకాక, యప్రధానులగు వారుకూడఁ గొందఱు ఋగ్వేదమందలి పూర్వవృత్తములలోఁ గాన్పించుచున్నారు. వీరు సంపూర్తిగ దేవతాగుణములను బొందియుండలేదు. అందు మిక్కిలి ప్రధానులు ఋభువులు. లెక్కకు ముగ్గురగు వీరు పదునొకండు సూక్తములందు స్తుతింపఁబడియున్నారు. వీరు స్వాభావికముగ హస్తకౌశలము గలవారై పరాక్రమముచే దేవత్వమందినట్లు గాన్పించుచున్నారు. వీ రేపనులచే దేవత్వమందియుండిరో యట్టి విచిత్రతరములగు నైదింటిలోను ముఖ్యమైనది యీ క్రిందిది. దేవశిల్పియగు త్వష్టతోడి పోరాడుచున్న వీరు త్వష్ట సృష్టించిన

దేవతాపానపాత్ర మొకదానిని నాలుగు ముక్కలు గావించిరి. అందుఁ బానపాత్ర మనఁగాఁ జంద్రుఁడని భావము. నాలుగు భాగములు కావించుట కతనిక్షయవృద్ధులే మూలమని తోఁచుచున్నది. లేక పానపాత్ర యనఁగా సంవత్సరము. దానిని నాలుగు ఖండములు చేయుట యన ఋతువిభాగమని యూహింపవచ్చును. మఱియు నీ ఋభువులు తమ తల్లిదండ్రులకు యౌవనమును గల్పించినట్లు కలదు. అందుఁ బిత్రుశబ్దముచే ద్యావాపృథువులు వివక్షింపఁబడవచ్చును. ఇట్టి లోకోత్తరమగు కర్మముతోఁబాటు వారికి సంబంధించిన మఱియొక చిన్ని యుపాఖ్యాన మిటఁ బ్రస్తావింపఁదగియున్నది.

ఋభువులు పండ్రెండు వత్సరములు అగోహ్యుని (సూర్యుని) గేహమందు నివసించుచున్నటులు కలదు. వారందున్నట్టి యదీర్ఘకాలికమగు వాసము మకరసంక్రాన్తిని సూచించుచున్నదని తలఁచుచున్నాము. అందుఁ జాంద్రవత్సరము గతించిన తరువాత సౌరవత్సర మారంభించు లోపల మధ్య బండ్రెండు దినము లున్నవి. అందు మొదటిది ౩౫౪ రోజులలోను రెండవది సామాన్యముగా ౩౬౫ రోజులలోను నిమిడియున్నది. ఆ పండ్రెండు దినములును బగటి ప్రొద్దెక్కువయగు రోజులకుఁ జాల బూర్వమే యుండును. ఇట్లు ఋభువులనఁగా మొట్టమొదట భూమియందో నభస్సునందో యున్నట్టి యుపదేవతలయియున్నారు. తరువాత వాని హస్తలాఘవమునున్నగు వానిని సూచించెడి విచిత్రములగు వివిధోపాఖ్యానములు బయలు దేఱినవి.

ఋగ్వేదమం దొక్కచోట 'అప్సరస్స'నెడి జలవిహారిణియగు దేవత గంధర్వునకు భార్యగా నిర్దేశింపఁబడియున్నది. ఈమె యత్యున్నతమగు దివియందు విరాజిల్లు తన వల్లభుని వీక్షించుచు నవ్వుచున్నట్లు గలదు. అప్సరసలు బాహుళ్యముగఁ గూడ నందందు నిర్దేశింపఁబడియున్నారు. అర్వాచీన వేదములలో మాత్రము భూమియందుఁ గూడ వాద్యవిశేషమును వాయించుకొనుచు వృక్షాదుల నాశ్రయించి యుందురని చెప్పఁబడినది. అతి సౌందర్యము గల వీరు నృత్యగీతాదులలో హెచ్చు నేర్పరులని బ్రాహ్మణములం దున్నది. లౌకిక సంస్కృత కాలమునకు వీరు స్వర్గలోక వేశ్యలుగా మారిరి. వీరు గంధర్వులచేతనే గాక మర్త్యులచేఁ గూడఁ గామింపఁబడుదురు. వీరిలోఁ జేరినదే యుర్వశి యను వేశ్య. ఈమెకును మర్త్యలోకమునఁ బతియగు పురూరవునకును బరస్పరము జరిగిన సంభాషణ మొకానొక యస్పష్టమగు ఋగ్వేదీయ సూక్తమందుఁ గలదు.

(౧౦-౯౫) అందూర్వశి ప్రశ్నింపఁబడి యిట్లనుచున్నది.

యద్విరూపాచరం మర్త్యే-

ష్వవసం రాత్రీః శరదశ్చతస్రః॥

ప్రాణేశుఁ డీమెను బునరాగమమునకుఁ బ్రాంజలియై ప్రార్థించును. కాని యాతని యభ్యర్థనము వ్యర్థమగును. అట్లయ్యు నామె యొసంగిన యమర్త్యత్వ మతఁడు శిరసా

వహించును. శతపథ బ్రాహ్మణ మందును వారిద్దఱి ప్రస్తావన సవిస్తరముగ నున్నది. దాని వివరమిది.

ఊర్వశి. యనురక్తయై పురూరవుని జేరినది. కాని యాతనితోడి యీమెయున్న సాంగత్యమునకు శాపము కారణము. కపటోపాయముచే గంధర్వులు శాపమును మఱలింపఁగా నపుడే యీమె వల్లభుని వీడి యరిగినది. పురూరవుఁడపుడు దగ్ధహృదయుఁడై యామెకై చాలఁ గాలము భూమి యంతయు దిరుగుచుఁ దుదకొకానొక సరస్సులో నప్సరసలతోడి నీటిపిట్టలయి యాడుచున్న యామెను దర్శించినాఁడు. ఊర్వశియు నతనిని వీక్షించి తన రూపమును జూపినది. వెంటనే యాతఁడు తనతోడ రమ్మని మాటిమాటికిఁ బ్రార్థించినాఁడు. కాని యామె యొక సంవత్సరమునకుఁ దఱుగ నీ దగ్గఱకుఁ దప్పక వచ్చెదనని యొట్టువెట్టి యదృశ్యమయ్యెను. ఈ కథనే లౌకిక సంస్కృత కాలమునఁ గవిపుంగవుఁడగు కాలిదాసు తనవిక్రమోర్వశీయ నాటకమునకు మూలభూతమగు వస్తువుగ స్వీకరించినాఁడు.

గంధర్వుఁడు మొట్టమొదట నొకఁడే యని తెలియుచున్నది. ఋగ్వేదమం దంతటను 'గంధర్వ' యని యేకవచన ప్రయోగమే గన్పట్టుచున్నది. అవస్తాగ్రంథమునఁగూడ విరళముగా నున్న 'గన్ధరేవ' యనునది యేకవచనముచేత నే నిర్దేశింపఁబడినది. ఋగ్వేదమునఁ జెప్పినటులు, నిరాధారమగు నభస్సునందు సముచ్ఛ్రిత దేహుఁడై గంధర్వుఁడుండును. దివిజ

మగు సోమమున కితఁడు రక్షకుఁడు. అవస్తాగ్రంథమునరీతి నొకొక్కచోట నీటితోఁగూడ సంబంధించినట్లు గలదు. తరువాతి వేదములందు మాత్రము గంధర్వుల కొక గణమే ర్పఱుపఁబడినది. మఱియు నిది నిజమగుటకు గంధర్వుల కప్సరసలతోడి సంబంధముకూడఁ గల్పింపఁబడినది. లౌకిక సంస్కృత కాలమునకు స్వర్లోక గాయకులుగా వీరయిరి. వీరికిఁ గల యంతరిక్షగృహ నివాసము గంధర్వనగర శబ్దముచే వ్యక్తమగుచున్నది. ఈశబ్దము మృగతృష్ణికార్థమునే సూచించుచుండును.

ఋగ్వేదమందున్న ప్రాచీన రాజర్షులలో మనువు ముఖ్యుఁడు. ఇతఁడే మొట్టమొదట యాగము చేసినవాఁడు. మనుష్యజాతి నితఁడు సృష్టించినాఁడు. ఋషీశ్వరు లితనిని 'మన తండ్రి' యనియు యాజ్ఞికులను మను వంశసంభూతు లనియుఁ జెప్పుదురు. శతపథబ్రాహ్మణము మాత్రము మనుష్యోత్పత్తి చరిత్ర విషయమై యీ మనువునకుఁ బాశ్చాత్య దేశీయుఁడగు 'నోవా' యను మహాపురుషునకుఁ దుల్యమగు పదవిని యిచ్చియున్నది.

ఋగ్వేదమున ఋషులు కొందఱు గణముగానున్నారు. అందు మొట్టమొదటిది యాంగిరసగణము. వీరు 'గోహరణోపాఖ్యానమున, నింద్రునితోడ వర్ణింపఁబడిరి. మఱియొకటి పురావృత్త ప్రసిద్ధమైనది భృగుగణము. వీరి కొఱకు గ్రీక్ దేశమందలి 'ప్రోమీథియా' దేవతవలె వాయు దేవతలు ప్రచ్ఛన్నా

గ్నిని ద్యులోకమునుండి తెత్తురనియున్నది. భూలోకమున యాగీయాగ్నినిఁ బ్రతిష్ఠించుటయు దానిని బెంపొందించుటయు వీరి వ్యాపారము.

ప్రాచీన ఋషిగణములలో, నియతసంఖ్యగా నిర్దేశింపఁ బడినది సప్తర్షుల గణము. బ్రాహ్మణ గ్రంథములలో వీరు సప్తర్షి మండలములో నుండెడి యేడు నక్షత్రము లనియు, మొదటినుండియు భల్లూకరూపులనియుఁ జెప్పఁబడినది. బహుశః యీ యభేద ముభయముల కున్న సంఖ్యాసాదృశ్యము వలనను, ఋషి ఋక్షశబ్దముల కున్న స్వరూపసామ్యమువలనను నేర్పడియుండు నని తోఁచుచున్నది. ఋగ్వేదమున ఋక్ష శబ్దము భల్లూకనక్షత్ర రూపమగు నర్థద్వయమందుఁ బ్రయోగింపఁబడినది.

అనేక విధములగు ప్రాణులు గూడ ఋగ్వేదమునఁ బ్రధానముగఁ బురావృత్తములందును యాగప్రకరణములందును బ్రస్తావింపఁబడియున్నవి. వానిలో దేవతల రథమునకు వాహనమగుటంజేసి యశ్వము చాల ముఖ్యము. అనేక విధములగు సూర్యపర్యాయ శబ్దములచేతనే చెప్పఁబడియున్నయిది సూర్యునకుఁ దుల్యముగా వర్ణింపఁబడినది. యాగప్రకరణములం దిది సూర్యునకు నగ్నికిని బ్రతినిధిగా గ్రహింపఁబడినది. అదిగాక ఋగ్వేదమునఁ బ్రథమ మండలమందున్న ౧౬౨-౧౬౩ సూక్తముల వలన అశ్వమేధ మనెడి యాగమును బూర్వము వైదికకాలారంభముననే భారతీయు లాచరించినారని స్పష్టమగుచున్నది.

కాని ఋగ్వేదమున మృగజాతిలో గోవు మాత్రమే గొప్పగా వర్ణింపఁబడినది. లోకమున కెంతయు నిత్యాది ప్రయోజనకారి గాన, సర్వోన్నతమగు స్థానమును బొంది హెచ్చుగ స్తుతింపఁబడినది. ఉషస్సును సంబంధించిన కాంతులును, మేఘములును గోరూపమున వ్యవహరింపఁబడుట కలదు. అట్లే కాలమేఘముకూడ 'పృశ్ని' శబ్దముచే నిర్దేశింపఁబడుచు మరుత్తులకుఁ దల్లియగు గోవని వర్ణింపఁబడినది. ఇట్లథర్వవేదమందు సర్వ మనోరథముల నీడేర్చు నటులు వర్ణింపఁబడిన చిత్రవర్ణములగు గోవులును, లౌకిక సంస్కృత కాలమునకుఁ బ్రఖ్యాతములైన కామధేనువులును, ధనధాన్యాది సంపదభ్యుదయము లన్నింటికిఁ గారణములై త్యాగశీలములగు నీ మేఘములే యయియున్నవి. ఇట్లే పృథివికూడ ఋగ్వేదమున గోవని చెప్పఁబడినది. అట్టి యీ గోవును భారతీయులు పవిత్రముగాఁ దలతురు. కావుననే యొక ఋషి దీనిని 'అదితి దేవత' యని చెప్పుచు దీని యవధ్యత్వమును బోధించినాఁడు. మఱియు దీనికిఁ గల 'అఘ్న్య' అను పేరుకూడ నీయర్థమునే స్పష్టపఱచుచున్నది. అదిగాక 'అవస్తాగ్రంథములను బరామర్శించినచో' గోవున కిట్టి పవిత్రతపూర్వము 'ఇండో—యొరేణియ' కాలమందుఁ గూడ నుండెనని తెలియుచున్నది. అథర్వవేదమున గోపూజా సంప్రదాయము స్పష్టముగా నుపదేశింపఁబడినది. శతపథ బ్రాహ్మణమునఁ గూడ విశిష్య—గోమాంసభక్షకులు గొప్ప పాపముచేఁ గూలుదురని ఘోషింపఁబడినది. గోవునకుఁ గల యిట్టి యీ పవిత్రత్వము రాను రాను పరిపుష్టిఁ గలిగి పరంపరగా వచ్చుచు నిప్పటికిని భార

తీయుల మధ్యను బాదుకొనియున్నది. పూర్వమొకప్పుడు భారతీయ యోధాగ్రగణ్యు లాగ్రహపరవశులై సమ్మెకట్టుటకుఁ గారణమైన క్రొవ్వుపూఁత గల తుపాకిగుండ్ల వృత్తాంతము కూడ భారతీయుల గోవిషయక పవిత్రత్వమునే చాటుచున్నయది. గోవులవలె మనుజుల కితర ప్రాణులేవియు నంతగా నుపకరింపఁజాలవు. అట్టి యనుపమానమగు సాహాయ్యమును గోవులనుండి గైకొనిన భారతీయులు వానికి ఋణపడినవారై యాయప్పుఁ దీర్చుకొనుట కట్టి పవిత్రత్వ మారోపించి యున్నారు. పవిత్రత్వమే కాదు, గొప్పగా భక్తిప్రపత్తులను గూడఁ బ్రదర్శింతురు. "మానుష్యకనాగరిక పరిష్కార చరిత్రను వ్రాయుఁబూను వారికా గ్రంథమున నొక యధ్యాయమంతయు సంపూర్తిగ నీ భారతీయుల మనోవాక్కాయ కర్మగతమగు గోపూజావిధము వర్ణింపఁదగియున్నది. కాన దాని నిట విస్తరింపఁజాలము.

ఋగ్వేదమందలి విషయుక్తములగు ప్రాణులలో 'అహియనునది' ప్రధానమైనది. ఇంద్రునకహితుఁడగు వృత్రాసురుఁడుకూడ 'అహిరూపము'న నున్నట్లు కలదు. అట్టి యీ 'అహి' యనునది యొకచోట 'అహిర్బుధ్న్య' శబ్దముచే నిర్దేశింపఁబడినదై దేవతగా వివక్షింపఁబడినటులు గాన్పించుచున్నది. అహిర్బుధ్న్య శబ్దమున కంతరిక్షచారి యని యర్థము. అయ్యది యగాధమగు నభస్సముద్రమున వసించునని చెప్పఁబడినది. ఈ విషయ మహిరూపుఁడగు వృత్రాసురుని యుపకారితాంశమును బరామర్శించుచున్నదని తలఁచుచున్నాము. అర్వాచీన వేదములందు

మాత్ర మివి దేవయోనులుగ నిర్దేశింపఁబడినవి. సూత్రగ్రంథములలో నాగములనఁబడు నివి మనుష్యాకృతితో నున్నటులు నిర్దేశింపఁబడినవి. మఱియు వేదయుగానాంతర మంతటను భారతావనిని సర్పపూజకూడసాగినది. ఋగ్వేదమందీసర్పపూజ రవ్వంతైనఁ గాన్పింపనందున నీ క్రింది విషయ మూహింపఁదగి యున్నది. "పాములచే నిండియున్న భారత భూప్రదేశమునకుఁ బ్రవేశించిన యార్యు లనార్యుల సంసర్గము వలన వారిలో సుప్రసిద్ధమగు నీ సర్పపూజను మన్నించి స్వయముగ ననుష్ఠించుచుండవచ్చును." అనేక విధములగు నోషధులు కూడ ఋగ్వేదమున హెచ్చుచోట్ల దేవతారూపమున స్తుతింపఁబడినవి. అవి ముఖ్యముగా 'నీరు, నదులు, భూమి, ఆకసము' వీనితోడి నిర్దేశింపఁబడును. సంపూర్ణమగు నొక సూక్తము (౧౦-౯౭) ఓషధులను స్తుతించునదై ముఖ్యముగా వాని "రోగాపనేతృత్వమును' వర్ణించుచున్నది. అర్వాచీన వేదములందు విశేషముగా నోషధులను గూర్చి హావిస్సు నర్పించుటయు వివాహయాత్రలలోఁ ద్రోవలోని మహా వృక్షములకు నమస్కరించుటయుఁ గానుపించుచున్నది. సమగ్రమగు నొక సూక్తమునందుఁ (౧౦-౧౪౬) జేతన ధర్మారోప పూర్వకముగ మహారణ్యమునకుఁగల ప్రశాంత గంభీరతాప్రకృతి ప్రకటింపఁబడినది. అందును ముఖ్యముగా దాని భయంకరత్వమును, అంతటను వినఁబడు కరుణధ్వనియు హృదయాహ్లాదకముగ వర్ణింపఁబడినది. చిమ్మచీఁకటి గ్రమ్మిన యరణ్యమం దేకాంతము.—

ఉతగా ఇవాదన్తి
ఉతవేశ్మే వదృశ్యతే ।
ఉతో అరణ్యానిః సాయం
శకటీరివ సర్జతి ॥
గామఙ్గైష ఆహ్వయతి
దార్వఙ్గైషో అపావధీత్ ।
వసన్నరణ్యాన్యాం సాయం
అక్రుక్షదితి మన్యతే ॥
నవా అరణ్యానిర్హన్తి
అన్యశ్చేన్నాభిగచ్ఛతి ।
స్వాదోః ఫలస్య జగ్ధ్వా
యథాకామం నిపద్యతే
ఆఞ్జనగంధిం సురభిం
బహ్వన్నామ కృషీవలామ్ ।
ప్రాహం మృగాణాం మాతరం
అరణ్యానీమ శంసిషమ్ ॥

కాని ఋగ్వేదమున నోషధివృక్షారణ్య దేవతావర్ణనము బొత్తుగా నప్రధానమైయున్నది.

అతి ప్రాచీన కాలమందలి మఱియొక విశేషము కలదు. యంత్రతంత్రములు లేక మనుజులే స్వయముగ నిర్మించియున్న యజ్ఞోపయుక్త వస్తువులను, వాని వానికిఁ దగినట్లు దేవత్వమాపాదించి వర్ణించుటయు నర్చించుటయుఁ గలదు. ఒక సూక్తమున (3-౮) వనస్పతి శబ్దనిర్దిష్టమగు యూపమును, నట్లె పదియవ మండలమున మూఁడు సూక్తములందు సోమము స్రవింపఁజేయుటకు గ్రావమును స్తుతింపఁబడియున్నవి. ఇట్లె యందందు విడివిడిగా నున్న కొన్ని మంత్రములలోనాగలియు, నట్లె మఱియొక సూక్తమందు (౬-౭౫)నేక విధములగు కత్తులు కఠారులును దేవతలవలె స్తుతింపఁబడినవి. అథర్వవేదమం దొక సూక్తము (౫-౨౦) దుందుభిని గొనియాడుచున్నది.

ఋగ్వేదమునఁ బౌనఃపున్యముగ నిర్దేశింపఁబడిన రాక్షసులను రెండు తెగలుగాఁ జేయవచ్చును. అందు మొదటి తెగలో దేవతల కహితులగు నంతరిక్షచారులు చేరుదురు. మొట్టమొదట నొక దేవతకు నొక యసురకుఁ బరస్పర విరోధము వర్ణింపఁబడినది. తరువాతఁ గ్రమక్రమముగ నొండొరులు పోరాడుచున్న సురాసురద్వంద్వము లనేకము లేర్పడినవి. అటుతరువాత బ్రాహ్మణములలో సామాన్యముగా దేవాసురుల శత్రుత్వము వర్ణింపఁబడినది. అసురశబ్దమంతరిక్షచారులగు దేవశత్రువులకు వాచకముగా నున్నది. అసురశబ్ద చరిత్ర మతి విచిత్రము.

ఈ శబ్దము ఋగ్వేదమునఁ బ్రాధాన్యముగ దేవతా వాచకముగఁ బ్రయోగింపఁబడినది. అవస్త యందుఁగూడ 'అహుర' యను రూపముతోనుండి యుత్కృష్టయగు దేవతకు విశేషవాచకముగాఁ గాన్పించుచున్నది. కాని ఋగ్వేదమందలి యర్వాచీన భాగములలోఁ బృథక్కుగఁ బ్రయోగింపఁబడిన యీ శబ్దము రాక్షసవాచిగఁ గన్పట్టుచున్నది. అథర్వవేదమందంతట నీ యర్థమందే యున్నది. ఇట్లు మొట్టమొదట దేవతా వాచకముగఁ గన్పట్టు నసురశబ్దము తరువాత రాక్షసవాచిగా మాఱుటకుఁ గారణమును గొందఱిట్లందురు.—"ఇట్టి విశేషము కలుగుటకు రాజ్యద్వయ విరోధమే మూలము. భారతీయులకు నైరేనీయులకుఁ బరస్పర విరోధ ముండుట వలన, వేదమందలి దేవతలను అవస్తాగ్రంథమున రాక్షసులుగా గ్రహించినట్లు అవస్త యందలి సురశబ్ద వాచ్యులగు దేవతలను రాక్షసులుగా భారతీయులు గ్రహించిరి. కావుననే యసురశబ్దము కూడ నిందు రాక్షసవాచిగా మాఱి యుండును" అని. కాని మఱికొంద ఱట్టి మార్పునకు రాజ్య ద్వయ విరోధము మూలమనుటలో సమీచీనములగు ప్రమాణములు కాన్పింపమిని, మీఁదుమిక్కిలి ఋగ్వేదమందలి ప్రాచీన భాగములలో నీ శబ్దము దేవతా సామాన్యవాచకముగాను వరుణ దేవతకు విశేష వాచకముగాను గాన్పించు ప్రయోగమున కనుపపత్తి యేర్పడుటవలనను బూర్వమతమయుక్తమే యని యందురు. ఇట్టి యర్థభేద మన్నివిధముల వైదికగ్రంథముల మధ్యనే పుట్టియుండవచ్చును. ఇందుమాత్ర మాదినుండియు నసురశబ్దము 'మాయాశక్తి' యను నర్థమునఁ బ్రయోగించుట

చేతను నట్టి శక్తి ముఖ్యముగా శత్రుపరమైయుండుట వలనను నాశబ్దమునకు శత్రుపరముగాఁ బ్రయోగము సులభమేయైనది. పదియవ మండలమందొక సూక్తములో (౧౨౮) దానికి దేవతా పరముగను శత్రుపరముగను బ్రయోగముగాన్పించుచునేయున్నది. కాని ఋగ్వేద కాలపుఁ జివరిభాగమున రాక్షసజాతులకు దేవశత్రుత్వమున్నట్లుఁ దెలియఁ జేయుటకై యొక పేరావశ్యకమైనది. దానికై యసురశబ్దములో 'నఞ్' యున్నదని భావించి 'నసురాః=అసురాః' అను వ్యుత్పత్తిని గల్పించి 'సుర' శబ్దమును దేవతావాచకముగను 'అసుర' శబ్దమును రాక్షసవాచకముగను స్థాపించినారు. కావుననే సురశబ్దము పురాతనగ్రంథములలో నప్రయుక్తమై యుపనిషద్గ్రంథములలోఁ గ్రొత్తగాఁ గాన్పించుచున్నది.

అంతరిక్షస్థులగు యాతుధానులలోఁ గొన్ని గణములు కూడఁగలవు. అందు మొదటిది పణిగణము. పణులనఁగాఁ గృపణులని యర్థము. అట్టి యీ కృపణతవిశేషముగా యాగమందలి దక్షిణావిషయమై యుండును. ఈవిషయమును బట్టియే 'స్వర్గములోని ధనమును సంగ్రహించుట' యను నితివృత్తముముగల యుపాఖ్యానము గల్పింపఁబడినది. "దాసః' 'దస్యుః" అను పదములు రెండు నవ్యుత్పన్నబుద్ధులును నంధకారాంతర్హితచరిత్రులునగు నాదినివాసులఁగూర్చి ప్రయోగింపఁబడినవై తరువాత నసురపర్యాయముగఁ గూడ వాడబడినవి.

ఋగ్వేదమందుఁ బ్రధానరాక్షసులలో వృత్రుఁడు మొట్టమొదటి వాఁడు. అతఁడు సర్పాకృతినుండును. వృత్ర

శబ్దము 'వృత్' ధాతువునుండి యేర్పడి, కేవలము 'పరివారికః' అను నర్థమందున్నది. ఇంకొకఁడు ఋగ్వేదమున హెచ్చుగ స్తుతింపఁబడ్డవాఁడు బలుఁడు. దివ్యములగు గోవుల నడ్డుపెట్టు నట్లు జెప్పఁబడియున్న పర్వతగుహాయే, చేతనధర్మారోపముచే బలుఁడయినది. అట్టి యీ వృత్రబలాసురు లిద్దఱును లౌకిక సంస్కృత గ్రంథములలో సోదరులుగా నుండి యింద్రునకు శత్రువులై నటులు జెప్పఁబడినది. మిగిలిన యింద్రశత్రువులలో 'శుష్ణుఁడ'ను వాఁడెక్కువగ నిర్దేశింపఁబడినాఁడు. శోషింపఁ జేయుటయే యితని ప్రకృతి. మఱియొకఁడు విరళముగానున్న యసురుఁడు 'స్వర్భానువు' ఇతఁడే లౌకిక సంస్కృత గ్రంథము లలో 'రాహు'వను వ్యవహారము గలిగి యెప్పుడప్పుడు సూర్య చంద్రులను మ్రింగునట్లు వర్ణింపఁబడినది.

ద్వితీయగణ మందలి యాతుధానులు భూలోకమున కడు తగులుచుందురు. సురలకసురులు వోలె మనుష్యులకు వీరు శత్రువులు. వీరికి రాక్షసులని వ్యవహారము వీరంతటను, దత్ ద్రాక్షసులను జంపినటులు స్తుతింపఁబడిగాని వారిని జావవ లయు నని ప్రార్థింపఁబడిగాని యున్నట్టి యాయా దేవతలతోఁ గూడ స్తుతింపఁబడుదురే గాని వేఱుగా స్తుతింపఁబడుటలేదు. వీరనేక విధములగు మృగరూపములను మనుష్యరూపములను దాల్చియుందురు. అథర్వవేదమున మాత్రము నీలవర్ణముగనో పీతవర్ణముగనో హరితవర్ణముగనో వర్ణింపఁబడి విరూపులుగాఁ జెప్పఁబడిరి. అదిగాక ఋగ్వేదమును బట్టి వీరు మనుష్యులకు నశ్వములకు మనోభీష్టములను బూరింతుమని వంకఁబెట్టి దరిఁ

జేరి వానిని బలాత్కారముగఁ జంపి వాని మాంసమును భక్షించునట్లు తెలియుచున్నది. వీరు నిశాచరులై యంతటను యాగముల కడ్డుతవులుచుందురు. లౌకిక సంస్కృత కాలమునకీ రాక్షసులు యాగభూములం దంతట నిరాఘాటముగఁ బ్రవేశింతురను నమ్మక మొకటే మిగిలిపోయినది. ఋగ్వేదమం దతి స్వల్పముగా నిర్దేశింపఁబడి యర్వాచీన వేదములం దధికముగా వర్ణింపఁబడినట్టియు నేతద్విలక్షణములై నట్టియు రక్షోభేదములను పిశాచములందురు. ఇవి శవములను భక్షించుచుఁ బ్రేత సంబంధము కలిగియుండును.

మరణమును బ్రేత్యభావమును గూర్చి కొంతయే ఋగ్వేదము చెప్పినది. ఎల్లప్పుడు ప్రయత్నములు గలవారు నను రూపఫలములందు వారు నగు భారతీయులు తరువాతి వారి కంటెఁ బారత్రికవిషయమం దతిస్వల్పముగనే బుద్ధి నుంచిరి. అట్టి యీ ప్రేత్యభావవిషయము ఋగ్వేదమందు గాలించిచూచినఁ బదియవ మండలములోని యౌర్ధ్వదేహికసూక్తములలో మాత్రము కన్పట్టుచున్నది. అందును “చితికంటించిన చిచ్చు గాని, త్రవ్వినగోయిగాని శరీరమును మాత్రమే నశింపఁజేయును. నిత్యము నవినాశ్యమునగుటచే నాత్మను నశింపఁజేయవు” అను విషయము మాత్రమే ప్రస్తావింపఁబడినది. అదిగాక, యీయాత్మ కేవలము మరణావస్థయందే గాక యప్రబోధావస్థయందుఁ గూడ శరీరమునుండి వేఱగుచుండునని వారు తెలిసికొనిరి. (౧౦-౫౮) ఆత్మకుఁగల దేహాంతర ప్రాప్తిని గూర్చి, యేవేదమును రవ్వంతైనఁ జెప్పియుండలేదు. దానివిషయమై సిద్ధాం

తెము క్రీస్తుపునకుఁబూర్వమారవశతాబ్దమున బుద్ధమతప్రచారములలోఁ బ్రసంగవశమున స్థాపింపఁబడినది. ఋగ్వేదమునఁగూడ నీయాత్మ, దేహమును వీడి యోషధులందును నీటియందును ప్రవేశించునని మాత్రమే యున్నది. దాని యాధారమున రాను రాను నీ యాత్మదేహముల సిద్ధాంతమును గల్పించి యుందురని తోఁచుచున్నది.

ఓం

పంచమాధ్యాయము.

ఋగ్వేద మందలి తత్త్వవిద్య

వైదిక గ్రంథములనుబట్టి యీయాత్మ జడశరీరమును ద్యజించి పితృపితామహాదులచే నింతకుఁ దనుకఁ బ్రహితమై యున్న దారిని నిత్యాలోకమయమగు లోకమునకుఁ జేరుననియు, నందుఁ బరేతరాట్టగు యమునితోడ నాటలాడుచు దేవతలతోడ నారగించుచు స్వర్గతులై యున్న తన పితృదేవతలను సమీపించుననియుఁ దెలియుచున్నది.

ఔర్ధ్వదేహిక సూక్తమొకదానియందు (౧౦-౧౪-౭) గతజీవి యిట్లు సంబోధింపఁ బడుచున్నాఁడు.

"ప్రేహి ప్రేహి పథిభిః పూర్వ్యేభి
ర్యత్రానః పూర్వే పితరః పరేయుః
ఉభా రాజానా స్వధయా మదన్తా
యమం పశ్యాసి వరుణంచ దేవమ్॥

శాఖోపశాఖలుగ విజృంభించియున్న విశాల వృక్ష మొకటి యచటఁ గలదు. చల్లగానందు నావృక్షము మొదట దేవతలతోడ యముఁడు సోమమును సేవించుచుండును. అత్యంత మధురమగు మురళీధ్వనికూడ నచట వినఁబడు చుండును. జీవముచ్చట జరయు మృతియు లేక చక్కగాఁ దిరుగుచు నిత్యానంద మనుభవించు చుండును. ఈలోకము నందుండుటకుఁ దగిన యిట్టి సుఖజీవితము, జీవము విడిచిన తరువాతఁగూడఁజెందుననుట వీరు లనఁదగినదికాదు. కేవలము పురోహితులు సృష్టించినదే. కావుననే యుద్ధరంగములందుఁదమ ప్రాణములనుబలియిచ్చిన వీరపురుషులకుఁగేవలము స్వర్గమున కడుగువెట్టుటకర్హతయు, యాగములలోఁబురోహితులకువైతా న దానములను మెండుగఁ గావించెడి యుదారబుద్ధులకంత కన్న నుత్కృష్టస్థానమున కర్హతయుఁ జెప్పఁబడియున్నది.

పారలౌకిక యాతనల ననుభవించెడు లోకాంతరము కలదని యథర్వవేదమనుచున్నది. కాని ఋగ్వేదమున— ప్రమీతులు పాషండులు భూమిలో గూఢముగానున్న గాఢాంధకారమునఁ బోఱఁబడుదురని మాత్రమే ప్రసంగింపఁబడి యున్నది. కాని ప్రమాణము చాలినంత లేదు. ఋషులీ విషయమునుగూర్చి స్వల్పముగానే ముచ్చటించి యుండిరి. ఆముచ్చటించినదియు నస్పష్టము. కావుననే 'రోత్' పండితుఁడీ 'అంధంతమ' యను శ్రుతివాక్యమునకుఁ బ్రమీతులను పాషండులను మిక్కిలికష్టపెట్టుటయందే తాత్పర్యమని యంగీకరించి యున్నాఁడు. పారత్రిక దండవిషయకమగు నిట్టి ప్రసంగమే

రాను రాను హెచ్చుపెరిగి వేదయుగముసకుఁ దరువాతివియగు వివిధ నరక విశేషములు కలుగుటకును గారణమైనది.

ఋఙ్మంత్రములు కొన్ని పరేతులగు పితృ పితామహాదుల మార్గము, దేవతల మార్గమునకన్న భిన్నమని యను చున్నవి. హవన దహనములు భిన్నమగుటవలన నిట్టిభేద మేర్పడి యుండవచ్చు. బ్రాహ్మణములలోఁగూడ దేవతలకును బితృదేవతలకును భిన్నలోకవాసిత్వమే యంగీకరింపఁబడి దేవ పితృలోకములకు భేద మొనర్పఁ బడినది.

పరేత వర్గములో గొప్పయానంద మనుభవించు వారి కందఱకును రాజు యముఁడు. వీనిగూర్చి మూఁడుసూక్తములు సమగ్రముగఁ బ్రసంగించినవి. ఇతఁడు పరేతులను శాసించు వాఁడుగను జనుల నొకచోటఁ గూర్చువాఁడుగను వర్ణింపఁ బడినాఁడు. ప్రాణములనువీడి దరిఁజేరినవారికితఁడు మొట్ట మొదటఁ దాత్కాలికమగుబస నేర్పఱచి తరువాత స్థిర వస తిని దయచేయును. ఇతఁడే పరలోక మార్గమును మొదటఁ గనుపెట్టినవాఁడు— (౧౦-౧౪-౧)

పరేయివాంసం ప్రవతో మహీరను
బహుభ్యః పన్థామనుప స్పశానమ్
వైవస్వతం సంగ్గమనం జనానాం
యమంరా జానం హవిషా దువస్య॥

మృత్యుమార్గ మాశ్రయించుట వలన నీయముఁడు భయానకముగ వర్ణింపఁ దగియున్నను నథర్వ వేదమందుఁ బురాణాదులందు వలె ఋగ్వేదమునం దట్టి మృత్యు దేవతగా మన్నింపఁ బడలేదు. పావురము గుడ్లగూబ యని దూతలని యచ్చటచ్చటఁ జెప్పఁబడియున్నది. విధిగా నతనికుండు దూతలు, రెండు సారమేయములు. ఇవియే పరేతులుపోఁదగు మార్గమున రాత్రింబవళ్ళు కనిపెట్టుకొనియుండును.

పరలోకమునకుఁ బయనమైన జన మీ సారమేయము లను గూర్చి యిట్లు తెలుసికొనుచున్నది; (౧౦-౧౪)—

అతిద్రవ సారమేయౌ శ్వానౌ
చతురక్షౌ శబలౌ సాధునాపథా ।
అథాపితౄన్త్సువిదత్రాఁ ఉపేహి
యమేనయే సధమాదం మదన్తి॥

ఉరూణసావ సుతృపావుదుమ్బలౌ
యమస్యదూతౌ చరతో జనాం అను ।
తావస్మభ్యం దృశయే సూర్యాయ
పునర్దాతామసుమద్యేహ భద్రమ్ ॥

ఋగ్వేదమం దొకచోట యమశబ్దము యమలరూపార్థమందున్నది. మొట్టమొదటి యర్థమి దేయనుకొందుము. పరేత రాట్టగు నితఁడు కావ్యగుణములకు నిధియగు యమ యమీసూక్తములో (౧౦-౧౦) కవలబిడ్డగాఁ గాన్పించుచునే యుండును. యమియను నామె యముని తోఁబుట్టువు. ఈమె, యన్న యగు నితనియందే యనురాగము వ్యక్తపఱచును. ఇతఁడు మాత్రమె హెచ్చుదలను నీ క్రింది యుపదేశములచే నణచివైచును.

నతిష్ఠన్తి ననిమిషన్త్యేతే
దేవానాంస్పశ ఇహ యేచరన్తి ।
అన్యమూషుత్వం యమ్యన్య ఉత్వాం
పరిష్వజాతే లిబుజేవ వృక్షమ్ ॥

ఈ సూక్తమందు స్పష్టపడెడి యగమ్యాగమన రూప వృత్తాంతము ఋగ్వేదధర్మమునకు విరుద్ధమగుటఁ జేసి గ్రహింపఁ దగ్గదికానిదైనను నీ పూర్వ వృత్తాంతము మనుజ సృష్టికి మూలమగు నాదిమద్వంద్వము యొక్క చరిత్ర మాధార పఱచికొని బయలు దేఱిన దని తెలియవలయును. అట్టి యీ పూర్వ కథ ఇండో—ఐరేణియ కాలమునుండి వచ్చుచున్నటు లున్నది. దీని కుపష్టంభముగ 'అవస్త' యం దాధునిక గ్రంథ

ములలో 'యిమేహ్' అను పేరుతోడి యముని తోఁబుట్టువు నిర్దేశింపఁబడినది. అట్లే యముని తండ్రియగు వివస్వంతుఁడును 'ఐరేణియ' కాలమునుండియే యరుదెంచినాఁడు. అవస్తయందీయముని తండ్రికి 'వివన్హ్వాన్త్' యని వ్యవహారము. అతఁడు మన వివస్వంతుని కన్న వేఱుకాదు.

ఋగ్వేదీయ సూక్తము లన్నియు దేవతలనుగాని దేవతలుగాఁ జేయఁబడు వస్తువులనుగాని యగ్గించుటకై పుట్టియున్నవని పూర్వమే యని యుంటిమి. వానిలోని యందందు వేఱువేఱుగా నున్న దాదాపు పండ్రెండు సూక్తములు పురావృత్తములను సంబంధించి సంవాదరూపముగా నున్నవి. ముఖ్యముగా పదియవమండలములో దొఱకును, కాని యందు పురావృత్తముల స్పష్టసరణిని సేకరింపఁబడినవి. బహుశః అవి మొట్టమొదట గద్యరూపమున నిబద్ధములై మంత్రకర్తలయి యుండవచ్చును. గద్యరూపములగు వీనికి ఛందోరూపమగు ఋగ్వేదమున దావులేమిని, సూక్తములుగా వీనిని సృజియించిన మంత్రకర్తలు అందలి పెక్కువిషయముల నట్లే పరామర్శించియున్నారు. తద్విషయకములగు సూక్తములను ఋగ్వేదమునఁ జేర్చుటవలన గ్రమముగ గద్యరూపమగు మూలము సమూలముగ నడుగంటియుండవచ్చును. అందు నింద్రావరుణుల సంవాదము (౪-౪౨) వారిద్దఱి పరస్పరౌన్నత్య విషయకమగు స్పర్ధను సూచించుచున్నది. మఱియొక సంవాదము (౧౦-౫౧) పర్యాయమంత్రములతోడి వరుణాగ్నులను సంబంధించియున్నది. ఇందుఁ గవితారామణీయకము అర్థక్రమస్ఫుట

త్వము స్పష్టము. ఈ సంవాదములో అగ్ని, యాజ్ఞికక్రియా విషయమునఁ దన కలనటయుని తెలిసి యుపేక్షించియుండిరుగ నాక్రియ నెఱవేర్పుట కనుమతించును.

ఇంకొకటి యస్పష్టము నతి నీరసమునగు సూక్తము (౧౯-౮౬) ఇంద్రునియు నింద్రాణియు సంవాదమును సంబంధించినది. ఇది యింద్రాణి కోపమునకు గుఱియైన వానర మొక దానిని గూర్చి చెప్పఁబడినది. సహృదయాహ్లాదము మనోహరార్థము నగు మఱియొక సూక్తములో (౧౦-౧౦౮) సరమయను సురేంద్రదూతి 'దేవశుని' ఫణు లపహరించిన గోవులను మఱల్చుటకై ప్రయత్నములు సల్పుచు వానితోడి సంవాదమును సాగించును. మఱియొకటి యూర్వశీ పురూరవుల సంవాదము పూర్వాధ్యాయమందే యుట్టంకించితిమి. ఇయ్యది యప్సరఃకుల ప్రభూతయగు నూర్వశి వల్లభుఁడగు మర్త్యుఁడు పరిత్యజించినపుడు కావించిన సంవాదము. అట్టి యీ యుపాఖ్యానము కేవలము చిరకాలమునాఁటి ఇండో—యూరోపుల స్త్రీపుంసానురాగక్రమమును బోధించుటయే గాక తన ప్రాపుచే సంస్కృతసాహిత్యమున గొప్ప చారిత్రిక విషయ ముద్భవింపఁజేయుటంజేసి యత్యంతము గౌరవింపఁ దగ్గది. పూర్వముగ్గడించిన యమయమీసంవాదసూక్త మింతకన్నను బురాతనమైన వృత్తమును స్థిరీకరించుచున్నది. పురావృత్తములను సంబంధించిన యీ సూక్తములు తరువాతవియగు పురాణనాటకాదుల కాధారములు.

ఋగ్వేదమున మూఁడు పదులకు మించని సూక్తములు దేవతాస్తుతికి విభిన్నమగు విషయమునుగూర్చి యుప

వ్యసించినవి. అందుఁ బదవమండలములోని దాదాపు పంద్రెండు సూక్తము లాభిచారిక క్రియల నగ్గడించియున్నవి. కావున నవి యథర్వసూక్తములతోడి సాటియనఁదగ్గవి. అతి దీర్ఘములు కాని మఱి రెండు సూక్తములు (౨-౪౨;౪౩) ఆయా పక్షుల కూఁతలు ప్రయాణ మపుడు వినఁబడిన శుభమును గూర్చునని శకునజ్ఞాన ముపదేశించుచున్నవి. మఱియొక సూక్తము (౩-౧౬౧) విషతీవ్రతను, సంకోకటి (౧౦-౧౬౩) యక్ష్మరోగమును మాన్పఁగల మంత్రప్రయోగము నెఱుకపఱచును. ఇవిగాక రెండు సూక్తములు (౧౦-౫౮,౬౦)ము మూర్షువుల ప్రాణరక్షణకు బయలుదేఱినవి. అందొకదాని లోని రెండు మంత్రముల నుదాహరింతుము.

(౧౦-౬౦-౭,౧౨)—

యథాయుగం వరత్రయా
నహ్యన్తి ధారుణాయ కమ్ ।
ఏవాదాధార తేమనో జీవాతవే
నమృత్యవేఽథో అరిష్టతాతయే ॥
న్యగ్వాతో వవాతి
న్యక్తపతి సూర్యః ॥
నీచీనమఘ్న్యా దుహే
న్యగ్భవతు తే రపః ॥

ఇదిగో! మఱొకటి యల్పనిద్రకై జోకొట్టఁదగు సూక్తమునుండి యుదాహృతమగు మంత్రము. (౭,౫౫-౬.)—

య ఆస్తే యశ్చరతి
యశ్చ పశ్యతి నో జనః।
తేషాం సంహన్మో అక్షాణి
యథేదం హర్మ్యం తథా॥

నిద్రపుచ్చఁగల యీ సూక్తములోని మొదటి మూడు మంత్రములకుఁ దుదిభాగమున 'నిషుష్వప' యను శబ్దమావృత్తిగాఁ గాన్పించుచున్నది.

ఇఁక నాభిచారిక సూక్తములవలని ప్రయోజన మరయుదము. అందొక సూక్తమునకు (౧౦-౧౮౩) ప్రయోజనము సంతతిలాభము. మఱొక దానికి (౧౦-౧౬౨) బిడ్డలను బరిమార్చెడి ఘోరరాక్షసుల నుచ్చాటనము సేయుట. ఇంకొక సూక్తము (౧౦-౧౬౬) శాత్రవులను రూపుమాపుట కుత్పన్నమైనది. మిగిలిన సూక్తము మఱొకదానిని, (౧౦-౧౪౫) యువతి యొకటి సవతులతోఁ బోరాడి వారి విషయమై వైముఖ్యము వల్లభున కాపాదింపఁగోరుచు ద్వేషమును మాపుట కుపయోగించునటులు కాన్పించుచున్నది. దీనికే శేషముగానున్న యొక సూక్తమట్టి (౧౦-౧౫౯) విద్వేషణాభిచారకర్మమున గెలుపొందిన యొక యువతికిఁగల్గిన యానందమును గన్పఱచుచున్నది చూడుఁడు.

ఉదసౌ సూర్యో అగా-
దుదయం మామకో భగః ।
అహం తద్విద్వలా పతి-
మభ్యసాక్షి విషాసహిః ॥
మమ పుత్రాః శత్రుహణో౽-
థో మే దుహితా విరాట్ ।
ఉతాహమస్మి సఞ్జయా
పత్యౌ మే శ్లోక ఉత్తమః ॥
సమజైషమిమా అహం
సపత్నీరభిభూవరీ ।
యథాహమస్య వీరస్య
విరాజాని జనస్య చ ॥

మండూకస్తుతిపరమై మఱియొక సూక్తము (౭-౧౦౩) కేవలము లౌకికవిషయములనే ముచ్చటించుచున్నది. కాని మంత్రికారు లద్దాని కెట్టి ప్రయోజనమును గాంక్షించిరో స్పష్టము కావుటలేదు. తొలుకారు చినుకు లారంభించినపుడు భారతావనిని వీనులార వినఁబడు కప్పల బెకబెకలే యీ సూక్తమం దతి విచిత్రముగ వర్ణింపఁబడినవి. అందును నీ బెక

బెకలు సోమమును దప్పఁద్రావియున్న పురోహితుల వేద ఘోషలతోను, పాఠశాలలలోని బాలురాచార్యుల సమక్షమున సాగించెడి సంతలఘోషలతోను సాటిచేయఁబడినవి. చూడుఁడు!

సంవత్సరం శశయానా
బ్రాహ్మణా వ్రతచారిణః
వాచం పర్జన్య జిన్వితాం
ప్రమండూకా అవాదిషుః॥
యదేషామన్యో అన్యస్య వాచం
శాక్తస్యేవ వదతి శిక్షమాణః
సర్వంతదేషాం సమృధేవ పర్వయత్
సువాచో వదథనాధ్యప్సు॥
బ్రాహ్మణాసో అతిరాత్రే న సోమే
సరో న పూర్ణమభితో వదన్తః।
సంవత్సరస్య తదహః పరిష్ఠ
యన్మండూకాః ప్రావృషీణం బభూవ॥

బ్రాహ్మణాసః సోమినో వాచమక్రత
బ్రహ్మ కృణ్వన్తః పరివత్సరీణమ్ ।
అధ్వర్యవో ఘర్మిణః సిష్విదానా
ఆవిర్భవన్తి గుహ్యా న కేచిత్ ॥

దేవహితిం జుగుపుర్ద్వాదశస్య
ఋతుం నరో న ప్రమినన్త్యేతే ।
సంవత్సరే ప్రావృష్యాగతాయాం
తప్తా ఘర్మా అశ్నువతే విసర్గమ్ ॥

ఈసూక్తము బ్రాహ్మణులను బరిహసించుటకై పుట్టిన దని కొందఱు విమర్శకులందురు. అందుఁ గొంత సందేహము కలదు— అట్టి యాశయమే యున్నచో దీనికి సంహితయం దునికిపొసఁగునా! ఒకవేళ నీసూక్తమును బ్రాహ్మణులను నవ్వుటకై బ్రాహ్మణేతరులు సంతరించిరన్నను సరిపడియుండ లేదు. సంహిత చూతమా బ్రాహ్మణాధీనము. సంహితలోని సూక్తములా! బ్రాహ్మణస్థాపితములు. అట్టిచో యాజ్ఞిక బ్రాహ్మణులెట్లనుమతింతురు ? అదిగాక యీ సూక్తమునకుఁ గలవాస్తవికార్థమును దెలియక సంహితలో యాజ్ఞికులు చేర్చియుందురని యూహింతురా! అదియు నిక్కాలి యాసం

భవము. కావున నిది నవ్వులాటకై పుట్టినదనుట యెంతయు విశ్వసింపఁ దగినది కాదు. వస్తుతః—సూక్తమున నిట్టి యుపమనుగూర్చియున్న ఋషి యంతదూరము పోలేదు. ఋషులు ప్రాయికముగా సహృదయులకు వెగటగు నిట్టి యలంకారములు సేర్చుటకలదు. అదిగాక యీ సూక్తములోని తుది మంత్రమునఁ గప్పలు దేవతలవోలె ధనమునకును బగటి ప్రొద్దెక్కువ సేయుటకును బ్రార్థింపఁబడుచున్నవి. కావున నిది కేవలము వర్షోత్పాదన యోగ్యముగా భావించియున్న మండూక స్తుతియనియే తెలియవలయును.

లౌకిక విషయములను ముచ్చటించిన వానిలో మిగిలిన దాదాపు నిరువది సూక్తములందును ముఖ్యముగా సాంఘికాచారములు, సార్వభౌముల యౌదార్యములు, నీతిధర్మములు, ప్రహేళికలు, ప్రపంచసృష్టిప్రకారములు మున్నగునవి యంతర్గతములు. అందుఁబెక్కు సూక్తములు భారతీయుల వృద్ధినొందిన బుద్ధిప్రభావమును, వెలుగొందిన నాగరికతను జారిత్రికముగఁ జర్పించు వారి కెంతయు నావశ్యకములు. ఇఁక భారతీయుల సాంఘికాచారములు మతధర్మప్రధానములు. కావున వాని నుపన్యసింపఁజూచు సూక్తములకును మతధర్మానుసరణము నితిహాసచ్ఛాయయును కరణమును దప్పదయ్యె. అందు మొదటిదిగా నుదాహరింపఁదగ్గది వివాహసూక్తము (౧౦-౮౫). ఇందలి మంత్రములు నలువదియేడు. ఇందు వైవాహికవిషయములు పెక్కులు పరస్పరాకాంక్ష లేకయే ప్రతిపాదింపఁబడియున్నవి. మొదటి మంత్రములయి

దింటిలోను దివిజమగు సోమమునకును జంద్రునకును శ్లేషోక్తిచే నభేదము నిబద్ధమైనది. తరువాతివియగు పదునొకండు,సోమమునకు సూర్యకు జరిగిన వివాహమునుగూర్చి ప్రసంగించినవి. ఇతరత్ర సూర్యకుం బ్రియతములుగాం జెప్పంబడ్డ యశ్వి దేవతలిందు సోమునకు దూతలుగానేర్పడి సూర్యభగవానుని దరిం జేరి సోమునికై యాతని పుత్రికయగు సూర్యను యాచింతురు. సవితయు 'వల్లె' యని దిటవు సెప్పి, శాల్మలీదారు నిర్మితము కింశుకపుష్పాలంకృతమునై తెల్లని యెద్దులుపూంచిన రథ మెక్కించి తనయను బతికడకుం బంపివేయును.

తరువాత రెండుమంత్రములలో సూర్యాసోముల కెడంబాటులేని దాంపత్యమును గూర్చుచు మానవవివాహవిధికి మేలుబంతిగు మొట్టమొదటిది యగు వివాహపద్ధతిచక్కంగా వర్ణింపంబడినది చూడుండు.

పూర్వాపరంచరతో మాయయైతౌ
శిశూక్రీళంతౌ పరియాతో అధ్వరమ్ ।
విశ్వాన్యన్యో భువనాభిచష్ట
ఋతూరన్యో విదధజ్జాయతే పునః ॥
నవోనవో భవతి జాయమానో-
హ్నాం కేతురుషసా మేత్యగ్రిమ్ ।

భాగం దేవేభ్యో విదధాత్యాయన్
ప్రచంద్ర మా స్తిరతే దీర్ఘమాయుః ॥

దీనికిఁ దరువాత నాలుగు మంత్రములలోఁ బ్రయాణ కాలమున నీ దంపతులకుఁ దగియున్న యాశీస్సులు కావింపఁబడినవి. నవోఢలగు వీరికి సంతానము దీర్ఘాయువు ఆరోగ్యము మున్నగు నభ్యుదయములు కావుతమని కాంక్షింపఁబడినవి.

తరువాతివి రెండు మంత్రములు పెండ్లికూఁతుల దుస్తులనుద్దేశించియున్నవి. కాని వాని యర్థము మాత్ర మస్పష్టము. దానికిఁ దరువాత నారు మంత్రములు పెండ్లిండ్లలో నుచ్చరింపఁదగ్గవి. అందింకను సూర్యావివాహము ప్రస్తావింపఁబడినది. వధువు నుద్దేశించి వరుఁడిట్లనుచున్నాఁడు.

గృభ్ణామి తే సౌభగత్వాయ హస్తం
మయా పత్యా జరదష్టి ర్యథాసః ।
భగో అర్యమా సవితా పురన్ధి-
ర్మహ్యం త్వాదుర్గార్హ పత్యాయ దేవాః ॥

అందే యీయగ్ని యిట్లర్థింపఁబడుచున్నాఁడు.

తుభ్యమగ్రే) పర్యవహ-
న్త్సూర్యాం వహతునా సహ ।
పునః పతిభ్యో జాయాం
దాఅగ్నే ప్రజయా సహ ॥

తుదినున్న యాఁగు మంత్రములును, పెండ్లికూఁతు రత్త గారి యింట నడుగిడిన తరువాత నచ్చట నవోఢలగు నావధూ వరుల నిత్యకళ్యాణమును గోరుటకై బయలు దేఱినవి.

ఇహైవ స్తం మా వియౌష్టం
విశ్వమాయుర్వ్యశ్నుతమ్ ।
క్రీళన్తౌ పుత్రైర్నప్తృభి-
ర్మోదమానౌ స్వే గృహే ।

ఈసూక్తమందలి తుదిమంత్రము వరుఁడనునది.

సమఞ్జన్తు విశ్వేదేవాః
సమాపో హృదయాని నౌ

దీనిచేఁ బరలోకమందును నతనినే పతిగాఁ గోరియున్న భార్య తన దేహముకూడ నతనితోఁబాటు నొక చితియం దాహుతియొనర్చుకొనునని తెలియుచున్నది. కావుననే యథర్వ వేదమందును నిట్టి యనుమరణము పురాకల్పీయమగు ధర్మ మని చాటఁబడినది. ఇట్టి యాలవాటు పూర్వము ముఖ్య ముగా యోధాగ్రగణులలోజరుగుచు ఇండో-ఐరేణియకాలమునఁ గూడ నుండినదని 'ప్రాక్కాలికమృతశరీర తత్త్వవిచార శాస్త్రము' (Anthropology) వలన విశదమగుచున్నది.

ఈ యూర్ధ్వదేహిక సూక్తమందలి (౧౦—౧౮) యెని మిదవమంత్రము చచ్చినవానిభార్యనుగూర్చి సంబోధించుచు— చితినివీడి మఱలుమనియు నింకొకపతిని (శాస్త్రవిధిగాఁ బతి సోదరుని) జేఁబట్టుమనియు నుపదేశమిచ్చును. చూడుఁడు—

ఉదీర్ష్వనార్యభి జీవలోకం
గతాసుమేత ముపశేష ఏహి ।
హస్తగ్రాభస్య దిధిషో స్తవేదం
పత్యుర్జనిత్వ మభిసమ్బ భూథ ॥

పక్తి, ప్రేతవై పునకు మఱలి బిగ్గఱగా నిట్లనును—

ధనుర్హస్తా దాదదానో మృతస్యా-
స్మేక్షత్రాయ వర్చసే బలాయ ।

అత్రైవ త్వమిహ వయం సువీరా

విశ్వాస్స్పృధో అభిమాతీర్జయేమ ॥

ఉపసర్ప మాతరం భూమిమేతా-

మురువ్యచసం పృథివీంసుశేవామ్ ।

ఊర్ణమ్రదా యువతి ర్దక్షిణావత

ఏషా త్వా పాతునిఋతే రుపస్థాత్ ॥

ఉచ్ఛ్వఞ్చస్వ పృథివిమాని బాధథాః

సూపాయనాస్మై భవ సూపవఞ్చనా ।

మాతా పుత్రం యథాసిచా-

భ్యేనం భూమ ఊర్ణుహి ॥

తరువాత వస్త్రదగ్గఱి వారితో నిట్లనను—

ఇమేజీవా విమృతైరావవృత్ర—

న్నభూద్భద్రా దేవహూతిర్నో అద్య ।

ప్రాఞ్చో అగామ నృతయే హసాయ

ద్రాఘీయ ఆయుః ప్రతరం దధానాః ॥

యథా హాన్యనుపూర్వం భవన్తి
యథా ఋతవ ఋతుభిర్యన్తి సాధు ।
యథాన పూర్వమపరో జహా—
త్యేవా ధాతరాయూంషి కల్పయైషామ్ ॥

లౌకిక విషయములను సంబంధించియున్న కొన్ని సూక్తములు వివిధములగు చారిత్రికాంశములను బరామర్శించుచున్నటులు కానుపించుచున్నది. అవియే దానస్తుతులు. ఇవి యాస్థానపురోహితులకు రాజకుమారులు గావించియున్న దానగరిమము నగ్గించుటకై యేర్పడినవి. కవితాసౌందర్యశూన్యములు ననంతర కాలికములు నగు నీ స్తుతులు ముఖ్యముగాఁ బ్రథమ దశమ మండలములలోను, నెనిమిదవ మండలములోని వాలఖిల్యసూక్తములలోను నచ్చటచ్చటఁ గన్పట్టుచున్నవి. ఈజాతిలోనివి పెక్కు సూక్తములు రెండుమూఁడు మంత్రములలో నిబద్ధములైనవి యష్టమండలమున హెచ్చుగను నన్యమండలములలో నల్పముగను సామాన్యసూక్తములలోఁ బరిశిష్టరూపముగను గూర్పఁబడియున్నవి. ఈ దానస్తుతుల కర్తలు తాము ప్రతిగ్రహీతల ద్రవ్యముల స్వరూపమును బరిమితిని జూపించుచు నద్దానదమయొక్కయుఁ, దమ పాలకవర్గమునకుఁ జెందియున్న కొన్ని జాతిభేదముల యొక్కయు గోత్రాదుల నభివర్ణించుటచేఁ జారిత్రికాంశమున కమితముగా సాహాయ్యకారులగుచున్నారు.

అత్రైవ త్వమిహ వయం సువీరా

విశ్వాస్స్పృధో అభిమాతీర్జయేమ ॥

ఉపసర్ప మాతరం భూమిమేతా-

మురువ్యచసం పృథివీంసుశేవామ్ ।

ఊర్ణమ్రదా యువతి ర్దక్షిణావత

ఏషా త్వా పాతునిర్ఋతే రుపస్థాత్ ॥

ఉచ్ఛ్వఞ్చస్వ పృథివి మానిబాధథాః

సూపాయనాస్మై భవ సూపవఞ్చనా ।

మాతా పుత్రం యథాసిచా-

భ్యేనం భూమ ఊర్ణుహి ॥

తరువాత వక్తదగ్గఱి వారితో నిట్లనును—

ఇమేజీవా విమృతైరావవృత్రన్—

న్నభూద్భద్రా దేవహూతిర్నో అద్య ।

ప్రాఞ్చో అగామ నృతయే హసాయ

ద్రాఘీయ ఆయుః ప్రతరం దధానాః ॥

యథా హాన్యనుపూర్వం భవన్తి
యథా ఋతవ ఋతుభిర్యాన్తి సాధు ।
యథా న పూర్వమపరో జహా—
త్యేవా ధాతరాయూంషి కల్పయైషామ్ ॥

లౌకిక విషయములను సంబంధించియున్న కొన్ని సూక్తములు వివిధములగు చారిత్రికాంశములను బరామర్శించుచున్నటులు కానుపించుచున్నది. అవియే దానస్తుతులు. ఇవి యాస్థానపురోహితులకు రాజకుమారులు గావించియున్న దానగరిమము నగ్గించుటకై యేర్పడినవి. కవితాసౌందర్యశూన్యములు ననంతర కాలికములు నగు నీ స్తుతులు ముఖ్యముగాఁ బ్రథమ దశమ మండలములలోను, నెనిమిదవ మండలములోని వాలఖిల్య సూక్తములలోను నచ్చటచ్చటఁ గన్పట్టుచున్నవి. ఈజాతిలోనివి పెక్కు సూక్తములు రెండుమూఁడు మంత్రములలో నిబద్ధములైనవి యష్టమండలమున హెచ్చుగను నన్యమండలములలో నల్పముగను సామాన్యసూక్తములలోఁ బరిశిష్టరూపముగను గూర్పఁబడియున్నవి. ఈ దానస్తుతుల కర్తలు తాము ప్రతిగృహీతల ద్రవ్యముల స్వరూపమును బరిమితిని జూపించుచు నద్దానఁ దమరొక్కయుఁ, దమ పాలకవర్గమునకుఁ జెందియున్న కొన్ని జాతిభేదముల యొక్కయు గోత్రాదుల నభివర్ణించుటచేఁ జారిత్రికాంశమున కమితముగా సాహాయ్యకారులగుచున్నారు.

అందుఁ జేర్కొనిన ప్రతి గ్రహ ద్రవ్యముల పరిమాణ మొక చోట 'షష్టిసహస్రాణిగావః' అని తెలియుచున్నది. ఈమాట యతిశయోక్తియే కానిండు. కాని పూర్వము ప్రధానపురుషులు వేలకొలఁది యావులను గాపాడుచుందురని మాత్రము చెప్పవచ్చును.

మిగిలిన నాలుగు సూక్తములు హితోపదేశోద్దేశకములు. వీనిలో నొకటి (౧౦–౩౪) దీనవిలాపాదిమిషచే జూదగానికిఁ జక్కని యుపదేశమును గావించును. ఈసూక్త మాధునిక నీతిగ్రంథముల కాధారమగుట వలన సాహితీకోటియందును గొప్పగా భావింపఁదగ్గది. ఆడిన జూదములో నాత్మీయులకును దనకును సంభవించిన దుర్దశను గనులారఁగాంచియు నొకానొక జూదరి వ్యసనమును మాన్పుకొనలేక పరితాపపడును.

స్త్రీదా వర్తన్త ఉపరిస్ఫుర—

న్త్యహాన్తాసో హాస్తవన్తం సహాన్తే ।

దివ్యా అఙ్గారా ఇరిణే న్యుప్తా

శీతాః సన్తో హృదయం నిర్దహన్తి ॥

స్త్రియం దృష్ట్వాయ కితవం తతాపా—

న్యేషాం జాయాం సుకృతంచ యోనిమ్ ।

పూర్వాహ్ణే అశ్వాన్ యుయుజేహి బభ్రూ—

న్యోప్తో అగ్నేర న్తే వృషలః పపాత ॥

అక్షైర్మాదీవ్యః కృషిమిత్ కృషస్వ

విత్తే రామస్వ బహుమన్యమానః ।

తత్రగావః కితవ తత్ర జాయా

తన్మే విచష్టే సవితాయ మర్యః ॥

జూదమాడెడి పాచికలను 'విభీతకవృక్షపు' విత్తుల తోడి గావింతురు. పూర్వమునుండియు వచ్చుచున్న యీ యాటల సంప్రదాయ మిప్పటికిని భారతదేశమున నెంతయుఁ బ్రచారములో నున్నది.

హితోపదేశపరములగు మిగిలినమూఁడుసూక్తములును స్వల్పముగానున్నవి. ఇవి లౌకిక సంస్కృతకాలమున సర్వతో ముఖవికాసము గలిగి బహ్వర్థములతోనున్న నీతి గ్రంథములకు మూలభూతములు. వానిలోని 'చతుర్ఋచ' సూక్త మాయాకర్మములను బట్టి సిద్ధించు ఫలముల వలన మనుజు లందుఁగల్గెడు సామ్యమగు చేతోవృత్తిని జక్కఁగా నీతిశాస్త్ర పంథను వర్ణించియున్నది. (౯—౧౧౭)

నానానంవా ఉనోధియో

వివ్రతాని జనానామ్ ।

తత్సూరిష్టం రుతంభిష
గ్బ్రహ్మ సుస్వన్త మిచ్ఛతీన్ద్రాయేన్దో పరిస్రవ॥
కారురహం తతో భిష
గుపలప్రక్షిణీ ననా
నానాధియో వసూయవో
నుగా ఇవ తస్థిమేన్ద్రాయేన్దో పరిస్రవ ॥

అందే మఱియొక సూక్తము ధర్మసత్కర్మముల యావశ్యకతను నిరూపించుచున్నది. (౧౦—౧౧౭)

పృణీయాదిన్నాధమానాయ తవ్యాన్
ద్రాఘీయాంసమను పశ్యేత పన్థామ్
ఓహి వర్తన్తే రథ్యేవ చక్రా
న్యమన్యము పతిష్ఠన్తి రాయః॥
కృషన్నిత్ఫాల ఆశితం కృణోతి
యన్నధ్వాన మపవృఙ్క్తే చరిత్రైః
వదన్ బ్రహ్మావదతో వనీయాన్

పృణన్నా పిరపృణన్త మభిష్యాత్ ।

వానిలో నాల్గవసూక్తము (౧౦-౭౧) సుభాషితమున కున్న ప్రభావమును వర్ణించుచున్నది. అది 'ఏకాదశర్చ' మగు సూక్తము. అందలివి నాల్గు మంత్రముల నుదాహరింతుము.

సక్తుమివ తితఉనా పునన్తో
యత్ర ధీరా మనసా వాచమక్రత ।
అత్రా సఖాయః సఖ్యాని జానతే
భద్రైషాం లక్ష్మీర్నిహితాధి వాచి ॥
యస్తిత్యాజ సచివిదం సఖాయం
న తస్య వాచ్యపి భాగో అస్తి
యదీం శృణోత్యలకం శృణోతి
నహి ప్రవేద సుకృతస్య పన్థామ్ ॥
హృదా తష్టేషు మనసో జవేషు
యద్బ్రాహ్మణాః సంయజన్తే సఖాయః ।
అత్రాహ త్వం విజహుర్వేద్యాభి—
రోహ బ్రహ్మాణో విచరన్త్యు త్వే ॥
ఋచాం త్వః పోషమాస్తే పుపుష్వాన్

గాయత్రం త్వో గాయతి శక్వరీషు ।
బ్రహ్మా త్వో వదతి జాతవిద్యాం
యజ్ఞస్య మాత్రాం విమిమీత ఉత్వః ॥

లౌకిక సంస్కృత గ్రంథములలో హెచ్చుగ వర్ణింపఁబడ్డ స్త్రీలయు ధనములయుఁగౌటిల్యమును ఋగ్వేదీయ సూక్తములుకూడ హెచ్చుచోట్ల నిందాపూర్వకముగఁ జెర్కొని యున్నవి. అందొకఋషి (౧౧-౨౭-౧౨) 'కియతీ యోషాః కేవల ధనాయయా వధూయతాం పురుషాణా మనురాగ పాత్రాణి భవన్తి' యనియు, మఱొకఁడు తన కిష్టములగు గోవులనుగూర్చి (౬-౨౮-౬)— "హే గావః యూయం కృశ మపి జనం పీవానం నిఃశ్రీకమపి సుశ్రీకం విదధ్వే" అనియు, నింకొకడు (౮-౩౩-౧౭) "ఇంద్రఃఖలు తదబ్రవీత్, స్త్రియాశ్చేతః శాసితుమ శక్యం తస్యాః ప్రజ్ఞాపి లఘీయసీ" అనియు, వేఱొకఁడు (౧౦-౯౫-౧౫)—"నైవ వై స్త్రైణానిసఖ్యానిసన్తి తాఃఖలుసాలావృకహృదయాః" అనియు నీరీతిని దోషముల నుద్ఘోషించియున్నారు. కాని మఱొకఁడు (౫-౬౧-౬)— "నాస్తికాత్ త్యాగవిముఖాచ్చ పురుషాత్ బహ్వ్యఃస్త్రియః ప్రశస్యన్తే" అని యభిప్రాయపడినాఁడు.

ఇఁక ప్రహేలికా సూక్తములను వివరింతము. ఇవి ఋగ్వేదమున రెండు ప్రకరణములలో నున్నవి. అందెనిమిదవ మండలములోని యిరువది తొమ్మిదవ సూక్తమంతయుఁ బ్రహేలికయే. దీనియర్థము ప్రస్ఫుటమై యుండును. ఇఁదలి

పదిమంత్రముల నిర్దిష్ట నామములగు దేవతలను వేఱువేఱుగ నాయావిశేష గుణములచేఁ బ్రస్తావించియున్నవి. ఆయా మంత్రములందలి దేవతల విశేష పరామర్శము శ్రోత్రధీనము, చూడుఁడు! విష్ణువిటులు నిర్దేశింపఁ బడినాఁడు—

త్రీణ్యేక ఉరుగాయో విచక్రమే
యత్ర దేవాసో మదన్తి॥

ఇంతకన్నను దురవగాహమైన ప్రహేలికా సూక్తము మొదటి మండలమున (౧౬౪) గలదు. ఇందలి మంత్రము లేఁబదిరెండు. ఇందుఁ బ్రత్యక్షవర్ణితమైన దెద్దియులేదు. దీని శైలికూడఁ బారిభాషిక శబ్దములు బహుళముగా నుండుట వలనఁ దెలిసికొనుట దుస్సాధ్యము. ఇందలి పెక్కుమంత్రములలో విషయనిర్దేశ మస్పష్టమగుట వలనఁ దదుద్దిష్టములగు నర్థములిపుడు దురవ గాహములేగానవి. అట్టి యీ ప్రహేలికలు కేవలము ప్రశ్నరూపములు. ఒకచో మాత్రము వాని సమాధానము కూడఁగలదు. ఇట్లు గూఢ ప్రశ్నరూపముగ రచింపఁబడ్డ పెక్కుసూక్తముల కుపపత్తి చూపవలయునన్న వాని కర్తలగు ఋషులకుఁగూడ సాధ్యముకాదు. అందు నాల్గింటిలో నొక యంశమందు సూర్యుఁడుద్దేశింపఁబడినాఁడు. ఆరేడుమంత్రములలో మేఘము విద్యుత్తు వర్షవ్యాపారము స్తుతింపఁబడ్డవి. ఇటుగ రెండుమూఁడు మంత్రములలో సంవత్సరము— అందలి భాగములు వర్ణింపఁబడినవి. రెండుమంత్రములలో జగత్తున కుపాదానమగు నద్వైతవస్తువు ప్రస్తావింపఁ

బడ్డది. మఱికొన్ని మంత్రములకుఁ గష్టపడి వ్యాఖ్యానము చేయ, నయ్యవి, 'ఉషస్సు దివి భువిఛందస్సులు వాక్కు మున్నగువానిని బరామర్శించినట్లులు దోఁచుచున్నది. అందు స్పష్టములగువానినుండి యొక మంత్రము నుదాహరింతుము. అయ్యది మూఁడువందల యఱువదిదినములను సూచించెడి ద్వాదశమాసాత్మకమగు కాలచక్రమును వర్ణించినది—

ద్వాదశారం నహి తజ్జరాయ
వర్వర్తి చక్రం పరిద్యామృతస్య
ఆపుత్రా అగ్నే మిథునాసో అత్ర
సప్తశతాని వింశతిశ్చ తస్థుః ॥

మఱియుఁ జైత్రము మున్నగు పండ్రెండు మాసములు కవలుగాను, మలమాసమనెడి పదుమూఁడవది యొంటిరిగను వర్ణితములైనవి. చూడుఁడు—"సాకంజానాంసప్తథమాహు రేకజం, షళిద్యమా ఋషయో దేవజా ఇతి' అని కలదు. ఇందారు ఋతువులు దేవజాతములని వర్ణించుటవలన మలమాసమునకు మనుష్యజాతత్వ మిష్టమే మోయని తోఁచుచున్నది. తరువాతి వైదికకాలమున కీ ప్రహేలికా మంత్రములు 'బ్రాహ్మోద్య' శబ్దముచేఁ జెప్పఁబడుచు రాజులయాగోత్సవ

ములందుఁ గానీ బ్రాహ్మణముల పరిషత్తులందుఁగానీ ప్రతిభా ప్రభావములను బ్రకటించుటకై పండితులచే వాదోపవాదములకుఁ దేఁబడినవి.

ఈ మంత్రములకు సజాతీయములై తత్త్వవిద్య నుపదేశించెడి మంత్రములు విశ్వోత్పత్తి సూక్తములా రేడిటియందంతర్గతములైనవి. ఇందు జగత్సృష్టికిఁ బూర్వావస్థనుగూర్చి వర్ణితములగు విషయములన్నియు దేవతోపాఖ్యానములకును యాగసందర్భములకును సంబంధించియున్నవి. ఐనను నీవిషయములు తరువాతి కాలమున నభ్యుదయమందియున్న యభిప్రాయ విశేషములకు మూలములు కావుటంజేసి మిక్కిలి శ్రద్ధతోఁ జూడఁదగియున్నవి. అందు జగత్సృష్టి పద్ధతి పెక్కు సూక్తములలో యాజ్ఞికదృష్టిచేతను, నొకసూక్తములోఁ దాత్త్విక దృష్టిచేతను నిరూపింపఁబడ్డది. ఇందుఁ బ్రాచీన మంత్రకారులీ జగత్తు దేవనిర్మితమని తలఁచిరి. కాని యీ యభిప్రాయము, ఋగ్వేదమున హెచ్చుగఁ గన్పించెడి 'ద్యావాపృథివ్యౌ దేవానాం పితరౌ' అనుదానితోడి విరోధించుచున్నది. అదిగాక ఋషులు, 'పితరులు పుత్రులకుఁ గలుగుదురని' చెప్పుచు లోకవిరుద్ధమగు నర్థమును స్థిరీకరింతురు చూడుఁడు! ఇంద్రుడు తన పితరులను దన తనువునుండి జనింపఁజేసినాఁడని యున్నది. (౧౦-౫౪-౩). ఇట్టికల్పనలతోడి కుతూహాలులైపురోహితులు వీనికి సమములు పెక్కువిధములునగు నాశయములను గల్పించుచు దేవతలలోఁ బరస్పర మొకరినుండి యొకరు పుట్టుటను సమ్మతించినారు. దీనికిఁ దగినట్లు అదితికి దక్షుఁడును దక్షునకదితియుఁ బుట్టినారఁట. (౧౦-౭౨-౪)

ఋగ్వేదమందే రాను రాను నింద్రాదులకన్న వేఱుగా సర్వోత్తముఁడగు నొకానొక స్రష్టయుండుట తటస్థించినది. ఇతఁడే విశ్వోత్పత్తి సూక్తములలోఁ బురుషుఁడని, విశ్వకర్మయని హిరణ్యగర్భుఁడని, ప్రజాపతియని పేర్కొనఁబడినాఁడు. ఇటఁ గొంచెము గమనింపుఁడు! ఋగ్వేదారంభ స్థితిలో ఋషీశ్వరులు 'అజాయత' మున్నగు 'జన్' ధాతువు రూపముల నుపయోగించుచు సమస్త వస్తువులును స్వాభావికముగఁ బుట్టునని తలఁచినారు. విశ్వోత్పత్తి సూక్తములో నీవిశ్వ మొకానొక ప్రకృతి భూతమగు వస్తువునుండి పరిణామ విధిచేతఁ బుట్టియున్నదని చెప్పఁబడినది. విశ్వప్రసిద్ధమగు పురుష సూక్తములో మాత్రము (౧౦-౯౦) దేవతలందఱు స్రష్టలే. కాని యీవిశ్వ మాశ్చర్యకరుఁడగు నాదిమ పురుషుని శరీరావయవములచే సృజింపఁ బడినది. ఆమహా పురుషుఁడే "సహస్రశీర్షా, సహస్రపాత్" నియు "భూమిం విశ్వతోవృత్వా త్యతిష్ఠత్" అనియు వర్ణింపఁబడినాఁడు. మహాపురుషుని శరీరము వలన నీవిశ్వముత్పత్తిఁ బొందెనను నీవృత్తాంత మిచ్చుటనే గాక మఱికొన్ని ప్రాచీనోపాఖ్యానములలోఁ గాన్పించుటవలన మిక్కిలి ప్రాచీనమే యనఁదగును. కాని యిందలి విషయోపవర్ణనాపద్ధతి చాల నవీనముగాఁ గాన్పించుచున్నది. కారణమేమన—బ్రాహ్మణములలో విష్ణువునకు యజ్ఞమునకువలె నీ సూక్తములో సృష్టిక్రియకు యజ్ఞక్రియకు నభేదముకల్పించిమహాపురుషునియందు యజ్ఞపశుత్వ మారోపించి యతని యవయవములవలనవిశ్వముయొక్క యవయవములుదయించినటులువర్ణింపఁ బడినది. "అతనిశిరస్సుదివి, అతని నాభి యంతరిక్షము,

అతని పాదములు భూమియు నైనవి. ఇట్లే యాతని మనస్సు నుండి చంద్రుఁడు, నేత్రమునుండి సూర్యుఁడు ప్రాణమునుండి వాయువు గలిగినవి. ఈ తీరున లోకమును దేవతలు గల్పించినారు" అని కలదు. అదిగాక, "అత్రపురుష ఏవేదంసర్వం యద్భూతం యచ్చభవ్యంపాదోఽస్య విశ్వాభూతాని త్రిపాద స్యామృతందివి" ఇత్యాది యగు నద్వైతవాదాను ప్రవేశము కూడ నీ సూక్త మర్వాచీనమగుటకు బీజమగుచున్నది. బ్రాహ్మణములలో నీ పురుషుఁడు ప్రజాపతికిని, ఉపనిషత్తులలోఁ బ్రపంచమునకును నభిన్నుఁడుగా సిద్ధాంతీకరింపఁబడినాఁడు. అటుతరువాత ద్వైతవాదమును బట్టియున్న సాంఖ్య మతములో నితఁడు ప్రకృతికిఁ బ్రతియోగిరూపముగ గ్రహింపఁబడినాఁడు. మఱియు నీ పురుషసూక్తములో మహాపురుషు నుండి పుట్టినట్లున్న విరాట్టును దరువాతి కాలమునకుఁ బరబ్రహ్మవస్తువు నతిక్రమించిన సజీవబ్రహ్మగా వేదాంతు లనుకొనిరి. ఈ తీరున నీ పురుషసూక్తము భారతవర్షమందలి యద్వైతసిద్ధాంతములకుఁ బురాతనమగు మూలప్రమాణమని చెప్పఁదగును. కాని ఋగ్వేదీయ సూక్తములలో నాధునికములగు వానిలో నిది యొకటి యని గూడఁ దెలియవలయును. ఋగ్వేదముందొట్టి మూఁడు వేదము లిందుఁ బేర్కొనఁబడుటయే దానికిఁగారణము. అదిగాక ఋగ్వేదమందెచ్చటను గాన్పింపని చాతుర్వర్ణ్యవిభాగమిచ్చటఁ జక్కఁగఁ జూపఁబడ్డది. చూడుఁడు! "బ్రాహ్మణోఽస్య ముఖమాసీత్, బాహూరాజన్యః కృతః, ఊరూతదస్యయద్వైశ్యః పద్భ్యాంశూద్రోఽజాయత" అని.

మిగిలిన విశ్వోత్పత్తి సూక్తములన్నిటియందును విశేషముగా నొక్కఁడే దేవుఁడు ప్రపంచకర్తగాఁ జెప్పఁబడినాఁడు. కాని సామాన్యముగా దేవతలందఱును కర్తలనిలేదు. ఇతర సూక్తములలోని పెక్కు మంత్రములలో నీవిశ్వమునకు సూర్యుఁడే విధాతగా ఋషులంగీకరించినారు. ఈవిషయమే, "సూర్య ఆత్మాజంగమ స్థావరాణామ్ (౧-౧౧౫-౧), ఏకం సద్విప్రా బహుధావదన్తీతి (౧-౧౬౪-౪౬)" యని వర్ణింపఁబడినది. ఇట్టివర్ణనా విశేషములచే సూర్యుఁడే విశ్వవిధాతగా నేర్పడెనని తెలియుచున్నది. విశ్వోత్పత్తి సూక్తములు రెండిటియందు (౧౦-౮౧,౮౨) స్తుతింపఁబడ్డ విశ్వకర్మకుఁగూడ నితఁడే స్థాని కాఁదగువాఁడు. అందేడు మంత్రములుగల మొదటి సూక్తమునుండి మూఁడింటి నుదాహరింతుము.

కిం స్విదాసీ దధిష్ఠానమార
మ్భణం కతమత్స్విత్కథా సీత్
యతో భూమిం జనయన్ విశ్వకర్మా
విద్యామౌర్ణోన్మహినా విశ్వచక్షాః॥
విశ్వతశ్చక్షురుత విశ్వతోముఖో
విశ్వతో బాహురుత విశ్వతస్పాత్
సమ్బాహుభ్యాం ధమతి సమ్పతత్రై

ద్యావాభూమీ జనయన్ దేవ ఏకః॥
కిం స్విద్వనం క ఉ స వృక్ష ఆస
యతో ద్యావా పృథివీ నిష్టతక్షుః
మనీషిణో మనసా పృచ్ఛతేదు త
ద్యదధ్యతిష్ఠద్భువనాని ధారయన్॥

ఇందలి వనశబ్దప్రయోగమందు స్వారస్యమున్నది. దీనికి సజాతీయమగు 'హూలే' యను శబ్దము గ్రీకులో జగదుపాదానవస్తువున కభిధాయకముగఁ బ్రయోగింపఁబడ్డది.

దీని కానుకొనియున్న తరువాతి సూక్తము మాత్ర (౧౦-౮౨) మీసిద్ధాంతమున కావంత మార్పుగల్గించుచుఁ దొలుత నీవిశ్వమునకు విశ్వదేవతలకును సరే యుత్పత్తి బీజమును నైచెనని యనుచున్నది.

యో నః పితా జనితా యో విధాతా
ధామాని వేద భువనాని విశ్వా
యో దేవానాం నామధా ఏక ఏవ
తం సంప్రశ్నం భువనా యన్త్యన్యా॥
పరో దివా పర ఏనా పృథివ్యా

పరో దేవేభి రసురైర్యదస్తి
కంస్విద్గర్భం ప్రథమం దధ్ర ఆపో
యత్ర దేవాః సమపశ్యన్త విశ్వే।
తమిద్గర్భం ప్రథమం దధ్ర ఆపో
యత్ర దేవాః సమగచ్ఛన్త విశ్వే।
అజస్య నాభా వధ్యేక మర్పితం
యస్మిన్ విశ్వాని భువనాని తస్థుః ॥
నతం విదాథ య ఇమాజజానా
న్యద్యుష్మాక మన్తరం బభూవ ।

మఱియు, నొకానొక రమణీయమగు విశ్వోత్పత్తి సూక్తములో (౧౦-౧౨౧) విధాత, హిరణ్యగర్భ శబ్దముచే పేర్కొనఁబడినాఁడు. అట్టిపేరును బెట్టుటయందు నిజముగా నుదయాచలస్థుఁడగు సూర్యుఁడే ఋషులకుఁ బ్రేరకుఁడయి నాఁడు. అదిగాక యిచట, నగ్నిని బుట్టింపఁజేయుచు నీరు జీవములన్నింటి గర్భమును వహించుచున్నదని వర్ణింపఁబడ్డది—

హిరణ్యగర్భః సమవర్తతాగ్రే
భూతస్య జాతః పతిరేక ఆసీత్ ।
సదాధార పృథివీం ద్యాముతేమాం

కస్మై దేవాయ హవిషా విధేమ ॥
య ఆత్మదా బలదా యస్య విశ్వ
ఉపాసతే ప్రశిషం యస్య దేవాః
యస్యచ్ఛాయాఽమృతం యస్య మృత్యుః
కస్మై దేవాయ హవిషా విధేమ॥
ఆపోహ యద్బృహతీర్విశ్వమాయన్
గర్భందధానా జనయన్తీరగ్నిమ్
తతో దేవానాం సమవర్తతాసురేకః
కస్మై దేవాయ హవిషా విధేమ॥
యశ్చిదాపో మహినా పర్యపశ్య
ద్దక్షం దధానా జనయన్తీ ర్యజ్ఞమ్
యో దేవేష్వధి దేవ ఏక ఆసీత్
కస్మై దేవాయ హవిషా విధేమ॥

ఈ సూక్తమందలి పదవమంత్రము, అట్టి యాయజ్ఞాగ స్వరూపుఁడు, 'కస్మై' యను దానిచే నాకాంక్షితుఁడునగు దేవుఁడు ప్రజాపతి యని బోధించుచున్నది. కాని యీమంత్రము తరువాతికాలమునఁ గూర్పఁబడినట్లున్నది.

తత్త్వదృష్టిచే విశ్వోత్పత్తి క్రియను వివరించెడి మఱి రెండు విశ్వోత్పత్తి సూక్తములు 'అసతః సదజాయత' యను నసత్కార్య వాదమును గైకొన్నవి. అందలి యస్పష్టార్థమగు నొక సూక్తములో (౧౦-౮౧) జగత్సృష్టివిషయమై తొలుత భూమి, తరువాత దేవతలు, వారితరువాత సూర్యుఁడు సృజింపఁబడినారని క్రమమొకటి కాన్పించుచున్నది. జగత్సృష్టి ప్రకారమిందుఁబరిణామవాదముతోఁగూడి యున్నది".

బ్రహ్మణస్పతి రేతాసం
కర్మార ఇవాధమత్
దేవానాం పూర్వ్యే యుగే౽
సతః సదజాయత॥

సృష్టి సూక్తమింతకన్నను నత్యంత రమణీయము
(౧౦-౧౨౯)

నాసదాసీన్నో సదాసీత్తదానీం
నాసీద్రజో నో వ్యోమాపరో యత్
కిమావరీవః కుహ కస్య శర్మన్?
అమ్భః కిమాసీద్గహనం గభీరమ్॥
నమృత్యురాసీ దమృతం నతర్హి
నరాత్ర్యా అహ్న ఆసీత్ప్రకేతః

ఆనీదవాతం స్వధయా తదేకం
తస్మాద్ధాన్యం నపరః కిఞ్చనాస॥
తమ ఆసీత్తమసా గూహ్లమగ్రే
ప్రకేతం సలిలం సర్వమా ఇదమ్
తుచ్ఛ్యేనా భ్వపిహితం యదాసీ
త్తపసస్తన్మహినాఽజాయతైకమ్॥
కామస్తదగ్రే సమవర్తతాధి
మనసో రేతః ప్రథమం యదాసీత్
సతో బన్ధుమసతి నిరవిన్దన్
హృదిప్రతీష్యా కవయో మనీషా॥
కో అద్ధా వేదక ఇహ ప్రవోచత్
కుత ఆజాతా కుత ఇయం విసృష్టిః
అర్వాగ్దేవా అస్య విసర్జనేనా
థాకో వేదయత ఆబభూవ॥

ఇయం విసృష్టిర్యత ఆబభూవ

యదివాదధే యదివాన

యో అస్యాధ్యక్షః పరమే వ్యోమన్

సో అఙ్గవేద యదివా నవేద॥

కేవలమీ సూక్తము సహృదయ రంజకములగు నుత్కృష్ట సాహిత్య గుణముల కాస్పదమగుటచేతనే కాదు, ప్రాక్కాలికములగునట్టి గొప్పవిషయము లుండుటంజేసియు నత్యంత మాదరణీయమైనది. అందును భారతీయుల వేదాంత గ్రంథములలో దొరలుచుండెడి 'అస్పష్టత్వము, అసంగతత్వము' మున్నగు "శబ్దమాత్రోపపత్తికల్పనా మూలకములగు" దోషములు కొన్ని పడియేయున్నవి. అది యటుండనిండు. ఋగ్వేదమందీ సూక్తమొక్కటే సాంఖ్యాచార్య స్థాపితమగు ప్రకృతిసిద్ధమైన పరిణామవాదమున కాధారమైనది. మఱియు నార్యజాతుల బుద్ధియందాదిని ప్రభవించిన తత్త్వవిద్యాప్రకారమును బోధించుటంజేసి యియ్యది నిజముగా నొక్క భారతీయులకే కాక యార్యవంశీయుల కందఱకును గమనింపఁదగ్గది. అందు, సృష్టిసూక్తమున సిద్ధాంతీకరింపఁబడిన—'అసత్తునుండి సత్తు పుట్టుట, తొలుత నీటిని గనుగొనుట, తరువాతఁ దపింపఁబడిన యానీటినుండి బుద్ధియుదయించుట' మున్నగు విషయములు, బ్రాహ్మణములందున్న విశ్వోత్పత్తి సిద్ధాంతముతోడి సంవదించుచున్నవి. బ్రాహ్మణములలోఁగూడ— 'అసతః సజ్జా

యతే, తత ఆపః సమ్భవన్తి, తాసుహిరణ్యగర్భాఖ్యం జగదుత్పత్తిబీజం సౌవర్ణమండం ప్లవతే, తస్మాచ్చ జగదుత్పత్తినిపుణాశ్శక్తి రావిర్భూయ స్వేచ్ఛయా విశ్వమిదంసృజతి” యసి యున్నది. అందు, విశ్వమును ప్రజాపతి సృజించినాఁడని తలఁచెడి బ్రాహ్మణములు, మొట్టమొదట నతఁడే పుట్టినాఁడని వర్ణించియున్నవి. మిగిలినవి నీరే మొదటిదని చెప్పెను. సృష్టిక్రియయుఁ బరిణామ వాదమును గలియుటచేఁ గల్గిన యిట్టి విరోధమును, సాంఖ్యులు పరిహరించినారు. నిర్వ్యాపారుఁడగు పురుషుఁడు చూచినంతమాత్రాన వ్యాపారముగలిగి ప్రకృతియందు జగత్తేర్పడునని వారిమతము. ఋగ్వేదమందలి యీవిశ్వోత్పత్తి సూక్తము లింతఁదనుకఁ జెప్పినట్లొక్క తత్త్వ విద్యకేగాక సర్గాదులను గల్పింప సమకట్టిన పురాణము లన్నింటికిని మూలప్రమాణములని తెలియవలయును.

ఓం

షష్ఠాధ్యాయము

—(౦)—

ఋగ్వేదకాలము.

పూర్వోక్తమగు ఋగ్వేదపరామర్శముచేఁ జిరప్రణష్టమగు కాలమందలి యీయద్భుతమగు చిహ్నము చరిత్రకారులకే గాక సహృదయులకుఁ గూడ నాహ్లాదకరమనియు సాహితీప్రణయులు తుదకు సంగ్రహరూపముగనైనఁ జదివి తీఱవలయుననియు స్పష్టపడఁగలదు. ప్రాక్తనమతస్వరూపమును గూర్చి యది చేయు వర్ణనాసామగ్ర్యము నిరుపమానము. లౌకిక విషయపరములగు మంత్రములిందతి విరళముగానున్నను, నచ్చటచ్చట సంకీర్ణముగానుండి ప్రాసంగికములగు నిర్దేశ విశేషములు కొన్ని భారతీయులలోని ప్రాచీనార్యుల వృత్తాంతము లన్నిటిని విస్తృతముగఁ జెప్పఁగలవు. కావుననే ఋగ్వేదము నాగరిక పరిష్కార (Civilisation) చరిత్రయందును మిక్కిలి యాదరణీయమైనది.

ఋగ్వేద ద్రష్టల నివాస దేశము తత్తన్నదీపర్వతాది నిర్దేశ విశేషములచేఁ దెలియుచున్నది. ఆర్యులు ప్రప్రథమ

మున 'హిందుకుష్' పర్వతమునకుఁ బడమటి మెట్టమార్గమున సమభూములను బ్రవేశించి భారతవర్షమునకుఁ బశ్చిమోత్తర భాగమందుండి, పారసీకభాషలో 'పంజాబ్' అని వ్యవహరింపఁబడు 'పంచాప' దేశమందధివసించిరని యొక నిర్ణయము. సామాన్యముగా ఋగ్వేదమందిరువదియైదు నదులు నిర్దేశింపఁబడుచున్నవి. అందు రెండు మూఁడు తక్క మిగిలినవన్నియు శాఖోపయుక్తమగు సింధునది యొక్క సంతానవిశేషము ననుసరించియున్నవి. వానియందే యైదునదులు పంచాప దేశమున నైదుపాయలుగాఁ బ్రవహించుచుఁ దుదకొక్కటియై సింధునదిలోఁ గలియును. "వితస్త, అసిక్ని, పరుష్ణి, విపాట్ శుతుద్రి" యనునవియే యాయైదునదులు. ఇందు 'అసిక్ని' తరువాత 'చంద్రభాగ' యని వ్యవహరింపఁబడినది. 'పరుష్ణి'కిఁ గూడఁ దరువాత 'ఇరావతి' యనియు నిప్పుడు 'రవి'యనియు వ్యవహారము. కాని కొందఱు వైదిక భారతీయులు సింధునదీ తీరమందే 'కుభ' యను దాని ప్రధానశాఖ యందధివసించిన వారై యుత్తరము సువాస్తుపర్యంతము దక్షిణము 'క్రముగోమతిపర్యంతము' నాక్రమించియుండిరి.

కొన్నినదులు మాత్రమే రెండుమూఁడు సారులకు హెచ్చుగా సూక్తములందుపవర్ణితములైనవి. మిగిలినవనేకము లొక్కసారియే నిర్దేశింపఁ బడినవి. సింధునదియు సరస్వతియు హెచ్చుగ నిర్దేశింపఁ బడినవి. సూక్తమొకటి (౧౦-౭౫) సాకల్యముగ సింధునదీప్రశంసకై పుట్టినది. ఇందన్యములగు పదు నెనిమిది నదులు స్తుతింపఁ బడినవి. అవి

హెచ్చుగా సింధునదీ శాఖలే యయియున్నవి. గొప్పదియగు నీనది ఋషీశ్వరుల కాశ్చర్యమును గలిగించి యుండవచ్చును. కావుననే దీనిని స్తుతించుచు ఋషి యొకఁడు "ఏషాద్రుతగతనామ తిద్రుతగతిః, గాంభీర్యే నద్యంతరాతి శాయినీచభవతి, ఘోరరూయమాణాగావ. ఇవవత్స మన్యానద్యస్తామభిధావన్తి" యని వర్ణించినాఁడు. దాని ప్రవాహఘోషము వేగమునీరీతిగ నతిశయోక్తిని వర్ణింపఁ బడినవి.

దివిస్వనో యతతే భూమ్యోప
ర్యనన్తం శుష్మముదియర్తి భానునా
అభ్రాదివ ప్రస్తనయన్తి వృష్టయః
సిన్ధుర్యదేతి వృషభోన రోరువత్ ॥

సింధుశబ్దమాదిని సంస్కృతభాషలో నార్యుల నివాస భూమికిఁ బశ్చిమమున నెల్లగానున్న నదీ మాత్రమునకు వాడఁబడుచుండెను. తరువాత నాశబ్దమునే ప్రాచీనార్యులు భారతవర్షమున కంతకును వేరుగా నుపలక్షణ విధిని వ్యవహరింపసాగిరి. గ్రీకు లిద్దానినే "ఇండోస్" యను పదమునకు బదులుగ స్వీకరించిరి. కావుననే యాశబ్దము సింధునదీ లక్షితమగు దేశము "ఇండియా" యను పేరొందుటకు హేతువైనది. మఱియు నీశబ్దమునే పూర్వము పారశీకులు "హిందు" శబ్దముగా గ్రహించి యవస్తాగ్రంథమున దేశనామమునకు మాత్రముపయోగించిరి. అర్వాచీనులగు పారసీకులు మాత్రము సింధునదీ పరిసరాత్మకమగు వింధ్య హిమాచల

మధ్యభాగమును "హిందుస్థాన"మని వ్యవహరించిరి. అయ్యది సమంజసమన వచ్చును.

ఋగ్వేద మందచ్చటచ్చట సప్త సింధువులు నిర్దేశింపఁ బడినవి. వానియందొక మంత్రములో నీశబ్ద మార్యాది వాసమున కభిధాయకముగ వాడఁబడినటులు కన్పట్టుచున్నది. ఇట గమనింపఁదగిన దొకటి గలదు. అవస్తాగ్రంథమందీ శబ్దము పడమటి కాబూలు దేశమున కభిధాయకమై 'హప్త హిందు' రూపముగ నుపయోగింపఁబడెను. ఇచ్చటి సప్త పదమునకు నియతము సంఖ్యార్థమే వివక్షించినచో 'సప్త సింధవః' అనుపదముచే కుభాసింధువులు, పంజాబ్ సంబంధములైన యైదు నదులును గ్రాహ్యములగును. అందు కుభా నదికే తరువాత "సరస్వతి" యను పేరుకల్పింపఁ బడినటులు తోఁచుచున్నది. ఈసరస్వతియే ఋగ్వేదమందత్యంతపవిత్రముగా భావింపఁబడి మాటిమాటికి నిర్దేశింపఁ బడినది. మఱియు నందే గొప్ప దేవతగాఁ గొనియాడఁ బడినది. కాని యతి విశాలమగు నది నొకదానిని ఋషి స్తుతించెను. దీనివలననే, రోథ్ప్రభృతులగు విద్వాంసులు "సరస్వతి" యనునది సింధు సంబంధమగు పవిత్రతకు ద్యోతకమగు నామముగా భావించి యున్నారు. కాని కొన్ని మంత్రములలో యమునా శతద్రుల మధ్యముననున్న క్షుద్రనది యొకానొకటి "సరస్వతి" యను పేరున వివక్షింపఁ బడినటులు తెలియుచున్నది. మఱియొక విషయము తరువాతి కాలమున,సరస్వతి దృషద్వతితోఁగూడి యంబాల దేశమునకు దక్షిణముగానున్నట్టియు సిమ్లా దేశమునకు

దాదాపు ముప్పది క్రోసులవఱకున్నట్టియు బ్రహ్మావర్తమునకు సరి హద్దుగాఁ జెప్పఁబడినది.

ఆ క్షుద్రనది యిపుడు సికతాంతర్హితమై కనుబడక పోయినను దత్సంబంధమగు ప్రాచీన ప్రవాహగతి స్వరూపమునలన నయ్యది శుతుద్రీనదికి శాఖగానుండెనని యూహింపవచ్చును. కావున నయ్యది పూర్వము వేదకాలమున సముద్రమునఁ గలసికొనెననియు నింతకన్న విశాలతరమై యుండెననియుఁ దెలియుచున్నది. మఱియు నా కాలమున దానికిఁ బరమపావనత్వ మభిమతమైనది. కావుననే సింధువు మున్నగు మహానదుల కనురూపములగు మహాగుణములు అందున్నవని వర్ణించిన మహర్షుల యుక్తులయందత్యుక్తిదోష ముండదు. మఱియొక విషయము. సరస్వతీదృషద్వతుల యొడ్డునం దగ్ని ప్రజ్వలించుచుండునని మంత్ర మొకటి వర్ణించినది. దానిచే దృషద్వతియును సరస్వతితోఁగూడ సక్రతుగ నిర్దేశింపఁబడినట్లు తెలియుచున్నది. దీనివలన ఋగ్వేదకాలము నాఁటికి సింధునదీపౌరస్త్యప్రాంతము కూడ మంత్రనిర్మాణమునకు యాగవిషయకకర్మములు నిర్విఘ్నముగా నెఱవేరుటకు వీలయి పుణ్యక్షేత్రమయిన ట్లవగతమగుచున్నది. మఱియుఁ దత్కాలాంతిమ భాగమున ఆర్యజాతులు కొన్ని యాదేశ మతిక్రమించి గంగానదీ పాశ్చాత్యతీర మాశ్రయించినవని యూహింపవచ్చును. ఉత్తరముగానున్నదియు గంగకుఁ బ్రతీచ్యశాఖయునగు యమున యను నది ఋగ్వేదమున మూఁడుమంత్రములలోఁ జెప్పఁబడియున్నది. అందలి రెండు మంత్రములవలన

దాని యొడ్డువఱ కార్యులు వ్యాపించియుండిరని వ్యక్తమగుచున్నది. ఈ విధముగ, గంగానదీ పరిచయముకూడ వారి కున్నటులు తెలియుచున్నది. ఆనది ఋగ్వేదమం దొక మంత్రమున సాక్షాత్తుగను మఱొక మంత్రమునఁ బరోక్షముగను నిర్దేశింపఁబడియున్నది. కాని మఱొక విశేషము. అన్యవేదములం దెచ్చటను నీ నదినిగూర్చి పేరైన ముచ్చటింపఁబడలేదు.

క్రమముగ దక్షిణభాగమున కభిముఖులైన యార్యులు పంజాబ్ దేశమునుండి ప్రవహించు నదులైదును సింధునదితోఁ గలసి చీలిపోయినవఱకు వ్యాపించియుండిరి. ఋఙ్మంత్రము లుదయించునాఁటి కాచోటువీడి రన్యంబైన నరుగలేదు. సముద్రమును వారు కర్ణాకర్ణికగ వినియుండిరేగాని సాక్షాత్తుగఁ గని యెఱుఁగరు. కావుననే విచిత్రములై సందలకొలఁది శాఖలుగనున్న సింధునదీముఖములను ఋగ్వేదమున స్తుతించియుండలేదు. మఱియు, నిప్పటి సింధునదీ నిమ్నప్రదేశము లందవిచ్ఛిన్నముగ జరుగు మత్స్యబంధనము ఋగ్వేదమం దెచ్చటను బేర్కొనఁబడలేదు. ఇంతియగాక, వివిధములగు పశుపక్ష్యాదులు హెచ్చుగ నిర్దేశింపఁబడినను మత్స్యములకు మాత్ర మొక్కచోటనే ప్రసక్తియున్నది. పంజాబ్ దేశమందు ఆఫ్గనిస్థానమందును నదులలో మత్స్యము లతి విరళములుగా నుండుట నైజముగాన నట్టి విషయము జరిగియుండవచ్చునని భావించుచున్నారము. మత్స్యబంధనోపాయము యజుర్వేదమందే వివరింపఁబడినది. అవును. అదియుక్తమే! తిఱుగఁబూర్వ దక్షిణ దిగ్భాగముల కరుదెంచిన యార్యులీ యజుర్వేదమును

రచించినారు. తరువాతి కాలమున సాగరపర్యాయముగా మాఱిన సముద్రశబ్దము యౌగికముగ 'ఉదకసంఘాతా'ర్థమును జెప్పుచున్నది. అదియే ఋగ్వేదమున పంజాబ్ సంబంధమగు నదీపంచకము సింధునదియు వేఱొకచోటికి వివక్షింపఁబడి పయుక్తమైనటులు తోఁచుచున్నది. అచ్చటనే గొప్ప యుదకసంఘాతమున్నది. తన్మధ్యగతమగు నావ తీరస్థులకుఁ గన్పడనంతటి యత్యంత వైశాల్యముకూడఁగలదు. మఱియు నిప్పటి తద్దేశీయులా సింధునదిని సింధుసముద్రమని వ్యవహరించుచున్నారు. ఋగ్వేదమునఁగూడ సింధుశబ్దమును సాగరపర్యాయముగఁ బ్రయోగించిరి. అందు సింధుసముద్రవివక్షయే యున్నది గాని సాక్షాత్తు సాగరవివక్ష లేదు. దానికి వారెన్నఁడును సముద్రమును జూచియుండకపోవుటయే కారణము. కావుననే సాక్షాత్కృతములగు సాగరములతో నుపమించెడి యలంకారవిశేషము లేవియు ఋగ్వేదమం దగుపడవు. ఋగ్వేదమందున్న నౌకాతరణవృత్తాంతములు పారగమనమును నుద్దేశించి యుండుటవలన నౌకారదండముచే నడపింపఁబడు నావ, నదీతరణమును మాత్రమే పరామర్శించుచున్నదని చెప్పవచ్చును. అట్లు ఋగ్వేదమం దొకచోట "దేవ ! నావలచే సింధునదీతీరమట్లు మమ్ములను శోకభయములదరిఁ జేర్పు"మని యగ్ని యర్థింపఁబడుచున్నాఁడు. అర్వాచీనగ్రంథములలో నిజకృత్యములను నిర్వర్తించిన వారిని సంపూర్ణముగ విద్యను స్వీకరించిన వారిని 'పారగ' శబ్దముచేఁ బేర్కొనుట ప్రసిద్ధము. అథర్వవేదద్రష్టలు మాత్రము సాగరముఁ జక్కఁగాఁ జూచి యుండిరనుట యథర్వమంత్రములవలన స్పష్టమగుచున్నది.

ఈ విధముగఁ బర్వతములు కూడ ఋగ్వేదమున హెచ్చుగ నిర్దేశింపఁబడినవి. వీనినుండి నదులు పుట్టినటులు స్తోత్రములు గలవు. అందు 'హిమవంతః' అనుదానివలన హిమాద్రులే వివక్షింపఁబడినవి. వానికిరక్షకుఁడు విధాతయఁట. తత్సంబంధములగు శృంగవిశేషములు ఋగ్వేదమందెచ్చటను శృంగగ్రాహికగా నిర్దేశింపఁబడలేదు. 'మూజవత్' అను శృంగ మొకటి సోమోత్పత్తికి స్థానముగా వర్ణింపఁబడినది. ఇయ్యది కాబూలునకు సమీపమున, కాశ్మీరమునకు దక్షిణ పశ్చిమములుగా నున్న పర్వతశృంగములలో నొకటి కావచ్చునని యర్వాచీనములగు వైదికగ్రంథముల వలన నిశ్చయింపఁబడుచున్నది. అథర్వవేదము మాత్రము హిమాచలమును సంబంధించిన మఱొక గిరిద్వయమును స్తుతించుచున్నది. అందొకటి "త్రికత్" అనునది. ఇది యర్వాచీన వైదికగ్రంథములందు "త్రికూట" యని దేశభాషలందు "త్రికోట" యనియు వ్యవహరింపఁబడుచున్నది. దానినుండియే "అసిక్నీ" నది ప్రవహించుచున్నది. రెండవది "నావప్రభంశన" యనునది. ఇదియే పురాణములందు "నౌబంధన" మనియు శతపథబ్రాహ్మణములందు "మనోరవసర్పణ" మనియు వ్యవహరింపఁబడు పర్వతము. దీనియందే మనుసంబంధమగు నావ జలవిప్లవాంతమున నిశ్చలమై యుండెనని శతపథబ్రాహ్మణము లనుచున్నవి. ఋగ్వేదమం దార్యావర్తమునకు దక్షిణాపథమునకు మధ్య నున్న వింధ్యాద్రి పేరైనఁ బేర్కొనఁబడలేదు. అట్లే వింధ్యాద్రికి దక్షిణముగాఁ బ్రవహించు నర్మదానదియుఁ బ్రస్తావింపఁబడదయ్యెడి.

ఈ విధములగు కొన్ని విశేష విషయములచే, ఋఙ్మంత్ర నిర్మాణ కాలమందార్యులు, పశ్చిమమున సింధు నదిని దూర్పున శుతుద్రిని నుత్తరమున హిమవంతమును నెల్లలుగాఁ గలిగి తాలవృంతాకృతినున్న పశ్చిమోత్తర భాగములతోఁబాటు, సింధునదీ శుతుద్రులనువీడి బయటకు సాగిన పార్శ్వభాగములనుగూడ నాక్రమించి నివసించిరని తెలియుచున్నది. ఇప్పటి పంజాబ్ దేశము కేవలము చవిటిపఱ్ఱగాఁ గన్పడుచున్నది. అచ్చటి పశ్చిమోత్తర భాగమందున్న 'రవాల్పిండ' దేశమున కన్యత్ర యెచ్చటను పర్వతములు దృగ్గోచరములు కావు. వర్షోత్పాతమునకు హేతువగు వాయువుకూడ నచ్చట వీచుటలేదు. పాంచభౌతిక వ్యాపారముల కావశ్యకమగు ప్రవృత్తికూడ నందుఁబూజ్యము. అచ్చటవర్షదినములలో జడివానమాత్రము మంద మందముగఁ బడుచుండును. ఉషఃకాంతియు నట నేకాంతరమణీయమై యుండును. ఉత్తర భారతవర్షమందెచ్చటను దానికట్టి కాంతి కనుబడదు. ఈవిధముగ విచారింప నిట 'హాప్కిన్స్' పండితుని యుక్తి యనుసంధేయముగా నున్నది. అతఁడు, "ఉషోవరుణాది స్తుతిపరములగు ప్రాచీన సూక్తములు మాత్రము పంజాబు దేశమందును మిగిలినవి యంబాల దేశమునకు దక్షిణముగానున్న పవిత్ర సరస్వతీ తటమందును నుద్భవించెనని చెప్పియున్నాఁడు. ఋగ్వేదమునందుక్తములైన వస్తువిశేషములు నవస్థా విశేషములును సంపూర్తిగ నచ్చటనుండుటయే యాతని యుక్తికి నాధారము. బహుశః పంజాబందలి శీతోష్ణస్థితి వేదకాలమునకుఁ దరువాత మాఱిపోయినదను నపసిద్ధాంత మాశ్రయిం

చుటకన్న హాప్కిన్స్ పండితుని సిద్ధాంతము నంగీకరించుటయే లెస్సయని తోఁచుచున్నది.

ఇంతియగాక వృక్షలతాదులయు మృగవిశేషములయుఁ బరిస్థితిని వర్ణించిన కొన్నిసూక్తముల యాధారముచేఁ బూర్వోక్తమైనదియే ఋగ్వేద సూక్తముల యుత్పత్తి స్థానమని చెప్పవచ్చును. ఆవిషయము చూతము. ఋగ్వేదమునఁ బ్రాధాన్యమందిన సోమమునకుఁ బర్వతమే యుత్పత్తి స్థానమనియు, నయ్యది దైనం దినక్రియలలో హెచ్చుగా నుపయోగింపఁ బడుననియుఁ దెలియుచున్నది. కావున సోమాక్రాంతమగు దేశమే ఋగ్వేదకర్తల నివాసస్థమై యుండవచ్చును. బ్రాహ్మణకాలమునకీ సోమము కష్టసాధ్యమై దూరమునుండి తీసికొని రావలసి వచ్చుచుండెను. కావుననే దానికి మాఱుగ మఱియొక వస్తువుపయోగింపఁబడునటులు బ్రాహ్మణగ్రంథముల వలన వినుచున్నారము. కాలక్రమమునఁ బ్రాథమికమగు సోమలతయొక్క స్వరూపముకూడఁ దెలియదయ్యెను. అధునాతనులు తద్భిన్నమగు లతనే యుపయోగించుచున్నారు. దీని రసమానినవారికి వమనము కల్గుట నిశ్చయము. పారమార్థికమగు సోమమును పానము చేయువారికిఁ జేతస్సునందొక విధమగు నున్మాదము మాత్రమే కలుగునని ఋగ్వేదకారుల యభిప్రాయము. పారశీకులీనాఁడు హాయోమకర్మములం దుపయోగించు లతకూడఁ బ్రాథమికమగు ప్రత్యక్ష సోమలతకాదు. ఇది యటుండనిండు. గమనీయ విషయము మఱొకటి కలదు. అర్వాచీన వేదములందుఁ గను

బడుచుఁ బ్రధానజీవికగా నుపయోగింపఁబడ్డ తండులముల పేరైనను ఋగ్వేదమునఁ గాన్పింపదు. వీనిస్వాభావిక సమృద్ధి, భారతవర్షమునఁ బూర్వదక్షిణ భాగమందలి వృష్టిగల దేశములోనే గనుపడుచున్నది. కావున ఋగ్వేదకాలమున నీపంటలు సింధునదీతీరమునఁ బండింపఁ బడలేదని తోఁచుచున్నది. తరువాత నీటిపారుదలచే నేతద్విషయకకృషి భారతవర్షమందంతటను సాగింపఁబడి యుండవచ్చును. యవలలు మాత్రము ఋగ్వేదకాలమునాఁటికిఁ బోషింపఁబడియే యున్నవి. కాని యనంతర కాలికములగు గ్రంథములందట్లు ఋగ్వేదమున నీయవశబ్దము ధాన్యవిశేషమును గూర్చిగాక ధాన్యసామాన్యమును జెప్పుచుండుట కలదు.

ఋగ్వేదమున నిర్దేశింపబడిన గొప్ప వృక్షములలో నశ్వత్థమొకటి ప్రధానమైనది. దీని ఫలమును పిప్పలమందురు. మధురమగు నియ్యది పక్షుల కాహారముగా నుండెనని తెలియుచున్నది. మఱియు దీని దారువులు సోమపాత్ర కుపయుక్తములగునని ఋగ్వేదమందును, కాష్ఠఖండములు (తరువాతికాలమున నియ్యవి 'ప్రమన్థ' శబ్దోక్తములైనవి.) యాగియాగ్నిని మథించుట కుపయుక్తములని యథర్వవేదమందును జెప్పఁబడి యున్నది. దీనివలన నీయశ్వత్థ మప్పుడును బవిత్రముగా నాదరింపఁ బడుచుండెనని భావింపవచ్చును. మఱియు నథర్వవేదమున "తృతీయమగు స్వర్గలోకమున నశ్వత్థ తరువొక దాని మూలమందు దేవతలు నివసించుచుందురని" వ్రాయఁ బడియున్నది. బహుశః యమునికిఁ బితృదేవతలకును బాన

మాహాత్మ్య మందాశ్రయముగానుండి ఋగ్వేద వర్ణితమగు మనోహర వృక్షమీ యశ్వత్థమే కావచ్చును. దీని నిప్పటికిని పిప్పలమను నామాంతరమునఁ బరమ పావనముగా భారతీయులు భావించుచున్నారు. ఇదిగాక ఋగ్వేదమంద నిర్దిష్టమై రెండుమాఱు లథర్వవేదమున నిర్దేశింపఁబడిన వృక్షము, న్యగ్రోధము. ఇత్యాది యసామాన్యమగు శాఖానివహముచే దిగంతములకు వ్యాపించి సూర్యునకైనఁ జొరరాని యాకుజొంపములచే సరిగోలాకృతినుండి స్తంభాకారములగు వందలకొలఁది యూడలు గలిగి విధాతృపరికల్పితమైన పర్ణమయ దేవాలయమువలె విరాజిల్లుచు, నాంగ్లేయద్వీపమున కలంకారభూతమగు 'ఓక్' వృక్షమువలె భారతవర్షమునఁ బల్లెలందున్న ప్రజల కత్యంతోపకారకమగు వృక్షరాజమగుట వలన ముఖ్యమైనది.

ఘాతుకములగు నారణ్యమృగములలో హెచ్చుగా ఋగ్వేదమునఁ బేర్కొనఁబడినది సింహము. పర్వతనివాసియగు దీనిని వాగురములచేఁ బట్టుకొందురని ఋషీశ్వరులు వర్ణించియున్నారు. ప్రధానముగ దీని గర్జనమును మాత్రము వారు వర్ణించిరి. పూర్వ మీ సింహము శతద్రుసింధువుల నిమ్న భాగములకుఁ బూర్వముగానున్న వాసయోగ్యమగు సికతారణ్యమం దధివసించుచుండెను. ఇప్పుడన్ననో గుజరాతికి దక్షిణముగానున్న ఘోరారణ్యములందే వసించుచున్నది. కాని యిత్యాది కవీశ్వరులచే మృగరాజపదవియం దధిష్ఠింపఁబడి భారతీయుల గ్రంథములందుఁ బెక్కుచోట్లఁ బేర్కొనఁబడి

నది. దేశభాషలందీ సింహశబ్దము 'సింగి' యను రూపమందినది. కాఁగానిప్పటికిని భారతీయులలో 'సింగ' మనియుఁ దన్నామములందుఁ గలదు.

వ్యాఘ్రము మాత్రము ఋగ్వేదమునఁ జెప్పఁబడుటను నిర్దేశింపఁబడలేదు. ఇది యుక్తమే. భారతవర్షమందినాఁటి కరణ్యములందంతట నివసించియున్నను బూర్వము ప్రధానముగ వంగదేశమందే కీటవృక్షములు గల యడవులలో నివసించుచుండెడిది. అర్వాచీన వేదములలో సింహముకూడఁ బ్రశస్తముగ నిర్దేశింపఁబడినది. కాని యీ వ్యాఘ్రము సింహస్థానమును బొందింపఁబడి తత్సాధారణములగు గుణములచే స్తుతింపఁబడుచున్నది. దాని మాంసప్రియత్వము ఘాతుకత్వము హెచ్చుగా నచ్చటచ్చటఁ జెప్పఁబడియున్నది. శుక్ల యజుర్వేదమున, సందిగ్ధమగు కర్మము సేయుట, నిద్రించుచున్న వ్యాఘ్రమును మేల్కొలుపుటయని పోల్పఁబడినది. ఇయ్యది మనుష్యులను భక్షించునని యథర్వవేదమనుచున్నది. వేదములందీవిధముగ సింహవ్యాఘ్రములకు సంబంధముండుటవలన వైదికకాలమునకే యార్యులు పౌరస్త్య ప్రాంతమున కరుదెంచినట్లూహింపఁబడుచున్నది.

సామాన్యముగా ఋగ్వేదమందిట్టి స్థితియే గజమునకును బట్టియున్నది. ఇది రెండు మంత్రములందుమాత్రము నిర్దేశింపఁబడినది. అందును, దీనికి 'హస్తిమృగ' మనియే వ్యవహారము. కావున దీనిని ఋషు లాశ్చర్యముతోఁ జూచియుండిరని తెలియుచున్నది. ఋగ్వేదమందలి మంత్రమొక దానిచేఁ

దత్తాలపుటంతిమ భాగమందే గజ బంధనోపాయము కనుగొనఁబడెననియు, గ్రీకు దేశస్థుఁడగు మెగస్తనీసు వాక్యము వలనఁ గ్రీస్తుపూర్వము మూఁడవ శతాబ్దమున, భారత వర్షమందంతటను గజబంధనము ప్రసిద్ధమైనదనియుఁ దెలియుచున్నది. యజురథర్వ వేదముల నాఁటికి దీని విషయమై యత్యంత పరిచయమేయున్నది. అప్పటికే దీని, నిర్దేశమే గాక హస్తవత్త్వమునకు హేతువగు 'హస్తి' యను విశేషణంబును గజపర్యాయముగాఁ బ్రయోగింపుట కూడఁ గన్పడుచున్నది. గజమునకు ముఖ్యనివాస ముత్తరభారత వర్షమందలి "సేరియ దేశము" కాని కామ్రూప దేశపు హద్దునకుఁ బూర్వదిశ ననుసరించియున్న హిమవదారణ్య ప్రదేశము కాని యయియున్నది.

వ్యాఘ్రము ఋగ్వేదమున సింహముకన్న మిక్కిలి హెచ్చుగ నిర్దేశింపఁబడుచున్నది. వరాహము వేఁటకుక్కలచేఁ బట్టుపడునట్లు ప్రస్తావింపఁబడినది. గ్రామ్యము నారణ్యకమును ద్వివిధమగు మహిషముతోడను ఋగ్వేద కాలమునకుఁ బరిచయము కలదు. దాని మాంస మాకాలమున సంస్కరించి భక్షింపఁబడునట్లు తెలియుచున్నది. ఋక్షము మాత్ర మొక్కసారియే ఋగ్వేదమున వర్ణింపఁబడినది. కోఁతియు నర్వాచీన మంత్రమందొకచో నిర్దేశింపఁబడినది (౧౦-౮౬.) కాని యాకాలమునఁ బ్రజలు దీనిని బాధించి సాధువుగాఁ జేసెడి వారని పూర్వసూక్తమువలనఁ దెలియుచున్నది. సార్వత్రికము నర్వాచీనమునగు వానరమను పేరు నిపుడు దేశభాషలందును హెచ్చుగా భారతీయు లుపయోగించుచుండిరి. వనమందుఁ

జరించుటచే దానికాపేరు సిద్ధమైనది. "రుడ్యార్డ్ కిప్లింగ్" అను నతఁడు 'వా+నర' యని విభజించి హెచ్చుగా నర సాదృశ్యమున్న వానరజాతి, కపి జాతికన్న విభిన్నమైనదని వచించినాఁడు

ఋగ్వేదోక్తములును క్షుద్రములునగు గ్రామ్య మృగములలో మేఁక, గొఱ్ఱె, గాడిద కుక్క చేరియున్నవి. అందుఁ గుక్కలు వేఁటకు మార్గరక్షణకు గృహరక్షణకు గవాన్వేషణమునకు నుపయోగింపఁబడుచుండెనని తెలియుచున్నది. కాని గోవులే యాకాలమున నత్యుత్కృష్టముగా గణింపఁబడిన పశుగణము. అవియే వైదికభారతీయులకు ముఖ్యధనము. యజ్ఞములలోఁగూడ నవియే దక్షిణాద్రవ్యము లైనవి.

వస్తుస్థితినిజూడ నీదక్షిణాశబ్దము విశేషణ మగుటవలన 'సరలా, మహాగ్రా' మున్నగురీతినున్న గోవిశేషణార్థములను జెప్పుచున్నదై విశేష్యమగు గోపదము లేకయే ప్రయోగింపఁబడుచున్నది. మఱియు సాయంకాలమందంతటను దిఱిగి తిఱిగి, యిలుచేరిన గోవులు బిడ్డలను నాకుచుండుట సహజము. ఈదృశ్యముకన్న నానాఁటి వైదిక భారతీయుల కానంద సంధాయకమగునది మఱొండు లేదు. సర్వవిధములగు గీతరాగములకన్న పాడియావుల హంభారవములే వారికి శ్రవణానందమైనవి. కావున "కొట్టములందలిగోవులు బిడ్డలకై యఱచినట్లు మేమీ సూక్తములచే నింద్రునుపాసింతుము" "అదుగ్ధములగు గోవుల వలె వ్యర్థమైతిమి. ఓవీరుఁడా! నీకై గర్జింపుము!" అని యీ తీరున వచించు ఋషిపుంగవుల వాక్యములం దొకింతయు

నపార్థశంక కవకాశములేదు. సాయంకాలమునఁ దిరిగివచ్చిన గోవులను ప్రేమతో కొట్టములందుంచి మఱునాఁడుదయము ననే మేఁతకై విడుచు నాచారమప్పటికినిగలదు. శుక్లయజుర్వేదమున గోహంతకునకు వధవిధించియున్నను ఋగ్వేదమున మాత్రమెచ్చటను బ్రత్యక్షగ గోహననము నిషేధింపఁబడ లేదు. పైఁగా నాకాలమున నతిథ్యాదులం దీగోవులు హెచ్చుగాఁ జంపఁబడుచుండునని వివాహసూక్తమువలన విశదమగుచున్నది. వృషభములుకూడ విశేషముగా యాగములలో నింద్రార్పితములగుట వినుచున్నాము. ఆవులనువలె నెద్దులను గోశాలను స్వేచ్ఛగా మేయుటకై విడుచువారు కాదు. కాని పొలము దున్నుటకు రథములాగుటకును దప్పక నుపయోగించెడివారు.

ఆవుల తరువాత నశ్వములే ప్రధానములు. గోధనము రీతి నశ్వధనము గూడ హెచ్చుగా ఋషులు ప్రార్థించుచుండిరి. రథవహనమం దశ్వములనే యోధులు ప్రధానముగ నుపయోగించుచుండిరి. అట్లానాఁడే యావి వైదిక భారతీయులచే రథసంచారమం దెక్కువగ నాదరింపఁబడుట కలదు. కాని యాకాలమున గుఱ్ఱపుస్వారి యున్నట్లులేదు. అశ్వమేధ యాగము యాగాంతరములకన్న మహత్తరఫలప్రదాయినిగ నంగీకరింపఁబడినది.

ఋగ్వేదోక్తములగు పక్షులలో సాహిత్య చారిత్రిక విశేషములు కల వానిని గూర్చియే విచారింతము. అందు సంస్కృతకవులలో సుప్రసిద్ధమైన హంసము ఋగ్వేదమున

హెచ్చుసార్లు నిర్దేశింపఁబడినది. ఇయ్యది నీటియం దీదుటయు నాకసమున బారులుగాఁ బోవుటయుఁ బ్రసిద్ధము. లౌకిక సంస్కృతగ్రంథములలో నీరక్షీరముల నేర్పఱచుటయం దుక్తమైన దీని శక్తి శుక్లయజుర్వేదమున, నీరసోమముల విభాగ విషయమై యున్నట్టులు తెలియుచున్నది. ఋగ్వేదమం దానీర క్షీరముల నేర్పఱచు శక్తి క్రౌంచములకున్నట్టులు వర్ణింపఁ బడినది.

ఏపక్షులదాంపత్యమనారతము కవిపుంగవు లభినందించు చుండిరో యట్టి చక్రవాకము లొక్కసారియే ఋగ్వేదమం దుపవర్ణితములైనవి. అందును బ్రాహ్మణసమయమునఁ జక్రవాక దంపతులవోలె నశ్వి దేవతలావిర్భవించుచుండురని మాత్రమే యున్నది. అథర్వవేద మీ చక్రవాకములను స్త్రీపుంసాను రాగమున కుదాహరణముగా నిచ్చుచున్నది. ఋగ్వేదమున మయూరములు విషాపహరణనైపుణ్య మందియుండుట, శుక ములు హారిద్రవర్ణమును బొందియుండుట స్తుతింపఁబడుచున్నది. యజుర్వేదకాలమున శుకములకుఁ బంజరస్థితి యేర్పడినటులు తెలియుచున్నది. చిలుక మనుష్యునివలె పల్కునని యావేద మునఁ జెప్పబడినది.

గనులందు దొఱకు వస్తువులలోఁ బ్రజల కత్యంతావశ్య కమైన లవణము పేరైన ఋగ్వేదమునఁ గనుబడదు. కారణ మేమో! ఒకవేళ నిర్దేశాభావముచేఁ దదభావమునే యూహింతమన్న నది తగదు. ఉత్తరపంజాబ్ దేశమున హెచ్చుగా లవణము దొఱకును. అదిగాక, వితస్తాసింధువుల మధ్యదేశము,

లవణోదయమున కాటపట్టనియు, భారతవర్షమంతను భరించు లవణ మహోత్పటనే దొఱకుననియు, నలకానంద్రానుచరులగు గ్రీకు లనిరని 'స్ట్రాబో' చెప్పినాఁడు. ఋగ్వేదకాలమున కచ్చట లవణము లేదని యెట్లు చెప్పఁగలము. కావున దానిని బేర్కొనకపోవుటకుఁ గారణము మృగ్యము.

లోహములలో హెచ్చుగ ఋగ్వేదమునఁ జెప్పఁబడి నది బంగారము. అయ్యది పశ్చిమోత్తర భాగములందున్న నదులలో దొఱకియుండవచ్చును. ఆనదు లిప్పటికిని మహార్ఘ ములగు లోహముల కాటపట్టుగఁ గన్పడుచున్నవి. కావుననే సింధువు 'హిరణ్మయీ' హిరణ్యపాత్ర, యని స్తుతింపఁబడు చున్నది. ఆకాలమున రాజులు కూడ మిక్కిలి బంగారము కలిగియుండిరని తెలియుచున్నది. ఋషి యొకఁడు కొన్ని కానుకలతోఁబాటు తనకుఁ బది సువర్ణ రాసుల నర్పించిన రాజు నొకని స్తుతించుట కలదు. కుండలములు కటకములు మున్నగు గొప్ప బంగారు నగలు కూడ హెచ్చుగ ఋగ్వేద మునఁ బేర్కొనఁబడినవి.

ఈవేదమం దధికముగ నిర్దేశింపఁబడిన లోహ మింకొ కటి యినుము. దీనినే లేటిన్ భాషలో, 'అఎస్' యందురు. అయః శబ్దముచే నిట అశ్మసారమను లోహము వివక్షితమా! లేక మఱొక లోహమా! యనునది తచ్చరిత్రార్థచర్చచే నిర్ణ యింపఁదగినది. ఋగ్వేదమునఁ బెక్కుమంత్రములలో లోహ సామాన్యముగా నయః శబ్ద ముపయుక్తమైనది. లోహవిశేష మున కభిధాయకముగాఁ బ్రయోగింపఁబడిన చోట్ల వివక్షిత

మైన లోహ మేదియో వ్యక్తమగుటలేదు. వర్ణవిశేషవిచారమున నా వస్తువున కీ ష్రదకత్వ మభివర్ణితమైనది. అదియును దాని పిత్తలత్వమందే సరిపడునుగాని యశ్మసారత్వమున సరిపోవదు. అథర్వవేదమున మాత్ర మెఱ్ఱని యయస్సుకంటె వేఱైన నల్లని యయస్సు వర్ణింపఁబడినది. దీని వలన, అశ్మసారమునకుఁ దామ్రపిత్తలములతోఁ గల భేదము తరువాతనే తెలిసికొనఁబడెనని చెప్పవచ్చును. మఱియు నాగరిక పరిష్కార ప్రవాహమం దశ్మసారపు విలువ తెలియుటకుఁ బూర్వ మిత్తడి నుపయోగింప సాగిరని చరిత్రకారుల దృఢనిశ్చయము. కాని వేదకాలారంభమున సర్వథాయశ్మసారము గుర్తింపఁబడలేదను మాయుక్తి యసత్యము కాఁగూడదు. ఆ కాలమం దార్యులకు రజతజ్ఞానము శూన్యమనుట మాత్ర మసంశయము. దానిపేరైనను ఋగ్వేదమునఁ జూపట్టదు. బహుశః, రజతాశ్మసారము లుదయించుచోట్ల వానితో ఖనిజములు నసంస్కృతములగు ద్రవ్యాంతరములు కలసియుండి యభిన్నమగుటచే రజతాశ్మసారముల స్వరూపభేద మానాఁటి కవగతము కాలేదని యూహింపవచ్చును. మఱియు, నీ రెండు లోహములు భారతవర్షమునఁ బశ్చిమోత్తరభాగమం దెచ్చటను దొఱకుటలేదు.

ఈవిధముగ, నొకచో స్థలవిశేష నిర్దేశముల చేతను, మఱియొకచో శీతోష్ణస్థితి వర్ణనల చేతను, నింకొకచో నా యాదేశములందున్న వృక్ష లతాదుల ప్రసంగము చేతను ఋగ్వేద ద్రష్టలగు ఋషీశ్వరులు కుభానదినుండి యమునా

నదివఱకున్న భారతవర్షపు పశ్చిమోత్తర భాగము నాక్రమించి యుండిరని తెలియుచున్నది. వారికచ్చటనే మొట్టమొదట, ఆదిమ నివాసులతోడి పోరాటమెదురైనది. జయలక్ష్మియు నార్యులనేయాశ్రయించినది. కావుననే, 'ఇంద్రుఁడు తనమిత్రులకై యమిత్రులను వేలమందినిబంధించెను. ముప్పదివేలమందిని మృత్యుముఖమున కంపించెన'ని తెలియుచున్నది. ఆర్యులటు తరువాతఁ గ్రొంగ్రొత్తలగు వాసభూముల నన్వేషించుచు బయల్వెడలినారని నదీపురోగతి ప్రతిబంధక వృత్తాంతమువలనఁ దెలియుచున్నది. ఇట్లార్యులనేక దేశము లాక్రమించి వివిధ వర్గములుగ విభిన్నులై యున్నను జాతిమతాచారములందందఱు నేకీభవించియే యుండిరి. సముదాయ సామాన్యవాచియగు నార్యశబ్దముచే నభిహితులై ప్రతిపక్షులగు నాదినివాసులను బ్రప్రథమమున 'దస్యుదాస' శబ్దములచేఁ బిలుచుచుఁ దరువాతఁ దమపేరునకు విరుద్ధమగు 'అనార్య'శబ్దముతో వ్యవహరింపసాగిరి. ఈ యిరుతెగలకును స్వాభావికమగు స్వరూపభేదము కేవలము వర్ణమునుబట్టియే గావింపఁబడినది. ఆదిమనివాసుల కృష్ణవర్ణత్వము, దాసుల యార్యవిలక్షణవర్ణత్వమును దెలియుచునేయున్నది. వర్ణభేదము నాధారపఱచికొనియే జాతిభేదమును సృష్టించిరని తోఁచుచున్నది. కావుననే జాతులకు 'వర్ణ' వ్యవహారము.

ఓడింపఁబడియుఁ బర్వతగుహాలకుఁ బరుగెత్తని కొందఱనార్యులను నార్యులు బధించి సేవకులుగా నొనర్చిరి. వారి నమ్ముటయుఁ గొనుటయుఁ గూడ సంభవించినది. దానినిబట్టియే,

ఋషియొకఁడు తన్నాశ్రయించి యుండిన రాజువలన గాడిదలను నూటిని మేఁకలను నూటిని దాసులనూర్గురను దక్షిణగాఁ గైకొనెనని వినుచున్నాము. లౌకికసంస్కృతకాలము నాఁటికీ దాసశబ్దము భృత్యపర్యాయముగా మాఱినది. ఇట్లే జర్మనీ భాషయందును బూర్వపుక్రీత దాసవిషయకశబ్దము (Captive Slave) ఇప్పటికిఁ గేవలము భృత్యరూపార్థమున వాడఁబడుచున్నది. సర్వథాపరతంత్రులైన భారతవర్షమందలి యాదినివాసులకుఁ గ్రమముగా దాసవ్యపదేశమంతరించినది. కాఁగా శూద్రసంజ్ఞచే నిర్దేశింపఁబడుచు వారే నాలవజాతి యయ్యెరి. అట్టి యాదస్యులు 'అయజ్ఞు' లని 'నాస్తికు' లని 'అధార్మికు' లని ఋగ్వేదమున వ్యవహరింపఁబడిరి. మఱియు వారు లింగపూజకులుగా నైరని మంత్రద్వయమువలనఁ దెలియుచున్నది. ఈలింగపూజావిధినే కాలక్రమమున నార్యులుకూడ నాదరించిరి. మహాభారత మీలింగమును శివస్వరూపముగా గొప్పగ్రంథముచే సమర్థించియున్నది. అట్టిలింగపూజ యిప్పటికి భారతావనియందంతటను బాదుకొనియున్నది. అందును దక్షిణాపథమున విశేషము. దస్యులప్పటికిఁ బ్రధానముగాఁ బశుపాలనావృత్తినే స్వీకరించియుండిరి. కావుననేవారు గోధనాఢ్యులుగా నున్నటులు తెలియుచున్నది. తరువాత నాగోవులే విజయవంతులగు నార్యులకు వశ్యమైనవి. పురములనఁబడు దుర్గములందే యవి నివసించుచుండెడివి. ఇంద్రుఁడా పురములనే వందలకొలఁదిఁ దనమిత్రులకై ధ్వంసము చేసినాఁడని తెలియుచున్నది.

ఇఁక నార్యుల వర్గభేదమునుగూర్చి విచారింతము. వారిలో ననేక వర్గములు ఋగ్వేదమునఁ జెప్పఁబడినవి. అందుఁ బశ్చిమోత్తర ప్రాంతము లందున్నది గాంధారి వర్గము. వారికి మేషపాలనమే వృత్తియని తెలియుచున్నది. తరువాత వారలు 'గంధారు' లని 'గాంధారు' లని పిలువఁ బడుచుండిరి. మఱియొకటి యథర్వవేదోక్తమైనది మూజవద్వర్గము. ఏతద్వర్గీయు లచ్చట గంధారులకుఁ జాల సన్నిహితులుగాఁ జెప్పఁబడిరి. మూజవత్తునకు సమీప మందుండుటచే వారి కట్టిపేరు కలిగి యుండవచ్చును. ఈరెండే యార్య నివాసమునకుఁ బశ్చిమోత్తర భాగమందున్నట్టి జాతులు.

ఒకవేళ నందఱు గాకపోయినను భారత వర్షీయులలోఁ ప్రధానులగు హెచ్చుమంది ఋగ్వేద మందధికముగా నుచ్చరింపఁబడినఁ 'పంచజనాః' అను శబ్దముచే వివక్షితులై యుండిరి. నిస్సంశయముగా నీశబ్దముచే నైదు వర్గములే చెప్పఁబడి యుండును. ఆయైదు వర్గములును మంత్రద్వయమున "పూరవులని, తుర్వశులని, యదవులని, అనువులని, ద్రుహ్యువులని" పేర్కొనఁ బడియే యున్నవి. వారెల్లపుడు పరస్పరము కలహాన్వితులై యుండెడివారు. అందు నాలుగు వర్గములవారు వర్గాంతరములు కొన్నిటితోఁగలసి పదిమంది రాజులయాజ్ఞయందున్నవారై తృత్సువుల కధిపతియగు సుదాసునితోడి పోరాటమున నుద్యుక్తులైరని చెప్పఁబడియున్నది. దాని వివరమిది. "ఒకనాఁడు పదిమంది రాజులు తృత్సువులతోడి యుద్ధమునకు సన్నద్ధులైరి. ప్రత్యర్థి భటులు పరుష్ణీ

తీర మందెదుర్కొనిరి. అట నారాజులకు దారుణమగు సంగ్రామము సంభవించినది. కాని వీరచ్చట మొట్ట మొదటనే నదిని దాటుటయందుఁ బ్రవాహ మడ్డు పెట్టుట యందును క్షీణసత్త్వులై తృత్సువులచే నతి సులభముగ నోడింపఁ బడిరి.

పూరువులు సరస్వతీ తీరముల నధిష్ఠించి యున్నటులు తెలియుచున్నది. కాని తద్వర్గీయులు కొందఱంత కన్నను బశ్చిమముగా నున్నటులు పరుష్ణీ తీరమంద లక్కాంగ్రదాను చరులు చూచినారు. వారి రాజును పురుకుత్స పుత్రుఁడు నగు "త్రసదస్యువు"ను దద్వంశీయుఁడు రాజ కుమారుఁడు నగు 'తృక్షి' యను శూరుఁగును హెచ్చుచోట్ల ఋగ్వేదమున స్తుతింపఁబడినారు. వర్గాంతరుల కన్న మిన్నగా స్తుతింపఁ బడిన వారు తుర్వశులు. సామాన్యముగా వీరికి యాదవులు మిత్రులుగా వర్ణింపఁబడిరి. యాదవులకుఁ గణ్వగోత్రీయులు పురోహితులు. అనువులన వారికిఁ బరుష్ణీతీరమే నివాసము. వారికిఁ బురోహితులు భృంగువంశీయులు. అనువులును ద్రుహ్యువులు నైక్యభావముతో నుండిరని తెలియుచున్నది. ఋగ్వేదమందుఁ గేవల మొక మంత్రమున నిర్దేశింపఁబడిన మత్స్యులు తృత్సువులకు శత్రువులైరి. మత్స్యులు యమునా నదికిఁ దూర్పునొడ్డున వసించిరని మహాభారతము వలన దెలియుచున్నది.

సుదాసునకున్న శత్రువులలో భరతులు ప్రధానతములు. వారలు ఋగ్వేదసూక్త మొకదానియందు (౭-౩౩) విపాట్

శుతుద్రిల సంగమమునకు వచ్చుచున్న విశ్వామిత్రు ననుసరించినట్లు స్తుతింపఁబడిరి. మఱియొక సూక్తమందు (3-53) విశ్వామిత్రుఁడు సుదాసునకుఁ బురోహితుఁడై భరతులకై నదులను స్తుతించుచు గాథ లొనర్చినాఁడని తెలియుచున్నది. బహుశః, ఏతన్నదీగాఢీకరణమును, సప్తమమండల మందలి ముప్పదిమూఁడవ సూక్తియొక్క యుక్తి ననుసరించి విశ్వామిత్రుని ప్రతిస్పర్ధి యగు వసిష్ఠుని స్తుతివాక్యములచే బహుమానితులై సుదాసాశ్రితులగు తృత్సువులు భరతులను బరాభవించిననాఁడు భరతానుగ్రహమునకై వసిష్ఠద్వేషియగు విశ్వామిత్రుఁడు చేసియుండవచ్చును. భరతులకు యజ్ఞక్రియలయందుఁ బ్రాధాన్యముండెనని తోఁచుచున్నది. కావుననే యగ్ని 'భారతః' యనియు, యజ్ఞదేవత 'భారతీ' యనియుఁ జెప్పఁబడుచున్నది. అందు భారతి పెక్కుచోట్ల సరస్వతితోఁ గూడి స్తుతింపఁబడుచున్నది. అగ్ని స్తుతిపరమగు సూక్తమొక దానియందు (3-23) భారతద్వయము స్తుతింపఁబడినది. అందొకటి దేవశ్రవస్సును, మఱొకటి దేవరాతునిగూర్చియున్నది. వారిద్దఱు దృషద్వతీనదియందు సరస్వతియందును యాగీయాగ్నిని వృద్ధిపఱచిరని తెలియుచున్నది. ఆదేశమే తరువాతి కాలమున బ్రహ్మావర్తమనియుఁ గురుక్షేత్రమనియుఁ బేర్వడసినది.

తృత్సువులు పరుష్ణికి నాతిదూరమునఁ బూర్వభాగమందధివసించిరని తోఁచుచున్నది. తన్నదీపూర్వతీరమందే, పశ్చిమముగా నానదిని దాటినసుదుఁడు పదిమంది రాజులతోఁ

బోరుటకై తన సేనను విడిచియుంచెనని చెప్పవచ్చును. పంచజను లనంతరకాలిక గ్రంథములం దప్రసిద్ధనామకులై సుదున కతి ఘోరసంగ్రామమం దత్యంత సహాయులుగ వర్ణింపఁబడిరి. సృంజయులును తృత్సువులతోడి మైత్రినందియుండిరని యూహింపవచ్చును. తృత్సువులవలె సృంజయులును తుర్వశులకు నిత్యశత్రువులై నటులు వర్ణింపఁబడుటయే దానికిఁ గారణము.

మఱికొన్ని వర్గముల వారి పేరులు మాత్రము ఋగ్వేద మందు కన్పట్టెనవి. వారినిగూర్చి విశేషము లేవియుఁ బ్రస్తావింపఁ బడలేదు. కాని వారర్వాచీన గ్రంథములలో సవిశేషముగ వర్ణింపఁబడి యుండిరి. ఆవిషయమె చూతము. ఋగ్వేదమున సకృత్తుగ వర్ణింపఁ బడిన 'ఉశీనరులు' ఐతరేయ బ్రాహ్మణోదయ కాలమునకు నుత్తర భారత వర్ష మధ్యభాగ మందుండిరి. ఆతీరునఁ బేర్కొనఁ బడిన 'చేదులును' పురాణ కాలమునకు మగధ దేశము నధివసించిరి. వీరు గాక 'క్రివు' లను మఱికొందఱు సింధ్వసిక్నీ నదుల సంబంధ మున్నటులు వర్ణితులై పశ్చిమోత్తర దిశ నాశ్రయించి యుండిరని తెలియుచున్నది. 'క్రివులను' నది పంచాలుర ప్రాచీన నామమని శతపథ బ్రాహ్మణమునఁ జెప్పఁబడియున్నది. ఆ పంచాలురు హాస్తినాపురమున కుత్తరముగా నుండిరి.

అథర్వవేదమొక్క గంధారులను మూజవతులనే గాక మగధులను, అంగులనుగూడఁ బ్రాచీన వర్గమునఁ బరిగణించు

చున్నది. దీని వలన నథర్వ వేదోత్పత్తికిఁ బూర్వమే యార్యులు గంగాతీరమున కరుదెంచిరనియుఁ దదుత్పత్తి కాలమున కచ్చటఁ జక్కఁగా నెలకొని యుండిరనియుఁ దెలియుచున్నది.

పంచాలురే వేదము నందును నిర్దేశింపఁ బడియుండలేదు. కురువులును యథా సంభవముగా తద్ధితాంత శబ్దము లన్నింటి చేతను బరంపరగా రెండు మూఁడు మంత్రములలో నిర్దేశింపఁ బడి నటులు తెలియుచున్నది. శుక్ల యజుర్వేదమందు మాత్రము సాక్షాత్తుగ నిర్దేశింపఁబడిరి. బ్రాహ్మణ కాలమునకు రెండువర్గములే ప్రాధాన్యమంది యుండెను. పైఁగా ఋగ్వేదమున హెచ్చుగా నిర్దేశింపఁ బడిన, పూరు-తుర్వశ-యదు-తృత్సు ప్రభృతుల పేరైనను బ్రాహ్మణ గ్రంథములందుఁ గాన్పింపదు. భరతులు కూడ బ్రాహ్మణ గ్రంథములందుఁ బ్రాధాన్యమంది స్తుతింపఁ బడినవారై సదాచారుల కాదర్శభూతులుగ వర్ణింపఁబడిరి. అప్పటి యన్య వర్గముల వారివలె వారచ్చటను బృథక్సంఘముగ నుండినట్లు ప్రస్తావింపఁ బడలేదు. వారి పేరు కూడ బ్రాహ్మణ గ్రంథములయు మనుస్మృతియు వంశావలి పట్టిక యందెచ్చటను గన్పింపదు. బౌద్ధ గ్రంథములలోఁ గూడ దాని వార్తయైన వినము.

ఈదృశమగు స్థితిచే, వేదమందలి యాయా పెక్కు వర్గములవారు క్రమక్రమముగఁ గ్రొంగ్రొత్తలగు వాస దేశముల కరుగుచుఁ దత్తద్దేశస్థితి కనురూపములగు జీవికా వ్యాపారములలోఁ గలసి మెలసి నామాంతరములచే వ్యవహరింపఁ బడు

చున్నట్లూహింప వచ్చును. అట్లే వేదోక్తులగు భరతులు తరువాతఁ గురువంశ మందంతర్గతులైరి. కావుననే భరతుఁడు కురువంశీయులకు మూలపురుషుఁడుగా మహా భారతమున వర్ణితమైనది

కురురాజుల రణగాథలనుగూర్చి విరచితమైన యితిహాసముకూడ భరతుని సంబంధముండుటచే మహా భారతమైనది. ఇందలి వంశావళియందుఁ బూరువులు కురురాజుల కత్యంత సన్నిహితులుగాఁ జెప్పఁబడియున్నది. కావునఁ బూరువులు కూడఁ గ్రమముగ వీరియందే యంతర్గతులైరని యూనవచ్చును. ఋగ్వేదమునకుఁ దరువాతి గ్రంథములలో నగృహీత నామకులగు త్రిత్సువులుకూడఁ గురువంశమందే యంతర్భూతులైరని భావింపఁ బడుచున్నారు.

పంచాలురు ప్రాచీనులగు క్రివులేయని పూర్వమే ప్రస్తావించితిమి. ఇట నింకొకటి గమనింపఁదగియున్నది. అల్పాల్పులగు నేదువర్గముల వారే కలిసి మెలసి పంచాలురైరి. కావుననే యిటఁ బంచశబ్దమభిహితమైనది. తుర్వశులు పంచాలురలోఁ జేరినవారేయని బ్రాహ్మణగ్రంథముల వలన వినుచున్నాము. అట్లు ఋగ్వేదమునఁ దుర్వశుల కత్యంత మిత్రులుగా వర్ణింపఁ బడిన యాదవులుకూడఁ బంచాలురలో నంతర్గతులుగా భావింపఁ బడుచున్నారు. పురాణములందు మాత్ర మాజాతివారు గోత్ర ప్రత్యయాంతమగు యాదవశబ్దముచే వ్యవహరింపఁబడుచుఁ బృథగ్వర్గముగానే యుండిరి. తద్వంశమందే శ్రీకృష్ణభగవాను లవతరించెనని వర్ణింపఁబడియున్నది.

ఇది యొకటి యెంతయు విస్మయకరముగ నున్నది. ఋగ్వేదమున విత్తార్థ్యను ప్రతాపశాలియునగు 'ఇక్ష్వాకు' వను రాజకుమారుఁ డొకఁడు సామాన్యముగ నిర్దేశింపఁబడి యున్నాఁడు. అతఁడే సవిశేషముగఁ సూర్యవంశీయులకు మూలపురుషుఁడనియు నయోధ్యకు నధిపతియనియు రామాయణాదులం దభివర్ణితుఁ డయ్యెను.

ఇంతవఱకు జరిగిన గ్రంథముచే నీ విషయ మొకటి వ్యక్తమగుచున్నది. వైదికులగు నార్యులు విభిన్నవర్గములుగా మాఱిపోయి భాషాజాతిమతాచారములం దభిన్నులైనను రాజకార్యములం దన్యోన్యమగ ననిష్టమును జూపుకొనుచుండిరి. సంధికూడఁ జేసికొనెడివారుకాదు. పరస్పరము కలహములను బెట్టుకొనుచునే యుండిరి. వస్తుస్థితిని విచారింప, వారికున్న యీవర్గవిభాగమే రాజ్యకార్యములం దనిష్టములకు మూలము. ఇట్టి యవస్థయే గదా! యాధునాతనులగు ఆఫ్గన్ దేశీయులందుఁ గన్పడుచున్నది. పూర్వము "టాసిటస్" కాలమందు జర్మన్ దేశీయులలోఁ గూడఁ గాన్పించినది. అటులు నానావర్గములుగా నున్న యార్యులు 'విశ్' శబ్దవాచ్యములగు పెక్కు నివేశములను సంపాదించి వానిని గ్రామములుగా విభజించిరి. ఈ వర్గములకున్న పరస్పరవిరోధములు కలహములును ప్రధానముగ గ్రామవిభాగమును బట్టి జరిగినవి. ప్రతి గ్రామమందును దారువులతో గృహములను గట్టిరి. గ్రీక్ దేశీయుఁడగు 'మెగస్తనీస్' వచ్చిన రోజులలో భారతావనియం దంతటను నట్టి గృహములేయుండెడివని వాని వాక్య

ములవలనఁ దెలియుచున్నది. ప్రతి గృహమందును గృహ్యాగ్ని రక్షింపఁబడుచుండెడిది. శత్రువులవలనను నీటివలనను గలుగు నుపద్రవములలో నాత్మరక్షకై వా రున్నతభూములందు దుర్గముల నేర్పఱచుకొనిరి. వానినే వారు పురశబ్దముచే నిర్దేశించుచుండిరి. నగరములు మాత్ర మవి కావు. నగరములను నిర్మించి ప్రజలందుండుట మాత్రము పూర్వము లేదనుటకుఁ గొంత యాధారమున్నది.

వేదకాలమందు ప్రజలు నైసర్గికముగఁ బిత్రాది గురుజనులకుఁ బరాధీనులగుటచే నప్పటి యాయా వర్గముల వారిని భరించు భారమంతయు రాజాయత్తమై యుండెడిది. రాజులును సామాన్యముగాఁ గులక్రమాగతులే యాయి యుండిరి. కావుననే త్రుత్సు వంశీయులలోను పురు వంశీయులలోను క్రమముగా వచ్చిన రాజులపేరులు పరిగణింపఁ బడుచున్నటులు దెలియుచున్నది. అట్లయ్యును గొందఱు రాజులాయా జన సంఘములచే స్వేచ్ఛగా నెన్నుకొనఁ బడిన వారుకూడఁ గలరు. వారేదైన రాజ వంశము నుండియే యెన్నుకొనఁబడిరో! లేక యే మఱియొక మహా వంశము నుండియైన గ్రహింపఁబడిరో యందుమాత్ర మాధార మేమియు లేదు. రణరంగ ప్రసక్తిలేని కాలమున రాజులకుఁ బ్రజల ధర్మమును బరిపాలించుటయే కృత్యముగా నుండెను. ప్రజలును పాలకుల చెప్పుచేతలలో మెలఁగుచు వారి జీవికకై తమకుఁ దోఁచినట్టు బలిని గైకొనివచ్చి దోసిలొగ్గి వినయ విధేయతలతో నర్పించుచుండెడి వారు. రాజులకు సర్వథా

స్వతంత్రవృత్తి లేదు. సామాన్యముగా రాజ్యకార్యములన్నియుఁ ప్రజాసంఘమందే నిర్ణయింపఁబడును. దాని ననుసరించియే రాజులు రాజ్యమును జేసిరి. తత్ప్రజాసంఘస్వరూపమును అందలి నిగూఢములైన కార్యములు మున్నగు వాని స్థితిగతులును ప్రకృతమాధారమేమియు లేకుండుటచే వ్యక్తములు కావుటలేదు. రణరంగమున రాజేయగ్రేసరుఁడై యుండును. యుద్ధప్రస్థానాది సమయమునఁ దన పక్షమువారి క్షేమమునకై స్వయముగానో యాచార్యుని ముఖముననో యజ్ఞాదుల ననుష్ఠించుట రాజునకే విహితకృత్యమైయుండెను.

ఆ కాలమందలి యొక్కొక్క యార్యవర్గమునకు వేఱు వేఱుగ నొక్కొక్క కులపురోహితుఁ డుండును. యజ్ఞాది ధర్మక్రియల ననుష్ఠించుటకై రాజు ముందిడుకొను నాచార్యులే పురోహితులు. వీరలాయా రాజుల చరిత్రలను వర్ణించుచు, యజ్ఞములందు దేవతల నుద్దేశించి యావశ్యకములగు సూక్తలను రచించుచు రేయుంబవళ్లు రాజభవనములనే గనిపెట్టుకొని యుందురు. వీరి వృత్తులన్నియు రాజాయత్తములు. కావుననే వీరు తాము కనుగొన్న సూక్తముల ప్రభావమును బురోహితదక్షిణా దానఫలమును బ్రశంసించుచుండిరి. మహర్షియగు వసిష్ఠుఁడు సుదునకుఁ బురోహితుఁడయ్యెను. అతఁడొక చోటఁ (౭-౩౩) దన మంత్రప్రభావమువలననే తృత్సులు విజయమందిరని పల్కినాఁడు. హెచ్చుగానిచ్చు పాలకుల నుద్దేశించి కావింపఁబడిన స్తుతు లితర రాజకుమారులకుఁ గూడ బోధించుటకై యతిశయోక్తి రూపముగానున్నవి. కాని

యత్యంతాతిశయోక్తులు మాత్రము కావు. రాజులు కూడ నాకాలమందు యుద్ధాదులందలి విజయముచే నానందపరవశులై తత్క్షణమే గోహిరణ్యాశ్వరథవసనాది రూపములగు సమితద్రవ్యములను బ్రధానపురోహితుల చేతులలోఁ గుమ్మరించుచుండిరి. బ్రాహ్మణకాలమునఁ బురోహితులదే సర్వోత్కృష్టమగు నధికారము. ఇంతయేల! వారు రాజులనుగూడఁ దలదన్నియుండిరి. కావుననే బ్రాహ్మణగ్రంథములలో బ్రాహ్మణులను నుద్దేశించి గావింపఁబడిన త్యాగము ధర్మాంగముగా విహితమైనది. తత్తద్యజ్ఞకర్మముల కనురూపమగు దక్షిణాద్రవ్యముల పరిమాణముకూడ నిర్ణయింపఁబడినది.

యజ్ఞానుష్ఠానమునకై రాజ ప్రతినిధులనుగాఁ బురోహితులను నియోగించుటయే భారతవర్షమందలి పౌరోహిత్యవ్యక్తికిట్టి దశ యారంభమగుటకుఁ గారణము. అదియే, కాలక్రమమునఁ బ్రసిద్ధమైన పురోహితోత్కర్షకుఁ గారణమైనది. పురోహితులు పృథగ్జాతిగా నేర్పడి లోకోత్తరపదవి నాక్రమించిరి. రాజులుకూడఁ బురోహిత వచనానుసారులై మెలఁగిరి. పాశ్చాత్య దేశమందుఁ గూడ నిట్టిస్థితి మధ్యకాలమునఁ గ్రీస్తుమతానుయాయులలోఁ గన్పట్టినది. కాని యింతటి గాఢ పరిణామము యూరోప ఖండములోఁ గాన్పింపదు. ఈతీరున నేనాఁడు పురోహితులలోఁ గులక్రమాగతత్వనియమము పాటింపఁబడినదో యప్పుడే భారత వర్షమునకు మాత్రము సులభమైన జాతిభేదమావిర్భవించినది. పూర్వము సుదునియు వసిష్ఠునియుఁ గాలములో నుద్భవించిన ప్రాచీన

సూత్రములలోఁ బురోహితుల కులక్రమాగతత్వనియమము పాటింపఁ బడలేదు. మొట్ట మొదట 'పంజాబ్' దేశమునఁ బురోహితులును రాజులును విభిన్న జాతులుకూడఁ గాలేదు. కావుననే పురాణములలో మధ్యదేశము బ్రాహ్మణాభ్యుదయమునకాటపట్టుగానఁ బుణ్యక్షేత్ర మనియుఁ, బశ్చిమోత్తర దేశము దుష్టాచారులకును పాషండులకును నాశ్రయము కానఁ పాపక్షేత్రమనియు ఘోషింపఁ బడుచున్నది.

వేదకాలమున భారతవర్షమందీ జాతి భేదమునకుఁ బూర్వము కర్మ విభాగ మనునదిలేదు. అర్వాచీనులగు 'ఆఫ్ఘనుల' వలె నానాఁటి ప్రజలెల్లరు స్వైర విహారమున యోధులో కర్మాంతర ప్రవృత్తులో యగుచుండిరి. క్రమక్రమముగ వారలు పూర్వదిశ నాక్రమించిన కొలఁది జాతి భేద నియమముకూడఁ బ్రబలమైనది. తరువాత నానా దిగ్దేశముల నధివసించిన యార్యులకు మాటిమాటికి హఠాత్తుగ నెదుర్కొనుచున్న శత్రువులను బరిమార్చుటకును, ఆదిమ నివాసులను దఱుముటకును, బోరాటమం దసామాన్యమైన సేనావర్గమొకటి యావశ్యకమైనది. అందుఁ దక్కువవారు సైనికులుగా నియోగింపఁబడి యొకానొక సేనానాయకుని యదుపు నాజ్ఞలలో మెలఁగుచుఁ బృథగ్ జాతులుగా మాఱి పోయిరి. ఇట్లు కృషీవలులు వ్యవసాయ శీలురునగు ప్రజలు తమతమ కర్మములం దవధాన ముంచుచుఁ గ్రమముగఁ బృథగ్జాతులుగఁ బరిగణింపఁ బడిరి. ఇంతవఱకు యజ్ఞక్రియలు కూడ నంతటి యభ్యుదయ మందినవై యెల్లపుడును ననుష్ఠిత

ములుగా నున్నవి. అందుఁ బ్రాచీనసూక్తములను రక్షించుట యావశ్య కృత్యమైనది. ఆ పనియందుఁ బురోహితులు జొరఁ బడిరి. వారి జీవితమంతయు యజన యాజనములందును సూక్త సంరక్షణమునను దత్ప్రవచనమందును వ్యయ పఱుపఁ బడినది. వారును గ్రమముగ వేఱు జాతులుగ మాఱి పోయిరి.

ఈతీరున వర్ణత్రయ మాన్వహమునన్యోన్యబుద్ధి నభివృద్ధి నొందినది. కాని, యిచ్చిపుచ్చుకొనుటయందుఁ బంక్తిభోజనాదులందును వారిలోఁ బరస్పర నిషేధ ముద్భవించుటకుఁ గారణ మేమైయుండునో! బహుశః, ఆజ్ఞాపింపఁబడి యొకచోటఁ గంపఁబడు ఆదినివాసుల విషయమైయున్న యట్టి దారపరిగ్రహాది నిషేధములు తరువాతఁ గ్రమముగా నార్యులలోనే స్థిరమై యుండవచ్చును. ఈనాఁటి యమెరికాలోని సంఘీభూత జనస్థానమందలి తెల్ల జాతులలోను నిగ్రోలనఁబడు నల్ల జాతులలోను నెట్టి యంతరములున్నవో యట్టివే పూర్వ మార్యులయు నాదినివాసులయు మధ్యనున్నటులు తోఁచుచున్నది. అమెరికాలో నిప్పటి నీగ్రోజాతులను 'వర్ణము' లని వాడుదురు. అట్లే పూర్వము భారతవర్షమందుఁ గూడఁ బ్రయోగింపఁబడిన వర్ణశబ్దము తరువాత జాతివాచకముగ మాఱిపోయినది. కులక్రమాగతమగు పురోహితవర్గము సర్వోత్కృష్టము పవిత్రమునగు స్థానమందియున్నది. మిగిలిన వర్గములు రెండును దాసవర్ణులకన్నఁ గొంచె మౌత్కృష్ట్య మందినవి. ఇంతియగాక మహోన్నత పదవి నందియున్న పురోహితులు

జాతులలోఁ బరస్పర భేదమును నిష్కృష్టముగా నెలకొల్పిరి. ఆ మూఁడు వర్గములవారును నాలుగవదియగు శూద్ర వర్ణముతోఁ బాటు 'చాతుర్వర్ణ్య' మని వ్యవహరింపఁ బడిరి. చాతుర్వర్ణ్య వ్యవహారము యజుర్వేదమున హెచ్చుగాను నథర్వవేదమునఁ బ్రధానముగాను గలదు. ఋగ్వేదమున మాత్రము మొట్టమొదటి యష్టమ దశమ మండలములలోఁ జేరిన కొన్ని యర్వాచీన సూక్తములలోఁ జాతుర్వర్ణ్య నామ నిర్దేశమును, మఱియొక సూక్తమందు (౧౦-౯౦) దానిని సంబంధించిన సవిశేషమగు వ్యవహారమును గన్పట్టుచున్నవి. అట్లే, ముఖ్యవర్గమును జెప్పు బ్రాహ్మణశబ్దము ఋగ్వేదమున నెనిమిదిసారులును, ఋత్విగ్విశేషము నగ్గడించు బ్రహ్మశబ్దము నలువదియాఱు సారులును బ్రయోగింపఁబడినది.

ఇఁక వేదకాలమునాఁటి సాంఘికాచారములను సంగ్రహముగా నిరూపింతము. 'వాని వరుసలలోఁ గలసియున్న కుటుంబమే సంఘమునకు మూలము. అందుఁ బ్రత్యేకముగాఁ గులమందు గృహపతి కావుటంజేసి తండ్రియే యన్నిటికిని ముఖ్యుఁడు. కన్యార్థియగు జనము మిత్రముఖముగాఁ గన్యకై కన్యాజనకుని యాచించును. వైవాహికోత్సవము వధువునింట విశేషముగాను వరునింట విరళముగాను జరుగును. బంధుమిత్రాదులందఱు సంక్రమముగాఁ గలసికొందురు. అట్లరుదెంచిన వారందఱు వివాహోత్సవమునకై యుపయోగింపఁబడ్డ గోమాంసముచే సత్కరింపఁబడుదురు. వరుఁడు వివాహవేదికయందు వధూహస్తమును బట్టుకొని వైవాహి

కాగ్ని యంతటను దిరుగును. అథర్వ వేదమువలన మఱి యొకటి తెలియుచున్నది. ఒక జాయిని భూమియందుంచి తత్సంతతికొఱకై వరుడు వధువు నా జాయియందెక్కించునఁట. మైపూఁతఁ బూసికొని యలంకారముల నలంకరించికొని వధువు వివాహవిధి సమాప్తి కాఁగా వరునితోఁగూడ నెఱ్ఱని పువ్వులచే వికసిల్లుచు దెల్లని రెండెడ్లను గట్టిన రమణీయమగు రథము నధిష్ఠించి మాంగలికములగు వాద్య తూర్యములఁదోడ తన నూతన గృహమునకు బయల్వెడలును. ప్రధానముగా నీదృశములగు వైవాహికాచారములే భారతభూమి యందిప్పటికిని ప్రచారములోనున్నవి.

భర్త్రుచిత్త పరాధీనులగుటచే భార్యలు పిల్లలువోలె నస్వతంత్రులైనను బ్రాహ్మణ కాలమునకన్న ఋగ్వేద కాలము నాఁటి కుత్కృష్టతరమై మాననీయమైన పదవి యందున్నటులు తోఁచుచున్నది. పత్నియుఁ బతితోఁబాటు యజ్ఞక్రియలలో భాగమునుబంచికొనును. ఇంతియేగాదు. పతిగృహపతియైనట్లే పత్నికూడఁ సేవలను భృత్యులను దాసులనేగాక పెండ్లిండ్లు కాని మఱుదులను ఆఁడు బిడ్డలనుగూడ నాజ్ఞాపించుచు గృహపత్నియగునని తెలియుచున్నది. బిడ్డలకు వయః క్రమము ననుసరించియే వివాహముజరుగునని యజుర్వేద మనుచున్నది. ఋగ్వేదమున మాత్రము కన్యకలు వివాహితలుగాక జనకు నింటనే ముదుసలులైనట్లు హెచ్చుచోట్లఁ జెప్పఁబడుచున్నది. పురుష సంతతియే వంశాభ్యుదయమునకు హేతువుగాన గో భూ ధన ధాన్యాది సంపత్తుతోఁబాటుఁ బ్రార్థింపఁ

బడుచువచ్చినది. కన్యకా సంపత్తిని మాత్రమెవ్వరు వర్థింపరైరి. వివాహ మొనర్చికొనిన వరుఁడు తనభార్య వీరప్రసూతగావుతమని యాశంసించును. పుత్రశూన్యతకూడ దారిద్ర్యకష్టయందే పరిగణింపఁ బడినది. అపుత్రకులగు కొందఱిచే మనోవినోదమునకై దత్తిమపుత్రుఁడు స్వీకరింపఁ బడును. ఋగ్వేదమున నెచ్చటను స్త్రీసంతతి వర్థించుట గానము. మీఁదుమిక్కిలి యథర్వవేదమున వారిపుట్టుక ప్రార్థనా పూర్వకముగ నివారింపఁ బడినటులు తెలియుచున్నది. యజుర్వేదమందును, బుట్టిన కన్యకలు జన్మించిన తోడనే విడువఁ బడుదురని వినుచున్నారము. ఐతరేయ బ్రాహ్మణమందును గన్య యనఁగా గొప్ప చీఁకుగా భావించినటులు తెలియఁగలదు. బహుశః, ఋగ్వేద కాలమునాఁటి జనులు కూడ బ్రాహ్మణ కాలికాభిప్రాయమునే యాడు సంతతియన్న గర్హించుచుండవచ్చును. అట్టి యీసంస్కార విశేషమిప్పటికిని భారతభూమియందుఁ దగ్గియుండలేదు.

పరదారతోడనుఁ బరపురుషుని తోడనుగల సాంగత్యము మహాపాతకకోటియందుఁ బరిగణించుట వలనను, యథావిధికాని సంతతిని నిషేధించుటవలనను వైదిక భారతీయుల యాచారములు సాత్త్వికతరములే యని చెప్పవచ్చును.

పూర్వముఁ బామర సముదాయమునఁ బ్రసిద్ధమైన వృద్ధజన పరిత్యాగము ఋగ్వేదమునఁ గూడఁ బరచితమే.

దుష్కర్మములలోఁ బ్రధానమైనది చౌర్యము. అదిసామాన్యముగా గోవిషయకముగా రాత్రియందనుష్ఠింపఁ దగినదియై యుండెడిది. చోరుఁడు లుంఠాకుఁడును ఋగ్వేదమున హెచ్చుసార్లు నిర్దేశింపఁబడిరి. గృహమందును, విశేషముగను, యాత్రలలోను జోరులనుండి రక్షింపవలయునని ప్రార్థించెడి సూక్తములు ఋగ్వేదమునఁ బెక్కులుగలవు. చోరులు మున్నగు నపరాధజనము పట్టువడి బంధింపఁబడి లెస్సఁగ బాధింపఁబడుచుండెడిది. సామాన్యముగా ఋణము ద్యూతహేతుకముగ వర్ణింపఁబడియున్నది. ఆ ఋణమును గొలఁది గొలఁదిగఁ దీర్చుటయుఁ గలదు.

ఆర్యుల వస్త్రాభరణాది విషయములను బరిశీలించినచోఁ బరిధానములను ఉత్తరీయములను వారుపయోగించియున్నారని తెలియును. అవి సామాన్యముగా ఊర్ణాతంతునిర్మితములు. హెచ్చువస్త్రములందు బొమ్మలద్దుట కూడఁగలదు. కొన్ని 'జలతారు'చే నలంకరింపఁబడియుండును. ఈవిధముగ, మురుగులు చెవిపోగులు కంఠాభరణములు నూపురములు మున్నగు వివిధసువర్ణాభరణములును ఋగ్వేదమున నిర్దేశింపఁబడియున్నవి. కేశము లలంకరింపఁబడి సుగంధ ద్రవ్యములచేఁ బూయఁబడునట్లు తెలియుచున్నది అథర్వవేదమున 'శతదతి' కంకతిక, కేశవర్ధనౌషధమును బ్రస్తావింపఁబడినవి. కేశముల నలంకరించుకొని స్త్రీలు జడవైచికొనెదరు. వానినే పురుషులు ముడివైచికొందురు. రుద్రుఁడు పూషయు నీవిధముగనేఁ గేశములను బంధించుకొనినటులు స్తుతింపఁబడియున్నది.

వసిష్ఠ గోత్రీయులు తలమీఁదఁ గుడిప్రక్కగా ముడి వైతురు. ఉత్సవములందు రసికులెల్లరు మాల్యములను ధరింతురు. ఆనాఁటి వైదిక భారతీయులు నియమముగా మీసములను బెంచెడివారు. అచ్చటచ్చట విరళముగాఁ గొందఱు గొఱి కించుటకూడఁ గలదు. అథర్వవేదమున—రాజగు సోముని కేశముండోత్సవ సమయమున, వాయువు వేఁడి నీరు గైకొని వచ్చినాఁడనియు, సవిత నిపుణముగా క్షురకర్మ మాచరించి నాఁడనియుఁ జెప్పఁబడియున్నది.

వారికి క్షీరము ప్రధానమగు భోజనము. అవి పిండిన వెంటనే గోర్వెచ్చనివి యుపయోగింపఁబడుటగాని, ధాన్యా దులను గలిపి బక్ష్యమొనర్చుట గాని జరుగుచుండెడిది. ఒక్కొకచో, సోమముతోఁబాటుఁ గలిపి త్రాగుటయుఁగలదు. ఇంతకన్నను బ్రధానతరమైన యాహారము నేయి. ఇయ్యది మనుష్యుల కత్యంతాభిరుచికరమగుటచే దేవతలకుఁగూడ నాహుతి యొనర్పఁబడినది. దంపిన ధాన్యమును దిరుగలిచే విసరి యాపిండిచే నపూపములను గావించి పాలతోడనో నేతి తోడనో యథేచ్ఛముగాఁ బక్ష్యమొనర్చి భక్షింతురు. వివిధ ములగు సస్యములును ఫలములును వారికి ముఖ్యములగు నాహారద్రవ్యములు. మాంసభోజనము గూడ విశేషముగఁ బశుయజ్ఞములం దాచరింపఁబడుచుండెడిది. వృషభములు ప్రధానయజ్ఞద్రవ్యములని యుండుటచే నానాఁటి భారతీయులు మాంసమును గూడ భక్షించిరని తోఁచుచున్నది. అశ్వ మాంసమును మాత్రము విరళముగా నుపయోగించెడివారు.

అశ్వమేధయాగము యాగాంతరములకన్న విరళముగా నాచరింపఁబడుటయే దానికిఁ గారణము. మాంసము పాత్రలతోఁ దయారుచేసికొనుటయుఁ గలదు. అందుఁ బాత్రలు లోహమయములుగానో మృణ్మయములుగానో యుండెడివి. త్రావుటకు మాత్రము దారుమయపాత్రములనే వాడుచుండిరి.

వైదికభారతీయులకు ద్వివిధమగు మద్యము తెలిసియున్నది. అందుఁ బ్రధానమైనది సోమము. యజ్ఞోత్సవాది ధర్మక్రియలయందు మాత్రమే యది యుపయోగింపఁబడును. క్రమముగఁ బర్వతప్రాంతములనుండి బయల్వెడలిన భారతీయులకా సోమలత దుర్లభమైనది. 'సుర' యనునది మఱియొక మద్యము. ఇయ్యది తప్పక వారికిఁ బరిచితమయి యుండును. సోమము 'హవోమ' రూపముగానున్నటులు సురాశబ్దము 'హురా' యని యవస్తాగ్రంథమందుండుటయే తత్పరిచయమునకు సూచకము. ఈనాఁటి భారతీయులచే 'సుర' తండులములనుండి సంపాదింపఁబడిన వ్రీహ్యాది ధాన్యములనుండి యేర్పఱుపఁబడెడివి. ప్రజలకు సురయందలి యపేక్ష ద్యూతవ్యసనము వలనఁ గలిగినదిగా వర్ణింపఁబడినది. 'క్రోధము, పాచికలు, సురయు నానా పాపాయతనము లగుచున్న' వని ఋషి యొకఁడు వచించినాఁడు. మఱియొకఁడు, 'సురాపానోన్మత్తచేతసులగు వారు సురలకు నిందితులగుదురని' వచించినాఁడు. వాజసనేయసంహితా కాలమున సురాపానము సాధారణమైనదని తెలియుచున్నది. కారణమేమన, అందు వేఱుగా నిర్దేశింపఁబడిన సురాకారవర్గము సురను

గావించుట యొక జీవికగా నాశ్రయించియుండిరని కన్పడు చున్నది.

ఋగ్వేద కాలమునాఁటి యార్యులాశ్రయించిన కర్మములలో యుద్ధము ప్రధానతమము. రథికులు పదాతులుగా నుండి యార్యులుయుద్ధమొనర్చెడివారు. అందు, రథముమీఁద యోద్ధయు సారథియునుందురు. మహా భారతకాలముననునిట్టి సంగ్రామక్రమమే జరిగినది. ఆనాఁడు యోద్ధయగు విజయునకు శ్రీకృష్ణభగవానుఁడు సారథ్యమొనర్చెను. అశ్వసైన్యము మాత్రమెచ్చటను నిర్దేశింపఁబడలేదు. బహుశః చాలఁగాలమునకుఁ దరువాతనే యాసైన్యమునకుఁ బ్రచారముండవచ్చును. అలగ్జాండరు దండెత్తివచ్చిన నాఁటికి భారతీయులకుఁ గల చతురంగ బలములో నశ్వసైన్యముకూడఁ బరిగణింపఁ బడుచుండెను. సర్వథా ఋగ్వేద కాలమున కశ్వారోహణము మాత్రమే పరిచితమై యుండునని తెలియు చున్నది. దానికి సంబంధించిన విశేష విషయముల ప్రసక్తి యజుర్వేదముననుఁ నథర్వవేదముననుగలదు. వైదిక కాలమున యోధులు కవచములు శిరస్త్రాణములు కలవారై యుద్ధమునకు సన్నద్ధులగుచుండెడివారు. వారికి ముఖ్యమగు యుద్ధసాధనము ధనుర్బాణము. బాణమునకుఁ జివర విషదిగ్ధమగు లోహముండెడిది. అట్లే కుంతకుఠారముకూడ ఋగ్వేదమున హెచ్చుసార్లు నిర్దేశింపఁబడియున్నది.

వైదిక భారతీయులకు ముఖ్యతమమగు నుపజీవిక గోపరిపాలనము. వారికి గోవులను బెంచుటయం దమితమగు

వాంఛయుండెడిది. కావుననే క్షేమారోగ్యాభ్యుదయముల నర్థించెడి మంత్రములలో గోసంపత్తియే ప్రథమముగ ప్రార్థింపఁబడుచుండును.

కాని వారలు కేవలము గోపాలురేగాక కృషీవలులు కూడ నయియుండిరి. అతిదూరమగు నాఫగన్స్థానమందే వారలు కృషిలోఁ గొంతవఱకు మెలఁగినటులు తోఁచుచున్నది. కావుననే సంస్కృతభాషయందును అవస్తాభాషయందును సమానములగు కృషాదిశబ్దములు కొన్ని దొఱకుచున్నవి. అట్టి యాకృషి ఋగ్వేదకాలమున గోరక్షణముకంటె వేఱె సర్వసామాన్యమగు జీవికోపాయముగ నుండెడిది. మఱియొకటి యథర్వవేదమువలనఁ దెలియుచున్నది. "కృషి చేయఁదగు పొలములలోఁ జాలువేయుటకు నాగటిచివరఁ గఱ్ఱుంచెదరు. ఆ నాగలి నెద్దులు లాగుచుండును. అని." దున్నినపొలములలో విత్తనములు విత్తెదరు. నీటి సాగుదలకుఁ దగు నుపాయము వైదిక భారతీయులకుఁ దెలిసియేయున్నది. నీటికై నదులనుండి కాలువలు త్రవ్వుట ఋగ్వేదమునఁ బ్రస్తావింపఁబడియేయున్నది. పండిన యవలను గొడవలిచేఁ గోసెదరు. కోసినదానిని రాసిగాఁ జేసి కళ్లమునందుంచి నూర్తురు. నూర్చిన వెంటనే ధాన్యమును జేఁటలచేఁ బోఁత పోయుదురు.

ఈ తీరున నానాఁటి భారతీయులు ముఖ్యముగా గోపాలురు కృషీవలులు నగుచుఁ గొంతవఱకు వేఁటవంకకును జనుచుండిరి. వేఁటకాఁడు ధనుర్బాణములను ధరించి మృగయావినోదము ననుభవించుచుండును. మృగములను బట్టుటకై

కూట యంత్రములను వలల నుపయోగించెడివారు. పక్షులను సామాన్యముగా భూమి యందుంచిన త్రాళ్ళచేతనే పట్టుకొనెడివారు. అట్లు త్రాళ్ళచే సింహములను, గోతులచేఁ గృష్ణసారములను వేఁట కుక్కలచే వరాహములను బట్టుకొనుచుండుట కలదు.

ఋగ్వేదమున స్తుతింపఁబడిన నౌకాయాత్ర నదీతరణమును మాత్రమే పరామర్శించు చున్నదని పూర్వమే నిశ్చయించినారము. "నౌః" అనునది గ్రీక్ భాషలో 'నౌస్' అని చెప్పఁబడుచున్నది. నావలు మొట్టమొదటఁ దెడ్లచే నడుపఁబడుచుఁ గేవలము దారు నిర్మితములై యుండెడివి. చుక్కాని లంగరు స్తంభము తెఱచాప వీని పేరైనను ఋగ్వేద మెత్తి యుండలేదు.

వాణిజ్య మాకాలమున వస్తు వినిమయముల వలన జరిగెనని తెలియుచున్నది. దీనిఁ దగినట్లు గోవులే ఋగ్వేదమునఁ బ్రధాన ద్రవిణములుగా వర్ణింపఁబడినవి. వాని మూలముననే వస్తువులన్నిఁటి వెలయు నిశ్చయింపఁబడుచుండెను. తరువాత రానురాను క్రమముగా జగ్గని నేకమందువలె నిచ్చటను బంగారు నగలను దక్షిణలకు, భృత్యుల బత్తెములకు నుపయోగించుటవలన నట్టి యీ వస్తువినిమయ కాలము నాణభ కాలముగ మాఱిపోయి యుండవచ్చును. కావుననే ఋగ్వేదమునఁ గంఠాభరణ వాచకముగనున్న నిష్క శబ్దమునకుఁ గాలక్రమమున నాణభ విశేష వాచకముగా మార్పు కలిగినది.

ఈవిధముగ వైదిక కాలారంభమందే గన్పడుచు స్వోదర పోషణమున కనుకూలించుచున్న నిజీవికోపాయము లంతకుంబూర్వమే యారంభింపంబడియుండవచ్చును. కాని వేద కాలముననే విశేషముగా వివిధములగు కర్మములు వృత్తులు నాశ్రయింపంబడి యుండెనని తెలియుచున్నది. ఆ కాలమున క్రొత్తగా నారంభించుటవలన వడ్రంగులు హెచ్చుగా ఋగ్వేదమున మాటిమాటికి నిర్దేశింపంబడి యుండిరి. 'తక్షకులని, యోజకులని, రథకారులని' వారిలో మూండు తెగలున్నవి. అందు, రథములను శకటములను నిర్మించుటయందలి నేర్పరితన నభిలషించియుండుటచేం గొందఱాపనియందత్యంత నైపుణ్య మలవఱచుకొని జీతములు గైకొనుచు నాపనిని గావించుచుండిరని ఋగ్వేదము స్పష్టపఱచుచున్నది. కావుననే ఋషీశ్వరులు తమ తమ సూక్తఘటనాచాతుర్యమును దక్షకుల రథనిర్మాణ చాతురితోం బోల్చుకొనుచుందురు. ఇట్లు ఋగ్వేదమున లోహకారులు కూడ నిర్దేశింపంబడిరి. వీరు సాంస్కృతములగు ధాతువుల నగ్నియందుంచి సంస్కరింతురు. అగ్ని బాగుగం బ్రజ్వలించుటకై కొలిమితిత్తులకు బదులు పక్షుల ఱెక్కల నుపయోగించెదరు లోహకారులు కుండలు గంగాళములు మున్నగు గృహమందావశ్యకములగు లోహపాత్రలను నిర్మించెదరు. ఇంతియేగాక ఋగ్వేదమున, చర్మకారులును వారూనిన మృగచర్మములును జెప్పంబడియున్నవి. స్త్రీలాకాలమున గుడ్డలు కుట్టుటయందును గడ్డి మున్నగు వానితోం జాప లల్లుటయందును నేర్పరులైరని తెలియుచున్నది. మఱియు ఋగ్వేదమున రూపకోపమాద్యలంకార విధిని నందందుం

బొందుపఱుపఁబడిన మఱియొక శిల్పము నేఁత. కాని తత్సంబంధములగు వాక్యములు సూత్రప్రాయములగుటంజేసి తత్కర్మస్వరూప మంతఁగా నిరూపింప నయితి కాదు. ఐనను నథర్వవేదమున నీనేఁతను గూర్చి స్ఫుటముగఁ జెప్పఁబడియున్నది. 'స్వస్వరూపములగు రేయుంబవళ్ళు యథాక్రమముగ నఖండములు ననంతములునగు తంతువులచే వత్సర మనెడి వస్త్రమును నేయుచుండును." అని. శుక్ల యజుర్వేద కాలమునకుఁ గర్మవిభాగ మేర్పడినది. ఈవేదమున వివిధశిల్పకర్మములు వృత్తులును గణింపఁబడినవి. మఱియు నందు విశేషించి రజ్జుకారులు, రత్నకారులు, హస్తిపకులు నర్తకులు వీరు కూడ నిర్దేశింపఁబడియుండిరి.

ఉద్యోగశీలురు యుద్ధప్రియులునగు వైదిక భారతీయులకు రథచర్యాత్మకమగు కేలియందు మిక్కిలి మక్కువయుండెడిది. ఈవిషయము మాయాటను రూపకవిధిని బ్రస్తావించియుండుటచేఁ దెలియుచున్నది. తరువాతఁ బురాణకాలమునాఁటికి రథసంచారవృత్తాంతము హెచ్చుగ నిర్దేశింపఁబడియున్నను దద్దేశమందలి శీతోష్ణస్థితి యోజోహానికరమగుటచేతను, సింధునదీతీరభూముల లభ్యమయ్యెడి యశ్వసంచయము దక్షిణదేశమునఁ గఱవగుటచేతను రథయుద్ధముతోఁ బాటు రథచర్యయుఁ గ్రమక్రమముగ నామావశేషమైనది.

జను లొకచోటఁ గలసి మెలసి మనోవినోదమునకై యాదరించెడి యాటలలో ముఖ్యమైనది జూదము. తద్విషయకమగు వ్యసనముచేఁ గల్గెడి చిత్తభ్రమము, తన్నిమిత్తకమగు

సర్వనాశనమును వ్యక్తీకరించు అక్షసూక్తములను బంచమాధ్యాయమున నింతఁదనుకఁ బేర్కొనియుంటిమి. అహార్నిశము ద్యూతగేహ మాశ్రయించుచుండు నటసులగు వారిని సభాస్థాణువులని యజుర్వేద మాక్షేపించుచున్నది. అట్టి యీ యక్షకేళిని వా రానాఁడు జరిపెడి విధమేమియు ఋగ్వేదమునఁ జెప్పఁబడియుండలేదు. కాని వారక్షచతుష్టయ ముపయోగించిరని మాత్ర మొక మంత్రము వలనఁ దెలియుచున్నది. యజుర్వేదము మాత్రము పాచిక లయిదింటిచే నాడెడి మఱియొక పద్ధతిని సూచించుచున్నది. ఆటలోఁ గావించెడి మోసము మహాపాతకమని ఋగ్వేదము ఘోషించుచున్నది. మఱియొకఁడు 'వరుణాజ్ఞ నతిక్రమించుట వలనఁ బాచికలు పాపాయతనము లగుచున్నవని' చెప్పియున్నాఁడు. కావుననే ఋగ్వేదమున ద్యూతకారపర్యాయముగా వాడఁబడిన కితవశబ్దము తరువాతి కాలమున వంచకపర్యాయముగ గ్రహింపఁబడుటకు. పామాన్యముగా జూదరులు వంచకులగుటయే కారణము. అట్లు తరువాతఁ బ్రసిద్ధమైన వంచకపర్యాయ ధూర్తశబ్దము కూడ జూదరులకు మాఱుపేరుగ వాడఁబడియున్నది.

ఆనాఁటివారి యాటలలోఁ జేరినది మఱియొకటి నర్తనము. దానిని స్త్రీలును బురుషులును సామాన్యముగాఁ బరిశీలించుచుందురని తెలియుచున్నది. కాని ప్రధానముగ స్త్రీలే యందు వ్యాసంగమొనర్తురని వినుచున్నాము. దీనికి దగినటులు విలాసార్హములగు వేసములను దాల్చి నర్తకివలె ఉషస్సు విరాజిల్లుచున్నట్లు స్తుతింపఁబడుచున్నది. ఆనర్తన మా

కాలమున మహాజనుల సమక్షమున జరుగుచుండెనని ౧౦-౭౬-౬ సూక్తము వలన వ్యక్తమగుచున్నది. "నృత్య మొనర్చువారి మధ్యనుండి సాంద్రమగు రజస్సు బయలు దేరుచుండెనని" యీవిధముగ వర్ణనావిశేషములను బైసూక్త మభివర్ణించియున్నది.

మఱియు ఋఙ్మంత్రముల సమాలోడనముచేసి బాగుగఁ బరికించినచో వివిధములగు సంగీత విద్యలుకూడ నా కాలమునఁ బరిశీలింపఁబడుచుండెనని స్పష్టమగుచున్నది. ఋగ్వేదమున దండవాద్యమగు దుందుభి, ముఖవాద్యమగు వాణము, తంత్రీవాద్యమగు వీణ యను వాదిత్ర విశేషములు మూఁడు పరామర్శింపఁబడియున్నవి. అందు వీణ మాత్రము విశేషించి పూర్వమువలె నిప్పటికిని భారతీయులకుఁ బ్రియతమమయిన వాదిత్రము. అదియుఁగాక "పితృదేవత లధివసించిన యమలోకమున శ్రవణానందమగు మురళీధ్వని వినఁబడుచుండు"నని యభివర్ణించిన ఋగ్వేదము వలన వైదికభారతీయులకు వాదిత్ర ధ్వనియందు నాదరము మెండని తెలియుచున్నది. కొన్ని ధార్మికక్రియలందు వాదిత్రములను వాయింతురని సూత్రగ్రంథ మొకటి యనుచున్నది. దాని వలనఁ బితృయజ్ఞములందలి వీణకుఁగల యుపయోగము స్పష్టము. యజుర్వేద కాలమునాఁటికీ సంగీతవిద్యను గొందఱు బ్రతుకుఁదెరువుగా నాదరింపఁజొచ్చిరి. ఆవేదమున, వైణికులు పాటహికులు వాణములు శాంఖికులును శిల్పులలోఁ బరిగణింపఁబడిరి. ఇట్లే గీత శ్రాధుగకూడ ఋగ్వేదమున హెచ్చుగఁ బ్రస్తావింపఁబడినది.

బహుశః ముఖోద్భవమగు నీ గీతరాగమును భారతవర్ష ప్రవేశమునకుఁ బూర్వమే యార్యులు నేర్చియుండిరనవచ్చును. కారణమేమన, ఇండో—యూరోపియ కాలమునకే బయల్వెడలుటచే నత్యంత పురాతనమైన సోమయాగమందు అంగభూతమై పఠనీయమైన సామగానమునకుఁ గూడ నతి ప్రాచీనత్వము సిద్ధించియేయున్నది.

ఓం

సప్తమాధ్యాయము.

అర్వాచీన వేదములు.

అర్వాచీన వేదములు మూఁడింటిలో సామవేదమే ఋగ్వేదమునకు సన్నిహిత మగుటవలనఁ దొలుతఁ జేర్కొనఁ దగియున్నది. చరిత్రదృష్టితోఁ జర్చించువారి కియ్యది యంత ప్రధానము కాదు. ఏమందురా! యిందు డెబ్బదియైదు మంత్రములు మాత్రము క్రొంగ్రొత్తలు. తక్కినవన్నియు ఋగ్వేదోద్ధృతములే. అవియు సామాన్యముగా నెనిమిదవ మండలమునుండియు ముఖ్యముగా సోమదేవతాకమగు తొమ్మిదవ మండలమునుండియు గ్రహింపఁ బడ్డవి. ఈ సామవేదము యజుర్వేదమువలె యాగక్రియోప యోగమే ఫలముగాఁ గలది. కావుననే ఋగ్వేదములోని యాయా ప్రకరణములనుండి యుట్టంకింపఁబడిన యామంత్రము లర్థసంబంధ మపేక్షింపక యిందుఁ గేవలము సోమయాగ క్రియలలోఁ బఠింపఁదగు ప్రణాలిక ననుసరించి చేర్పఁబడ్డవి. ఋఙ్మంత్రములకు వీనికిని సాక్షాత్తుగ స్వరూపభేదమేమైన నున్నచో నయ్యది కేవలము స్వరభేదమును బట్టియే యుండును. ఇంతవఱకు సామవేద

మన సోమయాగ క్రియలయం దుద్గాతలు చదువఁదగి విలక్షణ స్వరములోనుండు ఋఙ్మంత్ర సముదాయమేయని తేలినది. ఆమంత్రములు గానాభిధానములగు గ్రంథములలో గానలక్షణముపొంది పఠింపఁబడుచున్నవి. ఇందుఁ బాశ్చాత్య గ్రంథములలోని గీతశబ్దములందువలెఁ గ్రమముగ 'వర్ణా(మే డనము, వర్ణదీర్ఘీకరణము, వర్ణాంతర ప్రక్షేపణము' మున్నగు సంగీతమునకే సంబంధించిన విశేషములు సూచింపఁబడ్డవి. ఇట్టి విషయములను జెప్పెడి గాన గ్రంథములు నాల్గు కన్పట్టుచున్నవి. వానిలోని రెండు గ్రంథములు సామవేదము నంతయుఁ బరామర్శించినవి. మంత్రములను వివిధముగ గానము చేయుటచే నాదలిసంఖ్య హెచ్చుచేయఁబడినది.

వస్తుతః సామవేదమందు ౧౫౪౯ మంత్రములున్నవి. అవియు 'ఆర్చికము' లనెడి రెండుభాగములలో వేఱుపఱుపఁ బడినవి. ఋక్కుల సమూహమునే యార్చికమందురు. ఈయార్చికములు రెంటింటిలోని యవాంతర విభాగ ప్రకారము లనేకవిధములు. మొదటి యార్చికమారు ప్రపాఠకములచే విభజింపఁ బడినది. అందారవది తక్కుఁ దక్కిన ప్రపాఠకము లలోఁ బ్రత్యేకముగఁ బదేసి మాత్రములుగల పది దశత్తులు కూర్పఁబడినవి. ఆరవ దానియందుఁ గేవలము తొమ్మిదియే. అందు మొదటి పన్నెండు దశత్తులు నగ్ని దేవతాకములు. చివరి పదునొకండు సోమస్తుతి పరములు. మధ్యఁగల ముప్పదియారు దశత్తులు సోమపానాసక్తుఁడగు నింద్రుని స్తుతించునవి. రెండవ యార్చికము తొమ్మిది ప్రపాఠకములుగా

విభజింపఁబడ్డది. వానిలో నొక్కొక్క ప్రపాఠకమును, సామాన్యముగా ద్వివిధముగను నొక్కొక్కచోఁ ద్రివిధముగను విభక్తమైనది. ఈ యవాంతర విభాగములన్నియు సామాన్యముగా మంత్రత్రయమును జెప్పుచుండును. వీనిలోని యొక్కొక్క ప్రవిభాగము యొక్కయు మొదటి మంత్రము ప్రథమార్చికమందు నియమముగాఁ గాన్పించుచుండును. ఈ రెండవ యార్చికము స్వభావమును బట్టియుఁ గాలమును బట్టియు రెండవదియు నర్వాచీనమైనదియుఁ గాఁగలదు. ఏమందురా! దీనియందు మొదటి యార్చికములోని పెక్కు మంత్రములు ప్రత్యావృత్తములై, ఋగ్వేదములోని మంత్రములు ప్రథమార్చిక మందున్నట్లంతగా హెచ్చుగాని, పాఠభేదమును బొందింపఁ బడినవి. రెండవ యార్చికమునఁ బ్రత్యావృత్తములైన మొదటి యార్చికములోని మంత్రములు తత్సహచరిత మంత్రాంతరములకంటె ఋగ్వేద పాఠముతోడ సరిపోవుచున్నవి. కారణమేమన — ఋగ్వేదమువలన మార్పు చెందిన ద్వితీయార్చికములోని మంత్రములతో సరిపోవునటులు ప్రథమార్చికమందలి యామంత్రములుకూడ మార్పఁబడినవి. కాని ప్రథమార్చికమందలి పాఠములు మొదటినుండియు స్వతంత్రమగు సంప్రదాయము ననుసరించి వచ్చుట వలన మాతృకయగు ఋగ్వేదముకన్నఁ గ్రమముగ విభిన్నమయ్యెను.

ఇఁక సామవేద మేనాఁటిదో విచారింతము. ప్రథమార్చికములోని భాగములన్నియుఁ దద్బ్రాహ్మణము లందలి

యుత్తరభాగము లుదయించినపుడే స్వరూపమును బొంది యుండెనని శతపథబ్రాహ్మణ మనుచున్నది. అదిగాక ఈసామ వేదమంత్రము, యజుర్వేదమునకు సంబంధించిన తైత్తిరీయ వాజసనేయములను సంహితలు రెండుదయించుటకుఁ బూర్వమే సంహితాత్మతను బొందింపఁబడెనని చెప్ప వచ్చును. కారణమేమన, నీసంహితలు రెండింటిలోను ఋగ్వేద పాఠముకన్న నత్యంత భిన్నములై సామవేదమునుండి యుట్టం కింపఁదగియుండు గానయోగ్యములగు పెక్కు మంత్రములు కాన్పించుచున్నవి అందు వాజసనేయసంహితకు తైత్తిరీయ సంహితకన్న ఋగ్వేదపాఠసంవాదము మిక్కిలియుఁ గన్పట్టు ననుట వేఱువిషయము సామవేదమునఁ బెక్కుమంత్రము లలో మిక్కిలి ప్రాచీనములగు పాఠభేదములు కాన్పించు కతన నిప్పటి ఋగ్వేదసంహిత యేర్పడుటకుఁ బూర్వమే కూర్చిన ఋక్కులచే నియ్యది యేర్పడియుండఁదగునని వచిం చిన 'వీబర్' పండితుని మాట పొల్లుగాదు. వస్తుతః సామ వేదములోని పాఠభేదము లొకచోట సంప్రదాయశైథిల్యము వలనను మఱొకచోట నానాప్రయుల కనుకూలమగునటులు మంత్రములను వేఱుపఱచుటవలనను సిద్ధించినవి.

సామవేదమునకు కౌథుమరాణా యనీయముల నెడి రెండు శాఖ లిపుడు కాన్పించుచున్నవి. ఇందు కౌథుమశాఖి యులిప్పటికిని గుజరాతిలోఁ గలరని వాడుక. రాణాయని యులు పూర్వము మహారాష్ట్రదేశములో నుండిరి. వీరి సంప్ర దాయము వారిప్పుడు హైదరాబాదునకుఁ బడమట నున్నా

రటు. ఈ రెండు శాఖలకును గల పాఠభేదము కడు స్వల్పము. అందు రాణాయనీయ పాఠమునకు హెచ్చు ప్రచారము. కాని యీపాఠమునే తొలుత 'స్టీవన్‌సన్' అను నతఁడు ౧౮౪౩ వ వత్సరమునఁ బ్రకటించియుండ నద్దాని నటుపిమ్మట 'బెన్ఫె' యను పాశ్చాత్యపండితుఁడు ౧౮౪౮ క్రీస్తవాబ్దమున జర్మనీ భాషయందు వ్రాసి ప్రకటించిన టిప్పణీసహితమగు ననువాద మందలి వాస్తవికపాఠము తిరస్కరించియున్నది. ఈతీరున వేదము లన్నిటిలో సామవేదమే తొలుత ముద్రించి ప్రకటింపఁ బడెది. మఱియు నీ రాణాయనీయపాఠము, తరువాత సాయణా చార్యుని భాష్యముతోఁ గలసి భారతవర్షమందుఁ గూడఁ బ్రక టితమైనది. కౌథుమపాఠమందు మాత్రము నైగేయులనెడి తదీయావాంతర శాఖీయులు ద్వితీయార్చికములోని యేడవ ప్రపాఠకమును బ్రథమార్చికమునఁ బ్రక్షేపమొనర్చుట వలన భేద మేమియు నిప్పటికిఁ గాన్పించుటలేదు. దాని ననుసరించిన పాఠము ౧౮౭౮ వ క్రీస్తవాబ్దమునఁ బ్రకటితమైనది. కాని యియ్యది దాని పూర్వకాలికమగు వాస్తవిక పాఠము కాదు. ఏమన, దేవతర్షులను గూర్చియున్న నైగేయశాఖలోని యనుక్రమణికలు రెండింటిని విమర్శింపఁగాఁ గౌథుమపాఠము పూర్వమందే యింతకన్న విభిన్నముగానున్నదని స్పష్టమగు చున్నది.

యజుర్వేదము మాత్రము ఋగ్వేదోత్పత్తి స్థానమునకు భిన్నమగు స్వస్థానమును జూపుచున్నది. భారతీయుల సాంఘిక ధార్మికాచారములలోఁ గలిగిన మార్పులను దెలుపు

చున్నది. ఈ వేదము ఋగ్వేదము పుట్టినచోటికిఁ జాల దూరముగఁ దూర్పునఁ బుట్టినది. ఇందు సింధునదియుఁ దచ్ఛాఖలయుఁ జేరైనఁ గాన్పింపదు. మీఁదుమిక్కిలి నుత్తరభారతవర్షపు మధ్యభాగమందున్న కురుపాంచాలాది దేశములు నిర్దేశింపఁబడ్డవి. కావున కురుక్షేత్రమనివిఖ్యాతివడసిన కురురాజ్యమే యజుర్వేదమునకుఁ దదీయబ్రాహ్మణగ్రంథములకునుత్పత్తిక్షేత్రమని తెలియుచున్నది. ఈ కురుక్షేత్రము సరస్వతీ దృషద్వతుల నారంభించి పూర్వదక్షిణభాగమున యమున వఱకు వ్యాపించి శుతుద్రీ యమునల మధ్యయందున్నది. అయ్యది నేఁడు 'సీర్హిన్స్' యను వాడుకతో నున్నది. దానికే తూర్పునఁ బంచాలదేశము. ఇయ్యది 'మీరట్' యనెడి దేశఖండము మొదలుకొని పూర్వదక్షిణభాగమున 'అలహాబాదు' వఱకు వ్యాప్తిఁ జెంది గంగా యమునల మధ్యనున్న 'డోయాబ్' దేశము నంటుకొనియున్నది. ఇటులు మొట్టమొదటఁ గురుక్షేత్రమం దుద్భవించిన సాంఘిక ధార్మిక బ్రాహ్మణాచారములు తరువాతఁ గ్రమముగఁ బెంపొందిి భారతవర్షమం దంతటను వ్యాప్తిగన్నవి. అట్టి యీ కురుక్షేత్రము చరిత్రదృష్టితోఁ గూడఁ జూడఁబడుచున్నది. ఇందొక వైపు మత్స్యపంచాలురయు, మఱియొకవైపు కురుపంచాలురయు ఘోరసంగ్రామము జరిగెనని మహాభారతము వర్ణించినది. జగత్ప్రసిద్ధి వడసిన మనుస్మృతియం దీక్షేత్రము బ్రాహ్మణుల కధిష్ఠానమగుట కతన బ్రహ్మావర్తమైనదని చెప్పఁబడినది. అదిగాక మత్స్యపంచాల శూరసేనకులతోఁ గూడియున్న యీ కురుక్షేత్రము బ్రహ్మర్షి దేశమనియు నీ దేశమం దుదయించిన యగ్రజాతినుండియే మానవులందఱు

తమతమ చరిత్రములను జక్కఁబెట్టుకొనవలె ననియు మను వనినాఁడు.

అందే యజుర్వేదాధ్యాయులు నానా శాఖలుగా మాఱిరి. ఆశాఖలే తరువాతి కాలమునఁ జిగిర్చి భారతవర్ష మందంతటను వ్యాపించినవి. అందు మొదటిది కఠశాఖ. దానికే కపిష్ఠలయను నుపశాఖ యొకటి కలదు. ఈ శాఖల రెండింటిని సంబంధించిన వారు పూర్వము గ్రీకు లరుదెంచి నపుడు పంజాబ్ దేశమందును దరువాతఁ గాశ్మీర దేశమందును వసించినారు. అందుఁ గఠశాఖీయు లిపుడు కాశ్మీరము లందు మాత్రము కాన్పించుచున్నారు. ద్వితీయ శాఖీయులన్నో సమూలముగ నశించినారు. పూర్వులు కాలాపశబ్దముచే వాడిన మైత్రాయణశాఖీయులు పూర్వము నర్మదానదీ ముఖమునుండి దక్షిణముగ నాసికా దేశము వఱకు వ్యాపించి సామాన్యముగ సముద్రమునకు నూఱుక్రోశముల దూరమందున్న నర్మదాతీర మందు నివసించిరి. తచ్ఛాఖీయు లిప్పటికి నర్మదకు నుత్తరమం దున్న గుజరాతిలోను, అహమ్మదాబాద్ నగరమందును, దానికిఁ బశ్చిమముగ 'మోర్వి' పురమందును బలుచఁగా నుందు రని వాడుక. అట్టి యీ రెండు శాఖలు క్రైస్తవాబ్దారంభ మునకుఁ బూర్వము భారతవర్షమం దంతటను బ్రచారమం దుండినవి. సూచక మేమందురా! మహర్షి పతంజలి "కాఠకం కాలాపకంచ గ్రామే గ్రామే ప్రోచ్యమానం విశ్వతః శ్రూయ మాణంచ' యని పల్కినాఁడు. అట్లే యయోధ్యయందుఁ గూడ నీ రెండు శాఖ లాదరముగ మన్నింపఁబడ్డవని రామా

యణి యనుచున్నది. కాని యీ రెండును క్రొత్తగాఁ బుట్టిన తైత్తిరీయ వాజసనేయములను యజుశ్శాఖల వలనఁ దిరస్కృతములై పోయినవి. అందుఁ దైత్తిరీయ శాఖీయులు క్రీస్తు పునకుఁ బూర్వము నాల్గవ శతాబ్దమున నర్మదాదక్షిణతీరమున వసించిరి. ఆశాఖకే ప్రధానమైన యుపశాఖ యొకటి యాపస్తంబము. ఏతచ్ఛాఖీయు లిపుడు గోదావరీ తీరమందున్నారు. మఱియొక తైత్తిరీయోపశాఖను హిరణ్యకేశి యందురు. దీనికి సంబంధించిన వా రిపుడు గోదావరి కంత దూరముగాని దక్షిణభాగమందుఁ గాన్పించుచున్నారు. వాజసనేయశాఖీయులు పూర్వము కారతావనియందుఁ బూర్వోత్తర భాగమున గంగాతీరమందుండిరి. అట్టివా రిపుడు పూర్వోత్తరభాగమును మధ్యదేశమును నాక్రమించి విశాలప్రదేశమందు వసించుచున్నారు.

ఈ నాల్గు శాఖలలోను బరస్పర పాఠభేదము లతి స్వల్పముగనే గాన్పించుచున్నవి. అందు, కాండములు నాల్గును ప్రపాఠకములేఁబది నాల్గును గల మైత్రాయణీ సంహితను "ష్రేడర్" పండితుఁడు ప్రకటించినాఁడు. (౧౮౮౧-౮౬) ఇతఁడే కాఠకసంహితను బ్రకాశకుఁడు. ఈ రెండు సంహితల లోని భాషాగతి యొకటే తీరు. ఇతరత్ర ప్రయోగింపని శబ్దములు కొన్ని యీ రెండింటియందుఁ గాన్పించును. కపిష్ఠల సంబంధియగు కాఠకసంహితకుఁ జెందిన యొక భాగము మాత్ర మిపుడు దొఱకుచున్నది. అదొఱకినది కూడ నపభ్రంశములతో నిండియున్నది. ఎచ్చటనైనఁ దచ్ఛాఖకు సంబంధించిన

పరిశుద్ధము సమగ్రమునగు పాఠము దొరకునో! లేదో! కాండము లేడింటితోడను ప్రపాఠకములు నలువదినాల్గింటి తోడను గూడిన తైత్తిరీయ సంహిత యింతదనుకఁ జెప్పిన సంహితలు రెండింటికన్న మిక్కిలి యర్వాచీనము. దీనిని 'వీబర్' పండితుఁడు ప్రకాశపఱచినాఁడు (౧౮౭౧-౭౨). ఈ యజుస్సంహితలు మూఁడును సమానరీతిలో నుండి సజాతీయములైనవి. మూడింటియందును బెక్కు మంత్రములలోను వాక్యములలోను శబ్దకృతమగు సాజాత్యము సుస్పష్టమే. అట్లే విషయము వర్ణించుపట్లను నసాధారణమగు నన్యోన్య సంబంధము వ్యక్తమే యగుచున్నది. విషయములంతటను నొకే రీతిగఁ జూపఁబడ్డవి. వాజసనేయ సంహితాసరణి మాత్ర మింతకన్న విభిన్నము.

ఈ వాజసనేయ సంహితయందు యాగక్రియలలోఁ బఠింపఁదగు మంత్రములు నర్థవాదములు మాత్ర ముండును. బ్రాహ్మణభాగము లుండవు. అవి వేఱుగానే బ్రాహ్మణ గ్రంథములందుండును. ఈతీరుగ విషయమును వేఱుపఱచి శిష్యుల బుద్ధికి సుస్పష్టమొనర్చుట వలన నీ సంహిత శుక్లపదవ్యవహృతమైనది. తైత్తిరీయాదులగు మూఁడింటియందన్ననో మంత్రములు నర్థవాదభాగములువలె బ్రాహ్మణభాగములు కూడ సంహితయందే కలవు. ఇట్టి విషయసాంకర్యముచే నీ సంహితలు శిష్యులను వ్యామోహపఱచుచుండును. కావుననే వీనికిఁ గృష్ణశబ్దముతోడి వ్యవహారము. ఇందు వాజసనేయ సంహిత కిపుడు రెండు పాఠములు కాన్పించుచున్నవి.

వానిలో నొకటి మాధ్యందినులయు రెండవది కణ్వులయునై యున్నది. రెండింటియందును బ్రతిపాదించిన విషయ మొక్కటియే. విషయోపవర్ణనారీతియు సమానమే. భేదము కేవలము పఠనప్రకారమునుబట్టి యుండును. అదియు నొక్క గద్యమయ మగు నర్థవాదభాగమందే గాని పద్యాత్మకమగు మంత్రభాగ మందుఁ గాన్పింపదు. ఇట్టి సాజాత్యమును బొందియున్న యీ పాఠములు భిన్నకాలికములు కాఁదగవు. ఇఁక వీని కున్న పఠనప్రకారభేదము దేశభేదము వలనఁ గల్గెనని తోఁచు చున్నది. రెండుచోట్లను దేశభేదైక సులభమగు నుచ్చారణ భేదము కాన్పించుచునేయున్నది. ఈ రెండు పాఠముల కను కూలించిన శుక్లయజుర్వేదమును 'వీబర్' పండితుఁడు ప్రక టించినాఁడు (౧౮౪౯-౫౨).

అట్టి యీ శుక్లయజుర్వేద మిపుడు నలువది యధ్యా యములతో నున్నది కాన్పించుచున్నది. అయ్యది తొలుత మొట్టమొదటి పదునెనిమిది యధ్యాయములతో మాత్రమే యుండెనని యాంతరములు బాహ్యములు నగు ప్రమాణము లచే నవగతమగుచున్నది. ఆ బాహ్యప్రమాణము లెవ్వియో ప్రప్రథమమునఁ బరికింతము. ఇందలి మొదటి పదునెనిమిది యధ్యాయములలో నున్న పద్య గద్యమయములగు భాగము లన్నియు నిశ్శేషముగ మంత్రశబ్దముచే నిర్దేశింపఁబడినవై తైత్తి రీయ సంహితయం దెత్తి వ్రాయఁబడ్డవి. ఇరువదిరెండవయధ్యా యము మొదలు నిరువదియైదధ్యాయముల వఱకు వర్ణింపఁ బడ్డ యశ్వమేధ ప్రాకరణికములు కూడఁ గొన్ని భాగములు

తైత్తిరీయ సంహితయం దుద్ధరింపఁబడిన వనువిషయము వేఱు. మామాట కియ్యది బాధకమేమియు కాదు. వాజసనేయ సంహితలోని చివరి యిరువది రెండధ్యాయములలోను వర్ణింపఁబడ్డ విషయములు తైత్తిరీయ బ్రాహ్మణారణ్యకములకు మాత్రమే సంబంధించియున్నవి. వాజసనేయ బ్రాహ్మణమునకుఁగాని దాని యారణ్యకమునకుఁగాని సంబంధింపవు. పై పెచ్చు వాజసనేయ బ్రాహ్మణమందు మొదటి తొమ్మిది కాండములలో మొదటి పదునెనిమిది యధ్యాయములలోని మంత్రములు మాత్రమే ప్రతిపదార్థపూర్వకముగ వ్యాఖ్యానింపఁబడ్డవి. వానితరువాతి పదునేడధ్యాయములలోని మంత్రము లన్ననో తక్కువగ స్వీకరింపఁబడ్డవి. వీనికిఁ దరువాతి యధ్యాయముల మాట యిందేమియుఁ గాన్పింపదు. దీనిచే మొదటి పదునెనిమిది యధ్యాయములందును బ్రాహ్మణకారుల కున్న యాదరాధిక్యము స్పష్టమేయగుచున్నది. ఆ భాగము పురాతనమగుటయే యట్టి యాదరమునకుఁ గారణమనుట నిశ్చయము. అదిగాక కాత్యాయనుఁడు వ్రాసినటులు గాన్పించెడి శుక్లయజుర్వేదాను క్రమణికలో నిరువదియారు మొదలు ముప్పదియైదు వఱకున్న పది యధ్యాయములు ఖిలములైనటులు భావింపఁబడుచున్నవి.

ఇది యటుండనిండు. వాజసనేయసంహిత యందుఁ గాన్పించెడి ప్రమాణములను విమర్శింతము. అందిరువదియారు మొదలు నిరువది తొమ్మిది వఱకున్న నాలుగధ్యాయములదు వర్ణించిన విషయములు పూర్వాధ్యాయము

లనోఁ జెప్పిన యజ్ఞక్రియల కన్వయించునట్లే యుండుట వలనఁ దరువాతివని చెప్పుట కడ్డులేదు. ముప్పదిమొదలు తరువాతి పదియధ్యాయములును నరబలి, పితృయజ్ఞ విశ్వజిద్యజ్ఞాదులైన నవీనక్రియలను బ్రతిపాదించుచున్నవై యంతకన్నను నాధునికములనుట సునిశ్చితము. తుదినలువదవ యధ్యాయమున్ననో బొత్తుగా నర్వాచీనము. ఇయ్యాది కొంతవఱకైన యజ్ఞక్రియలను సాక్షాత్తుగఁ బరామర్శించి యుండలేదు. కాని కేవలముపనిషచ్ఛాయ ననుసరించుచుండును. మఱియు నీసంహితయందున్న ధార్మికములు సాంఘికములు నగు నాచారములను విచారింపఁగా నర్వాచీనత్వముగ్గడించు కొన్నివిశేషములు స్పష్టమగుచున్నవి. చూడుఁడు. ఇందలి పదియారవ యధ్యాయమున రుద్రపరముగఁ బ్రయోగింపఁబడ్డ విశేషణశబ్దములు పెక్కులు తరువాతి యధ్యాయములలో శివపర్యాయముగా నుపయోగింపఁ బడినవి. అదిగాక శివుని సర్వోత్కృష్టతను బోధించెడి 'ఈశానమహాదేవ' శబ్దములంతకుఁబూర్వ మనుపయుక్తములై కేవలము ముప్పది తొమ్మిదవ యధ్యాయమందుఁ బ్రయోగింపఁబడ్డవి. అవియు శివునకుఁ బూర్వము లేనట్టి యౌన్నత్యమును గల్పించుచుఁ దరువాతి కాలమందుద్భవించినవి. మఱియు ముప్పదవ యధ్యాయమున సంకీర్ణజాతుల నేకములు పేర్కొనఁబడినవి. పదియారవ యధ్యాయమునఁ జాలఁ దక్కువ. దీనిచే ముప్పదియవ యధ్యాయము పుట్టిననాఁటి కెన్ని సంకీర్ణజాతులున్నవో యన్నిపదాఱవ యధ్యాయమునాఁటికి

లేవనుటచే వీనియందలి కాలకృతమగు పౌర్వాపర్యము స్పష్టమేగదా !

ఇట్టి యుపపత్తులచే నీ శుక్ల యజుర్వేదము నాల్గు విభిన్నకాలములలోఁ బుట్టినటులు తోఁచుచున్నది. అందు ముఖ్యమైనవి మొట్టమొదటివియగు పదునెనిమిది యధ్యాయములును బ్రప్రథమమునఁ బుట్టినవి. తరువాతి యేడధ్యాయములు పిమ్మటఁ బరిశిష్టరూపముగఁ జేర్పఁబడినవి. ఏమందురా ! ఈరెండుభాగములందును సర్వయజ్ఞోపయుక్తములగు క్రియలు సామాన్యముగఁ బ్రతిపాదింపఁబడ్డవి. తరువాతఁ గ్రమముగఁ గ్రియాకలాపమంతట నభ్యుదయమందఁగా వాని తరువాతి చతుర్దశాధ్యాయి చేర్పఁబడినది. ఇందిరువదియారు మొదలు నిరువదితొమ్మిదవ యధ్యాయమువఱకును బూర్వాధ్యాయములలోని క్రియలనే ప్రతిపాదించుచున్నవి. ముప్పదిమొదలు ముప్పది తొమ్మిదివఱకును గ్రొత్తగాఁబుట్టిన క్రియలనే ప్రతిపాదించుట కలదు. చివరి న ' వదవ యధ్యాయమన్ననో క్రియాకలాప మంతటను శుష్కింప సాగినపుడేర్పడినది. కారణమేమన నిందు యాజ్ఞిక క్రియలను సాక్షాత్తుగ గ్రహించుటగాని సర్వాత్మనా వానిని వీడుటగాని కాన్పింపదు. నడుమంతరపుదగు నొకానొక యవస్థా విశేషముమాత్రము చూపట్టుచుండును.

ఇంతదనుకఁ జెప్పిన శుక్లయజుర్వేద సంబంధమగు పదునెనిమిది యధ్యాయములతోనున్న మూలభాగముకూడఁ

కృష్ణయజుస్సంహిత లుద్భవించిన పిమ్మటనే పుట్టినది సంహితయందు మంత్రార్థవాదభాగమును బ్రాహ్మణగ్రంథమున విధిభాగమును వేఱుచేసియుంచెడి శ్రౌతపద్ధతి కృష్ణయజుస్సంహితలోని సమ్మిశ్రపాఠక్రమముకంటె మిక్కిలియర్వాచీనమే కాఁదగి యున్నది.

యజుర్వేదములోని ముఖ్యములగు రెండుభాగములందు నొకవైపు దర్శపూర్ణమాస సోమయాగములును మఱొకవైపు స్థండిల కరణ ప్రకారములును జెప్పఁబడినవి. అందు శుక్ల యజుస్సంహితలోని మొదటి పది యధ్యాయములందును దర్శపూర్ణమాస సోమయాగముల నుపకరించునవియుఁ దరువాతి పదునెనిమిది యధ్యాయములందును స్థండిలకరణక్రియలనుపయోగించునవియు నగు మంత్రములు చేర్పఁబడ్డవి. ఈ రెండింటికి సంబంధించిన విధ్యంశములు నట్లే యథాక్రమముగ శతపథ బ్రాహ్మణపు మొదటి యైదు కాండములలోను దరువాతి నాలుగు కాండములలోను నిబద్ధములైనవి. కృష్ణ యజుర్వేదమందును నీరెండింటికి సంబంధించిన విధి మంత్రభాగములు మిశ్రములుకాక వేఱుగానే యున్నవి. కాని విధిభాగముకూడ వేఱుగ బ్రాహ్మణగ్రంథమందు లేక యాసంహితయందే మఱొకచోట నుండుటయే యొక విశేషము. చూడుఁడు! తైత్తిరీయ సంహితయందలి మొదటి కాండములోని మొట్ట మొదటి ప్రపాఠకములు నాల్గింటియందు దర్శపూర్ణమాస సోమయాగములకు సంబంధించినవియు, నాలుగవ కాండమందు స్థండిల కరణమునకు సంబంధించి

నవియు నగు మంత్రములు శుక్ల యజుస్సంహితలో నుండు రీతినే యేర్పరుపఁ బడ్డవి. ఇందు దీని సంబంధించిన విధి భాగములు తైత్తిరీయ సంహితయందే మఱొకచోటఁ గూర్పఁ బడినవి. ఇందలి మొదవ కాండమందు స్థండిల క్రియలకు సంబంధించినవియు నారవ కాండమందు సోమయాగము నకు సంబంధించినవియు నగు విధులు కలవు. దర్శపూర్ణమాస మునకు సంబంధించినవి, మాత్రము సంహిత యందుండక పృథక్కుగ తైత్తిరీయ బ్రాహ్మణములోని మూఁడవ కాండ మందున్నవి. మైత్రాయణ సంహితయందుఁ గూడ నిదే పద్ధతి అందు మొదటి కాండములోని మొదటి మూఁడు ప్రపాఠకములందును దర్శపూర్ణమాస సోమయాగములకు సంబంధించినవియు ద్వితీయ కాండోక్త యాగాత్మకములగు చివరి ప్రపాఠకము లేడింటియందును స్థండిల క్రియలకుపయో గించు నవియునగు మంత్రములు కూర్పఁబడినవి. దాని సంబంధించిన విధ్యంశము లన్నియో యాసంహితయందే యథా క్రమముగ మూఁడవ కాండములోని యారవదియు మొదటి దియునగు ప్రపాఠకము లందుంపఁబడ్డవి. కృష్ణ యజుస్సంహిత లోని ప్రకరణము లు రెండింటికున్న పరిశిష్ట భాగములందు మాత్రము విధిమంత్రములు రెండింటిని వేఱుగానుంచు నాచార మాదరింపఁ బడలేదు. ఈ తీరునఁ గేవలము బ్రాహ్మణ భాగములకు మంత్రభాగములకునున్న మిశ్రిపాఠమే కాదు,— ఏక సంహితా పాఠముకూడఁ గృష్ణయజుర్వేదమునకుఁ గృష్ణ త్వము సిద్ధించుటయందుఁ గారణమైనదని చెప్పవచ్చును. అందు కృష్ణ యజుస్సంహితలో ప్రకరణము లు రెండింటికిని

సంబంధించినవిధి మంత్రభాగములను వేఱుగా నుంచుటకుఁ గారణ మేమియో తెలియదు. ఇంకొకవేళ వాజసనేయ సంహితా శతపథ బ్రాహ్మణములకుఁడు సంబంధముకన్నఁ గాలమును బట్టిగాని యర్థమును బట్టిగాని చాల దగ్గఱైన సంబంధ విశేషమును గల్పించుటకున్న వీలు కాదు.

యజుర్వేదము యాగక్రియలకు మాత్రమే యుపకరించుటఁజేసి సామవేద కక్ష్యలోఁ జేరినదేయగును. కాని యీ రెండింటియందును గొప్ప వైలక్షణ్యము లేకపోలేదు. సామవేదము ముఖ్యముగ సోమయాగమునకు మాత్రమే సంబంధించియున్నది. యజుర్వేదమన్ననో యఖిల యాగక్రియలకును నిధివంటిది. అదిగాక సామవేద మందువలె యజుర్వేదమందుఁ గూడ ఋఙ్మాత్రము లుద్ధరింపఁ బడ్డవి. కాని సామవేదము ఋఙ్మాత్రమయము. యజుర్వేద మటులు కాదు ఇందుఁ గొంచె మెచ్చుగ నాలుగవ భాగము మాత్రమే ఋగ్వేదమునుండి తేఁబడ్డది. తక్కినదంతయు స్వతంత్ర భాగమే. చూఁడుము! వాజసనేయ సంహితయందొక సగభాగము పద్యమయము మంత్రాత్మకమును రెండవది గద్యమయము నర్థవాదాత్మకమునై యున్నది. ఆ మంత్రభాగమందుఁ గొంచె మెచ్చుగ నేడువందలు మాత్రముఋగ్వేదమునుండి గ్రహింపఁ బడ్డవి. మిగిలిన మంత్రభాగ మంతయును, అర్థవాద భాగము సంపూర్ణముగను గ్రొత్తగాఁ బుట్టినవే. అయితే, సామవేదమునకు విలక్షణముగఁ గ్రొత్తవియగు మంత్రార్థవాద భాగములను సృజించుటయందు హేతువే

మందురా! వినఁడు! ఋగ్వేద కాలానంతరము ప్రాచీన కర్మ సముదాయమంతటను బరివృష్టినంది నానారూపమగు క్రొత్త క్రియా కలాపమవతరించి యున్నపుడందుఁ బఠింపఁదగు మంత్రములు ఋగ్వేదమందు లేనందున నవీనసృష్టి యావశ్యకమైనది. కావున వాని కన్వయించు మంత్రములును వానిని బ్రశంసించెడి యర్థవాదములును వేఱు వేఱుగ రచింపఁబడ్డవి.

యజుర్వేదమందలి మంత్రభాగములోని భాషారీతి యొకవేళఁ దన యర్వాచీనతను జెప్పకానుచున్నను ఋగ్వేద భాషకుఁ జాల దగ్గఱగను లౌకిక సంస్కృత భాషకుఁ జాల దవ్వుగను నయ్యది గాన్పించుట స్పష్టము.

యజుర్వేదమందలి దేవతా విషయకమగు పద్ధతి ఋగ్వేదీయ పద్ధతికన్న నంత విలక్షణమైనది గాదు. ఋగ్వేద వర్ణితులేయైన దేవతలందఱు నిందును వర్ణింపఁబడినారు. ఐనను నొక్కొక్కచోఁ గొన్ని విశేషములు కాన్పించుచునే యున్నవి. ఋగ్వేదపు టర్వాచీన భాగములలోఁ బుట్టుక చెందిన ప్రజాపతి యిందుఁ బ్రధానదేవతగఁ గాన్పించుచున్నాఁడు. అట్లే ఋగ్వేదములోని రుద్రుఁడిందు శివశబ్దముచేతను దరువాతి కాలమునఁ బ్రసిద్ధములైన శంకర మహాదేవాది శివపర్యాయ శబ్దముల చేతను నిర్దేశింపఁబడుచు శివునితోడి యభేదము పొందింపఁబడినాఁడు. ఈ విధముగ విష్ణువుకూడ ఋగ్వేదమందుఁ గన్న నిందుఁ గొంచెము హెచ్చుగ నుత్కర్ష నందింపఁబడినాఁడు. విష్ణువునకు యజ్ఞమునకు నభే

దము కూడ నిదే ప్రోత్రగ నిందుఁ జూపఁ బడ్డది. అంతరిక్ష వాసులగు యాతుధాను లిందంతటను నసురశబ్దము చేతనే నిర్దేశింపఁబడుచు సురలకుఁ బ్రతి పక్షులుగఁ జూపఁబడినారు. దేవాసురుల సమర వృత్తాంతముకూడ నీయజుర్వేద మందెచ్చుచోట్లఁ బ్రస్తావింపఁ బడ్డది. లౌకిక సంస్కృత కాలమందత్యున్నతముగ వర్ణింపఁ బడుచు హావభావాదుల కునికిపట్టై లీలా విలాస విభ్రమాదులచే సకల లోకముల మోహింపఁ జేయు నప్సరసలనెడి సురలోక సుందరీమణులు ఋగ్వేదమందుఁ గన్న నిందుఁ జమత్కారముగ వర్ణింపఁబడినారు. వారిలోఁ గొందఱిందుఁ బేర్కొనఁ బడియున్నారు.

ఈరీతిన విమర్శించిచూడ యజుర్వేదములోని ధర్మమార్గమందును నొక్కొకచోట నన్యథాభావమును మఱొక్కచోట నవీన క్రియోత్పత్తియుఁ గాన్పించుచున్నది. ఋఙ్మంత్రములలో 'భక్తి' రూపార్థమునఁ బ్రయోగింపఁ బడియున్న బ్రహ్మశబ్ద మీయజుర్వేదమందు, "ప్రార్థన-విశుద్ధి" యను నర్థములలోనికి మాఱి తరువాతి యుపనిషత్తులందు విశుద్ధ స్వరూపమగు పరబ్రహ్మమను వస్తువునకు వాచకముగా రూఢి చెందినది. మఱియు ఋగ్వేదమునఁ గన్పట్టని నాగపూజ యీ యజుర్వేదమున భారతీయ ధర్మములలో నొకటిగాఁ బరిగణింపఁ బడియున్నది. అదిగాక యజుర్వేదములోనుండెడి పూజావిధానమందలి నవీనపద్ధతి, యీ వేదముతరువాతి కాలమునఁ బుట్టియుండుటను స్పష్టపఱచుచు

యున్నది. చూడుఁడు ! యజుర్వేదమందున్న యజ్ఞదేవతా సంబంధము ఋగ్వేదమందున్న దానికన్న భిన్నముగానే కాన్పించును. ఋగ్వేదమున దేవతలు తత్తద్యజ్ఞ కర్మములకను వగు ఫలములను నిచ్చునటులు స్తుతింపఁబడినారు. యజ్ఞము లన్ననో దేవతల ననుగ్రహ పఱచునవిగాఁ జెప్పబడినవి. ఈ రీతిని ఋగ్వేద దృష్టితోఁజూడ దేవతలకున్న సర్వోత్కృష్టత సర్వతంత్ర స్వతంత్రత స్పష్టమగుచున్నది. యజుర్వేదమందన్ననో యజ్ఞములే స్తుతింపఁ దగ్గవిగాఁ జెప్పఁబడ్డవి యథావిధిగ వాని ననుష్ఠించుటయే ప్రధానము. అవియే సర్వశక్తి సమన్వితములు సర్వతంత్ర స్వతంత్రములునై కర్మానురూపమగు ఫలమునీయుఁడని దేవతలకు విన్నవించుటే కాదు—ఆజ్ఞాపించుటయుఁ గలదని వాదుక. ఈవిధముగ దేవతలు యజ్ఞాధీనులని వర్ణించిన యజుర్వేదము, యాగములు బ్రాహ్మణాధీనము లగుటయుఁ దన్మూలమున దేవతలు బ్రాహ్మణాధీనులగుటయు సిద్ధించునని యుద్దేశపడుచున్నది.

యజుర్వేదమునఁ జెప్పిన యాగక్రియలన్నియు యంత్రకల్పులగు పురోహితులాచరింపఁ దగియున్నవి. యాగములందుండిపురోహితుల నేకులు వివిధములగు అంగయాగములను జేయుచుందురు. వానిలో నొక్కొక్క స్వల్పమైన కర్మమునకుఁగూడ మహాయాగముతోడి సంబంధమును గొప్ప ప్రయోజనమును గల్పింపఁ బడ్డవి. యజుర్వేద సంబంధములగు యాగక్రియలు సర్వతోముఖాభ్యుదయ

మందుచుండఁ గ్రమముగ ఋగ్వేదము
లోని పారమార్థిక ధర్మములు సన్నగిలుటయు నశించుటయు సం
భవించినది. అదిగాక యిందలి సూక్తములన్నియు యజ్ఞక్రియల
కన్వయించుటం జేసియు నైహికోద్దేశ ప్రధానము లగుటఁ
బట్టియు దేవతల కుండెడి యుత్కర్ష మున్నగు గుణముల
సంస్తుతిగాని, స్తుతిచేయుమి కల్గెడి ప్రత్యవాయము గాని
కాన్పింపదు. కావున యజుర్వేదములోని మంత్రముల కర్థ
వంతములు కావలయునను నపేక్ష లేకుండుటచే వచ్చినశబ్దా
ర్థములే యావృత్తిగ వచ్చుటయు నర్థములేని నిపాతలు
పెక్కులు ప్రయోగింపఁ బడుటయు నెక్కువగ సంభవించినది.
అందును 'ఓం' అనెడి నిపాత హెచ్చుగఁ బ్రయోగింపఁ
బడ్డది మైత్రాయణసంహితలో మంత్ర మొకటికలదు. చూడుఁ
డు! "నిధాయోవా నిధాయోవా ఓంవా ఓంవా ఓంవా ఐ ఐ
ఓంస్వర్ణజ్యోతిః"

ఇందు స్వర్ణజ్యోతియనునది మాత్రమన్వర్థము.

ఈ విధముగా నుండెడి యజ్ఞక్రియావిధి బ్రాహ్మణేత
రులకు బొత్తుగా దురవగాహమై యుండెడిది. తరువాతఁ గ్రమ
ముగా బ్రాహ్మణులీ మంత్రములకుఁ గూడ యాగములకువలె
"విశ్వనియామకత్వము సర్వశక్తిమత్త్వమును" జాటినారు. కావు
ననే కొన్ని మంత్రములు విజయము నీయఁ దగ్గవిగా నభిమా
నింపఁ బడ్డవి. తన్మంత్ర ప్రయోగము వలననే యింద్రుఁడు
రాక్షసులను జంపినాఁడనికూడ వాడుక. కొన్ని సూక్త

ములు వర్షమును గల్పింపఁ గలవని కలదు. ఆసూక్తము ముందుగ నుచ్ఛరించి హవిస్సును విడిచెడి పురోహితుఁ డప్పుడే వర్షమును గురిపింపఁ గలఁడని తెలియుచున్నది. ఇట్టి సూక్తములం దైంద్ర జాలికమగు మాయాశక్తి యొకానొకటి తోఁచుచున్నది. తరువాత నిట్టి మానుషాతీతమగు శక్తిత్వ మును బ్రాహ్మణులు తపస్సునందు సన్యాసమందును, బౌద్ధులు విశుద్ధమందును నారోపించి యుండిరి. యజుర్వేదమందలి యర్థవాద వాక్యములు దేవతాస్తుతి పరములు కాకపోవుట వలనను యాగ క్రియలకు మాత్రమే యుపయోగించుటఁ జేసియు నాయాయియజ్ఞము లాచరించుటయందలి ఫలములను మంత్ర పారాయణమునకుఁ గల యుపయోగములను గొని యాడుచుండును. ఐహిక సుఖప్రాప్తికి గోగ్రామాద్యభీష్ట సిద్ధికి హేతుభూతములును యాగక్రియారూపములు నగు పెక్కు నుపాయములనుఁగూడ నుపదేశించుచుండును. యజ్ఞ కాలమందూహాది కుశలుఁడును శాస్త్ర నిష్ణాతయునగు ఋత్విజుఁడుండుట యత్యావశ్యకము. కర్మముల నప్రమాదముగ నాచరింప వలయును. అందుఁ బెక్కు కర్మములచే సిద్ధించు నట్లుత్ప్రేక్షింపఁబడ్డ ఫలములు కేవల మసంగతములు బాలిశములునై యున్నవి. ఒకానొక కర్మమునకు సంవత్సర లాభము ఫలముగాఁ జెప్పఁ బడ్డది. ఇది కేవలము బాలిశోక్తియే. ఇట్లే చంద్రపద మభిలషించిచేసెడి క్రియా విశేషముకూడ నట్టిదేయై యున్నది.

ఈ తీరున యాగక్రియావిధి యంతటను బరంపరాభివృద్ధిపొందియుండ భారతీయులలోని జాతిభేదము గట్టిగ

నేర్పడి చిలువ పలువలతోడి పెంపొందినది. సంఘమందును ధర్మమందును బ్రాహ్మణులు సర్వోత్కృష్టత వహించిరి. సామాన్యముగ రెండువేల యైదువందల సంవత్సరములకుఁ బూర్వము ప్రారంభించిన యీ జాతిభేద మిప్పటికిని భారతీయులలో నవిచ్ఛిన్నముగ సాగుచున్నది. యజుర్వేద కాలమందాక్క ముఖ్యములగు నాలుగు వర్ణములే కాదు—భారతావని యందిపుడు కాన్పించెడి సర్వవిధములగు సంకరజాతి భేదములు కూడ నుండెడివని వాజసనేయ సంహితవలనఁ దెలియుచున్నది. ఈవిధముగ ఋగ్వేదకాలముకన్న యజుర్వేద కాలము నాఁటికి భారతీయులలోని సంఘధర్మముల సరణి మఱొక విధముగా మాఱిపోయినది.

ఋక్సామ యజుర్వేదములు మాత్రము యజ్ఞక్రియల కుపకరించుటంజేసి మొట్టమొదటఁ బ్రామాణికములుగ నెన్నుకొనఁ బడినవి. అథర్వ వేద మేవిధముగఁ జూచినను యజ్ఞక్రియలతోడి సంబంధము లేనిదే. దానికిఁగూడ నేదియో విధముగఁ దత్సంబంధమును గల్పింప వలయునని కోరి యావిషయములను ముచ్చటించెడి చివరి కాండమును దరువాతి కాలమునఁ జేర్చినారు. ఆకాండమందుఁ దక్క నీవేదము మఱెచ్చటను యజ్ఞసంబంధము నొందియుండలేదు. వానిలోని కొన్ని మంత్రములు గృహ్యసూత్రమందు వర్ణించియున్న జనన వివాహ మరణాది విషయకములగు కొన్ని గృహ్య క్రియలందును, పట్టాభిషేకము మున్నగు రాజకీయ క్రియల యందును వినియోగించునేగాని యజ్ఞక్రియలందెచ్చటను విని

యోగింపవు. ఈయథర్వవేదము హెచ్చుగ నాభిచారిక క్రియలను బ్రతిపాదించుచు నితరవేదములకు మిక్కిలి విలక్షణముగ నుండును. అభిచారక్రియలే యిందు ముఖ్యముగ నుపదేశింపఁ బడును. బోయలు, రాక్షసులు, మాయావులు, శత్రువులు, బ్రహ్మద్వేషులు—వీరి విషయమందును పరిపంథులు మఱి కొందఱి విషయమందును నివారణము, స్తంభనము, మారణము మున్నగు వాని కావశ్యకములగు నుపాయములు చెప్పఁ బడ్డవి. ఈతీరున నాభిచారికములే ముఖ్యములగుటఁ బట్టి యమాంగలికమైనను నీయథర్వవేద మందచ్చటచ్చట సంసారసుఖము, గ్రామవాస క్షేమము, వైర ప్రశమనము, దీర్ఘాయురారోగ్యములు, శ్రేయస్సు, స్వస్త్యయనము, జూదమునందు దైవము తోడగుట మున్నగువానిని బ్రసాదించెడి మాంగలికములైన మంత్రములు కూడఁ గొన్ని లేకపోలేదు ఇట్లీ యథర్వవేదము నిగ్రహానుగ్రహములు రెండింటి లక్షణములను గలిగియున్నదని తెలుచున్నది.

ఈ యథర్వవేదము ఋగ్వేదముకంటె గ్రుడ్డినమ్మకములలోఁ జాల గొప్పది. ఇందు రక్షః పిశాచాదులుందురను నభిమానముతోడి పామరులను కొనఁదగియుండు నాభిచారిక వాసనా విశేషములు మాత్రము నెలకొల్పఁ బడియున్నవి. కాని సంస్కృతబుద్ధులగు పురోహితులమధ్యఁ బుట్టియున్న మతధర్మ విషయకములగు మంచినమ్మకము లేవియుఁ గాన్పింపవు. కావున నథర్వవేదమందుఁ జెప్పఁబడ్డ విషయము చరిత్ర యేర్పడుట కతిపూర్వమే బయలు దేఱినటులు

తోఁచుచున్నది. అందు శరీరవ్యాధుల నుపశమింపఁజేసెడియభి చార విశేషములుకొన్ని స్వరూప స్వభావములను బట్టియుఁ బ్రయోజనమును బట్టియు 'అల్బర్ట్ కున్హే' చూపినటులు ప్రాచీనములగు 'జర్మనిలేటిక్, రష్యన్' భాషలలోనున్న యభిచార కర్మములతోడి సమానముగ నుండుటవలన 'ఇండో—యూరోపకాలికములని' తెలియుచున్నవి. ఈ యథర్వవేదమం దచ్చటచ్చటఁ గాన్పించెడి యుత్కృష్ట దేవతా సంబంధములగు విషయములు మాత్రము ఋగ్వే దీయ విషయములకన్నఁ జాలనర్వాచీనములే యగును. ఏమందురా ! యింధితర సంహితలందుఁగన్న నీశ్వరుఁ డున్నాఁడను వాదము చక్కఁగ ఘోషింపఁబడ్డది. నాగరిక పరిష్కార చరిత్రవిషయమై యీయథర్వవేదము ఋగ్వేద ముకన్నను మిక్కిలి యాదరింపఁ దగియున్నది.

అథర్వవేదమున కిపుడు రెండుపాఠములు గాన్పించు చున్నవి. అందొకటి పైప్పలాదుల పాఠము. అది కేవల మొక్కభూర్జగ్రంథమందు వ్రాసినదే దొఱకు చున్నది. ఈ భూర్జగ్రంథము చాలఁ బ్రాచీనమైనదే కాని యిది సంపూర్ణముకాదు ఇందు స్వరముల గుఱుతులేదు. అట్టిదీనిని 'బుహ్లార్' పండితుఁడు కాశ్మీర దేశమునుండి సంపాదించి నాఁడు. తద్విషయకమగు వృత్తాంతమును ౧౮౭౫ వ సంవ త్సరమందు రోథ్ పండితుఁడు చక్కఁగ వ్రాసినాఁడు. ప్రతి యొకటి సంపాదించిన 'బ్లూంఫీల్డ్' పండితుఁడు దానిస్వరూప మును బ్రకటించియే యున్నాఁడు. ఇదియే బహుశః అథర్వ

వేదీయ పరిశిష్టభాగములో నొకచోట 'పైప్పలాదమంత్ర' శబ్దముచే స్మరింపఁబడ్డ పైప్పలాదుల పాఠమని తోఁచు చున్నది.

రెండవది శౌనకపాఠము. దీనిని 'విట్నీ-రోత్' పండితులు సంస్కరించి ౧౮౫౬ వశతాబ్దమునఁ బ్రకటించినారు. ఈ యథర్వవేదము సాయణాచార్య భాష్యముతోఁ భారతవర్షమందుఁ గూడఁ బ్రకటింపఁబడ్డది. ఆ భాష్యమునందుఁ జూపిన వివిధములగు పాఠభేదములు 'విట్ణీ రోత్' పండితులు ప్రకటించిన పాఠముతోఁ భేదించుచున్నవి.

అథర్వవేద సంహితలో నిరువదికాండములును ౨౩౦ సూక్తములును సామాన్యముగా ౬౦౦౦ మంత్రములును గాన్పించుచున్నవి. అందు సామాన్యముగా ౧,౨౦౦ మంత్రములు ఋగ్వేదమునుండి యెత్తఁబడ్డవి. వానిలో హెచ్చుగ దశమ ప్రథమాష్టమ మండలముల నుండియుఁ జాలఁదక్కువగ నితర మండలముల నుండియు స్వీకరింపఁబడ్డవి. ఇరువదవ కాండములోనుండు ౧౪౩ ఋగ్వేద సూక్తములలోను బండ్రెండు సూక్తములు తక్క మిగిలిన వన్నియు ఋగ్వేద మందలి యానుపూర్విని విడిచిపెట్టలేదు. ఇతర కాండములలోనికిఁ దెచ్చుకొన్న మంత్రములను మాత్రమిష్టము వచ్చినటులు మార్పుసేసిరి. కాని యితర సంహితలందువలె నిందును నియ్యవి ఋగ్వేదపాఠపుదృష్టిని దక్కువదన మొందు

చున్నవి. ఈయథర్వవేదము కేవలము పద్యమయము కాదు. యజుర్వేదమువలె హెచ్చుగ గద్య-మిశ్రితమై యుండును. పదునైదు పదునారు కాండములందున్నట్టి యేఁబదికన్న హెచ్చైన సూక్తములును ఇతర కాండములందు విప్రకీర్ణముగనున్న దాదాపు ముప్పదిసూక్తములును గద్యవాక్యములతో నున్నవి. మిగిలిన వానియందుఁగూడ నూటికి హెచ్చుసూక్తములలోఁ బద్యమంత్రముల మధ్యఁగూడ గద్యమంత్రములు కాన్పించుచున్నవి.

అథర్వవేదము తొలుత మొదటి పదుమూఁడు కాండములతో మాత్రమే యుండెనని తదీయ విభాగప్రకారము వలనను విషయ స్వభావము వలనను స్పష్టమగుచున్నది. అందు మొదటి యేఁడు కాండములకును విభాగమాయా కాండముల సూక్తములలోని మంత్ర సంఖ్యనుబట్టి యేర్పడినది. మొదటి కాండమునఁ బ్రతిసూక్తమందును నాలుగేసియు రెండవ దానియందైదేసియు మూఁడవదానియందారేసియు నాలవ దానియందేడేసియు నైదవ దానియందెనిమిది మొదలు పదునెనిమిది వఱకు నారవ దానియందు మూఁడేసియు నేడవ దానియందు సగమునకు హెచ్చగు భాగమందుఁ గేవల మొక్కొక్క మంత్రమును గూర్పఁబడినవి. తరువాతి యారు కాండములలోను దీర్ఘచ్ఛందస్సులగు మంత్రములు కూర్పఁబడ్డవి. ఇందుఁ బదుమూఁడు కాండములందును బ్రతిపాదించిన విషయము లవ్యవస్థగానే యున్నవి.

తరువాతివైన కాండములును విషయ స్వభావము ననుసరించి యున్నవి. ఇందుఁ బదునాలుగవ కాండము వైవాహిక మంత్రములచే నొప్పుచున్నది. ఇందలి హెచ్చుమంత్రములు ఋగ్వేదములోని పదవ మండలమునుండి గ్రహింపఁబడ్డవి. పదియేనవ కాండము వ్రాత్యాభిధానమగు పరమాత్మను బ్రస్తుతించుచున్నది. పదాఱు పదునేడవ కాండములు చాలఁజిన్నవి. ఇందు మొదటి దానియందుఁ బోషిస్మాది సూక్తములును రెండవ దాని యందొక్కటే సూక్తమును గలవు. రెండు కాండములందును వశీకరణార్థకములగు మంత్రములు కలవు. పదునెనిమిదవ కాండమందు ఖనన సంస్కారము పితృగణమును బ్రస్తావింపఁ బడ్డవి. పదియేనవ కాండమందువలె నిందును బెక్కు మంత్రములు ఋగ్వేదీయ దశమ మండలమునుండి యెత్తఁబడ్డవి. కావునఁ బదునెనిమిది పదునైదు కాండము లథర్వ లక్షణమున కసన్నిహితములని తెలియవలయును.

చివరి రెండుకాండములు నిశ్చయముగానే తరువాతి కాలమందేర్పడ్డవి. వానిలోఁ బందొమ్మిదవది పరిశిష్ట భాగ సంబంధముకలది. దానిలోఁ గొంతభాగ మపభ్రంశములతో నిండినది. ఇరువదవ కాండమందు హెచ్చుగ నింద్రదేవతాకములగు ఋగ్వేద సూక్తములే యానుపూర్విలో మార్పునొందక యుద్ధరింపఁబడ్డవి. ఈవిధమున నిందు మూలభాగమునకు విలక్షణముగ ఋగ్వేద పాఠమునే యాదరించుటఁజేసి దానికన్న నియ్యది యర్వాచీన మనుట స్పష్టము. అదిగాక

దీని యర్వాచీనత నుగ్గడించెడి ప్రమాణము లితరములైనవి కూడఁ బెక్కులు కాన్పించుచున్నవి. ఈ కాండమందుఁ బ్రతిపాదించిన విషయము సోమయాగము. కాని యాగక్రియా సంబంధమన్నది. యథర్వవేదమునకుఁ గ్రొత్త విషయము. బహుశః దీనికిఁ బతుగ వేదత్వమును స్థాపింపఁ గోరుటచే యాగ సంబంధరూపమగు వేదలక్షణ మేర్పడుటకై మూఁడు వేదములందు వర్ణించియున్న సోమయాగ సంబంధమింతుఁ దరువాతి కాలమున సంపాదింపఁ బడి యుండవచ్చును. కావున నీకాండము తరువాతఁ బుట్టినదని తెలియుచున్నది. ఇంతియ కాక యంతిమ కాండములు రెండింటియుఁ బేరుకూడ నథర్వ ప్రాతిశాఖ్యలోఁ గాన్పింపదు. దీనినిబట్టి తత్ప్రాతిశాఖ్య పుట్టిన తరువాతనే యీ రెండుకాండము లేర్పడవనుట స్పష్టము యగుచున్నది గద్య వాక్యములు రెండుతక్క (౪౫,౪౬) నిరువదవ సూక్తమందు కుంతాప సూక్తములు మాత్రము (౧౨౭–౧౩౬) క్రొంగ్రొత్తలు. మిగిలిన భాగమంతయు ఋగ్వేదము నుండి తేఁబడినది. ఋగ్వేదమం దేయేదాన స్తుతులు బహుప్రదాతలగు యజమానులను రాజకుమారులను స్తుతింప బయలు దేరినవో పురాణ ప్రతిపాదితములగు రాజయోగాది సంస్తుతులకు మూలభూతములైనవో యట్టి వాని నీకుంతాప సూక్తములనుకరించుచున్నవి.

ఈయథర్వ వేదస్తుతిరూపాయిక స్వరూపము చెంది శతపథ బ్రాహ్మణాంతిమ భాగము (౧౧.౧౩.౧౪)ను త్తైత్తిరీయ బ్రాహ్మణమును ఛాందోగ్యపనిషత్తును పుట్టినవి

దున్నదను విషయ మిద్దానిని వానియం దనుసంధించుట
వలనఁ దెలియుచున్నది. మహాభాష్యము నాఁటికియ్యది
యత్యంత ప్రతిష్ఠనందినది. కావుననే పతంజలి మహర్షి
యథర్వ వేదమును ప్రథమ వేదముగా నుదాహరించి
యున్నాఁడు. "అథర్వాదిర్వేదః" అనికూడవచించినాఁడు.

అథర్వవేదమందే చెప్పఁబడ్డ దాని ప్రాచీన నామము
'అథర్వాంగిరసః' అన్నది. ఆపేరే భూర్జ గ్రంథములోను
ప్రారంభమున వ్రాయఁబడ్డది. రెండుపదములుగల యీ
సమస్తశబ్దము అథర్వాంగిరస్సులనెడి గోత్రములు రెండిటిని
జెప్పుచున్నది. ఇట 'బ్లూంఫీల్డ్' పండితుఁడథర్వాంగి
రసయనుచోట నథర్వశబ్దము తద్వేదమందలి మాంగలికభాగ
మును, ఆంగీరస శబ్దమభిచార పరమగు నమాంగలికభాగమును
బరామర్శించుచున్నవని పలికినాఁడు. ఇందలి 'అథర్వ' యను
నేకదేశము తరువాతి కాలమున నథర్వవేదమున కంతకును
వాచకముగా మాఱిపోయినది. బ్రాహ్మణ గ్రంథములలో
హెచ్చుచోట్ల "అథర్వాణః" అని మాంగలికాంశ పరముగాఁ
బ్రయోగము కాన్పించుచునే యున్నది. "అథర్వా" యను
నేకవచన ప్రయోగము మాత్రము మొట్ట మొదట నుప
నిషత్తులలో బయలు దేఱినది. "ఆథర్వణాని" యనుతద్ధి
తాంతము నపుంసకమునగు బహువచన ప్రయోగము
తదీయ సూక్తవివక్షచేత నథర్వవేదమందలి పందొమ్మిదవ
కాండమందుఁ బ్రయోగింపఁ బడియున్నది. తరువాతఁ గ్రమ
ముగ దానినాయర్థమందుఁ బ్రయోగించుట సాధారణ

మైనది. "అథర్వవేదః" యని వేదపదముతోఁడి వ్యవహారము సూత్ర గ్రంథములందదియే క్రొత్తగనావిర్భవించినది అంతకుఁ బ్రాచీనములగు గ్రంథములలో నావ్యవహారము కాన్పింపదు. అదిగాక యిద్దానికి సూత్రగ్రంథములలో త్రయీతౌల్య మారోపింపఁబడ్డది. అథర్వవేదమున కింకను రెండుపేర్లుగలవు. అందొకటి "భృగ్వాంగిరస" యని. ఇయ్యది యథర్వవేద మున యజ్ఞకాండములోఁ బ్రయోగింపఁబడినది. భృగు వులనువారితర గోత్రీయులు. వీరిచట నథర్వులస్థానమందుఁ జెప్పఁ బడిరి. రెండవపేరు "బ్రహ్మవేదః" యనునది ఇయ్యది యథర్వసంబంధములగు గ్రంథములఁ బ్రయోగింపఁబడ లేదు. కాని ఋగ్వేదపు గృహ్య సూత్రమందొకచోట గ్రహింపఁ బడియున్నది.

ఈయథర్వవేదము విలక్షణ విషయముల నుగ్గడించుట వలనఁ జాలఁగాలము గడచిన తరువాతనే వేదముగా సంగీక రింపఁ బడ్డది. ఋగ్వేదములోని మిక్కిలి యర్వాచీనము లగు సూక్తము లుద్భవించునప్పటికిఁ గూడ నియ్యది పృథ గ్గ్రంథముగ నేర్పడలేదు. ఋగ్వేదమందలి పురుషసూక్తములో యాగీయములగు మూఁడువేదములు మాత్రమె ఋక్కులు. సామములు, యజుస్సులని పేర్కొనఁ బడియున్నవి. అథర్వ ణములన్నచో కానరావు. ఈయథర్వవేద మభిచార క్రియల నుగ్గడించుటఁజేసి నిషిద్ధ కోటియందు గణింపఁ బడ్డదనియు నద్దాన దీనికి యజ్ఞియవేదమందుఁ జోటులేదనియు నందు రేమో! అదికాదు. భారతీయులాభిచారిక క్రియల నథర్వ్య

ములుగా భావించి నారమటకుఁ బ్రమాణమేమియుఁ గాన్పిం
పదు. మీఁదు మిక్కిలి ఋగ్వేదము ముఖ్యముగా యాగ
దేవతలను గొండాడుచున్నను ప్రాచీన కాలమందుఁగూడ భార
తీయుల గృహ్యాచారము లభిచారిక క్రియలతోడి సంబంధించి
యున్నవని విషయము హెచ్చుచోట్ల సూచించుచునే యున్నది.
యజుర్వేదమునఁగూడఁ దైత్తిరీయ సంహితలో నొకచోట
నీయధర్వవేదము "ఆఙ్గిరస" శబ్దముతోడి యితర వేదము
లతోఁ బాటు నిర్దేశింపఁ బడెది. మిగిలినస్థలము లందంత
టను మూఁడు వేదములు మాత్రమే పేర్కొనఁ బడినవి.
ఐనను నీయజుర్వేదము నధర్వవేదసరణి చాలవఱ కాక్ర
మించి యున్నది. ఒకొక్కచోట నధర్వ వేదములోని
శబ్దములే కాన్పించుచున్నవి అయితే యాభిచారక్రియ లుభ
లవేదముల కనుగతములు కాఁగా ఋగ్యజుర్వేదములకు నధర్వ
వేదమునకు నెక్కే లక్షణ మేర్పడుట యు నద్దానఁ బరస్పర భేద
మేమియు లేదని యనవత్తురేమో ! అదిసరికాదు. ఆరెండిం
టికిని దీనికిని ప్రధాన విషయమందును బరస్పర భేదము
కాన్పించుచునే యున్నది. ఋగ్యజుర్వేదములలో యజ్ఞక్రియకు
ప్రాధాన్యము. అభిచార క్రియ యున్ననో యప్రధానము,
కావున వానికి యజ్ఞయిత్వము సిద్ధము. అథర్వవేదములో
నందురా ! దానికి విరుద్ధము. కావున దీనికి నాభిచారకత్వ
మేర్పడ్డది. ఇదియే వానికి దీనికి గల పరస్పర విభిన్నతత్వము.

అధర్వవేదముకూడ నొకచోట దన్ను "అథర్వాఙ్గి
రస" శబ్దముతోడను మఱియొకచోట మాఙ్గలికాంకుము

సూచించబడి 'భేషజ' శబ్దముతోడను వేదాంతరములతోఁ బాటు నిర్దేశించియున్నది. ఇతర వేదములను మాత్రము మాటిమాటికి స్తుతించు చుండును. దీనిచే నానాఁటి వఱకు నితర వేదములను సంబంధించిన వారికిని అథర్వాను యాయులకును బరస్పర వైమనస్యమేమియు లేదని తెలియు చున్నది.

ఇఁక బ్రాహ్మణ గ్రంథములలోనికిఁ జొచ్చి యథర్వ వేదమునుగూర్చి యేమున్నదో విమర్శింతము. ఇందు ఋగ్వేద బ్రాహ్మణములలో నథర్వవేదము పేరైనఁ గాన్పిం పదు. తైత్తిరీయ బ్రాహ్మణమునఁ దైత్తిరీయారణ్యకమందు వలెఁ గేవలము రెండుసార్లు పేర్కొనఁ బడ్డది. శతపథ బ్రాహ్మణమం దెచ్చుగ ననుసంధింపఁబడి వేదత్వమందకపోయి నను బూర్వముకన్నఁ బూజ్యతరమగు స్థానమందినట్లు గాన్పించు చున్నది. మఱియు నా బ్రాహ్మణమందే మూఁడు వేదములు ఋక్కు యజుస్సు సామము, అని పేరు పేరుతోఁ గాని త్రయీవిద్యయను సముదాయ రూపముతోఁ గాని పెచ్చుచోట్ల నిర్దేశింపఁ బడియున్నవి. ఇంకనందే పెక్కు వాక్యములలో నయ్యవి యచ్చటచ్చట నితిహాసపురాణ గాథాసూత్రోపనిషత్తులు మున్నగు వానితోడి పరిగణింపఁ బడుచున్నవి. అట్టిచోట నీయథర్వ వేదము నియమముగా వేదత్రయానంతరమే నిర్దేశింపఁ బడుచు నాల్గవ వేదముగా భావింపఁ బడినట్లు తోఁచుచున్నది. కావుననే యచ్చటనితి హాస పురాణాదులు వ్యత్క్రమముగఁ గూడ గ్రహింపఁ

బడుట గలదు. అథర్వవేదము మాత్రము నాలుగవచోటి నుండి పోలేదు. ఉపనిషత్తులలోఁ గూడ దాదాపిదియే స్థితి. తక్కిన యితిహాసాది గ్రంథవిభాగమును జెప్పకయే మిగిలిన వేదములందు నాలవదిగా నథర్వవేదము చెప్పఁబడుచున్నది. ఇఁక శ్రౌతసూత్రములలో నీయథర్వ వేదపుస్థితియేమున్నదో! చూతము. కాత్యాయన సంబంధమగు శుక్లయజుః శ్రౌతసూత్రములో దీనిపేరుకూడ నుచ్చరింపఁబడలేదు. ఋగ్వేదశ్రౌత సూత్రములగు శాంఖా నీయాశ్వలాయన నీయములలోఁ గేవల మొక్కొక్కచోటి పేరొక్కనఁ బడినది.

ఇదియొకటి గమనింపఁ దగ్గది. "ఈయథర్వ వేదము శ్రౌతసూత్రగ్రంథములలో నెచ్చటను నప్రామాణ్య బుద్ధినిఁ దిరస్కరింపఁ బడియుండలేదు. త్రయీ ధర్మానుయాయులచే నధర్మ్యముగాఁ గూడఁజూడఁ బడలేదు." కాని స్వప్నమందైన నాలోచింపరాని యిట్టిస్థితి యెట్టువాటిల్లినది! బహుశః యజ్ఞక్రియలకు నభిచారక్రియలకు వస్తుతః భేదమున్నను నట్టిభేదమిట్టిదని నిర్దేశింప వీలులేమినిత్రయీ కారులభిచార క్రియలనుగూడ ధర్మములుగా స్వీకరించిరి. ఈవిధముగ వారథర్వవేదమును గూడఁ బ్రామాణికముగాఁ బరిగణించినారు. కావుననే శతపథ బ్రాహ్మణములో యాతు విద్య (అభిచారవిద్య) భీతిహేతువగుటచేఁ బైశాచముగాఁ జెప్పఁబడియున్నను దద్వేత్తలగు పండితులు బహ్వృచులతో సమానముగా గౌరవింపఁబడుచుండిరి. ఋగ్వేద మందభిచార సంబంధములగు మంత్రము లెంతవిరళములో యథర్వ

వేదీయ మూలభాగములో యాగవిషయకములగు మంత్రము లంతవిరళములు. ఇందారవ కాండములో రెండుసూక్తము లందుఁ (౪౭, ౪౮) ప్రత్యహము మూఁడుకాలము లాచరింపఁదగు సోమసవనము స్తుతింపఁబడ్డది. అదిగాకయొక్కొక్కచో యజ్ఞకాల మందాచరించిన దోషములు మాయుటకై యాచరింపఁదగు ప్రాయశ్చిత్తీయ యాగములు ప్రతిపాదింపఁ బడినవి (ఆరవకాండము ౧౧౪). ఈవిధముగ నథర్వానుయాయులుకూడ నీవేదమున కాధునిక రూపమేర్పడక పూర్వము కొన్నియజ్ఞక్రియలను గనుగొని యనుష్ఠించినారని తెలియుచున్నది. ఐనను మొట్టమొదట నథర్వవేదమున శ్రౌతక్రియాభాగము చాలస్వల్పముగానే యుండెను. తరువాత నద్దానిని బెంపొందింపఁగోరి సాక్షాత్తుగ యజ్ఞక్రియలను జెప్పెడి ఋక్సూక్తములతో నేర్పడ్డ యిరువదవ కాండమును దరువాతి కాలమునఁ జేర్చినారని ప్రసంగవశమునఁ బూర్వమే దృఢపఱచియుంటిమి.

ఈవిధముగ శ్రౌతసూత్ర గ్రంథములలో నథర్వవేదమును నిర్దేశింపమికి శ్రౌతక్రియలతోడి ప్రధానసంబంధమిద్దానికి లేకపోవుటయే హేతువు కాని యప్రామాణ్యబుద్ధి కాదనుట యవివాదము. గృహ్యసూత్రములలో నభిచారక్రియకూడఁ జెప్పఁబడుటవలన నథర్వవేద సంబంధమిందు స్పష్టమేయగుచున్నది. ఈవిషయమచ్చటచ్చటఁ గానిపించుటయుఁ గలదు. శ్రౌతసూత్రములందువలె గృహ్యసూత్రములలోఁగూడ హెచ్చుగ నాయావానికి సంబంధించిన వేద

ములనుండియే మంత్రములు తేఁబడియున్నను నిందువిశేషముగ నథర్వవేదమునుండి కూడ మార్పులేనివి కొంతమార్పు కలవియునగు మంత్రములు కొన్ని యుద్ధరింపఁబడ్డవి. ప్రకృతము విచారించు విషయమందీ గృహ్యసూత్రము లావంతయు నుపకరించుటలేదు. నిజముగా నిఁకఁదటను నథర్వవేదము నాలుగవ వేదమను వ్యవహారమున్నది. దీనిచే నయ్యవి యర్వాచీనములనియే తేలుచున్నదికాని యథర్వవేదీయ చరిత్ర చర్చకు సాయమేమియు నలువుటలేదు.

లౌకికాచారములను ముచ్చటించెడి ధర్మశాస్త్రములలోఁగూడ నథర్వవేదములోని యాచారములు శిష్టములుగానే యిష్టములైనవి. కారణమేమన, సంసారులకు మిక్కిలియు ముఖ్యమైన వైద్యవిద్యయు జ్యోతిర్విద్యయు నథర్వవేదములోనివే యనుట స్పష్టమే. అట్లే యభిచార ప్రయోగముచే శాత్రవులను బరిమార్చుటయు నుచ్చాటనమొనర్చుటయు మున్నగువానిలో మొనగాండ్రని పేరువడసిన యాస్థానపురోహితులు కూడ నథర్వవేద విశారదులే కావలయును. లౌకిక వ్యవహారముల నగ్గడించెడి ధర్మశాస్త్రములలోఁ గ్రొత్తగ నథర్వవేదమును గూర్చి నిందకాన్పించుచున్నది. ఇయ్యది సరియే. ధర్మగ్రంథములేతీరు కర్మముల నిషేధింపఁ దలపెట్టెనవో యట్టివేయగు హింసాకర్మముల నథర్వవేదములోని మంత్రములుపదేశించి యున్నవి. కావున నీ ధర్మగ్రంథములోర్వలేవు. అథర్వవేదములోని యభిచారక్రియలు పెక్కింటిని ఘాతుకములుగా నీయవి తలంచుచున్నవి. కావున నేయథర్వ

వేదపు లోమ్ప్రదనము నదియుపదేశించిన యాచారముల లోనియధార్మికత్వము నీధర్మగ్రంథములు మొఱవెట్టుచున్నవి. ఈవిషయ మాపస్తంబీయ ధర్మసూత్రములో స్థాయి ప్రసిద్ధ సిద్ధాంతము చేయఁబడ్డది మఱియు నాధునికమగు విష్ణుస్మృతిలో నథర్వవేదములోని మారణాభిచారమును ప్రయోగించువారు సప్తవిధులగు మహాంశుఘాతుకులలో నొకరుగఁ జేయుమరని యున్నది. అదిగాక వైద్యులు భిషజులును శిష్టులు కారని చెప్పఁబడ్డది. మూలికాది ప్రయోగమునకు బాహ్యముగా నిషేధము. అభిచారశాపములకు ఘోరమగు తపస్సే ప్రాయశ్చిత్తమని నిశ్చయము. మనను నొకవిషయములో నథర్వవేదమును గూర్చి ప్రశంసకూడ లేకపోలేదు. బ్రాహ్మణుల కీయథర్వవేదమన్నది రంపులను బరిమార్చుట కుపకరించుచుఁ బరంపరగ వచ్చెడి పరమాయుధమని మనుధర్మము మురిసి పోయినది.

మహాభారతములో మాత్రమీయథర్వమితర వేదములుపోలెఁబరమ ప్రమాణముగఁ గొండాడఁ బడ్డది. ఇందునియమముగా వేదములునాలుగనియే వాడుక. విష్ణువు బ్రహ్మయు దీనిని రచించినారని వర్ణనకలదు. ఇంతియకాదు. ఈయథర్వవేదముకూడ వేఱుగానే యిందు హెచ్చుపొగడ్త నొందినది. ఇది యుపదేశించిన క్రియలుకూడధార్మికములనియే యంగీకృతములు.

కుదకుఁబురాణములును వేదములు నాలుగని యంగీ

కఠినుపనిషత్తు.—అగ్నిహోత్ర [illegible] సముద్ర యాసంబంధ ముగు [illegible] వేదమున [illegible] స్థానముకూడ నొప్పకొని యున్నవి. వాని [illegible] నొకటగు [illegible] పురాణ [illegible] దముననకు బ్రాహ్మణమునడి నాలుగవ యుపనిషత్తు [illegible] సంబంధము కల్పించుచున్నది

[illegible]

వాక్యములు [illegible]

వేదము [illegible]

ములలో మొదట [illegible] అది గాక యీవేదమునకు [illegible] బ్రాహ్మణమును [illegible] కూడ [illegible] చున్నవి. [illegible] వలెనేక వేదసంబంధ [illegible] విద్యయందు [illegible] ములను [illegible] గింప నేర్పరియునను యాగక్రియా [illegible] గా [illegible] యును. అట్టియాగ్నిహోత్ర బ్రాహ్మణాది గ్రంథములు వేద సంబంధ [illegible] దలంచి [illegible] వేదముకొడి

సంబంధమింకనిక్కముగఁ గట్టినవి. అట్టియీ బ్రహ్మ బ్రహ్మజ్ఞానమును దెలిసి కొనినవాఁడు దేవతాసాన్నిధ్యమును గుర్తెఱింగినవాఁడు సమస్త క్రియాకలాపములను బరికించినవాఁడునయి బుత్త్విక్కులందఱిలో మిన్నగా నెన్నఁబడుచుండును. కావున నే గోపథ బ్రాహ్మణమున, నారథ్యుఁడగు బ్రహ్మతోడి సంబంధముఁ గలిగిన యథర్వవేదమునకు [illegible] కల్పించి 'బ్రహ్మవేద' మను పేరిడినారని ఎఱుఁగఁదగియున్నది. [illegible] వేదము బ్రాహ్మ [illegible] డుటకు [illegible] బ్రహ్మవిద్య [illegible] వేదములలోను [illegible] యథర్వవేదమునకు [illegible]. మూఁడవ [illegible] ఆపస్తంబ [illegible] మూఁడి [illegible] బ్రాహ్మణములు [illegible] చెప్పఁబడెను. మఱియు నథర్వ వేదసంబంధములగు బ్రాహ్మణము [illegible] వేద్యయే పురోహిత [illegible] చెప్పుచున్నవి. [illegible] తెల్లరు నభిచారక్రియలకు నేర్పుగలవారు నథర్వణాంగిరసులనే పురోహితపదవియందుఁ జేర్చుచున్నారు.

అథర్వ వేదముద్భవించిన స్థానమును నిర్ణయించుటకు ప్రమాణములిందెందును దుర్లభములు. కావుననీ వేదముల లోని సూక్తము లేదేశమందావిర్భవించినది నిర్ణయింపవ లను పడదు వస్తుతః — అథర్వవేదము [illegible] మూలభాగము [illegible]

దొకచోట (౫—౨౨) పశ్చిమోత్తరదేశీయులగు గంధారులు మూజవతులు, మహావృషులు, బల్హికులును, పౌరస్త్యభాగీయులగు మగధులు, అంగులును పేర్కొనఁబడియుండిరి. కాని యంతమాత్రాన దానిపుట్టిన స్థానమేదియో తెల్పుట దుస్సాధమే యగును.

జ్యోతిర్విద్యకు సంబంధించినవి కూడఁగొన్ని విషయములథర్వవేదమునఁగలవు. ఇందలి పందొమ్మిదవ కాండములో జ్యోతిషములు గణింపఁబడ్డవి వానిలో జ్యోతిర్జ్ఞానములు కొన్ని తైత్తిరీయ సంహితలోఁ గాన్పించువానికన్న నెంతయు భిన్నములై యర్వాచీనతను వ్యక్తపఱచుచున్నవి. అట్టియావాక్యములనుదరువాతివారు చేర్చిరనితోఁచుచున్నది.

అథర్వ వేదములోని భాషాశైలి వ్యాకరణదృష్ట్యా విమర్శించినచో ఋగ్వేదములోని భాషాశైలికన్నఁ జాల నర్వాచీనమనియు బ్రాహ్మణములలోని భాషాశైలి కన్నఁ జాలఁ బ్రాచీనమనియుఁ దోఁచుచున్నయది. అదిగాక యితర సంహితలలోఁ బ్రసక్తిలేనిచోఁ బ్రయోగింపని సర్వసాధారణములగు కొన్నిశబ్దము లీయథర్వ వేదములోఁ గాన్పించుచున్నవి.

ఇందుఁ గొన్ని సూక్తములు పూర్వమే పుట్టియున్నను ఋగ్వేద బ్రాహ్మణము లుదయించు వఱకీయథర్వవేదము సంహితగా నేర్పడలేదనుటకు సందేహములేదు.

ఇఁక గొంతవఱ కథర్వవేదము చెప్పియున్న విషయములను వివరింతుము. ఇందలి యాభిచారిక మంత్రములు సామాన్యముగా సర్వవిధములగు రోగములను, రోగోత్పత్తికి మూలములనుకొను భూతప్రేతపిశాచాపస్మారబ్రహ్మరాక్షసాదులను దొలఁగించుటకై యుపకరించును. జ్వరము, శ్విత్రము, కామల, గండమాల, జలోదరము, రాజయక్ష్మము, నేత్రరోగము, శిరోరోగము, హృద్రోగము—మున్నగు వివిధ రోగములను శాంతింపఁజేయునవియు, శస్త్రాదుల దెబ్బలచే నేర్పడు పుండ్లు, సర్పాదుల సంబంధముచే నొందు విషబాధ, చిత్తమునకుఁ గలుగు నున్మాదము మున్నగు పీడలను బరిమార్చునవియు నగు మంత్రము లథర్వవేదమునఁ గలవు. ఈ మంత్రము లాయా భేషజౌషధులతోఁ బాటు ప్రయోగింపఁబడుచుండును. కావున నీయథర్వవేదము భారతీయ వైద్యవిద్యకుఁ బ్రథమోత్పత్తిస్థానమని భావింపవలయును.

అందు కాసోపశాంతిచేయు మంత్రముల మధ్యనుండి మూఁడింటి నిట నుదాహరింతుము. (౬-౧౦౫—

యథా మనో మనస్కేతైః
పరాపతత్యాశుమత్ ।
ఏవా త్వం కాసే ప్రపత
మనసోను ప్రవాయ్యమ్ ॥

యథా బాణః సుసంశితః
పరాపతత్యాశుమత్ ।
ఏవా త్వం కాసే ప్రపత
పృథివ్యా అను సంవతమ్ ॥

యథా సూర్యస్య రశ్మయః
పరాపతన్త్యాశుమత్ ।
ఏవా త్వం కాసే ప్రపత
సముద్రస్యాను విక్షరమ్ ॥

ఈక్రింది మంత్రము "శ్విత్రము"ను బోగొట్టును. ముందుగ కృష్ణవర్ణమగు నోషధిని ప్రయోగించి పిమ్మట నీమంత్రము నుపయోగింతురు.—

నక్తం జాతాస్యోషధే
రామే కృష్ణే అసిక్నిచ ।
ఇదం రజని రజయ
కిలాసం పలితం చ యత్ ॥ [౧-౨౩-౧.]

భూతప్రేత పిశాచ రాక్షసాదులకు, అభిచారక్రియా కారులకు, వైరులకును ప్రతిక్రియగ కావించుటకై యభిచారములు పెక్కులు బయలుదేఱినవి. ఈ క్రింది రెండు మంత్రములు వరుసగ నభిచారకారులను వైరులను నుద్దేశించి చేయబడిన యభిచారమును జెప్పుచున్నవి.

పరి ణో వృఙ్గ్ధి శపథ
హ్రదమగ్నిరివా దహన్ ।
శప్తారమత్ర నో జహి
దివో వృక్షమివాశనిః ॥ (6-37-2)

యథా సూర్యో నక్షత్రాణా
ముద్యంస్తేజాంస్యాదదే ।
ఏవా స్త్రీణాంచ పుంసాంచ
ద్విషతాం వర్చ ఆదదే ॥ (7-13-1)

అభిచార కర్మము లనేకములు బ్రహ్మద్వేషులను బ్రహ్మస్వ మపహరించువారిని గూర్చి పుట్టినవి. ఈక్రింది మంత్రముట్టి పాపకారుల కనిష్టము కల్పించుటకై యేర్పడెడ.

యేన మృతం స్నపయన్తి

శ్మశ్రూణి యేనోన్దతే ।

తం వై బ్రహ్మజ్య తే దేవా

అపాం భాగమధారయన్ ॥ [౫-౧౯-౧౪]

ఇట్లే యభిచారములనేకములు స్త్రీవశీకరణమునకు నుపయోగించును. ఆవశీకరణ కర్మమునకు మొట్టమొదట మహిమగల వివిధ విధులను జాగ్రత్తగా పాటించి పూయవలయును. అందు గొప్ప ప్రత్యర్థులను ఎదిరించుటకై ప్రయోగింపబడు ప్రతిపక్షాభిచారములతోడి సమానమైన స్వభావము గలవియగును. ఈ క్రిందిచూపిన మంత్రము ప్రతిస్పర్థుల హింసకుగాక స్త్రీ వశీకరణమునకై యేర్పడినది.—

యథేయే ద్యావా పృథివీ

సద్యః పర్యేతి సూర్యః ।

ఏవా పర్యేమి తే మనో

యథా మాం కామిన్యసో

యథా మన్నాపగా అసః ॥ [౬-౮-౩]

ఆధీపర్ణాం కామశల్యా
మిషుం సఙ్కల్పకుల్మలామ్ ।
తాం సుసన్నతాం కృత్వా
కామో విధ్యతు త్వా హృది॥ [౩-౨౫-౨]

అథర్వవేదములోని మాంగలిక భాగమందు దీర్ఘాయు రారోగ్యసిద్ధికిని రోగమరణములు రాకుండుటకును బ్రయోగింపదగు మంత్రములు కలవు.—

యది క్షితాయుర్యది వా పరేతో
యది మృత్యోరన్తికం నీత ఏవ
తమాహరామి నిఋుతేరుపస్థా
దస్పార్శమేనం శతశారదాయ॥ [౩-౧౧-౨]

ఉత్క్రామాతః పురుష మావ
పత్థా మృత్యోః పడ్వీశమవముఞ్చమానః ।
మాచ్ఛిత్థా అస్మాల్లోకా
దగ్నేః సూర్యస్య సన్దృశః ॥ [౮-౧-౪]

మఱికొన్ని సూక్తములు భయభీతులు విపదాక్రాంతులు గృహక్షేత్రాభ్యుదయాకాంక్షులు గోకాములు వాణిజ్య లాభాభిలాషులు ద్యూతవిజయేచ్ఛులును ప్రయోగింపఁ దగ్గవి కలవు. ఈక్రింది రెండు మంత్రములు ద్యూత విజయకర్మము లోనివి.—

యథా వృక్షమశని
ర్విశ్వాహా హంత్యప్రతి ।
ఏవాహమద్య కితవా
నక్షైర్బధ్యాస మప్రతి ॥ [౭-౫౦-౧]

అక్షాః ఫలవతీం ద్యువం
దత్త గాం క్షీరిణీమివ ।
సమా కృతస్య ధారయా
ధనుః స్నావ్నేవ నహ్యత ॥ (౭-౫౦-౯)

ఇంకను కొన్ని సూక్తములు ప్రజలలో నైకమత్య మేర్పడుటకును గోత్రకలహ వైమత్యములు క్షయించిపోవుటకును సభావిజయము చేకూరుటకును బనికివచ్చెడివి. ఉదాహరింపఁబోవు మంత్రమును సభావిజయకాము లుపయోగింతురు.—

విద్మ తే సభే నామ
నరిష్టా నామ వా అసి ।
యే తే కే చ సభాసద
స్తే మే సన్తు సవాచస ॥ (౭-౧౨-౨)

యాగక్రియలలోని లోపములను రూపుమాపు ప్రాయశ్చిత్తములకు సంబంధించినవి, పరివేదనపాపమును (అన్నకంటెఁ బూర్వము వివాహితుఁడగుట) దూరముచేయునవి, దుశ్శకునము దుస్స్వప్నములవంటి యమాంగలిక ఫలముల నణఁగించునవియు నగు మంత్రములు గొన్ని గలవు.—

యది జాగ్రద్ యది స్వప
న్నేన ఏనస్యోఽకరమ్ ।
భూతం మా తస్మాద్ భవ్యం చ
ద్రుపదాదివ ముఞ్చతామ్ ॥ [౬-౧౧౫-౨]

మూఁడు మంత్రములుగల యొకానొక చిన్నసూక్తము (౬-౧౨౦) పాపమును బోఁగొట్టుటకై పుట్టినది. ఈక్రిందిది యందలి తుదిమంత్రము.—

యత్రా సుహార్దః సుకృతో మదన్తి
విహాయ రోగం తన్వ౨ః స్వాయాః ।
అశ్లోణా అఙ్గైరహ్రుతాః స్వర్గే
తత్ర పశ్యేమ పితరౌ చ పుత్రాన్ ॥

సై్త
వి
ము

మఱికొన్ని సూక్తములు రాజసన్నాహనమునప్పుడు రాజ్యలక్ష్మిని గాంక్షించువారును నష్టరాజ్య మభిలషించువారును సంగ్రామ విజయమిచ్ఛగించువారును శ్రీకాములునగు రాజులుపయోగింపఁ దగియున్నవి. ఈక్రింది మంత్రము రిపులను భయపెట్టునది.—

ఉత్తిష్ఠత సన్నహ్యధ్వ
ముదారాః కేతుభిః సహ ।
సర్పా ఇతరజనా రక్షాం
స్యమిత్రాననుధావత ॥ (౧౧-౧౨-౧)

పరసేనలను భయపెట్టునప్పుడు దుందుభులను ప్రయోగించి యీమంత్రము నుపయోగింతురు.—

యథా శ్యేనాత్ పతత్రిణః సంవిజన్తే
అహర్దివి సింహస్య స్తనథోర్యథా
ఏవా త్వం దుందుభేఽమిత్రానభి
క్రన్దప్ర త్రాసయాథోచిత్తాని మోహయ

విశ్వోత్పత్తి వర్ణనాసక్తములు బ్రహ్మవిద్యా ప్రతిపాదన పరములునగు సూక్తములమధ్య నూటయెనుబది మంత్రములతో నతిదీర్ఘముగానున్న పృథివీసూక్తముచాల సొగసైనది(౧౨-౧). దీనిహృద్యత తెలియుటకై మంత్రముల రెండింటిని స్థాలీపులాక న్యాయమున నుదాహరింతుము.--

యస్యాం గాయన్తి నృత్యన్తి భూమ్యాం మర్త్యా
వ్యైలబాః
యుధ్యన్తే యస్యామాక్రన్దోయస్యాం వదతి దుదుంభిః
సానో భూమిః ప్రణుదతాం సపత్నా
నసపత్నం మా పృథివీ కృణోతు

నిధిం బిభ్రతీ బహుధా గుహా వసూ
మణిం హిరణ్యం పృథివీ దదాతు మే

వసూనినో వసుదా రాసమానా
దేవీ దధాతు సుమనస్యమానా

పదునాల్గవ కాండమందు నాలుగు సూక్తములలో రోహితుఁడు విశ్వోత్పాదకుఁడుగ వర్ణింపఁ బడినాఁడు. ఇందు రోహితపదమునకు నుదయించు సూర్యుఁడని యర్థము. సూర్యుఁడు మఱొకచోట (౧౧-౫) బ్రహ్మచారిగఁ జెప్పఁబడినాఁడు. కొన్ని యితర సూక్తములలో ప్రాణము (౧౧-౪) కామము (౯-౨) కాలము (౧౯-౫౩,౫౪) జగత్తునకంతకుఁ గారణముగ స్తుతింపఁ బడెవి. ఒక సూక్తములో (౧౧-౭) ఉచ్ఛిష్టముకూడఁ బరమాత్మగ నుతింపఁబడెది. ఈసూక్తములోని భాషాశైలి బ్రాహ్మణములలోని శైలివంటిది. ఛందోబద్ధము మాత్రము విశేషము.

వరుణదేవతాకమగు సూక్తమొకటి (౪-౧౬) వీనితోఁబాటు విమర్శింపక ప్రకృత విషయమును ముగించినచో అవిమృశ్య కారులమయ్యెదము. ఏమందురా! ఒక్క సూక్తములోఁ జివరి రెండు మంత్రములు మాత్రము పాశముతోడి శత్రువును బాధించెడి యభిచార కర్మమందుపయోగించునవై యథర్వచ్ఛాయననుసరించి యున్నవి. మిగిలిన మంత్రములన్నియుఁ జమత్కారమగు మార్గమున వరుణుని సర్వజ్ఞతను వర్ణించు ననుపమానగు శోభాతిశయము నావహించియున్నవి.

ఇట్టి సూక్తమితర వేదములలోఁ గూడఁ గాన్పింపదయ్యె. అందుండి లోకోత్తరమగు రమణీయార్థము ముచ్చటించిన మూఁడు మంత్రముల నుదాహరింతుము.—

ఉతేయం భూమిర్వరుణస్య రాజ్ఞ
ఉతాసౌ ద్యౌర్బృహతీ దూరే అన్తా
ఉతో సముద్రౌ వరుణస్య కుక్షీ
ఉతాస్మిన్నల్ప ఉదకే నిలీనః ॥

ఉత యో ద్యామతిసర్పాత్ పరస్తా
న్న స ముచ్యాతై వరుణస్య రాజ్ఞః
దివస్పృశః ప్రచరన్తీదమస్య
సహస్రాక్షా అతి పశ్యన్తి భూమిమ్ ।

సర్వం తద్రాజా వరుణో విచష్టే
యదన్తరా రోదసీ యత్పరస్తాత్
సఙ్ఖ్యాతా అస్య నిమిషో జనానా
మక్షానవ శ్వఘ్నీ నిమినోతి తాని ।

ఓమ్

అష్టమాధ్యాయము

—:0):—

బ్రాహ్మణములు.

(క్రీస్తుపూర్వమునకుఁ బూర్వము ౮౦౦ — ౫౦౦)

ఇంక వైదికసూక్త రంగము ముగిసిన యనంతరము సాగిన ద్వితీయ రంగము ప్రథమ రంగమునకు విలక్షణమగు సాహితీ సరణి నాశ్రయించి తత్త్వ విచార మొనర్చెడి బ్రాహ్మణ గ్రంథముల నుద్భవింపఁ జేసినది. ప్రాయికముగా బ్రాహ్మణములు గద్యమయములు ముఖ్యముగా యజ్ఞ క్రియా విషయకములునై యున్నవి. అఖిల యజ్ఞ కర్మములను బరిశీలించిన పండితులే యందధికారులని యొప్పుకొని మునీశ్వరులా గ్రంథములలో దుర్బోధాంశములు మాత్రము చేర్చిరి. కర్మములకున్న సంపూర్ణ స్వరూపమును జెప్పరి. కావున నందలి కర్మ స్వరూపము కనుఁగొన నిచ్చగించు వారలు కష్టపడుదురు. ఈ బ్రాహ్మణములలో విధి—అర్థవాదము—ఉపనిషత్తు నను మూఁడు భాగములు కలవు. అందు విధి శబ్దమునకుఁ గర్మ విధాయకములగు ప్రకరణములనియు నర్థవాద శబ్దమునకుఁ బ్రరోచనా పరములగు భాగములనియు నర్థము. ఇంక నుపనిషచ్ఛబ్దమున కితిహాసాత్మకములు సంవాద రూపములు వివరణ పరములునై తత్త్వవిచార మొనర్చెడి ప్రకరణ

పాలని భావము. ఈతరే యీ బ్రాహ్మణము లిప్పటికధిక సంఖ్యాక ములుగ గన్పట్టుచున్నను గొన్ని పూర్వమే పుట్టి శిథిలము లయ్యెనని తోచుచున్నది. కారణమేమన, మనము కని విని యెఱుగని బ్రాహ్మణగ్రంథములను పేర్కొనుచు నందలి వాక్యముల నుదాహరించుచుండు సూత్రగ్రంథములు గాన్పించుచున్నవి. హిందూ భారతీయులు కర్మానుష్ఠానైక దీక్షితులయినంతవరకు బ్రాహ్మణగ్రంథము లవతరించినవి. కావున నీ యుపనిషత్కర్మకాండములనే చూపునుగ మహిమనే కొనియాడుచుండుట యత్యంత ఫలమునే పరమావధిగ కర్మమును మాత్రమే పరామర్శించుచుండెను. సాహిత్యమునందు నభిన్న స్వరూపములైన గ్రంథముల నుత్పత్తి జేయుచు నీ బ్రాహ్మణ యుగము చాల కాలము సాగియుండెను. ఇది యన్నియు సజాతీయములే యనను పిదప గొన్ని కాల భేదము కన్పట్టుచు. ప్రకృత యుగము ముగిసినట్లు యనుట చెప్పినది. యజుర్వేదీయ గద్యభాగ ముదహరించిన పిమ్మట బుట్టిన బ్రాహ్మణములను తత్తద్బ్రాహ్మణము లితర బ్రాహ్మణములకన్న పూర్వము పుట్టినవని యూహ కలుగుచున్నది. ఛాందోగ్య మాండూక్య తైత్తిరీయాదులు వాక్యములకూర్పు ప్రాచీనతాద్యోతకము లగుటయు. అందు గల యీ బ్రాహ్మణములో ప్రత్యేకముగ నున్న నీతియు, పంచవింశబ్రాహ్మణములో పూర్వముండెనని తెలియ జేయుచున్నయు స్వర సంప్రదాయము కూడ నీ విషయమునే ధ్రువపఱచుచున్నది. మిగిలిన బ్రాహ్మణము కౌషీతకి బ్రాహ్మణము నైతరేయ బ్రాహ్మణము నటు తరువాత బుట్టి

నవి. భాషా స్వారస్యమును బట్టి యీ మూడింటిలోను క్రమికముగు కాలవ్యత్యయము కన్పట్టుచున్నది. శతపథ బ్రాహ్మణము క్రొత్త విషయములను ముచ్చటించుటం జేసి యంతకన్న నర్వాచీనము. అదిగాక క్రొత్తగ నిందుం బ్రయోగింపం బడు పదోత్పాదకములు లిట్టు లేరాగ నైతరేయ బ్రాహ్మణముకన్న నిద్యది యొంతయు నర్వాచీనమని చెప్పుచున్నయవి. ఇందలి భాషా శైలియు గింత వనుకం జెప్పినవాని భాషకన్న హెచ్చు సంస్కారము పొందియున్నది.

ప్రాయికముగా బ్రాహ్మణములు ఋగ్వేదముకన్న శబ్దదారిద్ర్య మందియున్నవి. ఏనను 'లేక' అను లకారమును ప్రాచీనములగు తుమున్నర్థక ప్రత్యయములన్నియు హెచ్చుగం బ్రయోగింపం బడవు. ఇందలి వాక్యశైలి ఋగ్వేదమును మించి భాగములలోని వాక్య రచనకుం గల ప్రాథమికావస్థను జూపుచున్నది. నిజముగా ఋగ్వేదము చాలం బ్రాచీన గ్రంథమే. ఐనను దానియందలి భాషా రీతి పద్యాత్మమును సారముగ మార్పొందు కతనం బ్రాకృతిక భాషాశైలిని దానిలోడం బోల్చుటకు వలను పడదు. బ్రాహ్మణ గ్రంథములలోని గద్య భాగముల మధ్య నచ్చటచ్చటం గాన్పించెడి పద్య భాగములు వానియందలి స్వభావ విశేషముల చేతనే వాని పురాతనత్వమును జెప్పకొనుచున్నవి. ఈ బ్రాహ్మణ గ్రంథములకు సజాతీయమైనది యీ రంగములోం జేరినది, హెచ్చుగ స్మరింపం దగ్గదియగు గ్రంథమొకటి కలదు. సుపర్ణాధ్యాయమని దాని పేరు. ఇయ్యది వైదిక సూక్తము లుదయించిన ప్రాథమిక రంగము ముగిసినపిమ్మటం దత్సూక్త

చాయ ననుసరించి రచింపఁబడెడి. ఇందు హెచ్చుగఁ ప్రాచీన ప్రయోగ విశేషములును స్వర సంప్రదాయమును గాన్పించుటచేత దీని ప్రాచీనత్వము తోఁచుచున్నది. కాని యీ గ్రంథము వేద భాషా రీతి నెక్కుగా ననుకరింప లేనిదై తరువాతి వేదాంగ స్వభావ విశేషములను దెల్పుచున్నదై తన కృత్రిమత్వమును నాధునికత్వమును స్పష్టపఱచుచున్నది.

ఆ రంగములో జాల తరువాత ఆరణ్యకము లవతరించినవి. ఆయా బ్రాహ్మణములలో రెండవి యంత్యావయములుగాఁ జేర్పఁబడుట వలనను. తత్త్వగుఁ డున్నాఁడను వాద మెచ్చుగ స్వీకరించుట వలనను బ్రాహ్మణములకుఁ దరువాతి వేయని నిర్ణయము. కర్మాతీతములగు వానప్రస్థుల కే వారి నధ్యయన మొనర్పఁ నధికారము గాన నారణ్యక శబ్దమునియే వానికి వ్యవహార మేర్పడినది. అతి పవిత్రములగుటచే నరణ్యములో నేకాంతముగ నధ్యయనింపఁ దగ్గవి కావున వీనికా వ్యవహార మేర్పడెనని 'ఓల్డెన్‌బర్గ్' పండితుని యూహ.

అటుపిమ్మట నుపనిషత్తులు పుట్టినవి. ప్రాయికముగా నివియును నాయా యారణ్యకముల మధ్యఁగాని చివరగాని యుండి, వాని కంగములుగా నేర్పడినవి. ఉప సమీపమందు నిషదనం— ఉండుటయని యుపనిషచ్ఛబ్దమున కవయవార్థము. అత్యాది మొదలనే యేకాంతస్థితి రూవార్థమున రూఢి చెంది 'పారమార్థికతత్త్వ' రూపార్థమునకు లక్షకమైనది. కావున నే యీ యుపనిషత్తులు శిక్ష ముగిసిన వెనుక శిష్యులుగా గ్రహింపఁబడు కొలఁది శిష్యులకు మాత్ర ముపదేశింపఁబడును. ఇందలి విషయ మధ్యాత్మతత్త్వవిచారమునకే చెందినది.

కాన నీయవి బ్రాహ్మణరంగము ముగిసిన రోజులలోఁ బుట్టిన వనుట నిశ్చయము. కావుననే వీనికి వేదాంతశబ్దముతోడి వాడుక. అట్టి యీ వేదాంతశబ్దము తరువాతి కాలమున వేదోద్దేశపరముగ నిర్వచింపఁబడ్డది. అట్టి యీ యుపనిషత్తులు శ్రుతులుగ మన్నింపఁబడ్డవి. వీనికిఁ దరువాతివగు సూత్రగ్రంథములను స్మృతులందురు. అందు మిక్కిలియుఁ బ్రాచీనములైన యుపనిషత్తులలోఁ జెప్పిన విషయము కేవలమధ్యాత్మవిద్యయే. దీనినొక్కదానినే పరిపరివిధములఁ బ్రతిపాదించిన యాయా శాఖీయులు ఆయా యుపనిషత్తులను రచించినారు. యాగక్రియావిషయమున బ్రాహ్మణము లట్లు అధ్యాత్మవిద్యకీ యుపనిషత్తు లత్యంత ప్రమాణములైనవి.

ఆరణ్యకములయు నుపనిషత్తులయు భాషాసరణి ప్రాయికముగా లౌకికసంస్కృతభాషకుఁ దుల్యము. అందుఁ బురాతనములగు నుపనిషత్తులు మాత్రము సూత్రబ్రాహ్మణముల మధ్యను గొంచెము విలక్షణముగనున్నరీతి ననుకరించి యున్నవి.

ఋగ్వేదసంబంధములగు బ్రాహ్మణములు రెండింటిలో నైతరేయ మెంతయు ముఖ్యము. ఇప్పటికిఁ గాన్పించెడి యైతరేయ బ్రాహ్మణము నలువది యధ్యాయములు కలది. ఆనలువదియు నెనిమిది పంచికలుగ విభజింపఁ బడ్డవి. అందలి తుది పదియధ్యాయములు తరువాతివారు చేర్చిరని యందున్న ప్రమాణములే స్పష్టపఱచుచున్నవి. అదిగాక యీ బ్రాహ్మణములోని విషయములను మిక్కిలియు ననువదించెడి శాంఖా

యన బ్రాహ్మణమునఁ జెప్పఁబడి యధ్యాయములోని విషయముల గ్రహింపమియు మీఁదు మిక్కిలి శాంఖాయన సూత్రమున గ్రహించుటయు మా మాట కుపష్టంభకములు. మఱియు నిందలి చివరి మూఁడు పంచికలలోను పరోక్షార్థమున లిట్ప్రయోగము కాన్పించుచున్నది. మొట్ట మొదటి యైదు పంచికలు ప్రాచీన బ్రాహ్మణ గ్రంథములలోవలె దానికి వర్తమాన వాచకతాశక్తినే పేర్కొనుచున్నవి. దీనిచేఁ జివరి మూఁడు పంచికలు మిగిలిన వానికన్న నర్వాచీనము లనుట స్పష్టమే. అదిగాక యీ బ్రాహ్మణ గ్రంథ మందలి ప్రధానమైనభాగము సోమయాగమునకు సంబంధించినది. ఇందలి మొదటి పదారధ్యాయములలో నొకనాఁడు చేయఁగల యగ్నిష్టోమమను సోమయాగమును దరువాతి రెండధ్యాయములలో మున్నూటరువది రోజులుపట్టు గవామయనము, నటు తరువాతి యారధ్యాయములలో ద్వాదశాహమును జెప్పఁ బడ్డవి. తరువాతి యెనిమిది యధ్యాయములలోను బ్రాసంగికమగు నగ్నిహోత్రాది వర్ణన కలదు. కావున వానికిఁ బరిశిష్టత్వ మొప్పుకోఁ బడెది. మిగిలిన యెనిమి దధ్యాయములలో రాజకీయమగు పట్టాభిషేకోత్సవము—అందు రాజ పురోహితుల యధికారమును జెప్పఁ బడినవి దీనిచే వాని యర్వాచీనతయు సుస్పష్టము.

ఋగ్వేద సంబంధమైన మఱొకటి కౌషీతకి బ్రాహ్మణము. దీనికి శాంఖాయన బ్రాహ్మణమని రెండవపేరు. ఇందున్నవి ముప్పది యధ్యాయములు. ఐతరేయ బ్రాహ్మణములోని ముఖ్యభాగమందు ముచ్చటించిన విషయములే యందు

గూడ ప్రాయికముగా నున్నవి. కాని వానికిఁ గొంచెము విస్తృతి కలదు. ఇందు మొదట—అగ్న్యాధానము తరువాత నగ్నిహోత్రము నటు తరువాత దర్శ పూర్ణ మాసములు పిమ్మట చాతుర్మాస్యములు మొదటియధ్యాయములలోఁ జూపఁ బడెను. ఈ విధముగ నిచ్చటఁ గూడ విషయమున సోమయాగమునకే ప్రాముఖ్యము. ఈ బ్రాహ్మణము లోని విషయములు మనోహరముగఁ బ్రతిపాదింపఁ బడుట వలన నైతరేయ బ్రాహ్మణములోని మొదటి యైదు పంచికల కన్న నియ్యది తరువాతిదని తేలుచున్నది. ఈవిషయము భాషా రీతిలో రవ్వంతైనఁ బొసఁగట్టదు. 'వీబర్' పండితుఁ డిందొక వాక్యములోఁ దరువాతి కాలమునకుఁ బ్రసిద్ధుఁడైన శివునకు 'ఈశాన మహాదేవ' శబ్దములు ప్రయోగింపఁ బడుటఁ జూచి యట్టి ప్రయోగ విశేషములుగల గ్రంథములన్నియు సమాన కాలికములు కాఁ దగ్గవని యనుకొని శుక్ల యజుర్వేదము లోని యర్వాచీన కాండములకును నైబని ప్రయోగము కన్పట్టుటఁ జేసి శతపథ బ్రాహ్మణ భాగములకును నీ బ్రాహ్మణమునకును సమానకాలికత్వ మభిప్రాయ పడుచున్నాఁడు.

ఈ రెండు బ్రాహ్మణ గ్రంథముల యుత్పత్తి దేశమునకు నిర్ణాయకములైన ప్రమాణము లలభ్యములేయైనవి. ఐనను భారత వర్షములోని వర్గభేదములను బరిగణించిన ప్రకరణములు కలవి కావున నైతరేయ బ్రాహ్మణ మెచ్చట యాగ కర్మములు నిరంతరాయముగ సాగినవో మెచ్చట సూక్త సంకలనముచే సంహితా పాఠ మేర్పడ్డదో యట్టి సర్వ ధర్మ

నిధానమగు కురు పంచాల దేశములోఁ బుట్టినటులు తెలియు చున్నది. కౌషీతకి బ్రాహ్మణము మాత్రము యెచ్చటఁ బుట్టి నదో తెలియుట కరము దుష్కరము. ఈ బ్రాహ్మణము నుండియే యీ క్రింది విషయము తెలియుచున్నది.—"ఉత్తర భారత వర్షమునఁ బ్రజలు విశేషముగ భాషాభ్యాసము గావిం తురు. అట బయల్వెడలిన పండితులను భాషా విషయమునఁ బ్రామాణికులనుగాఁ గూడఁ బరిగ్రహింతురు." అని

బ్రాహ్మణ గ్రంథములు మొత్తముమీఁద విమర్శకుల కున్నట్టి యత్యాదరము—అందలి పురావృత్తాఖ్యానాంశమందే కాని కర్మ భాగమందుఁ గాదు. అందు శునశ్శేఫాఖ్యాన మత్యంత రమణీయము విస్తరము నైనది. ఐతరేయ బ్రాహ్మణములో నేడవ పంచికయందలి మూఁడవ యధ్యాయమునఁ గలదు. దాని వివరమిది—అపుత్రుఁడగు హరిశ్చంద్రుఁడు తనకుఁ బుత్రుఁడు జన్మించినచో వరుణుని గూర్చి యాగము చేయుదునని ప్రతిన సలిపెను. వరుణుని యనుగ్రహమున రోహితుఁడను పుత్రుఁడు పుట్టినాఁడు. రాజు తానన్నది నెఱవేర్పక కాలము గడపుచుండెను. క్రమమున నా బాలునకు యౌవన దశ ప్రాప్తింప నాతని తండ్రి వరునిచే నిర్బంధింపఁబడి యాగ మారంభించెను. రోహితుఁడు తన్ను దాఁ గాపాడుకొన నరణ్యమున కరిగెను. అరిగి యౌవన మందే యారు వత్సరములుండెను. వరుణుఁ డంతట కోపించి యాతని తండ్రిని జలోదర వ్యాధిచేతఁ బీడింపఁ జేసినాఁడు. ఇంతలో నాఁకలిచే స్రుక్కిపోవుచు దరిద్రుఁడగు బ్రాహ్మణుఁ

డౌకఁ దరుదెంచి శునఃశేపుఁడను తన పుత్రుని నూరు గోవులకు బదులు రోహితునకుఁ బ్రతినిధిగా బలియొనర్చుట కిత్తునని వల్కెను. వరుణుఁడు కూడఁ బ్రీతిచెంది క్షత్రియునికన్న బ్రాహ్మణుఁడే మేలని యూపని నంగీకరించెను. ఆ విధముగ అమ్మఁబడిన శునఃశేపుని దెచ్చి యూపమునందుంచినారు. తరువాత నా విప్రకుమారుఁడు క్రమముగాఁ బ్రజాపతి మున్నగు దేవతలను బ్రస్తుతించెను. వివిధస్తోత్రములతో మాటిమాటికి దోసిలొగ్గి యాతఁడు స్తుతించుచుండఁ దనంతఁదా వరుణపాశము తలఁగిపోయినది. రాజున కేర్పడిన జబ్బుగూడ శాంతి చెందినది. ఈవిధముగ శునఃశేపుఁడు మోచితుఁడయ్యె. రాజగు హరిశ్చంద్రుఁ డారోగ్యము వొందె.

ఐతరేయ బ్రాహ్మణములోని గద్యసరణి పక్వము రమ్యముకాక లుప్తపద యుక్తమై విషమముగాఁ గన్పట్టును. బ్రాహ్మణ గ్రంథములలోని పద్యభాగముల స్వరూపము స్పష్టమగుటకై శునఃశేపాఖ్యానమునుండి కొన్ని పద్యముల నుదాహరింతుము. అయ్యవి హరిశ్చంద్రునకుఁ బుత్రోత్పత్తి ప్రయోజనము గూర్చి వర్ణించిన మహర్షియగు నారదుఁడు చెప్పినవి—

ఋణమస్మిన్ సన్నయతి
అమృతత్వంచ గచ్ఛతి ।
పితా పుత్రస్య జాతస్య
పశ్యేచ్చే జ్జీవితో ముఖమ్ ।

యావన్తః పృథివ్యాంభోగా
యావన్తో జాతవేదసి
యావన్తో అప్సు ప్రాణినాం
భూయాన్ పుత్రే పితుస్తతః ॥
శశ్వత్ పుత్రేణ పితరో
అత్యాయన్ బహులం తమః ।
ఆత్మాహి జజ్ఞ ఆత్మనః
స ఇరావత్యతి తారిణీ ॥
అన్నంహి ప్రాణః శరణంహి వాసో
రూపం హిరణ్యం పశవో వివాహాః
సఖాహ జాయా కృపణం హ దుహితా
జ్యోతిర్హ పుత్రః పరమే వ్యోమన్ ॥

ఐతరేయ బ్రాహ్మణములోఁ జేరిన యొక భాగము ఐతరేయారణ్యకము. అందైదు కాండములు పదునెనిమి దధ్యాయములు కలవు. అందలి తుది రెండు కాండములు సూత్ర శైలితో నుండుట వలన సూత్రగ్రంథ సజాతీయము లగును. మొదటి మూఁడింటిలో విభిన్న విషయకము లైన ప్రకరణములు నాలుగున్నవి. ప్రథమ కాండములో వివిధములగు సౌమయాగములను జెప్పియుండుటచే నయ్యది కేవలము క్రియా సరణి కాశ్రియమైనది. ఇయ్యది మొదటి ప్రకరణము. తరువాత రెండవ కాండములో మొదటి మూఁడధ్యాయములందుఁ బ్రాణ పురుషాది శబ్దములచేఁ బేర్కొనఁ బడ్డ విశ్వాత్మకు సంబంధించిన స్వరూప విచారమూలమున నీశ్వరు

దున్నాఁడను వాదము స్థిరీకరింపఁ బడ్డది. ఈ భాగమువిషయ స్వభావమునుబట్టి యుపనిషత్తులకు సజాతీయము. ఇందలి ముఖ్యములగు పెక్కు విషయములు కౌషీత కోపనిషత్తులో హెచ్చుచోట్ల ననుసంధింపఁ బడ్డవి. అట్టి యిత్యాది రెండవ ప్రకరణము. రెండవ కాండములోనివే మిగిలిన నాలుగధ్యాయములు కలసి మూఁడవ ప్రకరణము. ఇఁక నాలుగవ ప్రకరణముదాని దేమూఁడవ కాండమునకు సంబంధించినది. ఇందు సంహితా పద క్రమభేదముచే మువ్విధములుగా భాగింపఁబడ్డ పాఠముల స్వరూప భేదములు, వర్ణమాల లోనివియగు పెక్కు వర్ణములకు స్వయముగ నుత్ప్రేక్షించిన తత్త్వార్థములును గలవు.

కౌషీతకారణ్యకము కౌషీతకబ్రాహ్మణమున కంగభూతము. దీనికిఁ బదియేనధ్యాయములు. ఇందలి మొదటివి రెండు ఐతరేయారణ్యకములోని ప్రథమ పంచమ కాండములతోడియు, నేడెనిమిదధ్యాయములు తృతీయ కాండముతోడియు సాధర్మ్యము పొందియున్నవి. వాని మధ్యలోనున్న మూఁడు మొదలారు వఱకు నాలు గధ్యాయములు కౌషీతకోపనిషత్తునకు సంబంధించినవి. అట్టి యీ యుపనిషదధ్యాయములు పూర్వోత్తరభాగములం దాకాంక్షాశూన్యములుగ నుండుటఁ జేసి తరువాతి వారిందుఁ జేర్చినారని తోఁచుచున్నది. కావుననే కొన్ని తాళపత్రగ్రంథములలో నీ భాగమునకు స్థానభేదము కాన్పించుచున్నది.

సామవేదములోని శాఖలు రెండింటికి సంబంధించిన బ్రాహ్మణములను తాండ్యములనియు తలవకారీయములనియుఁ జెప్పుదురు. అందు రెండవవానికి జైమినీయములని కొందఱి పేరు. ఇటుఁ గర్మప్రతిపాదకములగు పెక్కు గ్రంథములు సామవేదసంబంధములుగా వాడుకయున్నది కాని వస్తుతః వానిలో మూఁడే బ్రాహ్మణగ్రంథము లనిపించుకొనఁదగ్గవి. వానిలోనొకటి తలవకార బ్రాహ్మణము. దీని కైదు కాండములు. అందు మొదటి మూఁటియందు వివిధములగు యాగకర్మములు చెప్పఁబడ్డవి. అర్థ మస్పష్టముగుటచే—'ఉపనిషద్బ్రాహ్మణ'మ్మని పిలువఁబడు నాలవ కాండమందుఁ గేవల మారణ్యకరీతి ననుసరించి స్వయముగా నుత్ప్రేక్షించి యుత్ప్రేక్షింపఁదగు వానిని బంధించుటే కాదు.—కేవల మాచార్యుల యనుక్రమణికలు రెండింటిని బ్రకటించుటే కాదు— కేవలము ప్రాణసంబంధమగు పూర్వస్థితిని విచారించుటే కాదు — కేవలము సావిత్రీ మంత్రార్థమును వివరించుటే కాదు— అచటనె బహ్వర్థకమైన కేనోపనిషద్భాగము కూడ నిందంతర్గతమైయున్నది. ఆర్షేయ బ్రాహ్మణమనఁబడు నైదవకాండములో సామదర్శులగు ఋషీశ్వరుల వంశానుక్రమణిక మాత్ర మొకటున్నది.

తండి శాఖకుఁ జెందిన బ్రాహ్మణమును బంచవింశ మందురు. ఇయ్యది తన పేరునకుఁ దగినట్లిరువదియైదు కాండములతో నొప్పుచున్నది. దీనినే తాండ్య బ్రాహ్మణమనియు ప్రౌఢ బ్రాహ్మణమనియుఁ బిలుతురు. ఈ బ్రాహ్మణము

ముఖ్యముగా సోమయాగ క్రియను నిర్దేశించుచుండును. స్వల్ప స్వల్పములగు సంగ కర్మములు మొదలుకొని శతాహానేక వార్షిక మహాయాగముల వఱకు సోమయాగలమును సంబంధించి యున్న క్రియావిశేషములు క్రమముగా నిందుఁ జెప్పఁబడ్డవి. అదిగాక యీ బ్రాహ్మణములో నుపాఖ్యానము లనేకములును సరస్వతీదృషద్వతుల మధ్య దేశమందాచరింపఁదగు పెక్కుయజ్ఞ కర్మములును వర్ణింపఁబడి యున్నవి. ఇంకను గురుక్షేత్రము కూడ దీని కెఱుకయే. ఐనను నిది పుట్టినచోటు కురుక్షేత్రమునకు సన్నిహితముగాని పౌరస్త్య దిగ్భాగమని యుండలి, నదీ పర్వతాదుల నిర్దేశ విశేషములచేతఁ దెలియుచున్నది. ఇందు వర్ణించిన యాగ కర్మములలో వ్రాత్యస్తోమము లనెడి క్రతువులు అబ్రాహ్మణులగు నార్యులను బ్రాహ్మణులుగా నొనర్పు బయలు దేఱుటఁ జేసి విశిష్య స్మరింపఁ దగ్గవి. మఱియు నీ బ్రాహ్మణము తనకుఁ గౌషీతకి శాఖకు నున్నట్టి విపక్ష భావమును వెలిబుచ్చుచున్నది. దానికి హేతువేమో తెలియదు. షడ్వింశ మనెడి బ్రాహ్మణము పేరునుబట్టి వేఱెనను బంచవింశ బ్రాహ్మణముయొక్క షడ్వింశమగు భాగమే యిదియని దాని పేరిచేఁ దెలియుచున్నది. ఆఱధ్యాయములు గల యద్దాని చివరి యధ్యాయమున కద్భుత బ్రాహ్మణమని పేరు. ఇయ్యది యుత్పాతములకు హేతువులై చెడ్డవైన యుత్తరకాల ఫలితముల నడ్డుపెట్టుటయందు దృఢమైనదని వాదుక. కావుననే యిందు దేవతా విశేషములు నవ్వినట్లు నేడ్చినట్లు గానము సేయునట్లు నృత్యము సేయునట్లు మదించి

నటు వ్రేలికవే మఱికొన్ని యుపస్థల ననుభవించి నమ్మను వర్ణింపఁ బడి యున్నవి.

ఈ శాఖలకే చేరిన మఱొక బ్రాహ్మణమునకు ఛాందోగ్యమని పేరు. ఇందు గృహ్యకాగమ క్రియలను బ్రతిపాదించెడిది. ఇందు సామగానము పేర్కొన స్తుతికిగాలేదు. కాని జనన వివాహాదులను గూర్చి క్రియావిధులు కొన్ని యుపదేశింపఁ బడినవి. మఱికొన్నిచోట దేవతలకుఁ బ్రార్థనలు ప్రస్తావింపఁ బడినవి. ఈ విషయములు సామవేద బ్రాహ్మణమగు నద్దాని మొదటి రెండధ్యాయములలోఁ జెప్పఁ బడినవి. మిగిలిన యధ్యాయములు ఛాందోగ్యోపనిషత్తునకు సంబంధించినవి.

ఇంకను నాలుగు ఖండిక్కులు బ్రాహ్మణములని పిలువఁ బడుచున్నవి. కాని వస్తుతః అయ్యవి యాపేరునకుఁ దగి యుండలేదు. వానిలో నొకటి సామవిధాన బ్రాహ్మణము. ఇయ్యది గృహ్య సమ్మతములకు మూలమైన యభిచార కర్మములలో నాచరింపఁదగు మంత్ర ప్రయోగములను బోధించుచుండును. మఱియొకటి దేవతాధ్యాయ బ్రాహ్మణము. ఇది సామవేదములోని దేవతా విశేషముల వర్ణించుచున్నది కాని, దీనికి ఏ క్రియా సంబంధము నందియుండలేదు. ఇంకొకటి వంశబ్రాహ్మణము. ఇదియు సామవేదములోని యాచార్యుల వంశానుక్రమణికమాత్రము వర్ణించుచున్నది. నాలవది సంహితోపనిషద్బ్రాహ్మణము. ఐతరేయారణ్యకములోని మూఁడవ కాండమువలె నిందు వేదాధ్యయనరీతి యొక్కటియే యుపదిష్టాంశము. క్రియా ప్రతిపాదన మేమియుఁ గాన్పింపదయ్యెడి.

సామవేద బ్రాహ్మణము లతిశయోక్తులచే నిండి విషమముగాఁ గన్పట్టెడి కల్పనా విశేషములతో మిక్కిలియు విలక్షణముగఁ దోఁచుచున్నయవి. ప్రధానమైన యందలి విశేషము మాత్రము వివిధములగు సామ మంత్రములను దివిజ సంబాధకములు భువిజ సంబంధములుగాఁ జెప్పుట. ఇట్టి చరిత్రి కుపకరించు పెక్కు విషయములీ సామవేదబ్రాహ్మణములలోఁ గాంచఁ దగును.

ఇఁక కృష్ణ యజుర్వేద సంబంధములగు బ్రాహ్మణములను గూర్చి పరిశీలింతము. ఇందు కఠ శాఖలోను మైత్రాయణీయ శాఖలోను నాయా సంహితలందు నాటుకొనియున్న గద్యభాగములే బ్రాహ్మణములుగాఁ బరిగ్రహింపఁ బడెను. తైత్తిరీయ శాఖలో సంహితకు సంబంధములేనిదై పురాతనము కాండ త్రయాత్మకమునై బ్రాహ్మణముకూడ వేఱుగానే కాన్పించుచున్నది. కాని యీ తైత్తిరీయ బ్రాహ్మణము తైత్తిరీయ సంహితకంటె నత్యంత భిన్నమైనది కాదు. సంహిత యం దుపేక్షించిన విషయములను చేర్కొనుచు, సందంగీకరించిన క్రియావిశేషములను గలపఱచుచు దానికనుబంధముగ నియ్యది కన్పట్టుచుండును. తైత్తిరీయారణ్యక మీ బ్రాహ్మణమునకే పరిశిష్టభాగము. దీని కధ్యాయములు పది. వానిలోఁ దుదివి నాలుగా శాఖకుఁ జెందిన రెండుపనిషత్తులైనవి. ఏడెనిమిది తొమ్మిదధ్యాయములు తైత్తిరీయోపనిషత్తు. పదవ యధ్యాయము మహానారాయణోపనిషత్తు. దీనినే యాజ్ఞికోపనిషత్తనియు వ్యవహరింతురు. ఈ నాల్గ

ధ్యాయములు తప్ప మిగిలిన యీ బ్రాహ్మణములో బ్రాహ్మణ మను దానికి నారణ్యకమను దానికి భేదము సూచించుచు నితర సంహితల కన్న విలక్షణమైయున్న విషయమేమియుఁ గాన్పింపదు. కావున నిందు బ్రాహ్మణారణ్యకముల వ్యవహార భేదము నితర వేదములతో సాటి కావుటకై తరువాతివారు కల్పించినారని తోఁచుచున్నది.

ఈ బ్రాహ్మణములోని మూఁడవ కాండమందలి తుది మూఁడధ్యాయములకు, నీ యారణ్యకమందలి మొదటి రెండు కాండములకును బ్రకృతముగాకపోయినను బూర్వ మొకప్పుడు కాఠక శాఖతోడ సంబంధముండెనని యూహింపవచ్చును. ఏలయన బ్రాహ్మణమందు నారణ్యకమందు వివాదవిషయాస్పదములగు భాగములలో 'ఇ ఉ' వర్ణములకు వరుసగ 'ఇయ్ ఉవ్' రూపములు కాన్పించుటయు మఱొకచోటఁ గాన్పింపమియు సిద్ధము. కావున నవియును నితర భాగములును భిన్నశాఖలనుండి పుట్టినవనుట స్పష్టమే. అదిగాక కాఠక శాఖా సంబంధముగఁ దోఁచుచుండెడి తైత్తిరీయ బ్రాహ్మణములో (౩-౨) నచికేతాగ్నిని జెప్పెడి సందర్భమున నా పేరుకల యొకానొక విప్రకుమారుని యుపాఖ్యాన ముదాహరింపఁ బడ్డది. ఇతఁడు యమగృహమున కేఁగి యచ్చట యముని నుండి మూఁడు వరము లొందినట్లున్నది. ఈ యుపాఖ్యానమునే యాధారపఱచికొని కాఠకోపనిషత్తు బయలుదేఱినది. కావున మా యూహ క్రమమైనదే.

మైత్రాయణశాఖలో వేఱుగ బ్రాహ్మణ భాగము కాన్పించుటలేదు. కాని మైత్రాయణసంహితలోని నాలవ కాండము విధిరూపము ప్రాశస్త్యకమునై విలక్షణమగు పోకడలతోడి సాదృశ్యంబునఁ బ్రాహ్మణగ్రంథ మని యెంచుకొన దగియున్నది. ఈ శాఖలో, వేఱ యుపనిషత్తు కూడ నీ సంహిత యందే చేర్పబడి హస్తలిఖితగ్రంథములలో గొన్నింట రెండవ కాండముగను గొన్నిట ప్రత్యేక కాండముగను బరిగణింపబడు చున్నది. దీనికి మైత్రాయణోపనిషత్తనియు, దీనినే 'మైత్రాయణీయ' మనియు, 'మైత్రి' యనియు పిలుతురు.

శుక్ల యజుర్వేదసంబంధి యైన విధిభాగము శతపథ బ్రాహ్మణములో సమగ్రముగ నున్నది. శతపథనామ్నో యాస్య స్నముప్పత్తి చే శతాధ్యాయములలో నుండుటచేత నా పేరు సార్థకమైనది. వైదిక గ్రంథము లన్నింటిలో ఋగ్వేదమునకుఁ దరువాత దీనికే ప్రాముఖ్యము. ఇట్టి యీ శతపథ బ్రాహ్మణమునకు రెండు పాఠములు గాన్పించుచున్నవి. అం దొకటి మాధ్యందిన పాఠము. దీనినే 'వెబర్' ప్రకటించినాఁడు. రెండవది కాణ్వపాఠము. దీనినిగూడ 'ఆచార్య యెగ్లింగ్' ప్రకాశపఱచినాఁడు. ఇందు మాధ్యందిన పాఠానుసారముగఁ బదునాలుగు కాండములు కాణ్వపాఠానుసారముగఁ బదునేడు కాండములునున్నవి. మాధ్యందిన పాఠీయములగు మొదటి తొమ్మిది కాండములు వాజసనేయసంహితలోని మూలభాగమునకు సంబంధించిన మొదటి పదునెనిమిది కాండములతోడి సాధర్మ్యమందియున్నవి. కావున నవి మిక్కిలియుఁ

ప్రాచీనములు కావచ్చును. అదిగాక యీ పండ్రెండవ కాండమునకు మధ్యమసంజ్ఞావ్యవహారముండుటఁ జేసియు దానిని అన్యథా ఉపపత్తి కల్పింప వీలుగామియు నందలి తుది యైదు కాండములు లోకానొకప్పుడు శతపథబ్రాహ్మణమునుండి వేఱై యొక గ్రంథముగా నేర్పడవచ్చునని యూహ కలుగుచున్నది. అందుఁ బదవకాండమున అగ్నిరహస్యము వర్ణింపఁబడ్డది. పదునొకండవదానిలోఁ బూర్వప్రతిపాదిత విషయములే యనువదింపఁబడెను. పండ్రెండు పదుమూఁడింటిలోఁ బరిశిష్టరూపము లగు వివిధవిషయములు సంగ్రహింపఁబడినవి. చివరి కాండ మారణ్యకము. అందును తుది యారధ్యాయములు బృహదారణ్యకోపనిషత్తు.

ఈ శతపథబ్రాహ్మణమున నాఱవది మొదలు పదివఱకున్న యైదు కాండము లనేక విషయములలో నితర కాండములకన్న భేదించియున్నవి. ఈ యైదు నగ్నిరహస్యమును బ్రతిపాదించుటలో శాండిల్యమతమునే ప్రామాణికముగాఁ గొనుచున్నవి. యాజ్ఞవల్క్యమత మంగీకరింపవు. మతమే కాదు. అతని పేరుకూడ నుచ్చరించి యుండలేదు. అందుఁ జెప్పఁబడిన గాంధార సాల్వ కేకయ ప్రభృతులు కూడఁ బశ్చిమోత్తర దేశీయులు. ఇఁక నితర కాండములలో నందురా! తద్విరుద్ధముగ యాజ్ఞవల్క్యుఁడే పరమాచార్యుఁడైనాఁడు. మఱియు నిందుఁ బౌరస్త్య దేశీయులును, కురు పాంచాల కోసల విదేహ సృంజయాదులగు మధ్యదేశీయులును మాత్రమే పేర్కొనఁబడిరి. అదిగాక శాండిల్యప్రమాణకములగు నైదు కాండ

ములు నిరత కర్మకములనుట భాషా సరణికూడఁ దెలుపు చున్నది. అట్టి యీ యైదు కాండములు తరువాతి కాలమున భాషా భేదమందు మార్పు గాంచకయే శతపథ బ్రాహ్మణములోఁ జేరినవి. ఇంకను బరోక్షార్థమున లిట్ప్రయోగము కూడ శాండిల్య కాండములకును బదుమూఁడవ కాండమునకును బరిచితముకాదు.

ఈ శతపథ బ్రాహ్మణమప్పటికి బ్రహ్మ కర్మైక నిధిగానున్న కురుపంచాల దేశములలోఁ బుట్టినదని యందలి నిర్దేశ విశేషములే యుగ్గడించు చున్నవి. ఇందు జనమే జయుఁడు కురురాజ శబ్దముచే వ్యవహరింపఁ బడినాఁడు. ఆనాఁటి మహాయాజ్ఞికుఁడగు ఆరుణికూడఁ బంచాల దేశములోనివాఁడే. ఐనను శతపథ బ్రాహ్మణమందలి ధర్మము లాకాలములో మధ్యదేశపు పౌరస్త్య భాగములలోను అయోధ్యా ప్రధానములగు కోసల దేశములలోను మిథిలా ప్రధానములగు విదేహ దేశములలోను బ్రచారమందియున్న వని కూడ ముఖ్యముగాఁ దెలియవలయును. ఏలయన; వైదేహుఁడగు జనకభూపాలుని సభలోఁ గురు పంచాల దేశీయులగు బ్రాహ్మణులధిష్ఠించి యుండిరని యున్నది. అదిగాక యా సభలో జరిగిన వాద ప్రతివాదములు ముఖ్యముగా శతపథ బ్రాహ్మణపు టప్రాచీన భాగమందుల్లేఖింపఁ బడ్డవి. అందును వాదగోష్ఠియందు నిఖల పాశ్చాత్య ప్రాంతీయ పండిత మండలిని, దులపరింపఁ జాలెడి వాఁడు, శతపథ బ్రాహ్మణమున నైదు కాండముల తరువాతఁ బ్రామాణికుఁడుగా నేర్పడినవాఁడు—ఆరుణి యంతే

వాసియును యాజ్ఞవల్క్యుడు సభాపతి. ఇతడు విదేహ దేశ యుండెననుట దీనివలననే తెలియుచున్నది. కావున నానాడు కృష్ణ యజుశ్శాఖీయమగు ధర్మము [illegible] దేశములలోఁ బాగుగఁ బ్రాకి యుండెనని తెలియుచున్నది.

శతపథ బ్రాహ్మణము వ్రాసిన నాటికి విదేహ దేశము బ్రాహ్మణ [illegible] గా నుండెనని తాదాత్మ్య [illegible] విశేషములు [illegible] కాండములో [illegible] యుపాఖ్యానము [illegible] చిన యాఖ్యలలో [illegible] యుండెను [illegible] చున్నది. విదేఘ [illegible] మాధవుని [illegible] గోతమ [illegible] సరస్వతీ [illegible] చెను. [illegible] వైశ్వానరుఁడు మాధవుని నోటినుండి పుట్టి [illegible] యాదేశమునుండి పూర్వాభిముఖముగ పయనమయి భూమిని దహించుచు ఉత్తరపర్వతమునుండి పుట్టిన 'సదానీర' వఱకు వచ్చెను. అనది నతఁడు దహింపలేదు. కావున పూర్వకాలమునఁ [illegible] లగ్ని వలన పవిత్రమైనదని భావించి యా నదని స్పృశించెడివారు దాటెడివారు కాదు. ఆకాలమున నద్దాని పౌరస్త్యతీరప్రాంతము నీటిపట్టుగను దుర్భిగను నుండెడిది. ఇప్పటి కాదేశము యాగియాగ్నిచేఁ బవిత్రమైనదని భావించి బ్రాహ్మణులందు వసించుచున్నారు. సేద్యము నాప్రాంత మందద్భుతముగ జరుగుచున్నది. పిమ్మట విదేఘ పతియగు మాధవుఁడు నేనెచ్చట నుండునని యగ్నిని ప్రశ్నించెను.

అగ్నియు నేతన్నదీ పూర్వ తీరమందుండుమని నుడివెను. అట్టి యీ నది కోసల విదేహ దేశములకు హద్దు నేర్పఱచుచు వాని మధ్యఁ బ్రవహించుచున్నది.

శుక్ల యజుర్వేదీయ వాజసనేయ శాఖకు సంబంధించిన వారీ పౌరస్త్య దేశములలో నభ్యుదయమందియున్న తమ ధర్మ గ్రంథములకు నుత్కృష్టతను హెచ్చుగఁ బ్రకటించినారు. శతపథ బ్రాహ్మణమందెచ్చోట్ల చరకశాఖీయులగు నధ్వర్యుల గూర్చి నింద వెల్లడించుటయుఁ గలదు. ఇందు చరకశాఖ యనఁ గృష్ణ యజుర్వేదములోని కాఠక కపిష్ఠల మైత్రాయణీయములను మూఁడు శాఖలను సంబంధించినది.

ఇఁక మొట్టమొదటఁ గోసల విదేహ దేశములలో మొలకెత్తి యీ నాఁటికి బాల్యావస్థయందున్నట్టి బుద్ధ మతమునుద్దేశించి యీ బ్రాహ్మణమేమి యభిప్రాయ పడుచున్నదో ముఖ్యముగ విమర్శింప వలయును. అందిది గమనింపఁ దగ్గది.—అర్హచ్ఛ్రమణ ప్రతిబుద్ధశబ్దములు పురాతనములగు బ్రాహ్మణాది గ్రంథములలోఁ బ్రయోగింపఁ బడియుండక యీ బ్రాహ్మణమందే యిదం ప్రాథమ్యముగఁ గాన్పించుచున్నవి. ఐనను శబ్దములకట బౌద్ధసంకేతితార్థములలో వాడుక లేదు. ఈ బ్రాహ్మణమం దుట్టంకించిన ఋషి వంశావళి పట్టికలో గౌతమ వంశమునకుఁ గూడ విశేష ప్రవేశము గాన్పించుచున్నది. గౌతములన కపిలవస్తు వాస్తవ్యులగు శాక్యులే. వారి కులమందే బుద్ధ భగవానుఁ డవతరించి నాఁడు. సూక్ష్మ దృష్టితో మఱియు విచారించినచో సాంఖ్య

మతముకూడ నా కాలమందే మొలకెత్తినటులు దెలియుచున్నది. ఏమందురా! యీ బ్రాహ్మణమున 'ఆసురి' యను నాచార్యు నొకడు పేర్కొనఁ బడినాఁడు. ఇతఁడే సాంఖ్య మత ప్రవర్త కాచార్యుఁడని సాంప్రదాయికు లందురు. ఇఁకఁ బురాణాదులలోఁ వర్ణింపఁబడిన యాఖ్యానముల కేవియేవి మూలకథా భాగము లీబ్రాహ్మణమునందున్నవో విచారింతము. అందు మహాభారతమునఁ బ్రసిద్ధి వడసిన కురురాజగు జనమేజయుఁడీ శతపథ బ్రాహ్మణమందిదే ప్రథమముగ నిర్దేశింపఁ బడియున్నాఁడు. కురుక్షేత్ర సంగ్రామోద్భవోద్దామ యశస్కులగు పాండవ వీరులకు మాత్ర మితర బ్రాహ్మణము లందువలె నిందును పేర్కొనఁ గాన్పింపదు. అర్జున శబ్దమిందుఁ బ్రయోగింపఁ బడెనె కేవల మింద్రవాచకమే యైనదిగాని పాండవేయునిఁ జెప్పుట లేదు. కాని మహాభారత నాయకుఁడగు నర్జునుఁ డింద్ర తనయుఁడని వాడుక యుండుట కతన బహుశః పూర్వ మింద్ర వాచకముగానున్న యర్జున శబ్దము తరువాతఁ గాలమునఁ బాండవేయునకుఁ జెందునట్లు మార్పు కలుగవచ్చును. ఈ బ్రాహ్మణమునఁ గాన్పించెడి విదేహాధిపతియగు జనకుఁడును రామాయణ కథానాయికయగు సీతా మహాదేవికిఁ దండ్రియే.

కవికులగురువగు కాళిదాసు గావించిన ప్రసిద్ధరూపకములు రెండింటిలో నియితివృత్తములం దొకటి యీ బ్రాహ్మణమున సవిస్తరముగ వర్ణింపఁబడ్డది. రెండవది సంగ్రహముగ నున్నది కలదు. ఋగ్వేదమం దస్పష్టముగఁ గాన్పించెడి యూర్వశీపురూరవుల యనురాగవిరాగోదన్త మీ శతపథ

బ్రాహ్మణమందు స్పష్టముగఁ జూపఁబడ్డది. అట్లే శకుంతల యను నప్సరసస్త్రీకి జన్మించిన దుష్యంతతనయుఁడగు భరతుని యుపాఖ్యాన మిం దొకచోటఁ జేర్పఁబడియున్నది.

శతపథబ్రాహ్మణమునఁ గాన్పించెడి మఱియొక రమణీయోపాఖ్యానము ప్రళయమును సంబంధించి యున్నది. ఇత్యాది అవస్థయందుఁ గూడఁ గాన్పించుటయు నథర్వవేదమందొకచోటఁ బ్రసంగవశమునఁ బరిగ్రహింపఁబడుటయుఁ గలదు. ఐనను బురాతనములగు నితర వైదిక గ్రంథములలోఁ బ్రస్తావింపఁబడియుండలేదు. ఇట నీ బ్రాహ్మణమందే క్రొత్తగ వర్ణింపఁబడియున్నది. మహాభారతమున మాత్రము హెచ్చుగఁ బెంచి వ్రాయఁబడ్డది. అట్టి యీ యుపాఖ్యానమును, సమితిక శాఖనుండి పుట్టినటులు విమర్శకులూహించుచున్నారు. ఆయుపాఖ్యాన వివరమిది. మను వొకప్పుడొక మత్స్యమును గాంచెను. ఆమత్స్యము మనువును రక్షింపుఁడని కోరెను. రాబోవు జలప్రళయమున మిముఁగాపాడి ప్రత్యుపకార మొనర్తునని పంతము కూడఁగాపించెను. 'వల్లె' యని మనువద్దానిని జక్కఁగ రక్షించినాఁడు. మత్స్యమాజ్ఞాపింపఁగా మను వొక పోతము నేర్పఱచె. జలప్రళయమారంభించుతఱి మత్స్యశృంగములందుంచిన యా పోతమును మనుమహర్షి యధిష్ఠించెను. వెంటనే యుదీచ్యపర్వత శిఖరమునకతని నిమత్స్యము చేర్చినది తరువాత మనువు తన కూఁతుతోడి మఱల మర్త్యలోకమునకు జనయితయయ్యెను.

ఈతీరున నీ శతపథబ్రాహ్మణము సరసములగు నుపాఖ్యాన రత్నములకు గనియైయున్నది. అట్టియీబ్రాహ్మణము

బ్రాహ్మణగ్రంథములలోఁ జాలనర్వాచీనమైనదని యిందలి ప్రమాణములే స్పష్టపఱచుచున్నయవి. ఇతరబ్రాహ్మణములందుకన్న మిక్కిలియు మృదుమధురమైన యిందలి భాషాసరణి కూడ నీవిషయమునే తెలుపుచున్నది. ఈబ్రాహ్మణమున గృష్ణయజుర్వేదీయ బ్రాహ్మణములోని క్రియావిశేషములే స్పష్టముగఁ జూపఁబడ్డవి. ఇందలితత్త్వవిచారసరణిని విమర్శించినచో విశ్వైకత్వవాదమీ బ్రాహ్మణమునఁ గ్రొత్తవియగు నభిప్రాయ విశేషములచేఁ బరిష్కరింపఁబడినట్లు గాన్పించుచున్నది. కని యుపనిషత్తులందలి తత్త్వవిద్యకుఁ బుట్టినిల్లు.

అథర్వవేదమునకు సంబంధించినది గోపథబ్రాహ్మణము. ఇద్దాని కొకవేళ సంహితతోఁ సాక్షాత్సంబంధము కాన్పింపక పోయినను నథర్వవేదీయత్వము సునిశ్చితము. ఇందున్నవి రెండు కాండములు. మొదటి కాండములో నైదధ్యాయములును రెండవకాండములో నారధ్యాయములును గలవు. ఈ రెండు కాండములును మిక్కిలి యర్వాచీనములు. ఇయ్యవి యథర్వానుయాయుల పరంపరోపదేశము నాధారపఱచికొని సృజింపఁబడలేదు. వైతానసూత్రగ్రంథ ముద్భవించిన పిమ్మటఁ దచ్ఛాయ ననుసరించి రచింపఁబడ్డవి. ఇందు మొదటి కాండమందొక్కొక్కచోట నితరబ్రాహ్మణములలోఁ గాన్పింపని క్రొత్తవియగు క్రియావిశేషములు కొన్ని చెప్పఁబడ్డవి. మిగిలిన విషయము లన్నియు శతపథబ్రాహ్మణములోని పదునొకండు పండ్రెండధ్యాయములనుండి గ్రహింపఁబడినవి. ఐతరేయ బ్రాహ్మణమునుండియు, వాక్యములుకొన్ని

మఱొకచోటఁ జెప్పఁబడినవి. అట్టి యీ మొదటి కాండము ముఖ్యముగ నథర్వవేదమును బ్రహ్మయనెడి చతుర్థపురోహితుని బ్రశంసించుటకై యేర్పడినది. ఇందు శివశి ప్రసంగము కాన్పించుచున్నది. ఈ భాగము బ్రాహ్మణకాలము ముగిసిన పిమ్మటఁ బుట్టియుండును. అంతియకాని బ్రాహ్మణకాలము ననుసరించి యుండలేదు. కావుననే యిందథర్వవేద మితరవేదకాండములలో నుండుటను బ్రస్తావించుట కలదు. మఱియు వ్యాకరణశాస్త్రపరిష్కృతము లగు పెక్కు పాణినీయశబ్దముల నిందుఁ బ్రయోగించుట కానఁబడుచున్నది. రెండవ కాండము ముఖ్యముగ వైతానశ్రౌతసూత్రపద్ధతిని యాగక్రియలను మాత్రమే ప్రతిపాదించుటం జేసి బ్రాహ్మణ మనఁదగియున్నది. కాని యీదెక్కువభాగము గ్రంథాంతరములనుండి గ్రహింపఁబడ్డది. బ్రాహ్మణములకు సూత్రగ్రంథములకుఁ జరితకారులే పౌర్వాపర్యము నంగీకరించిరో యయ్యది యిట విపరీతమైనది. ఏమందురా యీ ద్వితీయకాండము వైతానసూత్రమునుబట్టి రచింపఁబడ్డది. వైతానసూత్రగ్రంథమే దీనికి సంహితగా నుండఁదగ్గది. సామాన్యముగా నీకాండములైన మూఁడింటిలో రెండు భాగములు ప్రాచీనగ్రంథములనుండి యుద్ధరింపఁబడ్డవి. అందు నైతరేయ కౌషీతకి బ్రాహ్మణములనుండి విశేషాంశమును మైత్రాయణ తైత్తిరీయ బ్రాహ్మణములనుండి స్వల్పాంశమును స్వీకరింపఁబడినది. అట్లు శతపథబ్రాహ్మణము పంచవింశబ్రాహ్మణమునుండి కొన్ని వాక్యము లెత్తి చేర్పఁబడినవి.

ఇఁక నుపనిషత్తులలోఁ జెప్పినవిషయములను విచారింతము. ఈయుపనిషత్తులు కర్మాంగభూతమగు జ్ఞానకాండమును

న పశ్యతి కశ్చన. తద్వా ఏతదదృష్టం ద్రష్టృ శ్రుతం శ్రోత్ర
మతం మన్త్రవిజ్ఞాతం విజ్ఞాతృ నాన్యదతోఽస్తి ద్రష్టృ నాన్యద
తోఽస్తి శ్రోతృ నాన్యదతోఽస్తి మన్తృ నాన్యదతోఽస్తి
విజ్ఞాతృ ఏతస్మిన్ను ఖల్వక్షరే గార్గ్యాకాశ ఓతశ్చ ప్రోతశ్చ"—

సర్వేంద్రియములకు గోచరము లేని పరమా
త్మ ... నదనిపుటలే శ్రోత్రాగ్రము ప్రతి
పాదించినవి.

ఆత్మస్వరూప మింకను సుస్పష్టముగ కాఠకోప
నిషత్తునందు గలదు.

యతశ్చోదేతి సూర్యో
ఽస్తం యత్ర చ గచ్ఛతి ।
తం దేవాః సర్వేఽర్పితా-
స్తదు నాత్యేతి కశ్చన ॥ (౪—౯)
న సందృశే తిష్ఠతి రూపమస్య
న చక్షుషా పశ్యతి కశ్చనైనమ్ ।
హృదా మనీషా మనసాభిక్లృప్తో
య ఏతద్విదురమృతాస్తే భవన్తి ॥ (౬—౯)
నైవ వాచా న మనసా
ప్రాప్తుం శక్యో న చక్షుషా ।
అస్తీతి బ్రువతోఽన్యత్ర
కథం తదుపలభ్యతే ॥ (౬—౧౨)

ఋగ్వేదమున సగుణప్రజాపతి నిష్ఠముగఁ గాన్పించెడి సృష్టిశక్తి యుపనిషత్తులలో నాత్మగా ముగఁ జెప్పఁబడ్డది. ఆవిషయమే బృహదారణ్యకమందున్నది యిది (౧—౪)— మొదట నీ విశ్వమంతయు నాత్మగానేయుండెను. అయ్యది యేకాకియగుటచే భయముచెంది ద్వితీయాభావము వలన రతిని బొందలేక ద్వితీయాభిలాషచే తానే స్త్రీపురుషులైనది. తరువాత మనుష్యులు పుట్టిరి. తరువాత నాయాత్మ క్రమముగ సర్వప్రాణులందును స్త్రీపుంసలక్షణమగు ద్వంద్వము నేర్పఱచి పిమ్మట నగ్నిని దేవాదులను సృజించినది. తరువాత నాదే యత్యంతాతిశయముగ వర్ణింపఁబడినది.

"స ఏష ఇహ ప్రవిష్ట ఆనఖాగ్రేభ్యో యథా క్షురః క్షురధానేవహితః స్యాద్విశ్వంభరో వా విశ్వంభరకులాయే తం న పశ్యన్తి. అకృత్స్నో హి స ప్రాణన్నేవ ప్రాణో నామభవతి. వదన్ వాక్ పశ్యంశ్చక్షుః శృణ్వన్ శ్రోత్రం మన్వానో మనస్తాన్యస్యైతాని కర్మనామాన్యేవ స యోఽత ఏకైకముపాస్తే న స వేదాకృత్స్నో హ్యేషోఽత ఏకైకేన భవత్యాత్మేత్యేవోపాసీతాత్ర హ్యేతే సర్వ ఏకం భవన్తి."

తరువాతి కాలమున వేదాంత శాస్త్రకారులు మాఱు ప్రయోగించిన జగన్మాయావాద ముపనిషత్తులలోఁ బురాతనములైన వానియందొకింతగ స్పష్టపడి యాధునికములలో నొకటియగు శ్వేతాశ్వతరోపనిషత్తునఁ (౪—౧౦) గంఠరవేణ చెప్పఁబడుటకలదు. అందు జగత్తుమాయియగు బ్రహ్మచే సృజిం

పఁబడిన కేవలమాయయే యని చెప్పఁబడినది. అట్టియీమాయావాదము— మనమనుభవించు నిదియంతయుఁ బారమార్థికవస్తువునకుఁ బ్రతిబింబ రూపమను ధోరణిగల గ్రీకుదేశీయ ప్లేటో సిద్ధాంతముతోడను స్థూలరూపమగునీజగత్తు అందఁగొరతమగు సూక్ష్మరూపమైన వస్తువునకు వికారరూపమని నుడివెడి జర్మనీదేశీయ కాంట్ సిద్ధాంతము తోడను సరిసమానముగ నున్నది.

ఉపనిషత్తులలో ముఖ్యముగ సిద్ధాంతీకరింపఁ దలపెట్టిన విషయము జీవాత్మ పరమాత్మల యద్వైతము. అట్టి యీ విషయమును ఛాందోగ్యోపనిషత్తు నారవ యధ్యాయ మందలి తొమ్మిది ఖండములు (౮—౧౬) సోదాహరణముగ స్పష్టపఱచినవి.—"ఐతదాత్మ్యమిదం సర్వం తత్సత్యం స ఆత్మా, తత్త్వమసి శ్వేతకేతో" అని కలదు. తత్త్వమసియను చోటనే యుపనిషద్వాక్యము లప్పటి కన్వయము. ఈ విషయమే బృహదారణ్యకోపనిషత్తున (౧—౪—౧౦)—"య ఏవం వేదాహం బ్రహ్మాస్మీతి స ఇదం సర్వంభవతి తస్యహ న దేవాశ్చ నాభూత్యా ఈశతే, ఆత్మా హ్యేషాం భవతి" యనురీతిని భంగ్యంతరముగ వర్ణింపఁబడినది.

ఈ యభిప్రాయము శతపథ బ్రాహ్మణమునకుఁ గూడ సమ్మతము. అందు (౧౦—౬—౩)—"యథేదమత్యంత సమణీయః ప్రియంగుబీజం వైవాయం హిరణ్మయః పురుషో హృదయే. స ఏవపరమాత్మా మ మాత్మా. సంసరన్నహ

మగ ఊర్ధ్వం తమాత్మానం ప్రపద్యే" యని చెప్పఁబడినది.

ఈ యుపనిషత్తు లన్నింటిలోను విశ్వాత్మకమగు నాత్మ స్వరూపమును స్పష్టపఱచుటకై వివిధము లగు దృష్టాంతము లీయఁబడ్డవి. చూడుఁడు — బృహదారణ్యకోపనిషత్తున (౨—౪—౧౨) ప్రాజ్ఞుఁడగు యాజ్ఞవల్క్యుఁడు సర్వసంగపరిత్యాగియై వనమున కరుగనెంచి తన భార్యయగు మైత్రేయి ప్రశ్నింప సమాధాన మిట్లొసఁగును.

"యథా సైంధవఖిల్య ఉదకే ప్రాస్త ఉదకమేవానువిలీయేత నహాస్యోద్గ్రహణాయేవ స్యాత్. యతో యతస్త్వాదదీత లవణమేవైవం వా అర ఇదం మహద్భూత మనన్తమపారం విజ్ఞాన ఏవం. ఏతేభ్యో భూతేభ్యః సముత్థాయ తాన్యేవాను వినశ్యతి న ప్రేత్య సంజ్ఞాఽస్తీతి" అని. మఱియు దీని కుపష్టంభకముగ నతఁడింకను గారణభూతమగు ద్వైత మెపుడు నశించుచున్నదో యపుడు కార్యాత్మకమగు సంజ్ఞకూడ నవశ్యము నశించునని పల్కినాఁడు.

అదిగాక యీ యుపనిషత్తునందే మఱొకచోట — (౨—౧—౨౦) — "సయథోర్ణనాభి స్తన్తు నోచ్చరేత్, యథాఽగ్నేః క్షుద్రావిస్ఫులిఙ్గా వ్యుచ్చరన్త్యేవ మేవాస్మాదాత్మనః సర్వే ప్రాణాః సర్వే లోకాః సర్వే దేవాః సర్వాణి భూతాని వ్యుచ్చరన్తి" అనియుఁ గలదు.

ముండకోపనిషత్తునందు మఱొక దృష్టాంతము కాన్పించుచున్నది. (౩— ౨—౮)

యథా నద్యః స్యన్దమానాః సముద్రే
ఽస్తం గచ్ఛన్తి నామరూపే విహాయ ।
తథా విద్వాన్ నామరూపాద్విముక్తః
పరాత్పరం పురుషముపైతి దివ్యమ్॥

బృహదారణ్యకము దీనిచోట (౩---౭) యాజ్ఞవల్క్యుఁడు దీనిని స్పష్టార్థముగ వర్ణించినాఁడు.

"సర్వేషు భూతేషు తిష్ఠన్ సర్వేభ్యో భూతేభ్యోఽన్తరో యః సర్వాణి భూతాన్యన్తరో యమయత్యేష ఆత్మాఽన్తర్యామ్యమృతః".

మఱియు నా యుపనిషత్తునందే యింకొక సంభాషణ మొకటి కాన్పించుచున్నయది. అందు కాశీరాజగు నజాతశత్రువు బ్రాహ్మణుఁడగు బాలాకియగు గార్గ్యునితో వచించును.— 'నాదిత్యేన నేత్రే నవాయౌ నవాన్యేషు ప్రాకృతేషు తేషు నాపి సంజ్ఞానవత్యాత్మని విద్యమానః పురుషో బ్రహ్మేతి ప్రమితవ్యమ్. కింతులీలయా స్వాభీప్సితం రూపం ప్రతిపద్యమానః సకలచరాచరోత్పత్తి నిమిత్తభూతః సుపోవా, ప్రకృత పదార్థ ప్రలయాధిష్ఠానభూతః సుషుప్తో వాత్మా బ్రహ్మేతి వేదితవ్యమ్' అని.

దీనిచే బ్రహ్మకున్న సంకోచవికాసరూపములగు నవస్థలు రెండును విశదములగుచున్నవి. స్వప్నమునఁ గాంచిన దానియందు సత్యత్వముండదు కావున రెండువిధములను జగత్తునకు మిథ్యాత్వమే సిద్ధించుచున్నది.

ఇట్టి యభిప్రాయమును చాందోగ్యము గూడ నివ్వంతి మార్గముగ దెలిపుచ్చినది (౮,౭--౧౨). అందు బ్రహ్మ విద్యను బ్రజాపతి యువగ్రీ మనువు శరీరావచ్ఛిన్నమగు నాత్మ కున్నట్టి యవస్థాభేదము నుదాహరించును. మొలుత కంటియందో యుదకమందో గాన్పించు ప్రతిబింబము నుదాహరించి యద్దాన నాత్మ కేవలము గ్రాహకుడు ప్రతిబింబరూపమనియుఁ దరువాత స్వప్నదృష్ట వస్తువులతోడ సమానమనియుఁ నిమ్మట సుషుప్త్యాత్మకు నదియగు యెడల్ వర్ణించుట కదా.

పూర్వము జనకుని సభయందు జరుగుచుండెడి వాద గోష్ఠిలో బ్రహ్మను గురించి విషయములు వనుసరించి విచారించిన, నీ యద్వైతవాద మానాఁటికే యొందఱుతో లేక సమ్మతించిరనుట సుస్పష్టము. బృహదారణ్యకము (౩--౮,౫) దావాద గోష్ఠికి సదస్యులగు ఋషు లిరువురు విషయ మొక దానిని దెలియఁగోరి యొంకరు ప్రశ్నించిరి — "యత్సాక్షా దపరోక్షాద్బ్రహ్మ య ఆత్మా సర్వాంతరస్తం మే వ్యాచక్ష్వ" అని.

తత్త్వజ్ఞానము నిశ్శ్రేయసానందమునకు హేతువనెడి సిద్ధాంతముతోఁబాటు సంసారశృంఖలావహమగు పునర్జన్మ సిద్ధాంతము కూడ నీసమయమునఁ బ్రసిద్ధి వహించినది. ప్రాచీనములగు నుపనిషత్తులలోఁ బ్రస్తావించుటయు, బుద్ధదేవుఁడు తన గ్రంథములలో నానాఁటికున్నట్లు వ్రాయుటయుఁ బట్టిచూడ నీ పునర్జన్మ సిద్ధాంతము బుద్ధునితో యామునకుఁ బూర్వమే సిద్ధించబడెనని తెలియుచున్నది. శతపథ బ్రాహ్మణానుసారముగ నీసిద్ధాం

ము మొదటి సంపూర్తి 'పునరపి జననం పునరపి మరణమ్మ'ను రీతి నంగీకరింపఁబడినది. అట నయ్యాది పునర్జన్మరాహిత్యమున కుపాయమును జూపించుచు నేర్పడ్డది. "ఎవరు తత్త్వజ్ఞానులగుచు యాగములను గావింతురో వారు మృత్యువును బొంది యమృతులు కాఁగలరు. తత్త్వజ్ఞానశూన్యులై యే రయజ్ఞులయ్యెదరో వారు మాటిమాటికి మృత్యువునకుఁ జిక్కుచుందురు" అని యుచటఁ గలదు. ఈ శ్రుతి కజ్ఞానులకు నయజ్ఞులకును బరలోకమందే పునర్జన్మయను విషయమునఁ దాత్పర్యమని యేర్పడుచున్నది. అట్టి యీవిషయము తరువాత నుపనిషత్తులలో వారికి లోకమునఁ బునర్జన్మముండునని చెప్పుచుఁ గొంత మార్పు చెందినది. ఇదియ సంసారపద నిర్దిష్టమగు పునర్జన్మము. దీనికి మూలముగఁ దరువాత బృహదారణ్యకోపనిషత్తునఁ బ్రారబ్ధకర్మము కూడ నొప్పుకోఁబడ్డది. పాంచభౌతికమగు నీ శరీరమునకుఁ బంచత్వమేర్పడి మిగులు నదియొక కర్మమే. దీనిచే లోకము సుకృతియో దుష్కృతియో యయి కర్మానురూపఫలమును గైకొనుచుండునని ప్రసిద్ధి. బహుశః ప్రారబ్ధకర్మసిద్ధాంతము బౌద్ధులలో నుద్భవించెనని తోఁచుచున్నయది. వారికి స్మృతికారకపోయినను బునర్జన్మసిద్ధాంతమును స్థాపించుటకై ప్రారబ్ధకర్మ మవశ్యముగ నొప్పుకొనవలసివచ్చె.

వేదకాలమునందే యుద్భవించి క్రమికాభ్యుదయమందిన యీ పునర్జన్మసిద్ధాంతపు స్వరూపమంతయును ఛాందోగ్యోపనిషత్తున సవిస్తరముగఁ జూపఁబడ్డది.—'వానప్రస్థుఁడును,

విశుద్ధ జ్ఞానియగు ఋషి దేవయాన మెక్కి బ్రహ్మసాయుజ్యమందును. గృహస్థుండై యాగము లొనర్చెడి సత్కర్మపూతుండు పితృయానమునం జంద్రునిజేరి యటం దానొనర్చిన కర్మములకు ఫల మనుభవించి కర్మములు క్షీణింపం దిరుగ లోకమున వృక్షలతాది నానా యోనులలో జన్మమును గైకొని పిమ్మట ద్విజాతులలో జనించును. దుష్కర్ములగు చండాలురన్న నోశునకములతో సూకరములతో జన్మింతురు' అని. అందు మొదటం బరలోకమం దుం బిమ్మట నీ లోకమందునని కర్మఫలానుభోగము ద్వివిధముగం గాన్పించుచున్నది. ఇందలి యాముష్మిక ఫలోపభోగము నైయాయికులకును సమ్మతమే.

బృహదారణ్యకమందున నీ విషయమే చెప్పంబడ్డది. (౬—౨—౧౫ ౧౬)—"య ఏవమేతద్విదుః యేచ శ్రద్ధాముపాసతే తే దేవలోకం సూర్యం చ ప్రవిశ్య పశ్చాత్ బ్రహ్మలోకం ప్రపద్యన్తే, యాతి న పునరావర్తన్తే; అథ యే యజ్ఞేన దానాది సత్కర్మణా వా సుకృతినో భవన్తి తే పితృలోకం ప్రవిశ్య పశ్చాత్ చన్ద్రమసం ప్రాప్నువన్తి, క్షీణే చ పుణ్యే తతః పునరావర్తన్తే, యే ఖలు పృథివ్యాం నానా యోనిషు జనుః ప్రపద్యన్తే మనుష్యజాతౌ జాయన్తే; అకర్మాణస్తు కీటాః పతఙ్గా దన్దశూకా వా భవన్తి" అని.

కౌషీతక్యుపనిషత్తునం దుపదేశించిన మార్గ మింతకన్నం గొంచెము విలక్షణము (౧—౨—౩). ఈ లోకమునుండి బయలుదేఱువారందఱును దొలుతం జంద్రునే చేరెదరు. తరు

వాత్రఁ గొందఱు స్వర్గాదులను బ్రహ్మలోకమును బ్రవేశింతురు. మిగిలిన వారును గర్మానుసారముగ విద్యననుసరించి [illegible] లోకములఁ [illegible]టము మొదలు మనుజుని వఱకు నానా యోనులందు [illegible] జన్మింతురు. అని యచటి విషయము.

అక్షరోపనిషత్సారాంశము సంగ్రహముగు కాఠకము లోఁ బ్రత్యగ్భావమును గాఢసత్యము నుపాఖ్యానరూపముగ నుపదేశింపఁబడెడి నచికేతుఁడనెడి యొక బ్రాహ్మణకుమారుఁడొక [illegible] యమలోకమునకు బోగెను. అచట యముఁడు మెచ్చుకొని యడుగఁగా నాకుమారుఁడు మూఁడు వరములు కోరినాఁడు. అందు మూఁడవ వరము మరణానంతరము మనుష్యుఁడుండునా? ఉండఁడా? యని తాత్త్వికసంబంధించియున్నది. అనివిని యముఁడో యీ! దేవతలుకూడ ఈ విషయమున బూర్వము మీమాంసించిరి. ఇది ధర్మసూక్ష్మ [illegible]. కావున మఱొకవరమును గోరుమని ప్రత్యుత్తరమిచ్చెను. ఇచ్చియున్న [illegible] పరివిధములగు భోగ్యవస్తువులచే మోసపుచ్చఁజూచినను [illegible] యతని [illegible]ర్యమున మరల వలదనిగాక పట్టుట నతని తత్త్వవిద్యా[illegible] [illegible]కిస భ[illegible]ని మెచ్చి యతని--జననమరణములు కేవలము వికారరూపములు, బ్రహ్మాత్మైక్యజ్ఞానముచే వానిని దాటి పురుషుఁడు పరమపదమందునని యీ తీరునఁ దత్త్వవిద్య నుపదేశించెను. చూడుఁడు--

యదా సర్వే ప్రముచ్యంతే
కామా యేఽస్య హృది శ్రితాః ।

అథ మర్త్యోఽమృతో భవ-
త్యత్ర బ్రహ్మ సమశ్నుతే ॥ (౬---౧౪)

బహుశః నచికేతువును మోసపెట్టఁజూచిన యీ కథను బట్టియే బుద్ధచరితమున మారుఁడొనర్చిన బుద్ధప్రలోభమును గూర్చిన యుపాఖ్యాన మేర్పడినదని తోఁచుచున్నయది. ఇటు గాఢముగ మోసపెట్టఁబడిన వీరిద్దఱును మోస పోవక తుద కిష్టార్థసిద్ధినే యొందఁగల్గినారు.

ఈ యుపనిషత్తులు-తటఁ గాన్పించెడి లౌకికవస్తువుల తత్త్వార్థమును విచారించినవి గావు. కాని యొకానొక సాహిత్య సరణిని యొకింత తత్త్వవిద్యా సరణిని యాశ్రయించి వాద ప్రతివాదములు సంల్లాపరూపములు నగు వాక్యములచే నలౌకికమగు నాత్మవిద్యనుమాత్రము ప్రస్తావించుచున్నవి. అంద వ్యవస్థగ వర్ణింపఁబడ్డ విషయములనే తరువాత వేదాంత శాస్త్రములు క్రమముగ సిద్ధీకరించినవి. వానిలో మిక్కిలియుఁ బురాతనములైన యుపనిషత్తులు క్రీస్తువునకుఁ బూర్వ మారవ శతాబ్దమునకుఁ దరువాతివి కావనుట నిస్సందేహము. ఏమం దురా! వానియందదే క్రొత్తగ ద ధపఱచిన సిద్ధాంతములు కొన్ని బుద్ధమతోదయమునకుఁ బూర్వమే యుండినటులు తోఁచు చున్నయవి. ఉపనిషద్గ్రంథము లన్నింటియు నుత్పత్తికాలము నాలుగువిధములుగ విభజింపవచ్చును. అందు మొదటికాల మందుద్భవించినవి బృహదారణ్యక చ్ఛాందోగ్య తైత్తిరీయ ఐతరేయ కౌషీతకోపనిషత్తులు. ఇవియన్నియు బ్రాహ్మణ

ములలోని భాషకు పరిపక్వ నానాకార వికాసముగ గద్య భాషయందుఁ గాన్పించుచున్నయవి ఇఁక కేనోపనిషద్గ్రంథములో తలవకార గద్యమయము గాఁ బద్యమయమునయి మధ్యకాలములోఁ బుట్టినది. అందలి గద్యమయ భాగము మొదటికాలములోఁ బుట్టిన బృహదారణ్యక కాఠ్యోపనిషత్తుల భాషననుసరించును ద్వితీయకాలములోఁ బుట్టి మొదటికాలములోని యజుస్సంహితావిషయములను వ్యావహారికములై యనవియుఁ గొంతపద్యమయములునగు 'కాఠక-ఈశ_శ్వేతాశ్వతర_ముండక_మహానారాయణోపనిషత్తు లున్నయటులు హెచ్చుచున్నది. ద్వితీయకాలికములగు కాఠకోపనిషత్తులు వితానోపాంగములుగ ప్రాదయమునారంభించుచుండెను. ప్రథమకాలికములగు నుపనిషత్తులు సూత్ర నోడయ నానాగుణములచే నొప్పుచు నత్యంతశోభనముగ నున్నవి. వానియందుటనా సరళియుఁ బసిత్వ ప్రతీకలది. మూఁడవకాలమునఁ బ్రశ్న మైత్రాయణమాండూక్యోపనిషత్తులుద్భవించినవి. ఇవనెనను దిగగ గద్యభాష యాగ్రాయపబడెను. ఐనను నిందలి భాషాంశమే మొదటి వర్గపు భాషాంశకంటె విలక్షణము నర్వసమాన విశేషము హెచ్చుగ లౌకికసంస్కృత భాషా సౌలభ్యము బొందినట్లు గాన్పించుచున్నది. నాలవకాలము దర్వాచీనములగు నధర్వోపనిషత్తు లుద్భవించినవి. ఇందుఁ గొన్ని పద్యమయములు మఱికొన్ని గద్యమయములు.

ఉపనిషత్తులలో స్వల్పమైనది ఐతరేయోపనిషత్తు. ఇందున్నవి కేవలము మూఁడధ్యాయములు. అందు మొదటి

యధ్యాయమున—నీ జగత్తును బ్రహ్మరూపియగు నాత్మ
సృజించెననియు నందు మనుష్యజాతి యుత్కృష్టముగ సృష్టి
యైననియుఁ జెప్పఁబడెను. ఇట్టి విషయము ఋగ్వేదములోని
పురుషసూక్తమునఁ బ్రతిపాదింపఁబడియే యున్నది. ఐపను
నిమ విశిష్యరూపపురుషుఁ డాత్మస్వముగ నెటిన డి తాను
ద్భవించినట్లుజెప్పఁబడినది. ఆత్మయు మన శరీరమున—ఇంద్రి
యములు మనస్సు హృదయము నను మూఁడుచోట్ల వసించు
నని యున్నది. దీనిచేతనే క్రమముగ జాగ్రత్స్వప్నసుషుప్తు
లనెడి యవస్థలు మూఁడు నుద్దేశింపఁబడినవి. ఈ రెండవ
యధ్యాయమున—నాత్మకుఁ ద్రివిధములు జన్మలు చెప్పఁబడి
నవి. జన్మవిచ్ఛిత్తిరూపమగు మోక్షమను పదార్థము కూడ
నందు నుద్దేశింపఁబడినది. అన్యది స్వర్గలోకమున జన్మించియు
మృతియు లేనిస్థితి నేర్పడియుండె మూఁడవ యధ్యాయ
మున — నాత్మస్వరూపము విమర్శించి పిమ్మటఁ బ్రజ్ఞాన
బ్రహ్మత్వము సిద్ధాంత మొనర్పఁబడినది.

కౌషీతకోపనిషత్తు చాలఁ బెద్దది. ఇందున్నవి నాలు
గధ్యాయములు. అందు మొదటి యధ్యాయమున—మర
ణించిన పిమ్మట మనుజులకుఁ బునర్జన్మవిషయమై రెండు మార్గ
ములుపదేశింపఁబడినవి. రెండవ యధ్యాయమున—ప్రాణ
మాత్మలింగముగ వర్ణింపఁబడినది. తుదిరెండిటియందును
బ్రహ్మవిద్యావిచార ప్రసంగము వలన జ్ఞానేంద్రియములకు
విషయములైన వస్తువు లింద్రియములకు వశ్యములగుననియు,
నింద్రియములు ప్రాణప్రజ్ఞాత్మలు రెండిటికి స్వాధీనములగు

ననియుఁ జెప్పఁబడినది. తరువాతఁ దత్త్వజ్ఞాన మభిలషించువా విషయ లంపటులు కాక శమ జ్ఞానకర్మములచే నెయ్యది పొందఁదగ్గదిగాఁ జెప్పఁబడునో యట్టి సర్వోత్తమము నంతర్యామియునగు నాత్మరూపమగు వస్తువును నిదిధ్యాసనాదుల నందవలయునని యున్నది.

ఋగ్వేదీయోపనిషత్తులన్నియు హిందూశాస్త్రపఠనీయముల ఉక్తమంత్రములచే నారంభింపఁబడినటులు సామవేదీయోపనిషత్తు లన్నియు నాత్మవిద్యను ప్రతిపాదించునట్టున్న సామమంత్రములచేతఁ బ్రారంభింపఁబడినవి. సర్వవేదములకు సంబంధించిన యుపనిషత్తు లన్నియు నేకరూపములు నేకోద్దేశములు కావుటచే బహుశః చాలఁ గాలమునుండి సంప్రదాయముగ వచ్చినట్టి తత్త్వమొక్కటే దానినే విభిన్నశాఖీయులగు మహాఋషులు తమకు రుచించు మార్గమున వర్ణించుచు నాయా యుపనిషత్తులను సంతరించి నాగని తోఁచుచున్నది.

అందు సామవేదసంబంధమగు చాందోగ్యోపనిషత్తుకేఁ గొంచెము తక్కువదిగాఁ గాన్పించినను విషయముఁ బృహదారణ్యముకంటెఁ దక్కువదిగాఁ దోఁచుటలేదు. అయిది బృహదారణ్యకమువలె విప్రకీర్ణములగు వివిధ భాగములచే నేర్పడినదని యందలి యెనిమిదధ్యాయములు నన్యోన్య నిరపేక్షములుగ నుండుటయు నాయా యధ్యాయముల చివరఁ జేర్పఁబడిన పరిశిష్టభాగములకుఁ దత్తదధ్యాయములోని విషయములకు సంబంధము లేకపోవుటయుఁ దెలుపుచున్నవి.

ఇందలి మొదటి రెండధ్యాయములలో - ప్రాయికముగా సామము యొక్కయు దదంగభూతమగు 'ఉద్గీథము' యొక్కయు స్వరూపవిచారము చేయబడినది. అందు రెండవ యధ్యాయములోని పరిశిష్టభాగమందు వివిధములగు నితర విషయములతోఁ బాటు ప్రణవోత్పత్తియు, ధర్మస్కంధపు త్రైవిధ్యమును బ్రహ్మచారి గార్హస్థ్యాశ్రమముల త్రైవిధ్యమును జూపబడినవి. ఆశ్రమములు బ్రహ్మచారి గార్హస్థ్య వానప్రస్థభేదములచే మూఁడు విధములుగఁ జెప్పియుండుటకతన నాలవదియగు సన్యాసాశ్రమమును దరువాతివారు కల్పించిరని తెలియుచున్నది. మూఁడవ యధ్యాయమున — బ్రహ్మము ఆదిత్యునందు బ్రహ్మత్వాదిత్యోపాసన బ్రహ్మోపాస్త్యాదులును జెప్పబడినది. మఱియు నందుఁ బూర్ణాత్మకమగు బ్రహ్మస్వరూపము నొకఁడనే మనుజుల కుపదేశమున తుదకు చెప్పఁబడి పిమ్మట బ్రహ్మప్రాప్తి కుపకరించెడి మార్గమును జీవాత్మ పరమాత్మల యభేదము నుపదేశింపబడినవి. తుదకు ఋగ్వేద ముపదేశించబడియు మనుస్మృతి వచించబడియు జగత్సృష్టి సిద్ధాంతమందలి పరస్పరసామరస్యమును ప్రతిపాదించెడి యుపాఖ్యాన మొకదానిని వర్ణించుచు నీయధ్యాయము ముగిసినది. నాల్గవ యధ్యాయమున — వాయువు ప్రాణము మున్నగు భౌతిక వస్తువులను విచారించి వానికి బ్రహ్మత్వము నేర్పఱచి యాత్మ మరణానంతరము బ్రహ్మను జేరెడి పద్ధతి యుపదేశింపబడినది.

పంచమాధ్యాయములోని పూర్వార్ధమున బృహదారణ్యకపు టారవ యధ్యాయములోని విషయములే చెప్పఁ

బడినవి. అట్టి యీ భాగము పునర్జన్మకు సంబంధించిన వృత్తాంతమును ప్రస్తావించుచు మిక్కిలియు గమనింపఁదగి యున్నది. అందె యుత్తరార్థమున—ద్వైతాత్మకమగు జగత్తునకుఁ బ్రాతిభాసికత్వ మిదే ప్రౌఢగ వర్ణింపఁబడినటులు కన్పట్టుచున్నది. కావున నీ యంశముకూడ స్మరింపఁదగ్గదే. ఆరవ యధ్యాయమున—మొదటనున్న 'సత్తే'ను వస్తువు తననుండియే స్వేచ్ఛగ తేజస్సలిలాన్నరూపమగు మూలతత్త్వమును గల్పించెను. (పంచభూతవిషయక సిద్ధాంతము తరువాతి కాలమున దోప్పకోఁబడ్డది.) అట్టి యీ సదాత్మకమగు వస్తువు జీవాత్మరూపమునఁ దేజస్సలిలాన్నములను మూఁడుతత్త్వములు మూఁడింటియందును బ్రవేశించి ప్రత్యేకముగ నామాంశములు మూఁడింటిచేఁ గూడియున్న వివిధములగు వికారములను గావించినది. ఏడవ యధ్యాయమున—నామోపాసన మొదలు భూమోపాసనవఱకున్న బ్రహ్మోపాసనయొక్క క్రమికములగు పద్ధతులు పదారును జెప్పఁబడినవి. ఇందు 'భూమ'యన సర్వాత్మకము సర్వాంతర్యామి యగు పరమాత్మయే. ఎనిమిదవ యధ్యాయములోని పూర్వార్థమున—ఆత్మ యంతర్యామి యనియు విశ్వవ్యాపి యనియుఁ జెప్పి పిమ్మట దానిని పొందెడి యుపాయ మాలోచింపఁబడినది. ఇఁక నుత్తరార్థమున—భౌతిక శరీరమును స్వప్నసుషుప్తుల నాశ్రయించి యవస్థాత్రయము ననుభవించెడి యాత్మయొక్క దృష్టాంతముచే నసత్యమునకు సత్యమగు నాత్మకును భేదము చూపఁబడినది. అందు సుషుప్త్యవస్థను బొందిన యాత్మయే సత్యమైనది.

శాఖయనెడి పేరుగల యతిస్వల్పమగు తలవకారో
పనిషత్తుకూడ సామవేదీయమే. అయ్యది చాలఁ గాలమునకుఁ
బిమ్మటఁ దలవకారశాఖనుండి విడిపోయినది. అవిడిపోవునపుడే
యందలి ప్రారంభశబ్దము నాధారపఱచికొని 'కేనోపనిషత్తు'ని
వ్యవహరింపఁ బడినది. దీనికి విభిన్నవిషయములతోడి రెండు
ఖండములు కలవు. అందుమిక్కిలి ప్రాచీనము గద్యమయము
నగు ద్వితీయఖండములో నగ్నిప్రభృతులగు దేవతలన్ని విధము
లను బ్రహ్మయుక్తులై యుందురనియు, వారిశక్తులు బ్రహ్మ
నుండి సంభవించినవనియుఁ జెప్పఁబడినది. పద్యమయము నర్వా
చీనమునగు ప్రథమ ఖండములో—జ్ఞేయాజ్ఞేయములకు—ఉపా
స్యానుపాస్యములకు— సగుణనిర్గుణ బ్రహ్మలకు-నంతరము
చూపఁబడ్డది. అందు నిర్గుణబ్రహ్మకు—అవిజ్ఞేయత చెప్పఁ
బడినది.—

న తత్ర చక్షుర్గచ్ఛతి
న వాగ్గచ్ఛతి నో మనః ।
న విద్మో న విజానీమో
యథైతదనుశిష్యాత్ ॥

కృష్ణ యజుస్సంబంధములగు నుపనిషత్తు లన్నియు
నర్వాచీనతా లింగములను వెలిఁబుచ్చుచున్నవి. అందు
మైత్రాయణోపనిషత్తు గద్యమయమగు గ్రంథము. అదియంతఁ
జిన్నది కాదు. అందందుఁ బద్యమంత్రములు కూడఁ జేర్పబడ్డవి.
అట్టియది యేడధ్యాయములుగ విభజింపఁబడియున్నది. కాని
యందేడవ యధ్యాయమును నారవయధ్యాయము చివరి

యెనిమిది ఖండములునుగల వాతి కాలమునఁ జేర్చినవి. ఇందుమై త్రాయణ శాఖకు మాత్రము సంబంధించిన కొన్నివ్యాకరణ విశేషములు సంధినియమములును గాన్పించు కతన నీయుపనిషత్తు పురాతనమైనదని భ్రమపడవలదు. బౌద్ధోపనిషద్వాక్యము లిందనుసంధింపఁ బడియుండుటను నర్వాచీన శబ్దములనేకములు చేర్పఁబడుట వలనను గుణపురుషములు సాంఖ్యమతము నంగీకరించుటఁ బట్టియు వైదికధర్మములతోడి శాఖాంతర్గమము పూనియున్న నాస్తికమతము లను బూర్వపక్షము చేయుటకతనను నియ్యది యాధునికమని మనట నిస్సందేహము. వాస్తవికముగ నిందుఁ గ్రొత్తగఁ బుట్టిన సాంఖ్యబౌద్ధసిద్ధాంతములతోడి యనువిదములైయున్న ప్రాచీనోపనిషత్సందర్భ విషయములే దృఢపఱుపఁబడినవి. అట్టియిది ముఖ్యముగా నాత్మ, తత్త్వము ప్రారంభమునను శాకాయన్యుఁడను ముని చేత ఇక్ష్వాకుఁడగు బృహద్రథునకు నుపదేశించిన యాత్మతత్త్వమును వర్ణించుచున్నది. ఇదిగాక జగత్సారమును వాదము పురాతనములగు నుపనిషత్తులలో స్వల్పముగ సూచింపఁబడి సాంఖ్యబౌద్ధమతముల సాహచర్యముచే నిదత్యంతము వర్ధిల్లఁజేసెను.

అట్టి యీ మైత్రాయణ్యుపనిషత్తు, మూఁడు ప్రశ్నలతోడఁ బ్రారంభింపఁబడినది. అది ఆత్మ-శరీరము నెట్లు ప్రవేశించు ననునది మొదటి ప్రశ్న. దానికిఁ బ్రజాపతి తానుగల్పించిన శరీరమందు జీవోత్పాదనకై తానే పంచప్రాణరూపముగ నందుఁ బ్రవేశించుచున్నాఁడని ప్రత్యుత్తరము కలదు. రెండవ ప్రశ్నము— పరమాత్మ యెట్లు భూతాత్మగమారును! అని, దీనికి జవాబు

సాంఖ్యము తాను సారముగ నియ్యఁబడిన దేగాని వేదాంతమతము ననుసరించి కాదు. ప్రకృత్యాశ్రితము గుణాత్మయునుచేఁ దిరస్కృతమగు నాత్మ, తనదియగు పారమార్థికావస్థను మఱచి పోయి దేహాభిమానియై పుట్టుక నొందునని చెప్పఁబడినది. అట్టి క్లేశమునుండి యాత్మకెట్లు ముక్తి కలుగుననునది మూఁడవ ప్రశ్న. ఈ ప్రశ్నమునకుత్తరము వేదాంతము తాను సారము కాదు. సాంఖ్యము తాను సారమునుగాదు అదృష్టపూర్వమగు నొకానొక రీతిని సరిపెట్టుకొనియున్నది. బ్రాహ్మణోచితములు పురాతనములగు వర్ణాశ్రమధర్మముల నెవ్వారనుసరించుచుందురో వారే బ్రహ్మజ్ఞానము-తపము—ధ్యానము వీనిచే ముక్తినొందుదురని వర్ణింపఁబడినది. బ్రాహ్మణములలోఁ బ్రథితముగాఁ జెప్పఁబడిన యగ్ని వాయ్వాదిత్యులను దేవతలు ముగ్గురు, కాలప్రాణాన్నములను పదార్థములు మూఁడు, సర్వలోక వంద్యులగు బ్రహ్మరుద్ర విష్ణువులను మూర్తులు ముగ్గురు నిందు బ్రహ్మసంభూతులుగఁ జెప్పఁబడినారు.

దీనిమిగిలిన భాగము పరిశిష్టములోనిది. ఐనను దీనియందుఁగూడ మిక్కిలియు గమనింపఁదగు ననేక విషయములు కలవు. ఇందు బ్రాహ్మణగ్రంథోక్తమునకు సరిపడు విశ్వోత్పత్త్యుపాఖ్యానమునఁ బ్రకృతియందుండెడి సత్త్వరజస్తమో గుణములు మూఁడును విష్ణు బ్రహ్మ రుద్రులందుండునని వర్ణింపఁబడినవి. అట్టి యీ యుపాఖ్యానము ఋగ్వేదములోని తత్త్వవిద్యకును సాంఖ్యవిద్యకును బరస్పర సామరస్యమును సంపాదించుచున్నదని తెలియవలయును. ఇంకను నీ పరిశిష్టభాగమున

ఆత్మకు నాదమ్మును బహిర్లింగముగను ప్రాణమునంతర్లింగము
గను జెప్పి 'ఓ' మ్మను నొ డక్షరముచేతను 'భూర్భువఃస్వ'
యని చెప్పెడి సావిత్రిచేతను నాదిత్య ప్రాణముల నుపాసింపవల
యునని కూడ నుపదేశింపఁబడ్డది. మఱియు నిందు బ్రహ్మసాయు
జ్యమునకు నుపాయముగ మనోనిగ్రహము ఫలము గాఁగల
సమాధ్యంతమగు యోగమార్గము కూడ వర్ణింపఁబడినది. కాని
యిందలి యీమార్గము తరువాతి కాలమునందలి యోగమార్గ
ముకంటెఁ సంక్షిప్తమైనది. ఇందింకొకటి బ్రహ్మకు జాగ్రత్స్వప్న
సుషుప్తులనెడి మూఁడింటికంటె వేఱొక నాల్గవయవస్థ కూడ
నధికముగఁ జెప్పబడినది. అదియ యంతిమావస్థ. తుట్టతుదకు
ఋతముమాయను భక్షింపఁగోరెడి యాత్మ ద్వైతాత్మకమగు
నీ జగత్తును ప్రవేశించునని వచింపఁబడెను.

కాఠక శ్వేతాశ్వతరోపనిషత్తులు కూడఁ గృష్ణయజు
ర్వేదమునకు సంబంధించినవే. ఈ రెంటియందలి వాక్య
ములను మైత్రాయణోపనిషత్తునం దేర్కొనుటచే దానికన్న
నివి రెండును ప్రాచీనములని తేలినది. కాఠకమున నూటయిరు
వదియు శ్వేతాశ్వతరమున నూటపదియు మంత్రములు కలవు.

కాఠకోపనిషత్తున నచికేతోపాఖ్యానము వర్ణింపఁబడి
నది. దానిని తైత్తిరీయ బ్రాహ్మణములోఁ జేరిన కాఠకాంశ
విచార సందర్భమందు నవసరమునుబట్టి నిరూపించియే
యుంటిమి. అట్టి యీ కాఠకోపాఖ్యానము తైత్తిరీయబ్రాహ్మ
ణోపాఖ్యానముతోడి తనకుఁగల పరిచయమును వెల్లఁబుచ్చు

చున్నది. ఇందలి ప్రారంభశబ్దముల చేతనే యీ యుపనిషత్తారంభింపఁబడ్డది. అట్టి యిది యిప్పటికి రెండధ్యాయములతోఁ గాన్పించుచున్నను బాహ్య మొకప్పుడియ్యది ప్రథమాధ్యాయముతోనే యుండెనని యూహించుట కవకాశమున్నది. ఏమందురా! ద్వితీయాధ్యాయమునఁ బరిపుష్టమగు యోగమార్గమును సంపూర్ణముగ జగన్మిథ్యావాదమును వర్జించియుండుటచేత దీని యర్వాచీనత సుస్పష్టమే. ప్రథమాధ్యాయమున— మొట్టమొదటఁ బ్రస్తావనాత్మకమగు నుపాఖ్యానము పిమ్మట —ఆత్మతత్త్వము, ఆత్మయొక్క శరీరప్రవేశము, యోగమూలకమగు తన్నివృత్తి —యనెడి యిట్టి విషయములు ప్రస్తావింపఁబడినవి. రెండవ యధ్యాయము స్వల్పప్రమాణాన్వితమైనను విషయమును బట్టి మొదటిదానికన్నఁ దగ్గదు. ఇందలి చతుర్థవల్లిలో —ఆత్మతత్త్వవిచార ప్రసంగమునఁ బ్రకృతి పురుషుల కభేదము సిద్ధాంతము చేయఁబడినది. పంచమవల్లిలో — భూతములన్నిటియందును విశిష్యమనుష్యులందు నాత్మ ప్రవేశించునని కలదు. ఇందే సర్వభూతాంతర్వర్తులయ్యుఁ బ్రత్యేకముగ వస్తువు వెలుపలఁ గూడఁ గమ్యమానియుండెడి యగ్నివాయువులకు లౌకిక కష్టము లంబకోనవసియు దృష్టాంతీకరింపఁబడినది. అంతిమవల్లిలో— యోగము పరమపురుషార్థమును సాధించుట కుపాయమైనదని నిశ్చయింపఁబడియె. అందు సందర్భవశమునఁ జెప్పఁబడ్డ యింద్రియాద్యుత్కర్షాపకర్ష విచారము సాంఖ్యయోగముల చరిత్ర విమర్శకు సాహాయ్యపడుచున్నది. ఇందపూర్వమైన వేదాంతమత విరోధమొకటి యేర్పడినది. ఆత్మ యిందు సర్వభూతాంతర్యామిగఁ

జెప్పఁబడినను ప్రసంగవశమునఁ బ్రకృతిపురుషులకు భేదము కూడ వర్ణింపఁబడ్డది. కావుననే తరువాతి కాలమున సాంఖ్య యోగములు రెండు వేదాంతమతములకంటె వేఱైన ప్రస్థానమాశ్రయించినవి.

శ్వేతాశ్వతరోపనిషత్తునకా పేరు శ్వేతాశ్వతరమనెడి కృష్ణయజుః శాఖతోడి సంబంధముండుటచేతనె వచ్చెనని సాంప్రదాయికు లనుమాట పాడికాదు. అందే శ్వేతాశ్వతరుఁడను ఋషి యొకఁడదానిని రచించెనని యున్నది. ఇప్పటిస్వరూపములో నున్నట్లీ యుపనిషత్తు నొక్కఁడు రచించె ననుటకు వీలులేదు. అందలివిషయములలో సన్యోన్యఘటన లేకపోవుటయు ఛందోలక్షణ నియమములొక్కెడ ననాదృతము లగుటయు మఱొక్క యెడ నన్యథాకరణము లగుటయుఁ బ్రక్షిప్తములు పెక్కులు కాన్పించుటయుఁ బై విషయము నుగ్గడించుచున్నవి. అదిగాక యిప్పటికిఁ గాన్పించునది కాఠకమునకు మిక్కిలి తరువాతిదని నిర్ణయింపఁబడినది. కాఠకములోని వందలకొలఁది మంత్రము లిందొకచోట నేకదేశవికృతములుగను మఱొకచోట నవికృతములుగను జేర్పఁబడియున్నవి. మఱియుఁ బరిపుష్టముగ యోగమార్గమిందుఁ బ్రస్తావింపఁబడి యున్నది. ఇతర ప్రాచీనోపనిషత్తులలోఁ గాన్పింపని క్రొత్తవిషయము లనేకములిందుఁ గలవు. కల్పాంతమున జగత్తును బ్రహ్మ సంహరించుటయుఁ గల్పాదిని నతఁడే తిరుగ సృష్టించుటయు నీజగత్తు బ్రహ్మకల్పితమాయకులోఁగియుండుటయు మున్నగు విషయము లితఃపూర్వముకన్నవి విన్నవి కానేకావు. కావుననియ్యది

మిక్కిలియు నర్వాచీనమనుట నిస్సందేహము. మఱియు నిందుఁ బూజ్యుఁడగు ఋషిశ్రేష్ఠుఁడు బ్రహ్మయందు సవిశేషత్వమునీశానత్వము రుద్రత్వమును నారోపించుచు నతనికిఁ బురుషవిధిని గల్పింపఁ దలపెట్టినట్లు గాన్పించుచున్నది. ఇందు శివశబ్దము సర్వాధారుద్ర పర్యాయముగ మాఱిపోయినను రుద్రవిశేషణముగఁ బ్రయోగింపఁబడియుండు కతన నప్పటికిఁ దత్పర్యాయముగ మాఱిపోవుటకు దిగుచుండెనని తెలియుచున్నది. మఱియు నిందు సాంఖ్యసంబంధములగు పారిభాషిక శబ్దములనేకములు ప్రయోగింపఁబడియున్నవి. అట్టి యనేకవిధములగు సాంఖ్యసిద్ధాంతములుకూడ స్థిరపడిపోఁ బడ్డవి. అట్టి యీ సిద్ధాంతముల ను వేదాంతులు ప్రకృతియున్నను వానికి మాయాత్వాదులను గల్పించి వేదాంతసిద్ధాంతములతోడి యభిన్నముగ వ్యాఖ్యానింతురనుట వేఱువిషయము. కావున నిప్పటికిఁ గాన్పించెడిది. యత్యంతమర్వాచీనమని ముఖ్యముగఁ జెప్పవలయును.

శుక్లయజుస్సంబంధియగు బృహదారణ్యకోపనిషత్తు చాలఁ బెద్ది. ఛాందోగ్యము తర్వాత మిగిలిన యుపనిషత్తులలో నిదియే ముఖ్యమైనది. ఇయ్యది యనేక విషయములుగా నున్న వివిధభాగముల చేతఁ గూర్పఁబడ్డదని మొదలి ప్రమాణములే చెప్పుచున్నయవి. ఇందలి యధ్యాయములు మూఁడు కాండములచే విభజింపఁబడినవి. వానిలోఁ జివరి కాండము ఖిలకాండమని సాంప్రదాయికులగు వ్యాఖ్యాతలే తలంచియుండిరి. ఆధునికవిమర్శకులుకూడ దీని నంగీకరించియే యున్నారు. ఇట్లు మొదటి కాండములును బూర్వమొకప్పుడు

కార్యాణములందలి యింపుసొంపు చేతను దోషాద్యభావమందలి నేర్పుచేతను కల్పనాశక్తియందలి గాంభీర్యముచేతను ఈ భాగము బృహదుపనిషత్తులలోనేగాక, వైదిక లౌకిక సంస్కృతగ్రంథము లన్నింటిలోను ముందుగ నభినందింపఁ దగియున్నది. ఈ మాను ఉపనిషత్తునందున్న పద్యభాగముల సౌభాగ్యము నభివ్యక్తము చేయుచున్నయది. కాని యట్టి యీ పద్యభాగములు తరువాతివని తోఁచుచున్నవి. స్వప్నావస్థయందలి యాత్మ యిందిట్లు వర్ణింపఁబడినది.

ప్రాణేన రక్షన్నవరం కులాయం
బహిష్కులాయాదమృతశ్చరిత్వా ।
స ఈయతేఽమృతో యత్ర కామం
హిరణ్మయః పురుష ఏకహంసః (౪—౩—౧౩)
స్వప్నాన్త ఉచ్చావచమీయమానో
రూపాణి దేవః కురుతే బహూని । (౧౪—పూర్వార్థము)

ఇటుతరువాత స్వప్నవివర్జితమగు నాత్మ వర్ణింపఁబడినది—"యథాఽస్మిన్నాకాశే శ్యేనో వా సుపర్ణో వా విపరిత్య శ్రాన్తః సంహత్య పక్షౌ సంలయాయైవ ధ్రియత ఏవమేవాయం పురుష ఏతస్మా అన్తాయ ధావతి యత్ర సుప్తో న కఞ్చన కామం కామయతే న కఞ్చన స్వప్నం పశ్యతి తద్వా అస్యైతదతిచ్ఛన్దా అపహతపాప్మాఽభయం రూపం తద్యథా ప్రియయా స్త్రియా సమ్పరిష్వక్తో న బాహ్యం కిఞ్చన వేద నా

గమేవ నేవా మా ఫ్ఫుష [illegible] నేరాత్మనా [illegible] మృగిష్యకోన
శాహ్యా ఇష్వన వేనరా [illegible] వా [illegible] సైన్యశదా పరామము
గాయ గూపం శోశాన్వరమ్ (౧౧)—

[illegible] శయోగ [illegible] వారి మూత్మన కూర్చ
ఋషి యి వల్క-చున్నారు "మ తిరోదిన [illegible] టనే వారి
రూశ [illegible] శాతెనులోని యోగనల నమధవింపశయే వారి
[illegible] నకుగిగ [illegible] మునుపు నవవల ముఖిరొయిక [illegible] శేహ
మును [illegible] నీశి మను" అని

ముండి యు— [illegible] సైధా తి [illegible] జలం యుకో [illegible] ణన్యా [illegible]
గత్యా [illegible] మా [illegible] మనూక మ్యాత్మ్యన [illegible] పస హార క్కే
వమేవా [illegible] మా [illegible] శిహా [illegible] నిగ్యాం గమ
యు త్యా [illegible] మా [illegible] మా [illegible] త్మాన ముపం [illegible] హారశి
(౪,౪, [illegible] [illegible] శ్రా క్కే [illegible] పశపే సా తాముపా వాయూ
న్నన్న [illegible] కల్యా [illegible] గాపు [illegible] ఏవమే వా న
మా [illegible] శరీర పిహాత్యా [illegible] పిద్యాంగమయి త్వా న్యన్న వ
తరం కల్యాణతరం రూపం [illegible] పిత్రుం వా గాంధర్వం వా
దైవం వా ప్రాజాపత్యం వా బ్రాహ్మం వాఽన్యేషాం వా
[illegible] తానామ్ (౪.౪,౪).

ఎవరాత్మను బ్రహ్మభిన్న [illegible] దెలిసికొందురో వారు
ముక్తులగుదురు. వారిజీవము బ్రహ్మయందునీనమై పునరావృత్తి
లేక బ్రహ్మరూపమే కాంగలదు. దానినే యిట్లు వచించిరి---విద్య

తద్యథాహినిర్ల్వయనీ వల్మీకే మృతా ప్రత్యస్తా శయీతైవ మేవేదం శరీరం శేతేఽథాయమశరీరోఽమృతః ప్రాణో బ్రహ్మైవ తేజ ఏవ (౪,౪,౭).

నాల్గవ బ్రాహ్మణము సర్వస్వమును త్యజించి వనమున కరుగఁబోవు యాజ్ఞవల్క్యునితో నతని పత్నియగు మైత్రేయియుఁ జరిపిన సంవాదము. ఈ భాగము పూర్వాధ్యాయములోని (౨---౪) మైత్రేయీ-యాజ్ఞవల్క్య సంవాదమునకుఁ గేవల మర్వాచీనమగు పాఠాంతరమని యనేక కారణములచే సాక్షిగా నిలుచున్నది.

ఖిలముగ నుండెడి కాండములోని మొదటి యధ్యాయమున ననేక స్వల్పములగు పరిశిష్టరూపములగు విభిన్న కాలజనితములగు ననేక చిన్న ఖండములు చేర్పఁబడినవి. మూఁడవ యధ్యాయము చాలఁ జిన్నదియుఁ బునరుక్త విషయము నుల్లేఖించుటచే ముఖ్యమైనదియు నగుచున్నది. ఈ భాగము ఛాందోగ్యమునందును గాన్పించుచున్నది. ఇందుఁ జెప్పఁబడిన యభిప్రాయములు యాజ్ఞవల్క్యుని యభిప్రాయముల కంటె విలక్షణములుగ నుండుటచే నీ భాగము వేఱొకానొక వైదిక శాఖయందావిర్భవించినట్లు తోఁచుచున్నది. అదియుఁ దరువాతికాలమున నందలి విషయములలోని గొప్పదనముచే నిందుఁ జేర్పఁబడియుండవచ్చును. ఇందలి మొదటి రెండు ఖండములు ఛాందోగ్యమునందును గాన్పించును. అటులే రెండుచోట్ల నొక్కసారియే చేర్పఁబడియుండవచ్చును.

ఈగొప్పయుపనిషత్తొక్కటియే శుక్లయజుర్వేదములోనిది, గాక మఱియొక చిన్నదగు నీశానోపనిషత్తనెడిది కూడఁ గలదు. అందుఁ గేవలము పదునెనిమిది మంత్రములున్నవి. దానికాపేరు తద్ప్రారంభశబ్దమునుబట్టి వచ్చినది. వాజసనేయ సంహితయందుఁ గూడ నిట్టిది యంతిమాధ్యాయముగఁ బ్రవేశపెట్టఁబడినటులు గాన్పించుచున్నది. ఐనను నిది మిక్కిలి యర్వాచీనమని తెలియువలయును. ఇందలి విషయముల స్వభావమును విచారించినచో నిది కాఠకము కంటె మిక్కిలి యర్వాచీనమనియు, శ్వేతాశ్వతరముకంటెఁ బ్రాచీనమనియుఁ దోఁచుచున్నది. కావుననిట్టిది బృహదారణ్యకములోని పరిశిష్టభాగములను సమకాలికమని యూహింపవచ్చును. ఆత్మజ్ఞానియొక్కయుఁ దదజ్ఞానియొక్కయుఁ దారతమ్యమును జూపించుట యిందలి ముఖ్యవిషయము. ఆప్రసంగమువలన వేదాంత సిద్ధాంతములన్నియు రాద్ధాంతీకరింపఁబడ్డవి.

అధికసంఖ్యాకములగు నుపనిషత్తులు అథర్వవేదమునకు సంబంధించినవిగాఁ గాన్పించుచున్నవి. మొత్తముమీఁద నిరువదియే నుపనిషత్తులు తత్సంబంధములైనవని కొందఱందురు. అథర్వోపనిషత్తులు పెక్కులు వైదికకాలము తరువాతఁ బురాణకాలమందా విర్భవించినవి. అందొకటి 'అల్లోపనిషత్త' ని మహమ్మదీయమతమును బ్రతిపాదించుచున్నది. త్రయీసంబంధములగు నుపనిషత్తులన్నియు నాయాశాఖల సంబంధమును బొందియున్నవి. కావుననే శ్వేతాశ్వతరము మున్నగు రెండు

మహారాష్ట్రీ శౌరసేనులు [illegible] మిగిలిన వన్నియుఁ దత్సమ ప్రాకృ-
తము [illegible] లందున్నవి. ఇంతియ గాదు. ఆ మహారాష్ట్రాదుల
[illegible] ప్రాకృతములు [illegible] లుగఁ [illegible] బడుచున్నవి.
[illegible] విషయములందు మహా [illegible]
లకు [illegible] మిగిలిన వన్నియు [illegible]
[illegible] ప్రాకృ-
తము [illegible] గాఁ [illegible]. అ [illegible]
[illegible] పాదించిన [illegible]
యున్నవి [illegible] సంస్కృత [illegible]
[illegible] వాక్యము, [illegible]
ములు. [illegible] ఆ మహా [illegible] ములు [illegible]
[illegible] ములు [illegible]
[illegible] విషయములు [illegible]
[illegible] నవీయములు [illegible]
[illegible] ములు [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] ము [illegible] ప్రాకృ [illegible]
[illegible] విధమును [illegible]
[illegible]

అన్నివిధములఁ [illegible] లందలి విషయములు
పరిశుద్ధమైనవి. ఇంక తెలుఁగు ప్రాచీనములు నర్వాచీనము
లగు భాగములు సర్వానుగతములుగఁ గాన్పించు కతన నీ

యుపనిషత్తులు కాలమునుబట్టి సమానములే యైనను విషయ భేదమునుబట్టి నాల్గువర్గములుగ విభజింపవచ్చును. అందు మొదటి వర్గమందలివి యాత్మతత్త్వమును బ్రత్యక్షముగఁ బ్రతిపాదించుచు నితర వేదీయోపనిషత్తులతోడి యీడు గాఁదగియున్నవి. ప్రాయికముగ నందలి భాషాసరణియు నట్టిదె. రెండవవర్గములోని యుపనిషత్తులు ముఖ్యములగు వేదాంత సిద్ధాంతములను సిద్ధముగాఁ దెలిసికొని, ఓమ్మనెడి యేకాక్షరము మూలమున యోగమార్గమును బ్రహ్మప్రాప్తి కుపాయముగఁ జెప్పుచున్నది. ఇవియన్నియును నియమముగఁ బద్యబద్ధములై కేవలము ముప్పది మంత్రములు దనిదాపుగలిగి చిన్నగ్రంథములై వెలసినవి. మూఁడవ వర్గములోనివి సన్న్యాసియగు వానికి సర్వోపనిషత్తుల కిష్టమగు ప్రత్యక్షఫలముగాఁ జెప్పుచు సన్న్యాసమాశ్రయింపవలయునని యుపదేశించుచున్నవి. ఇవియును స్వల్పములైనవే. కాని యందు విరళములగు పద్యములతోఁ గూడి హెచ్చుగ గద్యబద్ధములైనవి. నాలవ వర్గములోనివి శైవ వైష్ణవాది మతధర్మముల నుపదేశించుచు నీశానమహేశ్వర మహాదేవాది శబ్దములచేఁ జెప్పబడుచున్నను గూడ నాత్మసంభూతునిగ వర్ణించినవి. ఇట్టే యనేకవిధములగు విష్ణ్వవతారములు గూడ నాత్మనుండియే పురుషరూపమున నేర్పడెనని చెప్పుచున్నవి.

అథర్వోపనిషత్తులలో నన్నివిధములగు వేదాంతసిద్ధాంతముల నెలకొల్పెడి ముండకప్రశ్నోపనిషత్తులును నంతకన్న రవంతఁ దక్కువదియగు మాండూక్యోపనిషత్తును ముఖ్యములు.

ఇందు మొదటివి రెండును సర్వవిధముల నితర వేదీయోపనిష
త్తులకు యీడుజోడగుచున్నవి. ఇందలి వాక్యములను
గూడ దరువాతి కాలమున వేదాంతాచార్యులగు బాదరా
యణుడు శంకరుడును హెచ్చుచోట్ల ప్రమాణములుగా
నిచ్చియున్నారు. ఈ రెండే మొదటి పారమార్థికములగు
నుపనిషత్తులు. అందు ముండకోపనిషత్తు ముండిత శిరస్కులగు
సన్న్యాసులకు ధర్మముల నుపదేశించుచు నా పేరిచే బిలువ
బడుచున్నది. అట్లే యీ యుపనిషత్తును హెచ్చుగ నందఱును
గౌరవింతురు. అయితే యిట్టి ప్రాధాన్య మిదానికి వచ్చుటకు
గారణమేమి ప్రతిపాదించిన విషయములు క్రొత్తలగుటచే
వచ్చినదా! అను ప్రశ్నము కలుగవచ్చును. ఇందెచ్చట ప్రాచీ
నోపనిషత్తులలోని విషయములే ప్రతిపాదింపబడెవి. కావున
దద్విషయకముగ నభినవ మేమియు గాన్పింపదు కాని విష
యములు అం[illegible] నను విశదముగ నానుపూర్వికముగ వివరిం
చుటంజేసియు భాషాసరణి యత్యంత రామణీయకముగ నుండి
యుండుటం బట్టియు దీనికట్టి ప్రాధాన్య మేర్పడియుండునని
తెలియవలయును. అట్టి యిది ఛాందోగ్యోపనిషత్తు కంటెం
బూర్వమైనదని సూచించుచున్నది. అట్లే బృహదారణ్యక
తైత్తిరీయ కాఠకోపనిషత్తులను దీనికంటెం బూర్వము లని
తోచుచున్నవి. శ్వేతాశ్వతరము బృహన్నారాయణము
నిందలి వాక్యములను చేకొనియున్నవి. కావున నియ్యది
ఛాందోగ్యాదులు పుట్టినతరువాతను శ్వేతాశ్వతరాదులు
పుట్టక పూర్వమును మధ్యకాలమందొకప్పుడు జనించియుండ
వచ్చును. ఇందు ముండకములనెడి భాగములు మూడుగలవు.

అందు మొదటి ముండకమున బ్రహ్మజ్ఞానము సంపాదించుట కుపాయమును, రెండవదానిలో బ్రహ్మతత్త్వమును, మూఁడవదానిలో బ్రహ్మాధిగమప్రకారమును జెప్పఁబడినవి.

ప్రశ్నోపనిషత్తు షట్ప్రశ్నమగు గ్రంథము. ఇయ్యది యథర్వవేదములోని పిప్పలాదశాఖకు సంబంధించియున్నది. ప్రతిపాదించిన విషయములు ప్రశ్నప్రధానములు కావుటచే నీనికీ పేరేర్పడినది. ఇందు బ్రహ్మనిష్ఠులగు శిష్యులారుగురు వేదాంతవిషయకములగు ప్రశ్నములారింటి నడిగెదరు. ఆ ప్రశ్నలు క్రమముగఁ బ్రజాపతిదగ్గఱనుండి ప్రకృతిప్రాణముల సృష్టి, యితరేంద్రియములకంటెఁ బ్రాణమునకుఁగల ప్రాముఖ్యము, ప్రాణము మున్నగు వాని స్వరూపవిభాగములు, స్వప్నసుషుప్తులు, ఓంకారధ్యానము, మనుజుని పదారుకళలు వీనిని గుఱించి యేర్పడినవి.

మాండూక్యోపనిషత్తు గద్యమయమగు గ్రంథము. ఇది యత్యంత స్వల్పమైనది. వృత్తాంతము లేవియు నంతగాఁ దెలియని మాండూక్యమను ఋషిశాఖ కాన్పించుచున్నది. ఆ పేరిచేతనే యిది పిలువఁబడుచున్నది. బహుశః దీనికి నాశాఖకున్నట్టి సంబంధ మస్పష్టమగుటచే నియ్యది యథర్వోపనిషత్తులలో లెక్కింపఁబడియుండవచ్చును. సామాన్యముగా నితరవేదీయ గద్యోపనిషత్తులలోఁ జెప్పిన విషయములే యిందును జెప్పఁబడ్డవి. కాని యందవ్యవస్థతోడి గజిబిజిగ వర్ణింపఁబడిన విషయము లిందు సుస్పష్టముగ విశదీకరింపఁబడ్డవి. దీనిచే

వానికన్న నిద్యాది యర్వాచీనమనుట స్పష్టమే. అదిగాక యిందు మైత్రాయణోపనిషత్తు నందలి విషయములను జేర్చియుండు టచే దానికంటె దీని యర్వాచీనత సూచితమే యగుచున్నది. ఐనను నాల్గువర్గములలోని యథర్వోపనిషత్తులు పుట్టుటకుఁ బూర్వ మిద్యాది పుట్టినదనుట ముఖ్యముగ గమనింపఁదగును. ఇందు — ఓంకారాత్మకమైన నవయవత్రయము మాత్రమేగాని సాప్తతికయము (తుర్యావయవము) నిర్దేశింపఁబడలేదు. అట్టి యిది చరాచరాత్మకమగు నీ సర్వజగము నోంకారజాతముగఁ జెప్పుచున్నది. ఇదియొకటి మాత్రము మతివిచిత్రముగనున్నది — ఇందలి నొక వాక్యమును శ్రీశంకరగురుఁడు తన గ్రంథమునఁ బ్రమాణముగ నిచ్చియుండలేదు. అథర్వవేదీయములగు నితరోపనిషత్తు లన్నియుఁ జాలవఱకు దీని ననుసరించియున్నవి. ఐనను దీనిని సర్వథా వేదాంతగ్రంథములు వదలివేయలేదు. వేదాంతసారమనెడి ప్రాథమిక వేదాంతగ్రంథములో నిద్యాది యత్యంత ప్రామాణికముగ నుదాహరింపఁబడియున్నది.

ఇది యటులుండనిండు. వేదాంతాచార్యులుదాహరింపనీ! యుదాహరింపకపోవనీ! యంతమాత్రాన నర్వాచీనతయు పోటుపాటు కానము. సర్వవిధముల దీనిని బ్రామాణికులగు నాచార్యులే పరమపవిత్రముగ నాదరించియుండిరి. భారతవర్షమందలి వేదాంతగ్రంథములలో శిరోభూషణమనఁదగు గౌడపాదకారికా గ్రంథమున కిద్యాదిమూలముగాఁ గాన్పించుచున్నది. ఆగ్రంథమిన్నూఱు కారికలతోఁ గూడి నాలుగు ప్రకరణములచే విభజింపఁబడినది అందు మొదటి ప్రకరణము మాండూక్యోప

నిషత్తంతర్గతమైనది. కారికాగ్రంథములోని నాల్గుప్రకరణములను నాల్గుపనిషత్తులుగ వేదాంతకారు లభిమానించిరి. దీనిచే కారికాగ్రంథమున కత్యంతప్రాధాన్య మిష్టమనుట స్పష్టమే. అట్టి యీ గ్రంథమును రచించినవాఁ డాచార్యుఁడగు గౌడపాదుఁడు. వీనికి శిష్యుఁడు శ్రీమ ద్గోవిందాచార్యుఁడు ప్రశిష్యుఁడన్ననో క్రీస్తువునకుఁ దరువాత నెనిమిదవ శతాబ్దమం దవతరించిన పరమహంసయగు శ్రీ శంకరాచార్యుఁడు. కావుననే శంకరాచార్యుని గ్రంథములలో విశేషించి కారికాగ్రంథ మత్యంత ప్రమాణముగ గ్రహింపఁబడినది. వస్తుతః కారికలలోని విషయములను సిద్ధాంతపఱచుటయే శంకరుని యుద్యమము. భారతవర్షములోని గ్రంథసముదాయము మొత్తముమీఁద సుప్రసిద్ధములైయున్న "అద్వైతాజాతిసిద్ధాంతములు"(అజాతిః- నిర్వనిః) జర్మన్ దేశీయుఁడగు 'డాయిసన్' పండితుఁడన్న రీతిని గ్రీక్ వేదాంతమునఁగూడఁ గాన్పించుచున్నవి.

గౌడపాద కారికలోని మొదటిప్రకరణము పద్యమయమగు మాండూక్యోపనిషత్తు మాత్రమేయయి యున్నది. ముఖ్యముగ గమనింపఁదగు నొకవిషయమీ తొలిప్రకరణమునఁ గాన్పించును — ఈజగత్తు మాయామయము కాదు. ఒకవస్తువునుండి వచ్చినదియుఁ గాదు. సూర్యునికిరణము లెట్లు భిన్నములై సూర్యునుండి విడివడవో యట్లు యీ విశ్వము బ్రహ్మ స్వభావమేయైనదని చెప్పఁబడినది. మిగిలిన ప్రకరణములు మాండూక్యోపనిషత్తునకు వెలుపలి విషయములనే చెప్పుచున్నవి. ఒక్కొక్కచోట నందలి సిద్ధాంతముల కతిచా

రమును గ్రహించుచున్నది. ఇందు జగత్సత్యత్వ వాదమును నిరాకరించి దీనికి వైతథ్యము సిద్ధాంతము చేసిరి. కావుననే దీనిని వైతథ్యప్రకరణమని పిలుతురు. కనుచీకటిలో రజ్జువును జూచి సర్పభ్రాంతికలుగునట్లు విద్యాంధకారమున అనాత్మప్రపంచము గా గ్రహింపబడునని చెప్పబడినది. అదిగాక లౌకికజ్ఞాన మూలకములగు లౌకిక కార్యములను గ్రహించునట్లు లౌకికజ్ఞాన విలక్షణమగు నాత్మను నాలౌకికాకారమున గ్రహించుటయు నపారమార్థిక మని యీ రెండవ ప్రకరణమునను జెప్పబడినది.

మూడవది అద్వైత ప్రకరణము. ఇది ఆకాశము యొక్కయు ఘటావచ్ఛిన్నాకాశము యొక్కయు దృష్టాంతముచే పరమాత్మ జీవాత్మల అద్వైతము సాధింపబడెను. మఱియు నీయాచార్యుడు ద్వైతవాదమును జగజ్జన్మ వాదమును ఖండించుచు నీప్రకరణమున — ఒక వస్తువు నుండి తత్స్వభావ విరుద్ధములగు వస్తువులనేకములు పుట్టనేరవని తలచుచు సత్తునుండి పుట్టినదా! లేక యసత్తునుండియా! యని జగజ్జన్మ వాదినడుగుచున్నాడు. అంతమాత్రాన విశేషమేముందురా! కలదాతని వినుడు. సత్తునుండి పుట్టినదనుటయొప్పియుండదు. సత్తునుండియే పుట్టినచో నదియు సత్తే కావలయును. కాని నాడనవస్థ యేర్పడును. లేదా; యసత్తునుండి పుట్టినదందుమా! యపుడది యసత్తే కావలయు. అసత్తునుండి పుట్టినదనుట గొడ్డుమోతునకు బిల్లలు కలిగినట్లుండును. కాన రెండు విధములను జగజ్జన్మవాదమొప్పియుండలేదని ప్రతిపాదించి యున్నాడు.

నాలవది అలాతశాంతి ప్రకరణము. ద్వైతాదిభ్రమోత్పత్తియందలాతమును (కొఱివిని) దాహరించుటచే దీనిపేరేర్పడెది. తచ్ఛాంతియు నలాతశాంతియు భ్రమనివృత్తియని భావము. ఒకే చోనయందు మంటగలిగిన కొఱివియొక్కటి తిరుగుచు ఋజుత్వవక్రత్వాద్యవస్థలనొందినటులు గాన్పించురీతి ద్వైతాద్యవస్థయుం దోంచుచున్నది. ఆ కొఱివియందలి నిప్పుతరంగలు విజ్ఞానమందే గాని వస్తువునందు లేనటులు ద్వైతాదిభ్రాంతికూడ కేవలము విజ్ఞానము దేగాని వస్తువునందు లేదు. వస్తువుమాత్ర మొక్కటియేయగుచు నద్వితీయమగుచున్నదని నాలవప్రకరణములోని యుద్దేశము.

- ౼౼౼ -

ఓం

నవమాధ్యాయము

— సూత్రగ్రంథములు —

(క్రీస్తుపూర్వము ౫౦౦—౨౦౦)

బ్రాహ్మణములందుపక్షిప్తమైన జ్ఞానకాండమును వివరించెడి యుపనిషత్తులెట్లు శ్రుతులుగా మన్నింపఁబడినవో యట్లె తదుపదిష్టమైన కర్మకాండమును వ్యాఖ్యానించెడి శ్రౌతసూత్రగ్రంథములు శ్రుతులుగా మన్నింపఁబడక శ్రుత్యంగములుగా నంగీకరింపఁబడినవి. వీనికి శ్రుతిత్వము సిద్ధింపక పోవుటకుఁగారణ మరయుదము. ఇవి బ్రాహ్మణములందున్న విషయములకే శిష్టాచార ప్రకారమున వ్యవస్థను మాత్రము కల్పించుటచేఁ బౌరుషేయము లైనవి. కావున నపౌరుషేయ గ్రంథములకే యున్న శ్రుతిత్వము వీనికసంభవమని తెలియవలయు. ఇందుఁ బురాతనములగు సూత్రగ్రంథములు బుద్ధమతోదయమునాఁటివని తోఁచుచున్నది. ఇయ్యది సత్యదూరము కాదు. ఆస్తికధర్మమున కడ్డుగానందు బుద్ధమత మావిర్భవించుట వలన మేల్కొన్నయాస్తికశిరోమణులు, పారంపర్యముగ నున్న యుత్కృష్ట ధర్మమును గాపాడుటకై సమకట్టినారు. సమకట్టి, విషయములు చక్కఁగా విదితములగుటకే సూత్రగ్రంథములను సంతరించిరి. గుప్తైక పక్షపాతులగు బౌద్ధులు మాత్రము మతతత్త్వము బయల్పడుటకు సూత్రశైలి సరియైన

కని తలఁచి దానినాదరించుచు వచ్చిరని తెలియుచున్నది. ఏమందురా — మొట్టమొదటి పాలీగ్రంథములన్నియు సూత్ర రూపములుగా నున్నవి తరువాత కల్పసూత్రమున నర్థమేమో చూతము. ఆయాశాఖలకుఁ జెందియున్న శ్రౌతగృహ్య ధర్మ సూత్రములకు 'కల్పసూత్రమని' సామాన్య సంజ్ఞ. దానిచే ఈకల్పసూత్రములకు శ్రౌతసూత్రము గృహ్యసూత్రము, ధర్మ సూత్రమునని మూఁడంగములేర్పడినవి ఇప్పటికున్న కల్పసూత్రములకు శ్రౌతసూత్రములే దిట్టమైన యంగములు.

శాంఖాయనము అశ్వలాయనమునను చరణద్వయము గల శ్రౌతసూత్రగ్రంథములు ఋగ్వేదసంబంధములు. అందు శాంఖాయనులు తరువాత గుజరాతికి నుత్తర భాగమందును ఆశ్వలాయనులు కృష్ణాగోదావరుల మధ్యనున్న దక్షిణదేశమందును నివసించియుండిరి. ఈ రెండు శ్రౌతసూత్రములలోని క్రియావిధులన్నియు సామాన్యముగా సమానముగానే యుండును. కాని శాంఖాయన శ్రౌత సూత్రమున రాజులకాచరింపఁదగ్గ మహా యాగములు కొన్ని కొంతవఱకు విస్తరింపఁబడినవి. అదిగాక యీ శ్రౌతసూత్రము శబ్దమందు నర్థమందు శాంఖాయనబ్రాహ్మణముల ననుసరించుట వలన నాశ్వలాయన శ్రౌతసూత్రముకన్నఁ బురాతనమని తోఁచుచున్నది. దీనికిఁబదు నెనిమిది కాండములు. ఇందలి చివరివి రెండును దరువాతఁ జేర్పఁబడినవై కౌషీతకారణ్యకమందలి మొదటి రెండు కాండములతోను సంవదింపఁదగియున్నవి. ఇఁక నాశ్వలాయన శ్రౌతసూత్రమందున్నవి పండ్రెండు కాండములు. ఇత్యాది

గ్రంథకర్త యీ బ్రాహ్మణముల నపేక్షించియుండును. మఱియు నీ యాశ్వలాయనుఁ డైతరేయారణ్యకమందలి షష్ఠ ఖాండమునకుఁ గర్తయనియు శౌనకాచార్యునకు ఛాత్రుఁడనియుఁ దెలియుచున్నది.

సామవేదసంబంధములగు శ్రౌతసూత్ర గ్రంథము లిప్పటికి మూఁడు దొరకుచున్నవి. వానిలో నతిప్రాచీనమైనది మశకశ్రౌతసూత్రము. దీని కార్షేయకల్పమని నామాంతరము. ఇయ్యది పంచవింశ బ్రాహ్మణములందున్న క్రమము ననుసరించి సోమయాగీయములగు కర్మములను బ్రతిపాదించుచుండును. రెండవది లాట్యాయనశ్రౌత సూత్రము. దీనిని కౌథుమశాఖీయులు ప్రమాణముగాఁ గైకొందురు. ఇదియును మశకసూత్రమువలె పంచవింశబ్రాహ్మణమునకుఁ బరిశేషము. మూఁడవది ద్రాహ్యాయణ శ్రౌతసూత్రము. లాట్యాయన శ్రౌతసూత్రమును బోలియున్న యిది సామవేదసంబంధమగు రాణాయని శాఖకు సంబంధించియున్నది.

కాత్యాయనశ్రౌత సూత్రము శుక్ల యజుర్వేదము లోనిది. ఇరువదియాఱధ్యాయములు గల యీ గ్రంథము శతపథబ్రాహ్మణమునఁ జెప్పియున్న క్రియాక్రమమునే యనువదించుచుండును. అందు నిరువదిరెండు మొదలు నిరువది నాలుగు వఱకున్న మూఁడధ్యాయములు సామవేదీయములగు కర్మవిశేషముల నుగ్గడించుచుండును. దీని భాషాశైలి క్లిష్టముగా నుండుకతన నీ గ్రంథము సూత్రరంగావసానమునఁ బుట్టియుండు నని తోఁచుచున్నది.

కృష్ణయజుర్వేదీయములగు శ్రౌతసూత్రగ్రంథము లిప్పు డారుదొఱకుచున్నవి. వానిలో నాలుగు సముదాయముగా నున్నవి. చరణములని తరువాతఁ జెప్పఁబడిన తైత్తిరీయశాఖకు ౦బంధించిన కల్పసూత్రగ్రంధములు నాల్గింటికి సమానరూపములగు నంగములుగా నున్నవి. చూడుఁడు! వానిలో ఆపస్తంబ శ్రౌతసూత్రము ముప్పది ప్రశ్నలంలోనున్న తదీయ కల్పసూత్ర మందు మొదటి యిరువదినాలుగు ప్రశ్నలరూపమున నిబద్ధమైనది. అట్లే యాపస్తంబావాంతర శాఖను సంబంధించియున్న హిరణ్యకేశిశ్రౌతసూత్రము ఇరువదితొమ్మిది యధ్యాయములు గల తదీయకల్పసూత్రమందు మొదటి పదునెనిమిది యధ్యాయములరూపమునఁ గూర్పఁబడినది. తైత్తిరీయశాఖకుఁ జెంది యున్న మిగిలిన శ్రౌతసూత్రములు రెండు బౌధాయనము భారద్వాజీయమునునవి.

ఏనిలోని మానవీయశ్రౌతసూత్రము మైత్రాయణ సంహితకు నంగముగానున్నది. మానవులు మైత్రాయణుల కంగభూతులయి మనుధర్మశాస్త్రసిద్ధాంతములకు సంబంధించి యున్నారు. ఈశ్రౌతసూత్రము పురాతనమైన వానిలోనొకటి. యజుర్వేదీయబ్రాహ్మణములోవలె నిందును బ్రరోచనార్థములగు స్తుతులున్నవి. కాని, యిందు యాగక్రియలుమాత్రమే స్తుతింపఁబడ్డవి. యజుర్వేదీయబ్రాహ్మణములోవలె నుపాఖ్యానములుగాని విషయాంతరములుగాని ప్రస్తావింపఁబడలేదు. రెండవది వైఖానసశ్రౌతసూత్రము. ఇదియుఁగృష్ణయజుర్వేదము లోనిదని తెలియవలయును.

వైతానసూత్రమన్నది యథర్వవేదీయమగు శ్రౌత సూత్రము. ఇది ఇది పురాతనమైనదిగాదు. అపూర్వవిషయములు గలిగినది గాదు కాని యథర్వవేదమును గూడ శ్రౌతసూత్రానుగ సంగముతోడఁ జేర్చుటకుఁ దగువారత దీనిని రచించినారు. దీనికి దదారంభకశబ్దము నిమిత్తముగాఁ జేసికొని 'వైతానసూత్ర' మని పేరిడిరేగాని వితానసంబంధము నిమిత్తముగాఁ జేసికొనికాదు. వితానసంబంధమునే నిమిత్తముగాఁ జేసికొనియున్నచో నీ పేరు దీనికొక్కదానికే యసాధారణముగానుండక శ్రౌతసూత్రము లన్నింటికిని సాధారణముగ నుండవలయును. అట్టి యీ వైతానసూత్రము విషయమందు శుక్లయజుర్వేదములోని కాత్యాయనసూత్రము ననుసరించుచున్నను గోపథబ్రాహ్మణముతోడి హెచ్చు సాజాత్యమునకుఁ దగియున్నది. ఈ సూత్రగ్రంథము చాల నర్వాచీనమని మేము ఇదివరకుఁ జెప్పిన మాట సత్యము. శ్రౌతసూత్రము లన్నియు గృహ్యసూత్రములతోడి యసంబంధములై యుండ నిచ్చట మాత్రము విరుద్ధముగ గృహ్యసూత్రము శ్రౌతసూత్రముతోడఁ గలిసియుండును. దీనిచే నియ్యది తదీయగృహ్యసూత్రముకన్నను నర్వాచీనమని తేలినది.

ఇంక నీ శ్రౌతసూత్రగ్రంథములు కర్మఠుల కంత సరసములు ప్రయోజనవంతములు కాఁదగ్గవైనను సాహిత్యాభిలాషుల కియ్యవి వాసనలేని పువ్వులవలెనున్నవి. కావున నిట సాహిత్యమీమాంసాఘట్టమున నిందలి విషయముల నతిదీర్ఘముగాఁ జేర్కొనుట యనౌచిత్యమని తోఁచుచున్నది కావున

వానిని సంగ్రహముగా వివరింతుము. ముందీ క్రిందివిషయమును గమనింపవలయును. ఇందలి కర్మములు సంధ్యోపాసనాదులవలె నందఱు నాచరింపఁదగ్గవి కాక యాయా ఫలవిశేషములను గాంక్షించువారే యనుష్ఠింపఁదగియున్నది. వీనిని యజమానులు స్వయముగాఁ జేయక ఋత్విక్కులచేఁ జేయింతురు. ఆయా క్రియల మహిమ ననుసరించి వేఱువేఱుగఁ బదారు మందివఱకు బ్రహ్మాదులు—ఋత్విజులుగ వరింపఁబడుదురు. యాగార్థమై సంస్కరించి దర్భలు పఱచిన వేదికయందంతట ధుష్టమగు ఆహుతి కలిగిన మూఁడగ్నులు ప్రధానాంగములుగా నుండును. కావున యాగములందలి మొట్టమొదటి కర్మము 'అగ్న్యాధేయము'. అగ్న్యాధేయమనఁగా యజమానుఁడు నతని ధర్మపత్నియు లోపములేకుండ కాపాడఁదగు నగ్నులను దఱచుట.

శ్రౌతసూత్రములలోఁ జెప్పిన పదునాలుగు విధములగు క్రియలు హవిస్సంస్థ * లేడనియు సోమసంస్థలేడనియు ద్వివిధముగా విభజింపవచ్చు. ఇందలి రెండు సంస్థలలోను అంగములుగా నున్న యనేక విధములగు పశుయాగములు అనుశాసింపఁబడ్డవి. హవిర్యజ్ఞములలో ముఖ్యమగు హవిర్ద్రవ్యములు పయస్సు, దధి, ఆజ్యము, వ్రీహులు, అపూపములిత్యాదులు.

---

* అగ్న్యాధానము, అగ్నిహోత్రము, దర్శపూర్ణమాసులు, చాతుర్మాస్యములు, ఆగ్రయణేష్టి, నిరూఢపశుబంధము, సౌత్రమణి—ఇవి హవిస్సంస్థలసప్తకము; అగ్నిష్టోమము, అత్యగ్నిష్టోమము, ఉక్థ్యము, షోడశి, వాజపేయము, అతిరాత్రము, అప్తోర్యామము—ఇవి సోమసంస్థలసప్తకము.

అందుఁ బ్రధానభూతమగు హవిర్యజ్ఞమును 'అగ్నిహోత్ర' మందురు. ఇది ప్రతిదినము సాయంప్రాతస్సమయములలో నాచరింపఁదగియున్నది. ఇట్లు గృహయందు పయస్సు హోమము చేయఁబడును. దర్శపూర్ణమాసులు చాతుర్మాస్యములును మిగిలిన ప్రధానములగు హవిర్యజ్ఞములు. ఇవిగాక యనేక విధములగు అంగయాగములు వికృతియాగములును నాయాకాలములం దాయాఫలముల నుద్దేశించి యాచరింపఁదగినవై యున్నవి.

సోమయాగములు మొత్తముగా ఏడు కులములై యుండును. వానిలో స్వల్పమై ప్రకృతిభూతమైనదగు అగ్నిష్టోమయాగమును గూడ ఋత్విజులు పదారుమంది శ్రద్ధతోఁ జేయవలసియున్నది. అదిచేయుట కైదు పగలుచాలు. ఆనాఁడు ముఖ్యముగాఁ జేయఁదగు కర్మము ముప్పొద్దు మూఁడుసారులు సోమమును బిండుట. దీక్షణీయేష్ట్యాదులగు నంగయాగము లాక్రిందిరోజుననే యాచరింపఁబడును. మిగిలిన సోమయాగము లన్నియుఁ బన్నెండు రోజులకుఁ బైగాఁ బట్టునట్లుగాఁ జేయుటచాలఁ గష్టము. అందును సత్రాహ్వయములగు యాగము లనేకానేక వార్షికము లని తెలియుచున్నది.

ఇట్టియొకటి యగ్నిచయనమనెడి కర్మవిశేష మొక్క రోజునఁ జేయఁదగినది సోమయాగమున కంగముగా నున్నది. దానికి మొట్టమొదట పంచపశుర్యజ్ఞము చేయుదురు. అటుతరువాత నొక సంవత్సరము వఱకు అగ్నిని గాపాడఁదగియున్న

'ఉఖను' (పాత్రవిశేషము) వర్ణించుదురు. దీనికై చాలఁగాల మువయోగింతురు. అందు నీ యుఖ నిపాదానమైన మృత్తువు నందుఁ గృష్ణాజిన రోమాదులను గలుపుటను గూర్చియు, దీనికి వలయు పరిమాణము నాకారవిశేషములను గూర్చియు విధులనేకములు గలవు. తుదకు దీనిని వహ్నియందు విడుతురు. ఉఖను నిర్మించిన తరువాతఁ బరస్పరము విభిన్నములగు కొన్ని యిటికలచే పంచచితీకయగు వేదికను గట్టుదురు. అందు నైదింటిలోఁ గ్రిందిచితియందు ౧౯౫౦ ఇటికలుండవలయును. మొత్తము దీనికిఁ గావలసినవి ౧౦౮౦౦. యిటికలు. దీనిలో నధిక సంఖ్యాకములకు వేఱువేఱుగాఁ బేరులును ఫలములును గలవు. సకులముగానున్న ఋత్విక్కులే యథావిధిగ మంత్రములనుచ్చరించుచు నాయా యాగక్రియల నాచరించుచు నిటికలను గట్టి చేయుదురు. ఈ తీరున శ్రౌతకర్మములోని ముఖ్యవిషయములను మాత్రము కొన్నిటిని చెప్పుకొంటిమి. అట్టియువి యజ్ఞకర్మములకున్న సంకలీభావము స్వల్పమునైనను గ్రంథాంశములు గావించెడి యుపయోగములను బోధింపఁ జాలియున్నవని తోఁచుచున్నది. భారతవర్షంబునందక్కడనెంతైన నిట్టి క్రియానుసరణ గంటిమా! వింటిమా!

బ్రాహ్మణములు గృహ్యకర్మములను జెప్పకపోవుటచే గృహ్యసూత్రకర్తలకు సాంప్రదాయికములగు శిష్టాచారములే ప్రమాణములు కావలసి వచ్చెను. అట్టియాగృహ్యసూత్రములు శ్రౌతసూత్రములలోని విషయములను మిక్కిలిగా ననుసరించుట వలన వానికిఁ జాలఁదరువాతివే యగును.

అందు శాంఖాయన గృహ్యసూత్రము ఋగ్వేదములోనిది. దీనియందిప్పుడారు కాండములు కాన్పించును. కాని దీనికి మొదట నాలుగు కాండములే యున్నటులు తెలియుచున్నది. అందుఁ గూడ హెచ్చు భాగములు తరువాతి ప్రక్షిప్తములుగాఁ దోఁచుచున్నవి. దీనికి సజాతీయమగు గృహ్యసూత్రము మఱొకటి కౌషీతకిశాఖకుఁ జెందియున్నది. శాంబవ్యుఁడు దీనిని రచించినాఁడు. ఇదమిగముగా శాంఖాయన గృహ్యసూత్రములోని వాక్యములే గాన్పించుచున్నను బరస్పర వైలక్షణ్యముండుట వలన రెండును నభిన్నములని తలఁపరాదు. శాంఖాయన గృహ్యసూత్రములోని తుది కాండలు రెండు దీనికి విభిన్నములే. మఱియు నందలి మూఁడు నాలుగు కాండములలోని పెక్కు క్రియావిశేషములు శాంబవ్యసూత్రములోఁ జెప్పియుండలేదు. ముఖ్యముగా నిందుఁ బేర్కొన్న పితృయజ్ఞ సంబంధమగు క్రియావిశేషమా శాంఖాయన సూత్రములోఁ గాన్పింపదు. ఈవిధముగ నటునిటు వైలక్షణ్యమే కాన్పించుటచే నివి యొకటి గాదనుట నిశ్చయము. ఆశ్వలాయన గృహ్యసూత్రము ఐతరేయ బ్రాహ్మణమున కంగము. ఇదియు దీని శ్రౌతసూత్రమునకనుబంధమని దీనియుపక్రమసూత్రమే చెప్పుచున్నది. నాలుగు కాండములుగల యీ సూత్రగ్రంథము తదీయమగు శ్రౌతసూత్రగ్రంథమువలె 'నమః శౌనకాయ' యని శౌనక నమస్కారముతోడ ముగింపఁబడ్డది.

గోభిల గృహ్యసూత్రము సామవేదములోనిది. ఇయ్యది పరిపుష్టి గలిగి పురాతనములలో నొకటిగా నుండి గృహ్య

సూత్రగ్రంథములోఁ బూజనీయమై యున్నది. అట్టియీ గృహ్య
సూత్రము సామవేదములోని రెండుశాఖలకును బ్రమాణముగా
నున్నట్లు తెలియుచున్నది. ఈసూత్రగ్రంథ మొక్క సామవేద
మేగాక మంత్రబ్రాహ్మణగ్రంథము కూడఁ దనకన్నఁ బురా
తనమని చెప్పుచున్నది. మంత్రబ్రాహ్మణగ్రంథము క్రియా
పరిహారములకు మంత్రముల నేర్పఱచెను. ఇందలివే సామ
మంత్రములు తప్ప మిగిలిన యనేక మంత్రము లీ గృహ్య
సూత్రమం దెక్కువగ నుదాహరింపఁబడినవి. ద్రాహ్యాయణ
శాఖలోనిదగు ఖాదిరగృహ్యసూత్రము సామవేదములోని
రాణాయనశాఖలకుఁ బ్రమాణముగా నాదరింపఁబడుటయుఁ
గలదు. ఇది గోభిలగృహ్యసూత్రము కన్న నతి సంక్షిప్తము.

పారస్కర గృహ్యసూత్రము శుక్లయజుర్వేదము
లోనిది. దీనికే కాత్యాయనగృహ్యసూత్రమనియు వాజస
నేయగృహ్యసూత్రమనియు వాడుక. ఈ సూత్రగ్రంథమునకుఁ
గాత్యాయన శ్రౌతసూత్రములోడి సంబంధము హెచ్చు.
కావుననే యీ శ్రౌతగ్రంథము కర్త్రునామముతోఁ బాటు నీ
గృహ్యసూత్రమునం దనుసంధింపఁబడినది. పారస్కరగృహ్య
సూత్రమునే యాధారపఱచికొని మొన మొన్నటి యాజ్ఞ
వల్క్యస్మృతి యేర్పడినది.

ఆరునొక్కటి గృహ్యసూత్రములు కృష్ణయజుర్వేద
సంబంధములు కాన్పించుచున్నవి. అందాపస్తంబ సూత్రము
మొదటిది. ఇదిదీని శ్రౌతసూత్రగ్రంథములోని యిరువదియారు
నిరువది యేడధ్యాయములలోఁ జూపట్టుచున్నది. వానిలోని

మొదటి యధ్యాయము ప్రయోగోపయోగకరములగు మంత్రములను నిర్దేశించుచున్నది. రెండవ ప్రశ్నమందు క్రియలను ప్రతిపాదించుట చేసి గృహ్యసూత్రమనఁబడియున్నది. ఇందు మంత్రపాఠావ్యయము ద్వితీయాధ్యాయమున నిబద్ధమగుట వలన నతిప్రాచీనము. హిరణ్యకేశి కల్పసూత్రమందలి పందొమ్మిది యిరువది యధ్యాయములే హిరణ్యకేశి గృహ్యసూత్రమగును. మఱియొకటి బౌధాయన గృహ్యసూత్రము. దానిగూర్చియే విశేషము నెఱుకపడుట లేదు. ఇంకొకటి భారద్వాజ గృహ్యసూత్రము. దీనివిషయమై కూడ మాకేమియుఁ దెలియదు. మూఁడవది మానవగృహ్యసూత్రము. ఇది దీని శ్రౌతసూత్రము ననుసరించి యుండును. కావుననే యందలి వాక్యములు హెచ్చుగా నిందుఁ బ్రమాణములుగాఁ జేర్పఁబడినవి. ఇతర గృహ్యసూత్రములలో లేని వినాయకోపాసన యీ గృహ్యసూత్రములో హెచ్చుగ నుపదేశింపఁబడెను. ఇట్టి యీ యుపదేశవాక్యము, యాజ్ఞవల్క్య స్మృతియందలి [illegible]కగానమున నున్న నలుగురు వినాయకుల యభేదమునొప్పుకొని మొత్తముమీఁద గణేశశబ్దముచే నిర్దేశించుచున్నది. ఇంకొకటి కాఠకగృహ్యసూత్రము. ఇది శబ్దమందు నర్థమందును మానవ గృహ్యసూత్రము ననుసరించును. దీనికి విష్ణు స్మృతితోను సంబంధము కలదు. వేఱొకటి వైఖానస గృహ్యసూత్రము. ఇది చాల నవీనము నతివిశాలమునై కేవలము గృహ్యసూత్ర పరిశేషముగా నున్నది.

అథర్వవేదీయమగు కౌశికగృహ్యసూత్రము చాల ముఖ్యమైనది. ఈ సూత్రగ్రంథ మందొక్క ముఖ్యమగు గృహ్య

ము దాయమే కాదు. త్రయా నామములోని యాభిచారిక కర్మములుగూడ నెక్కుడు వర్ణింపబడినవి. ఇట్టి కర్మములను హేయములుగా బరామర్శించుచు ధర్మశాస్త్రము వేదములకు సంబంధించిన గృహ్యసూత్రములలో గాన్పింపని చాల క్రొత్త విషయములను జూపుచున్నదని తెలియవలయును. [illegible] నాలుగవ వేదము కృతుల కలియికచే నేర్పడినది. అన్యవేదములతో బాటు నీతిసూత్రగ్రంథము నాయుగమునాటి భారతీయుల లౌకయాత్రానుసరణిని సాకల్యముగ శోధింపబడియున్నది.

ఈ గృహ్యసూత్ర గ్రంథము లన్నియు జాతకర్మము మున్నగు కర్మశానాంతము గృహ్యములను నిర్దేశించుచుండును. ఆగసస్త్యాగ్ని చేతనో వాహితాగ్ని చేతనో యీ కర్మములను జేయవలయును గాని శ్రౌతక్రియ నాచరించెడి వైతానాగ్నిచే జేయరాదు. మొత్తముమీద గృహ్యసూత్రములలో నున్న సంస్కారములు నాలుగు విధములు. ఇందు గర్భాధానము మొదలు వివాహము వరకున్నట్టివి పదునెనిమిది. వీనినే శరీర సంస్కారములందురు. తక్కిన యిరువదిరెండు సంస్కారములు యాగరూపములు. అందు ప్రతిదినమాచరింపదగు మహాయజ్ఞము లైదును, పాకయజ్ఞములును మూడును గృహ్యకర్మములలో జేరినవే. మిగిలిన పదునాలుగు యజ్ఞములు కేవలము శ్రౌతకర్మములందే చెప్పబడియున్నవి.

ఇందు మొట్టమొదటిది పుత్రప్రజాసిద్ధికై చేయబడు 'పుంసవన' మను సంస్కారము. ఈ సంస్కారమందు భార్యయొక్క

దక్షిణనాసికా రంధ్రమున మఱ్ఱి చిగురులోని రసమును బోయుట ముఖ్యమైన కర్మము. జాతకర్మమునకుఁ దరువాతఁ జేయఁదగు సంస్కారము నామకరణము ఇది పదియవనాఁడు జరుపవలయును. అందుఁ బెట్టు రెండు పేర్లవిధి. ఒకపేరు గుహ్యముగా నుండి [illegible] తెలియవలెను. ఇతరుల కెరిఁగిని తెలియఁగూడదు. దానివలనఁ గలుగు ఫలము అభిచారాద్యసిద్ధి. రెండవపేరు వ్యావహారికమై యందఱకుఁ దెలియఁదగ్గది. ఈపేర్లు రెండక్షరములు లేదా నాల్గయును అవియు యర్థవంతములు కావలె. మొదటిది మృదువైనది యవసరము. ఇట్టివే పెక్కునియమములున్నవి. బ్రాహ్మణుఁడైనచో నామము శర్మయనియు, క్షత్రియుఁడైనచో వర్మయనియు, వైశ్యుఁడైనచో గుప్తయనియుఁ దుదిని జేర్పవలయును. తరువాత మూఁడవయేఁట సంస్కారము చూడాకరణము. ఇందు, గోత్రస్థితిని బట్టి బాలకుని శిరమందొకటిగాని హెచ్చుగాని శిఖలను విడచి మిగిలిన వెండ్రుకలను గొరిగింతురు. పదునారవయేఁటఁ జేయునది గోదానమనెడి సంస్కారము. ఈకర్మములో గోమిథునమును దక్షిణగ దానము సేయుటవలన దీనికీ పేరుకల్గినది.

బాల్య సంస్కారములలో నుపనయన సంస్కారమే యన్నిటికన్న ముఖ్యము. ఉపనయనమన నాచార్యుని దగ్గఱఁ జేర్పుటయని యర్థము. గర్భాష్టమము మొదలు పదునారేండ్లదాఁక బ్రాహ్మణున కుపనయనకాలము. క్షత్త్రియునకును వైశ్యునకును బదునొకండు పండ్రెండు వత్సరములలో నుపనయనము

వహింపుము. అదిగానిచో యు… …పుఖుగ సిగుపద …సు సరు పదునాలుగు వత్సరములకు …పుగాం… …లయును. ముఖ్యముగా నుపనయనము… …ముం… …ప్రద… …నట, మేఖలా…వమును గ్ర…న… …బ్రాహ్మణా…త్రి…న… …చు…. …ందు బ్రహ్మసూత్రములు… …శోహువు… …ప్రవే…శించి …సుదూ… …యె …ము …పురిముగు… …వలయును. బ్రహ్మ… …దమును… …మా మూ ముఖ్యత్త్వముల నుం… ది… … … మేఖలా… …ప్రత్యక్షముగా నుండును. బ్రహ్మసూత్ర… …లోని… …లవుల… …బాహ్య చిహ్నము. …నిని… …ద్వితీయ జన్మము… … అప్పటినే… …ద్వ… …డుక. వేదాధ్యయనమున… … …టయు… చా…ణమునకు యోగ్య… …ర్పడుటయు నుపనయనమునకు గల ముఖ్య… …ములు. బాలుని బ్రహ్మ…నిం జేసి వే… …యోగ్య… …విద్యా… …గావున దండ్రి …సినయు, బా… … …యనియు… …సినది.

ఇప్పటిని… …యుపనయన సంస్కారమునకు… …ప్రచార…న్నది. …సంస్కారమతి ప్రాచీన …చుచున్నది. …యేట బాలకులకు "జోరోస్ట్రియనులు" …యోగ్యత… …చుట… …చేసి బ్రహ్మసూత్ర ధారణ పూర్వకముగా… …సంస్కారవిశేషమే యవస్తా గ్రంథములోని క్రియా… …చుచున్నది. కావున దీని 'ఇ…—వకేశేనాయ…' …తము. అది

[illegible] సంస్కారముల [illegible] బ్రా[illegible] [illegible] [illegible]
[illegible]బడయుచున్న [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible]
యు[illegible] [illegible]
[illegible]
— [illegible]
యు[illegible]

[illegible]
వు[illegible] [illegible]టు, [illegible]
[illegible] లముం [illegible]
కుటు, గురుకు[illegible] [illegible] [illegible]చార్యులు

పంచ[illegible] దేంట్లో వత్తులో లేక [illegible]మును గ్రహ [illegible]వత్తులో గురుకులము[illegible] బ్రహ్మచర్యము [illegible] నడి[illegible] వచ్చి. వాని మా[illegible]నడే సంస్కారమున [illegible]యును. అందు ముఖ్య కర్మము స్నానము అది యతని బ్రహ్మచర్యమును ముగించి [illegible]వలయునన సంకేతములో జరుగును. దానిచే ని[illegible] స్నాతకుడగును. తరువాత గృహస్థాశ్రమము కావలయునన్నచో నతనికి వివాహ సంస్కారము చేయదగును. [illegible] సంస్కారములలో ముఖ్యములగు కొన్ని శేషములు ' ఇం[illegible] — యం[illegible]లయి నుండియున్నవి. అట్టి [illegible] వాటిలో [illegible] లాభిచారిక క్రియలు[illegible] గాని యజ్ఞ క్రియలలో చేర్పదగిన ఇందు[illegible] మూడు [illegible]కూడ చేసి [illegible]టచే నీమె యాగసి వశ్య నటులు [illegible]మున్నది. [illegible]

యుండు వధువు పాదమును [illegible] సప్త
[illegible] కావున [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] అదిగాక [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] ముఖ్య [illegible] వరుడు వధువును
చేతితో బట్టుకొని వచ్చుచుండగ మూడుసారులు దిరుగును.
కావుననే వివాహమునకు బరిణయమనగ పర్యాయము.
[illegible]
వలయు దీనియం మంత్రము లుచ్చరించుచు హవిస్సులను
[illegible] వసువునకు [illegible]
తిని ధ్రువుని జూపించును. దీనిచే [illegible]
[illegible]
[illegible] భారతీయులలో బ్రచారమం
దున్నవి.

ఇంతవరకు జెప్పియున్న సంస్కారము లన్నియు
బురుషులకే గాని స్త్రీలకుగాదు. వివాహము మాత్రము

* [illegible] మగబిడ్డలు బ్రతి[illegible] .

[illegible]

[illegible] ... బడినది. [illegible] ముఖ్యమైన [illegible] భారతీయ [illegible] ... నియమము [illegible]

[illegible] ముఖ్యము [illegible] ... మూలములు. [illegible] ... భారతీయములో [illegible] ... నున్నవి.

[illegible] కాలములలో ననుసరింపబడిన [illegible] ... మానసాదులు. వీనియందు [illegible] గ్రంథములను ననుసరించి పురోహితులనియు గృహ్యాసూత్రముల ననుసరించి [illegible] యనియు [illegible] నున్నది. ఇట్టి [illegible]

డులవలని భీతిచేత మంచలు మున్నగునవేర్పఱిచికొని పరుండ వలసిన తొలకరి రోజులలో సర్పభయము మాపుటకు సర్పకర్మము కూడ విహితమైనది. గృహనిర్మాణము—గృహప్రవేశము—వీని గూర్చి వివిధములగు విధులు కలవు. ఇంటికిం బశ్చిమద్వారము తగదనియు నిట్టినేక నిర్బంధములు కలవు. వాసము కలపయు నుపయోగించిన యిల్లు పాతదైన తరువాత దాని కాపుదలకై పశు వొకటి బలివేయవలయునని యున్నది. కొన్ని కర్మములు గోసంబంధములు కలవు. పశుల క్షేమమునకై వృషోత్సర్గమను కర్మము చేయవలయునని చెప్పంబడినది. కృషిని సంబంధించియుం గొన్ని కర్మములు గలవు. అందు దుక్కులారంభించునాడు బలిదానాదికము గావింపవలయు. పూర్వాచార్యులను స్మరించుటకు చైత్యకర్మము విహితము. దుఃస్వప్నములు వచ్చినపుడు అరిష్టములు కాన్పించినపుడు వ్యాధులు కలిగినపుడు వానివాని ప్రతీకారమున కాచరింపందగు కర్మములు గొన్ని గన్పట్టుచున్నవి.

ఇంక, గృహ్యసూత్రములోని కర్మములందు 'అంత్యేష్టియు, శ్రాద్ధాదికర్మమును' ముఖ్యములు. ఏతద్గ్రంథసముదాయము ననుసరించి చూడ, రెండేండ్లలోపు బాలకులు దక్కం గక్కిన వారందఱును దహనసంస్కారమునకు యోగ్యులు. ప్రేతను, కేశ శ్మశ్రు లోమ నఖములను దీయించి స్నానము చేయించి గంధపుష్పాదులను కైసేసి దహనము సేయవలయును. దహనమునకుం బూర్వము ప్రేతను కృష్ణమృగ చర్మ

ముందు గూర్చుండఁబెట వలయును. క్షత్రియుఁడైనచో వాని హస్తమునుండి ధనుస్సుతీసి ఛేదించి చితియందు వేయఁబడును. ఇట్లే బ్రాహ్మణ వైశ్యులైనచో దండాంకుశములను దీసివైచి యట్లు దహింపవలయును. మఱియుఁ గొందఱు బాటాచిర యందే యొకపశువునుగూడ నాహుతి సేయుదురు. దహనానంతర మేడవనాఁటి వఱకుఁగాని పదియవ నాఁటి వఱకుఁగాని సపిండాదులందఱును శుచులై విధ్యుక్తముగ స్నానమాడి చుక్కలుకాన్పించు సందాఁక నొక్కచోఁ జేరుదురు. చేరి తృణమయ ప్రదేశమునఁ గూరుచుండి తను వశాశ్వతమని బోధించు పూర్వేతిహాసములను వినుచు నాఁటికిఁ బ్రొద్దు పుచ్చుదురు. తరువాతఁ జుక్కలను జూచి వారందఱును దలలు వంచుకొని ప్రక్కవైపుల పరికింపకయే యిలుచేరి యచట యథోక్తముగఁ గర్మములాచరింతురు. సామాన్యముగా జ్ఞాతులకు మృతిదినమునుండి మూఁడు రాత్రములాశౌచము. అంతవఱకు వారు క్రిందఁబరుండుదురు. మాంసాదులను దినుటకూడ మానుదురు. ఇట్లు మిగిలిన యనేక విధులాశౌచకాలమందాచరింపఁదగ్గవి కలవు. చనిపోయిన మఱునాఁటి రాత్రి ప్రేతనుద్దేశించి పిండోదకము లీయఁబడును. మఱియు 'ప్రేత! యందు స్నానమాడు' మని చెప్పుచు పాత్రలు రెండింటిలో బాలును నీరును బోసి పది దినములుపైని గట్టుదురు. ఆపది దినములైన తరువాత 'అస్థులను' ఆమకుంభములో వైచి 'ఉపసర్ప మాతరంభూమి మేతాం (౧౦—౧౮,—౧౦)' అను మంత్రముచ్చరించి పాతిపెట్టుదురు.

ఇటనుండి యరిగినయాత్మ కొంత కాలము పితృదేవతలకు వేఱయి ప్రేతరూపముగ నుండునని గృహ్యసూత్రకారులందురు. అట్టి యీప్రేత తిరిగి వచ్చి యాప్తులను పీడించునని భావించి యతనికిఁ బ్రేతత్వము రూపు మాయుటకై యేకోద్దేశకమగు శ్రాద్ధమును ఏకోద్దిష్టమను దానిని శ్రద్ధగాఁ జేయుదురు. తరువాత వత్సరములోపుగ నాత్మ ప్రేతభావమును విడి పితృదేవతలను జేర వారితోడి భాగమును బంచుకొనును. ఒక యేఁడు గడచినపుడుగాని యంతకు మీఁదఁగాని పితృమేధమను కర్మ మొకటి విధ్యుక్తముగఁ జేయవలయును. ఇందుఁ బూర్వము పాతియుంచిన యస్థికుంభమును గైకొని తగినచోటఁ బాతిపెట్టి యటుతరువాత మృతునకు స్మారకముగ చైత్యమను చిహ్నవిశేషము నేర్పఱతురు. ఇంకను మిగిలిన వివిధములగు శ్రాద్ధములు పితరులనందఱ నుద్దేశించి చేయవలసినవి కలవు. అందుఁ బార్వణశ్రాద్ధము మున్నగు కొన్ని కర్మములు నియతకాలములందే యాచరణీయములగుట వలన నిత్యములైనవి. ఇతరములగు నైమిత్తిక కామ్యములిట్టివే. ఈ శ్రాద్ధకర్మము లిప్పటికిని భారతవర్షమందు విశేషించి వంగదేశమందు లెస్సఁగ నాచరింపఁబడుచున్నవి. వంగదేశమున మొట్టమొదటి శ్రాద్ధమున కైదారు వేలకుఁ బైని రూప్యములను వ్యయపఱచుచుందురు.

శ్రౌతగ్రంథమునఁ జెప్పిన పిండపితృయజ్ఞాదికములగు కర్మములు రెండును గృహ్యమందలి యీ కర్మములకంటె వేఱని తెలియవలయు. శ్రౌతగ్రంథోక్తమగు పిండపితృ

యజ్ఞము దర్శయాగమనబడు బూర్వాంగము. రెండవ కర్మ మన్ననో చాతుర్మాస్యములలోని మూడవదగు పౌర్ణమాసేష్టాంగము.

ఈ వైతానికకర్మములు వేదకాలమునుండి మధ్యకాలికములగు ధర్మశాస్త్రగ్రంథము లుదయించునంతవరకును సర్వవిధముల నభ్యుదయమందినవి. వీని విషయములను ముచ్చటించు చేసి గ్రంథసంచయము ముఖ్యముగ నేర్పడినది. వానిలో హేమాద్రియొక్క శ్రౌతకల్పమను గొప్ప గ్రంథము విషయములన్నిటిని విస్తరముగ విశదపఱచుచున్నది.

మాకే కొందఱిని సంక్షేపముగానే చూపియున్నను ప్రాచీన భారతీయుల సమగ్రమగు లౌకికయాత్రాస్థితిని తెలియుటకు గృహ్యసూత్రగ్రంథవిషయ విచారము చాలియున్నది. అట్టి యీ ధర్మసూత్రగ్రంథములు విద్యార్థులకెంతయు నభిరుచి నేర్పఱచుచు 'నాగరిక ఇతిహాస చరిత్ర విచారమున' మిక్కిలి యాదరింపఁదగియున్నది.

ఈ రెండవరకపు సూత్రగ్రంథములను ధర్మసూత్రగ్రంథములందురు. వీనికి మూలము స్మృతులు. ఇవి సామయాచారికములగు ధర్మములను ముచ్చటించును. భారతీయుల లౌకికవ్యవహారధర్మముల కివియు మూలభూతములు. కాని యీ గ్రంథములలో వర్ణాశ్రమధర్మమునకే హెచ్చుప్రాధాన్యము. లౌకిక వ్యవహారధర్మమప్రధానము. అట్లయ్యును ధర్మసూత్రశబ్దముచేత నాయా శాఖలచే నాదరింపఁబడు లౌకిక వ్యవహారధర్మమే

వివక్షింపఁబడినది. అట్టి యీ ధర్మసూత్రగ్రంథము లిప్పటికి మూఁడే దొరకుచున్నవి. ఆ మూఁడును గృహ్యయజుర్వేదీయమగు తైత్తిరీయశాఖకుఁ జెందియున్నవి. కాని యీ జాతిలోని ధర్మసూత్రగ్రంథము లితర వేదములలోని యాయా శాఖలకుఁ జెందియున్నట్టివి కూడఁ బూర్వ ముండెనని యనేక గ్రంథములలో వానిని స్మరించుట వలన నూహ కలుగుచున్నది. అట్టి యీ ధర్మసూత్రగ్రంథములు సూత్రకాలమున కారంభముననే బయలుదేఱియున్నవి. ఏమందురా! సూత్రారంభమునాఁటికిఁ బుట్టియున్న యాస్కాచార్యుఁడు సూత్రశైలితో లౌకిక వ్యవహారధర్మములను బ్రతిపాదించినాఁడు. కావున నిప్పటికిదొరకెడి యొండు రెండు ధర్మసూత్రగ్రంథములాకాలములోఁ బుట్టఁదగియున్నవి.

వానిలో మిక్కిలి శ్రద్ధగా రక్షింపఁబడి యాయామతముల వారియు నాధునిక సంపాదకులయు దోషములకుఁ బాల్పడని ధర్మసూత్ర గ్రంథము ఆపస్తంబీయము. యజ్ఞక్రియలను త్రైవర్ణిక ధర్మములను బ్రతిపాదించుచు ముప్పది ఖండములతోనున్న యాపస్తంబ కల్పసూత్రమందు ౨౮,౨౯, వ ఖండములుగా ధర్మసూత్ర గ్రంథము నిబద్ధమైనది. అట్టి యీ గ్రంథము ముఖ్యముగా బ్రహ్మచారులయు గృహస్థులయు ధర్మములను, దినఁదగని పదార్థములను, పదార్థముల శుద్ధి ప్రకారములను, తపోమార్గములను నిరూపించుచుఁ దుదిని వివాహధర్మ, దాయాధికార, దండనియమములు మున్నగు లౌకిక విషయముల నొక్కచోఁ జేర్చి యుంచినది. అందుఁ గొందఱు యాత్రగాహులయాచారములను నిరసించియుండుట

వలన బహుశః ఏతద్గ్రంథకర్త దాక్షిణాత్యుఁడు కావచ్చును. ఆపస్తంబ శాఖకూడ తరువాతి కాలమున దక్షిణదేశమందే యున్నట్లు తెలియుచున్నది. అట్టి యీగ్రంథము పాణిన్యాచార్యునకుఁ బ్రాచీనమైన యార్షభాషా శైలిని రచింపఁబడుటచే సామాన్యముగాఁ గ్రీస్తునకుఁ బూర్వము నాలుగవ శతాబ్దమునఁ బుట్టియుండవచ్చునని 'బుహ్లార్' పండితుని యభిప్రాయము.

దీనికిఁ దరువాతిది సజాతీయమైన ధర్మసూత్రగ్రంథము హిరణ్యకేశీయము. ఆపస్తంబీయధర్మసూత్రగ్రంథమునకు దీనికిని పాఠమందే పరస్పరభేదము. సాంప్రదాయికులు మాత్రము హిరణ్యకేశి శాఖయగు దీనిని ఆపస్తంబశాఖనుండి పుట్టిన యుపశాఖయనియందురు. కావున నీహిరణ్యకేశిశాఖ 'గోవా' ప్రాంతమున దక్షిణపశ్చిమ భాగమందున్న కోంకణదేశమందుఁ బుట్టినదై యాపస్తంబశాఖకు నొక యుపశాఖగానే యున్నది. కాని స్వతంత్రమగు మఱియొక శాఖమాత్రము కాదని తెలియవలయును. అట్టి యీ యుపశాఖ క్రీస్తునకుఁ దరువాత నైదవశతాబ్దమునకుఁ బూర్వముద్భవింపఁదగియున్నది. కారణమేమన, ఆశతాబ్దమందే చెక్కఁబడియున్న యొకానొక శాసనమందు 'హిరణ్యకేశి' యను విప్రుఁడొకఁడు పేర్కొనఁబడినాఁడు. ఈగ్రంథమాపస్తంబీయ ధర్మసూత్ర గ్రంథమందలి వస్తుస్థితిని విచారించుట కెంతయు నుపకారి. అట్టి యీ ధర్మసూత్రగ్రంథ మిరువది తొమ్మిది యధ్యాయములతో నున్న హిరణ్యకేశి కల్ప సూత్రమం దిరువదియారు నిరువదియేడధ్యాయములుగా నిబద్ధమై యున్నది.

మూడవ ధర్మసూత్రగ్రంథము బౌధాయనశాఖకుఁ జెందియున్నది. ఇది హెచ్చుగ ధర్మశాస్త్రచ్ఛాయ ననుకరించుచుండును. పూర్వోక్తములగు ధర్మసూత్రగ్రంథములు రెండింటియందువలె దీని స్థాననియమము కూడ బౌధాయనీయ కల్పసూత్రగ్రంథమునఁ గల్పింపఁబడలేదు. ఆపస్తంబీయగృహ్యసూత్రముకన్న బౌధాయనీయ గృహ్యసూత్రగ్రంథము భాషాశైలిచేతను నార్షప్రయోగములచేతను ప్రాచీనమైనటు లాపస్తంబీయధర్మసూత్రముకన్న బౌధాయనీయ ధర్మసూత్రగ్రంథము విషయస్వభావముచే మిక్కిలి ప్రాచీనమని తోఁచుచున్నది. అట్టి యీ బౌధాయనశాఖ నేఁడు కాన్పించుటలేదు. కాని పూర్వ మియ్యది దక్షిణ భారతవర్షమందుఁ బ్రచారములో నుండెనని యూహింపవచ్చును. ఏమందురా! క్రీస్తువునకుఁ దరువాతఁ బదునాల్గవ శతాబ్దమున దక్షిణ భారతవర్షమం దవతరించిన వేదభాష్యకర్తయగు సాయణుఁడు బౌధాయనశాఖకుఁ జెందియున్నట్లు తెలియుచున్నది. ఈ సూత్రగ్రంథమందు ముఖ్యముగా వర్ణాశ్రమధర్మములు సంకీర్ణజాతులు యాగవిశేషములు శుద్ధిప్రకారములు తపోమార్గములు శుభక్రియలు రాజధర్మములు దండనయములు సాక్ష్యధర్మములు దాయవిభాగపద్ధతులు వివాహవిధులు స్త్రీల యధికారములు నిరూపింపఁబడ్డవి. దీనియందలి పద్యమయమగు నాలుగవ భాగము తరువాతి కాలమునఁ గూర్పఁబడినది. అట్లే తృతీయభాగ మేర్పడిన కాలముకూడ సందేహాస్పదము.

గౌతమసంబంధమగు సూత్రగ్రంథము ధర్మసూత్రగ్రంథములయందు గణింపఁదగియున్నది. ఒకవేళ నీ ధర్మసూత్రగ్రం

థము కల్పసూత్రమునఁ గ్రోడీకరింపఁబడకపోయినను నిత్యాది యొకప్పు డేకొంతవఱకైన వైదిక శాఖకు సంబంధించి యున్న దనుట నిశ్చయము. కారణమేమన, గౌతమశాఖ సామవేదీయమగు రాణాయని శాఖకు సంబంధించిన యొకానొక యుపశాఖయని తెలియుచున్నది. కుమారిలాచార్యుఁడు కూడ నీ గౌతమ సూత్రగ్రంథము సామవేదీయమని పల్కినాఁడు. ఇత్యాది సమంజసమే. ఏమన, నీ సూత్రగ్రంథమందలి యిరువదియాఱవ ఖండము సంపూర్తిగ సామవిధాన బ్రాహ్మణము నుండి యుట్టంకింపఁబడ్డది. కావున దీనికిఁగల సామవేద బాంధవ్యము స్పష్టమేయగును. దీనికి ధర్మశాస్త్రమని వాడుకయున్నను స్వరూపమును స్వభావమును బట్టి యిత్యాది ధర్మసూత్ర గ్రంథము కాకపోదు. ఈగ్రంథము కేవలము గద్యమయము. ఇందలి విషయములు హెచ్చుగ బౌధాయన ధర్మసూత్రమందలి విషయములతోడి సరిపోవుచుండును. బౌధాయనధర్మ గ్రంథమున గౌతమధర్మగ్రంథము నుండి యుద్ధరింపఁబడినట్లు తెలియుచున్న పెక్కుభాగములుకలవు. ఈతీరున, బౌధాయన ధర్మగ్రంథము గౌతమధర్మగ్రంథము ననుసరించుటయు, దీని తరువాతఁ బుట్టియుండుటయు స్పష్టమే. కావున నీ గౌతమ ధర్మసూత్ర గ్రంథమీనాఁటికిఁ గాన్పించెడి ధర్మ సూత్రగ్రంథములన్నింటికన్నను మిక్కిలి ప్రాచీనమని తేలుచున్నది. ఇట్టియ్యది క్రీస్తునకుఁ బూర్వమైదవ శతాబ్దముకన్న నర్వాచీనముకాదని తెలియుచున్నది.

సూత్రకాలమందే పుట్టియున్న మఱియొక సూత్రగ్రంథము వసిష్ఠధర్మశాస్త్రము. దీనికి వ్యాఖ్యానమేమియుఁగాన్పిం

చుటలేదు. ఈ గ్రంథమందున్నవి ముప్పది యధ్యాయములు. అందుఁ జివరి యైదధ్యాయములలోని పెక్కుభాగములు తరువాతి కాలమునఁ జేర్పఁబడినవి. కేవలము చివరి యధ్యాయములైదింటియందే కాక పూర్వాధ్యాయములందుఁ గూడఁ బెక్కుసూత్రములు మిక్కిలి యపభ్రంశములతో నిండియున్నవి. ఈగ్రంథము గద్యపద్యములు రెండింటితోడను గలసియున్నది. అందు హెచ్చు పద్యములు 'త్రిష్టుప్' అనెడి వైదికచ్ఛందస్సుతోనేగాని మనుస్మృత్యాదులందలి శ్లోకవృత్తము తోడ నేర్పడియుండలేదు. ఇందుఁ జెప్పినవిషయములు కూడ ధర్మసూత్రగ్రంథస్థములగు విషయములకు సమానములు. ఆపస్తంబీయ ధర్మసూత్ర గ్రంథమందు వలె నిందును వివాహమారు విధములుగాఁ జెప్పఁబడినది కాని యెనిమిదివిధములు మాత్రము కాదు. ఇట్లు మఱి కొన్ని విషయ సంవాదములు కానవచ్చును. కావునిది ప్రాచీనమగుట యవివాదము. ఈగ్రంథము కుమారిలాచార్యుని కాలములో ఋష్యాఖియులచే మిక్కిలి యాదరింపఁ బడెనని తద్వచనము వలనఁ దెలియుచున్నది. ఒకవేళ "నీ గ్రంథమునే కుమారిలాచార్యుఁడు వివక్షించెననుటకు నినిగమకమేమి! వసిష్ఠధర్మశాస్త్రమను పేరుతోడనున్న మఱియొక గ్రంథమునే యాతఁడు పేర్కొనెనని యూహింపఁగూడదా!" యని యందురేని, అదికాదు. కుమారిలాచార్యుఁడు పెక్కు వాక్యము లాగ్రంథమునుండి గ్రహించినాఁడు. అవి యన్నియు నీ గ్రంథమందుఁ గాన్పించుచున్నవి. కాన దీనినే యాతఁడు పేర్కొనెననుటలో సందేహములేదు. ఈ వసిష్ఠధర్మశాస్త్రములో ఔత్తరాహుల వేదసూత్రాధ్య

యనపద్ధతి యగ్గింపఁబడినది. కావుననే తద్గ్రంథకర్తయగు వసిష్ఠాచార్యునిది తచ్ఛాఖీయులది యుత్తరదేశమనుట స్పష్టమగుచున్నది. అదిగాక యీ వసిష్ఠాచార్యుఁడు గౌతమధర్మసూత్రమునుండి యొక వాక్యము నెత్తియున్నాఁడు. అట్లే కొన్ని మనువాక్యములను గూడ నుదాహరించినాఁడు. అందీ మనువాక్యము లిప్పటి ప్రసిద్ధమగు మనుస్మృతిలోనివి కావనియు మనువునకు సంబంధించిన నామావశిష్టమగు నొకానొక ధర్మసూత్రగ్రంథములోని వనియుఁ దెలియవలయును. మీఁదు మిక్కిలి యిప్పటి సుప్రసిద్ధమగు మనుస్మృతిలో వసిష్ఠశాస్త్రమునుండి యొక వాక్యమెత్తి యుదాహరింపఁబడ్డది. ఈవిధముగ నీ వసిష్ఠధర్మసూత్రగ్రంథము గౌతమధర్మసూత్రముకన్న నర్వాచీనముగను మనుధర్మశాస్త్రముకన్నఁ బ్రాచీనముగను భావింపఁబడుచున్నది. కావున నుత్తరదేశమందొకచోట నావిర్భవించి యేతత్ప్రథమిక పంచవింశత్యధ్యాయములకు సంబంధించియున్న మూలభాగము క్రీస్తువునకుఁ బూర్వము కొన్ని శతాబ్దములకుఁ బూర్వమే పుట్టియుండ వచ్చును.

కొన్ని ధర్మసూత్రగ్రంథము లితరగ్రంథములయందు దను సాధింపఁబడినవై పూర్వమున్నట్లూహింపఁ బడుచున్నవి. వానిలోఁ గొన్ని యిప్పటికి దొరకెడి ధర్మసూత్రగ్రంథములలో నిర్దేశింపఁబడియుండుట వలన వీనికన్నఁ బ్రాచీనములైనట్లు తేలుచున్నది. వానిలో నొకటి మానవధర్మసూత్రగ్రంథము. ఇది మనుధర్మశాస్త్రమునకు మూలము. దీనినుండి

పెక్కు వాక్యములు వసిష్ఠధర్మశాస్త్రమందుఁ జేర్పఁబడ్డవి. అందు హెచ్చుమార్పులేని యారువాక్యములు మనుధర్మశాస్త్రమందుఁ గూడఁ గాన్పించుచున్నవి. అదిగాక మానవ ధర్మసూత్రమునుండి వసిష్ఠధర్మశాస్త్రమం దనుసంధింపఁబడిన మఱియొక వాక్యముఅంశమునుబట్టి పద్యమయముగను గద్యమయముగను గాన్పించుచున్నది. అందుఁ బద్యాంశము మనుధర్మశాస్త్రమందుఁ గూడఁ దేఁబడినది. మానవధర్మసూత్రము నుండి స్వీకరింపఁబడిన యీ పద్యాంశములు త్రిష్టుప్ శ్లోక వృత్తముల మిశ్రముతోడఁ గూడియున్నవి. ఈవిధముగ గ్రంథాంతరము లందనుసంధింపఁబడిన యీ వాక్యములు మనుధర్మశాస్త్రమున కాధారభూతమైన మానవధర్మసూత్రము పూర్వముండుట స్పష్టమేయని యనుచున్నవి.

మఱియొకటి గద్యపద్యములు గల ధర్మసూత్రగ్రంథము శంఖలిఖితులచే వ్రాయఁబడ్డది. దీనియునికియు నూహింపఁదగ్గదే. శంఖలిఖితులను వారిరువురు సోదరులు. వీరు, ధర్మవిషయమై పరాశరునిచే గొప్ప ప్రామాణ్యపదవి యందభిషేకింపఁబడిన ధర్మాచార్యులు. తద్గ్రంథమందలి వాక్యములు లౌకికవ్యవహార సందర్భమున హెచ్చుగ్రంథములలో మిక్కిలి యనుసంధింపఁ బడినవి. కుమారిలాచార్యుఁడద్దానికి శుక్లయజుర్వేదీయ వాజసనేయ శాఖతోడి యేసంబంధమును వచించినాఁడో యాయ్యాది కూడ నిప్పటికిఁ గాన్పించు తద్గ్రంథోద్ధృత వాక్యముల చేత సరి యనియే తెలియుచున్నది.

ధర్మశాస్త్రకాలమునుండి కేవలపద్యరూప మగు భాషా రీతి ప్రారంభించియుండు కతన సూత్రగ్రంథము లన్నియు

యుండెనని యిదివఱకేయని యుంటిమి. దేవతోద్దేశముతో హవిస్సును వహ్నియందుంచు నాచారము గ్రీకరోమకభారతీయులలో సాధారణముగా నుండుటవలన "ఇండో యూరోపకాలికముగ" జూడఁబడును. అట్లే "రోమకుల" వివాహసందర్భమున లాజప్రక్షేపణమునకుఁ బూర్వము వధూవరులు వేదికకుఁ బ్రదక్షిణము నొనర్చు సంప్రదాయము కాన్పించుటవలన, వధూవరులు వైవాహికాగ్నికిఁ బ్రదక్షిణము నర్చుట—వరుఁడు వహ్నియందు లాజములను సమర్పించుట—వధువు ధాన్యాదికమును జల్లుట మున్నగు సూత్రగ్రంథోపదిష్ట క్రియావిశేషములు కూడ నాకాలమందుండెడివి. మఱియు వధూవరుల శిరసులందుఁ దండులాదులను జల్లెడి సూత్రగ్రంథోక్త సంప్రదాయముకూడ సార్వత్రికమగుటచే— 'ఇండోయూరోపకాలిక'మే యగును. ఈ యాచార మొకరినిజూచి యొకరాదరింపఁ దగ్గది కాదు. అరణులచే నగ్నిఁబుట్టించు సంప్రదాయమంతకన్నను బూర్వమునుండి యేర్పడినది. ఇదిగాక, యజ్ఞవేదికలోని క్రిందియిష్టికయందు మనుష్యులు మున్నగు నైదు జంతువుల శిరస్సులను బెట్ట వలయునని సూత్రగ్రంథములుపదేశించుచున్నవి. ఇట్టి యీసంప్రదాయము ఇల్లుకట్టుటకుఁ బూర్వము పునాదియందు జాతితోఁగూడ మనుష్యునిగాని మఱియొక పశువునుగాని స్థాపించినచో నాగృహము స్థిరముగా నుండునని తలఁచెడి పూర్వకాలపునమ్మకము నాధారపఱచికొని యేర్పడెనని భావించుచున్నాము.

సూత్రగ్రంథములలోఁ జేరఁదగినది చిట్టచివరిది క్రియాప్రతిపాదకమగు మఱియొక సూత్రగ్రంథము 'సుల్బసూత్ర'ము.

ఆపస్తంబ కల్పసూత్రమందున్న పదునాఱవది చివరదియగు రెండు ప్రశ్నములును నిజాతిలోఁ జేరినవే. అందు రెంటింటి యందును యజ్ఞవేదికా పరిమాణవిశేషములు మున్నగునవి విస్తరముగఁ జెప్పఁబడియున్నవి. అందు 'క్షేత్రగణిత' విషయమై గొప్ప ప్రావీణ్యము ప్రకటితమైనది. కావుననే తత్సజాతీయము లగు సూత్రగ్రంథములు భారతవర్షమందలి గణితశాస్త్రమునకు మూలములుగాఁ గాననగును.

వేదాంగభూతమగు సూత్రగ్రంథసముదాయము "శిక్ష-చ్ఛందస్సు-వ్యాకరణము-నిరుక్తము-కల్పము-జ్యోతిషము" అని యాఱు విధముల విభజింపఁబడినది. అందు మొదటి నాలు గంగములు వర్ణోచ్చారణాది పదములను బోధించుచు శబ్దవిష యకములై యున్నవి. తక్కిన రెండంగములు ధర్మోపదేశకము లును ధర్మానుష్ఠానోచిత కాలవిశేషబోధకములునై యున్నవి. కావున నివి యాగవిషకములు. ఈ యంగము లన్నియును వైదిక ధర్మాచరణముల కుపయోగపడునట్లు రచింపఁబడ్డవి. అందుఁ జివరి నాలు గంగములును లౌకిక సంస్కృత కాలము నాఁటి కావిర్భవించిన యెదు శాస్త్రములకు మూలములగు చున్నవి. నిరుక్తమనియు జ్యోతిషమనియు గ్రంథవిశేషములు రెండు యోగరూఢిచే వివక్షితములు. కాని యోగజవృత్తిచే నిరుక్తజ్యోతిష విషయకములగు సర్వగ్రంథములు వివక్షింపఁ బడలేదు.

కల్పసూత్రమును సంబంధించిన విషయము నీయధ్యా యమునకుఁ బ్రారంభముననే సవిస్తరముగ విమర్శించియుంటిమి.

జ్యోతిషగ్రంథము వైదికకాలమునుండి వచ్చుచున్నద యున్నట్లు కాన్పించుటలేదు. వేదాంగజ్యోతిషముగా సంగ్రహింపబడి పాఠద్వయములో నొక గ్రంథ మిప్పటికిం గాన్పించు చున్నది. కాని యది కేవలము లౌకిక సంస్కృతకాలమందు పుట్టియున్నది. దాని పాఠభేదములు కూడ ఋగ్యజుష సంబంధము కలవి.

'శిక్ష' మాత్రము తైత్తిరీయారణ్యకమందు '(౭—౧) పేర్కొనంబడుట వలనం బ్రాచీనమే యున్నదని తోంచు చున్నది. ఇది 'వర్ణస్వరమాత్రాబలసామసంధులను' సంబంధించియున్నది. ఇట్టి విషయములలోనున్న శిక్షాగ్రంథములు పెక్కులు గలవు. కాని యవియన్నియు నాధునికములు నతి స్వల్పములునగు కృతులు. శిక్షాశాస్త్ర మేర్పడుటకుం గల మొదటి లాభము వేదములను సంహితారూపమునం బఠించుట. అందు శిక్షాశాస్త్ర ముపదేశించినరీతిని సంధినియమములు గావింపంబడినవి. తరువాత పదపాఠముకూడ శిక్షాశాస్త్రము యొక్కయే ఫలముగా నేర్పడినది. సంహితాపాఠమునందు కలసియున్న పదములకు సంధినియమము ననుసరించి విశ్లేష మొనర్పంబడును. యాస్కుడు పాణిని మున్నగు వైయాకరణులు మాత్ర మొక్కొక్కచోట నింకొకవిధముగాం బదములను విభజించుచుం బదపాఠమందలి పదవిభాగప్రకారమును సాకల్యముగ నంగీకరింపరైరి. పతంజలిభగవానుడు సుస్పష్టముగానే పదపాఠములు ప్రామాణికములని వచించినాండు. శిక్షావిషయకములగు ప్రాచీనకృతులు ప్రాతిశాఖ్యలు. అవి

సాక్షాత్తుగానే సంహితాపాఠపదపాఠములతోడి సంబంధము కలిగియున్నవి. సంహితాపాఠ పదపాఠములయొక్క సంబంధమేర్పఱచుటయే వాని ప్రధానవిషయము. ఆప్రసంగమువలననే వివిధములగు సంధినియమములను మంత్రోచ్చారణ ప్రకారములను బోధించుచున్నవి. అట్టి యీ ప్రాతిశాఖ్యలు పాణిన్యాచార్యుని కన్న మిక్కిలి ప్రాచీనములు. ఏమందురా! యాతఁడు తనకుఁగల తత్పరిచయమును హెచ్చుగ వెల్లడించినాఁడు. కాని పాణిని కెట్టి ప్రాతిశాఖ్యగ్రంథములు పరిచితములైనవో చూతము! ఇప్పటికి దొరకెడి ప్రాతిశాఖ్యలలో నేవి సంక్షిప్తములై యప్పటికున్నట్లనుమానింపఁదగు మూలభాగములగుచున్నవో యవియ వానికిఁ బరిచితములు. కాని యిప్పటికిఁ గాన్పించు పరిపుష్టరూపములగు ప్రాతిశాఖ్య గ్రంథములాతనిచేఁ బరిశీలింపఁబడలేదు. కావుననే యిప్పటి ప్రాతిశాఖ్యలలోఁ గన్పడు వివిధములగు వైదిక సంధివిశేషములను పాణిన్యాచార్యుఁడు తలపెట్టియుండలేదు. పరిపుష్టరూపములగు ప్రాతిశాఖ్య గ్రంథములే యాతని కంటఁబడినచో నందలి సంధినియమము లన్నింటి నతఁడు పాటించియుండును. దీనివలనఁ ప్రాతిశాఖ్యలు పూర్వము సంక్షేపరూపముగా నుండెడి స్థితి తెల్లమగుచున్నది. కావుననే యిప్పటికిఁ గాన్పించెడి ప్రాతిశాఖ్యలు, అందును విశేషించి యథర్వప్రాతిశాఖ్య వైయాకరణపరిభాషలచే నిండియున్నవి. ఇట్టివి నాలుగు ప్రాతిశాఖ్యలిప్పటి కున్నవి. అందొకటి ఋగ్వేదసంబంధము. మఱొకటి యథర్వవేదసంబంధము. మిగిలినవి రెండును యజుర్వేదసంబంధములు. వానిలో నొకటి వాజసనేయశాఖతోడను మఱొకటి

తైత్తిరీయ శాఖతోడను సంబంధించియున్నది. ప్రతిశాఖతోడి యధ్యయన సంబంధ ముండుటచేత వానికిఁ బ్రాతిశాఖ్యలని వ్యవహారము కల్గె.

ఋగ్వేదసంబద్ధమగు ప్రాతిశాఖ్యసూత్రము మూఁడు ఖండములు గలిగి యత్యల్పము గాని పద్యమయమగు గ్రంథమై యున్నది. దీనిని ఆశ్వలాయనాచార్యునకు గురువగు శౌనకాచార్యుఁడు సంతరించినాఁడని సాంప్రదాయికు లందురు. ఆధునిక విమర్శకులు మాత్ర మిప్పటికి దొరకెడి యీ గ్రంథమును శౌనకశాఖీయులు వృద్ధిపఱచియుండవచ్చునని తలఁచుచున్నారు. అట్టి యీ ప్రాతిశాఖ్య తరువాతి కాలమున 'ఉపలేఖ' మనెడి పరిశిష్టభాగముతోఁ జేర్పఁబడినది. తైత్తిరీయ ప్రాతిశాఖ్య యిరువదిమంది యాచార్యుల నామములను పేర్కొనియున్నవి. అందుఁ బెక్కు నామములు సహృదయుల నత్యంతము వినోదపఱచును. వాజసనేయ ప్రాతిశాఖ్య కెనిమిది యధ్యాయములు. దానిని కాత్యాయనుఁడు రచించినాఁడని దానివలననే తెలియుచున్నది. అందు శౌనకాదులు పూర్వాచార్యులని చెప్పఁబడియున్నది. అథర్వప్రాతిశాఖ్య శౌనకశాఖీయులకు సంబంధించిన గ్రంథము. అయ్యది యితర ప్రాతిశాఖ్యలకన్న హెచ్చుగ శబ్దసంస్కారమును బొందియున్నది.

ఛందస్సుల లక్షణము బ్రాహ్మణములలోఁ జెప్పఁబడియున్నను విశిష్టశాంఖాయన శ్రౌతసూత్రమందు (౬—౨౬) ఋగ్వేదప్రాతిశాఖ్య యంతిమపటలత్రయమందు సాము

వేదీయనిదాన సూత్రమందును సవిస్తరముగ వర్ణింపఁబడినది ముఖ్యము. పింగలచ్ఛందస్సూత్రమందును వైదిక ఛందస్సు నిరూపింపఁబడ్డది. కావున దానికి వేదాంగత్వము చెప్పవచ్చు. కాని వైదికకాలమునకుఁ దరువాతఁ బుట్టిన యీ గ్రంథము హెచ్చుగ లౌకికవృత్తములనే నిరూపించుచు నా విషయమందే ప్రాధాన్యమందియున్నదని తెలియవలయును.

వెనువెంటనే యీ క్రింద నిరూపింపఁబోవు కాత్యాయనుని రెండనుక్రమణికలందును నొక్కొక్క భాగము ఛందోలక్షణము నగ్గడించునదిగాఁ గాన్పించుచున్నది. ఆ రెండు భాగములును బరస్పర మత్యంత విలక్షణములుకానివై విషయమును బట్టి ఋగ్వేద ప్రాతిశాఖ్యకు సంబంధించిన పదియారవ పటలముతోడి సంవదించుచున్నవి. అందిది గమనింపవలయును. "ఒకవేళ నీ ప్రాతిశాఖ్యగ్రంథము కాత్యాయనీయానుక్రమణికలు రెంటికంటెను మిక్కిలి ప్రాచీనమే యైనను దానిసంబంధమగు షోడశపటలము అనుక్రమణికలలోని ఛందోవిషయక భాగములు రెండిటికన్న మిక్కిలి యర్వాచీనము కాఁదగియున్నది."

పదపాఠకారులు కేవలము మంత్రోచ్చారణ విధులనే కాదు, సంధినియమములనే కాదు. శబ్దశాస్త్రమొప్పుకొనెడి ప్రకృతి ప్రత్యయవిభాగపద్ధతులను కూడఁ దెలిసికొనిరి. పదపాఠములలో శబ్దము లన్నిటికిని ధాతూపసర్గలకును గొన్ని ప్రకృతిప్రత్యయములకును శబ్దశాస్త్రాంగీకృతమగు విభాగము కన్పట్టుచునేయున్నది. అదిగాక యీ పదపాఠకారులకుఁ బద

ములలోని నాలుగు జాతులు తెలియును. వీనినే యాస్కాచార్యుఁడు నామాఖ్యాతోపసర్గనిపాతలని పేర్కొనినాఁడు. ఇట్టి పదవిభాగమునే యాధారపఱచికొని తొలుత శబ్దశాస్త్రమునకు వ్యాకరణసంజ్ఞ రాఁదగియున్నది. కాని ప్రకృతి ప్రత్యయవిభాగము మాత్రము నిమిత్తముకాదు. ఏమందురా? యిది కనుగొనుటకుఁ బూర్వమే యీ 'సంజ్ఞ' యేర్పడియున్నది. బ్రాహ్మణములలోఁగూడ వ్యాకరణశాస్త్ర పరిజ్ఞానము ప్రకటమగుచున్నది. అందు, 'వర్ణః వృషా (పుంలింగము) వచనం విభక్తిః' మున్నగు వ్యాకరణశాస్త్రీయ సంజ్ఞావిశేషములు నిర్దేశింపఁబడ్డవి. ఇంతకన్నను ఆరణ్యకములందును ఉపనిషత్తులయందును సూత్రగ్రంథములలోను దీనిని సంబంధించిన ప్రస్తావము మఱింతఁ బెం పొందియున్నది. కాని పాణిన్యాచార్యునకుఁ బూర్వము జరిగిన శబ్దశాస్త్రవిషయకమగు ముఖ్య వ్యవహారమిప్పటికి యాస్కనిరుక్తమందు మాత్రము గాన్పించుచున్నది.

ఏతచ్ఛాస్త్రమందలి పరిశ్రమము యాస్కాచార్యునకుఁ బూర్వమే భారతావనియం దారబ్ధమైనదని చెప్పవచ్చును. కారణ మేమనన, యాస్కుఁడు ప్రాచ్యులు నుదీచ్యులునగు వైయాకరణుల మతభేదములను నిరూపించినాఁడు. శాకటాయనుఁడు గార్గ్యుఁడు మున్నగు పూర్వవైయాకరణులను స్మరించినాఁడు. అదిగాక యాస్కునినాఁటికి వైయాకరణులు, కాలమును పురుషాదులను బోధించెడి ఆఖ్యాతప్రత్యయములను కృత్తద్ధితాదులను నామప్రత్యయములను వేఱువేఱుగా గుర్తెఱిగి ప్రకృతిప్రత్యయ విభాగములో నైపుణ్యముఁ గడించి

నారు. అందు నిరుక్తమునం 'నామములు ధాతుజములు' అను విషయమై సరసమైన యొక వాదము కలదు. నామములన్నియు ధాతుజములని శాకటాయనుఁడు. నైరుక్త సమయము కూడ నిదియ. గార్గ్యాదులగు కొందఱు వైయాకరణులు మాత్ర మద్దాని ననుమతింపక కొన్ని నామములే ధాతుజములుకాని యన్నినామములు కావని యనుచున్నారు. యాస్కాచార్యుఁడీ ప్రతిపక్షుల సిద్ధాంతమును సాధిక్షేపముగఁ దిరస్కరించినాఁడు. నామములు ధాతుజములను నియమము నవష్టంభముగాఁ జేసికొనియే పాణినీయతంత్రమంతయు నేర్పడినది. ఈ పాణినీయ వ్యాకరణమందుఁ బ్రధానముగా లౌకిక శబ్దములే సంస్కరింపఁబడినవి. వైదికశబ్దములన్నో అపవాద విధినిఁ జేర్చఁబడినవి. కావున నియ్యది లౌకిక సంస్కృత గ్రంథరాశిలోఁ బ్రధానముగాఁ దగియున్నది. అట్టి యీ పాణినీయము సూత్రకాలపు మధ్యభాగమునఁ బుట్టి లౌకిక సంస్కృతభాషయొక్క ప్రారంభసీమను గల్పించుచున్నదని తెలియవలయును. తన వ్యాకరణమునకు చిరప్రతిష్ఠ రావలయునని కోరి పాణిన్యాచార్యుఁడు పూర్వవైయాకరణుల నుల్లంఘించి క్రొత్త తెన్నును ద్రొక్కినాఁడు. ప్రాచీనుల కృతులు క్రమక్రమముగ నస్తమించినవి. ఈ యాచార్యునకుఁ బూర్వమున్నది శబ్దశాస్త్రవిషయకమగు గ్రంథ మిప్పటికి యాస్కనిరుక్తమొక్కటియే కాన్పించుచున్నది. అది కూడ నేల నశింపలేదందురేమో! అదియొక్క వ్యాకరణవిషయమునే సంబంధించి లేదు. కావున నయ్యది బ్రతికియున్నదని తోఁచుచున్నది.

వస్తుస్థితిని బట్టిచూడ యాస్కుని నిరుక్తము వైదిక వ్యాఖ్యయే యగును. అయ్యది సంస్కృత భాషలోనున్న వ్యాఖ్యానగ్రంథము లన్నింటికన్నను బెక్కుశతాబ్దములకుఁ బూర్వమే పుట్టియున్నది. అట్టి యీ నిరుక్తము, నిఘంటువను మారుపేరుతోఁ నైదధ్యాయములుగల సమామ్నాయము నకు వ్యాఖ్యానరూపముగ నావిర్భవించినది. ఆచార్యుల సౌకర్యార్థము దురవగాహములగు వైదికశబ్దములచే నొక చోఁ గూర్పఁబడిన యొకానొక వైదికశబ్దకోశమే మూల భూతమైన సమామ్నాయము. దీని మొదటి మూఁడధ్యాయ ములలో గవాదులకు సంబంధించిన పర్యాయశబ్దములు పేర్కొనఁబడినవి. నాలుగవదానియందు దుర్బోధార్థములగు శబ్దములు చేర్పఁబడినవి. పంచమాధ్యాయమున అగ్నిమున్నగు దేవతలు నిర్దేశింపఁబడిరి. అట్టి యీ యైదధ్యాయములలోని విషయములను యాస్కాచార్యుఁడు పండ్రెండధ్యాయములలో శబ్దనిర్వచనమూలముగఁ బ్రతిపాదించుచు నిరుక్తశాస్త్రము నేర్పఱచినాఁడు. అందలి పరిశిష్టములగు పదునాలు గధ్యాయములు తరువాతి కాలమునఁ జేర్పఁబడినవి. ఆయాశబ్దములను గూర్చి నిర్వచనము గావించిన యీ యాస్కనిరుక్తములోఁ బెక్కు వేదమంత్రములు కూడ శబ్ద నిర్వచన విధిని వ్యాఖ్యానము చేయఁబడ్డవి.

ఈ యాస్కనిరుక్తమందలి మొదటి యధ్యాయములో నిరుక్తవ్యాకరణములు రెండింటికి సంబంధించిన సామాన్య విషయము లుపోద్ఘాతముగ వ్రాయఁబడినవి. రెండు మూఁడ

ధ్యాయములలో గవాదుల పర్యాయశబ్దములను సంబంధించిన నిర్వచనములు కలవు. నాలుగైదారింటిలో సమామ్నాయ చతుర్థాధ్యాయములలో నున్న శబ్దములు వ్యాఖ్యానము చేయఁబడెను. తరువాతి యారధ్యాయములలోను సమామ్నాయములోని పంచమాధ్యాయమందు నిర్దేశింపఁబడిన అగ్న్యాదిదేవతలు పేర్కొనఁబడినారు. అట్టి యీనిరుక్తము కేవలము వేదవ్యాఖ్యానరూపము వ్యాకరణవిషయకము కావుటచేతనే గాక పాణిన్యాచార్యునకుఁ బ్రాచీనమైన లౌకిక సంస్కృత గద్యసరణికి మేలుబంతియగుట వలనఁ గూడ విమర్శకుల కాదరింపఁదగియున్నది. అయితే యాస్కుఁడు పూర్వుఁడో! లేక పాణిన్యాచార్యుఁడో! తేలవలయును. ధాతుకృత్తద్ధితాదులగు పాణినీయములోని కొన్ని ప్రసిద్ధసంజ్ఞలను యాస్కాచార్యుఁడు వాడినాఁడు. ఎట్లయినను యాస్కుఁడే పాణినికంటె నత్యంత ప్రాచీనుఁడు. ఏమందురా! వారిద్దఱి మధ్య నవతరించిన వైయాకరణు లనేకుల పేరులు నిర్దేశింపఁబడియున్నవి. ధాతువు మున్నగు సంజ్ఞావిశేషములను పాణిని యేర్పఱుప లేదు. పూర్వ వైయాకరణులనుండి పరంపరగ వచ్చుచున్న వానినే పాణిని చూపినాఁడు. కావున నీయాస్కుఁడు క్రీస్తునకుఁ బూర్వ మెనవశతాబ్దమున—అనఁగా సూత్రకాలపు టారంభమున నవతరించినాఁడని తోఁచుచున్నది.

ఈ నిరుక్తము వలన ఋగ్వేదము యాస్కాచార్యుని కాలములో సంపూర్తి చెంది సామాన్యముగా నిప్పటికిఁ గాన్పించెడి తీరుగానే యుండెడిదని సునిశ్చితముగఁ దెలియుచున్నది.

నిరుక్తమందొకొక్కచోట స్వల్పములగు విసంవాదములు కాన్పించుచున్నవి. దశమమండలములోని పందొమ్మిదవ సూక్తమందలి ప్రథమ మంత్రముననున్న 'వాయో' అను నంశమును పదపాఠమున శాకల్యుఁడు 'వా+యో' అని రెండు పదములుగ విభజించినాఁడు. ఈ నిరుక్తమందయ్యది యేకపదముగానే యున్నది. ఇట్లే సంహితాపాఠముకూడ యాస్కునిచే హెచ్చుచోట్ల నిరసింపఁబడ్డది. ఒకవేళ నిరుక్తమునఁ జూపఁబడు మంత్రములు సంహితాపాఠముతోడి సంవాదమును సంపాదించుటకై విమర్శించి కూర్పఁబడుట వలన సమగ్రముగఁ దత్పాఠము ననుసరించుచున్నను యాస్కాచార్యునకు సంహితాపాఠమునకు విరోధము హెచ్చుచోట్ల నిర్వచనప్రసక్తినిఁ దెలియుచున్నది. కాని యిట్టి విసంవాదములు యాస్కుని ప్రమాదము వలన నేర్పడినవి. సాయణాచార్యుని భాష్యమందుఁ గూడ నిట్టి విసంవాదములు కన్పట్టుచునే యున్నవి. ఇందీవిసంవాదముల కాచార్యుని యశ్రద్ధయే కారణము.

సర్వశాఖలనుండి పుట్టి పరిపుష్టతనందిన పరిశిష్టగ్రంథ సముదాయము కూడఁ బ్రకృతసూత్రగ్రంథ విచారసందర్భమునఁ బ్రస్తావించుటకుఁ దగియున్నది. సూత్రగ్రంథములందుఁ జెప్పఁబడిన విషయములే ముఖ్యముగా నిందు వర్ణింపఁబడినవి. అందనుపవర్తితములగు విషయములు కూడఁ గొన్ని యచ్చటచ్చటఁ జెప్పఁబడినవి. వానిలో నొకటి ఆశ్వలాయనగృహ్యపరిశిష్టమను గ్రంథము. ఇది ఋక్శాఖకు సంబంధించినది. నాలుగధ్యాయములు కలది. మఱియొకటి గోభిలపరిశిష్టమనెడి

సామవేదీయమగు గ్రంథము. ఇత్యాది ముఖ్యముగా గృహ్య కర్మములను జెప్పుచు సందర్భమునుబట్టి యభిచారక్రియలను బ్రస్తావించుచుండును. దీనికి సజాతీయమైనది యింతకన్న నర్వాచీనమైనది మఱియొక పరిశిష్టగ్రంథము కర్మప్రదీపమను నది. ఇదియు సామగృహ్యము ఛాందోగ్యగృహ్యపరిశిష్టము ఛందోగపరిశిష్టము గోభిలస్మృతియని యనేక విధములఁ జెప్పఁబడుచున్నది. దీనిని శుక్లయజుశ్శాఖీయుఁడగు కాత్యాయనుఁడు రచించినాఁడని కొందఱందురు. మఱికొందఱు గోభిలాచార్యుఁడే కర్తయందురు. గృహ్యసంగ్రహ గ్రంథమందలి విషయములే యిందు స్వతంత్రగతినిఁ జెప్పఁబడినవి. అందలి శ్లోకములు కూడఁ గొన్ని యిందు స్వీకరింపఁబడి యున్నవి.

ఏతద్గ్రంథ సజాతీయములగు ప్రయోగగ్రంథములు పద్ధతిగ్రంథములను యాజ్ఞికులు తెలియఁగోరువారి కత్యంత సహాయములు. ఈ జాతిలోఁ జేరిన గ్రంథము లసంఖ్యాకములు కాన్పించుచున్నవి. ఆయా శాఖలకుఁ జెందిన శ్రౌత గృహ్యకర్మము లిందుఁ బ్రతిపాదింపఁబడ్డవి. అందు విశేషముగాఁ బ్రయోగగ్రంథములు వివిధములగు యాగకర్మముల వర్ణించుచు ఋత్విక్కుల కర్మములను బ్రయోగముఖముగాఁ బ్రతిపాదించుచుండును. పద్ధతిగ్రంథములన్ననో సూత్రగ్రంథములలోని విషయములనే క్లుప్తముగా ననువదించుచుండును. సూత్రగ్రంథములకు పద్ధతిగ్రంథములకును సంబంధించిన కారికలనెడి పద్యమయగ్రంథములు కూడఁ గర్మములను బ్రతి

పాదించునవి కలవు. వానిలోఁ బురాతనమైన కారికాగ్రంథ మును కుమారిలాచార్యుఁడు వ్రాసినాఁడు. ఇది క్రీస్తుపునకుఁ బిమ్మట నేడవశతాబ్దమునఁ బుట్టినది.

అనుక్రమణులను గ్రంథములు కూడఁ బరిశిష్టగ్రంథ ములకు సజాతీయములే. అయ్యవి యాయా వేదము లందలి సూక్తములను ఛందస్సులను ఋషులను దేవతలను ననుక్రమ ముగ నిర్దేశించుచుండును. ఈజాతిలోఁ జేరిన ఋగ్వేదీయము లగు నేడు గ్రంథములు శౌనకుఁడు వ్రాసినవి కలవు. ఆ యేడును శౌనకసంబంధమగు ఋక్ప్రాతిశాఖ్యలోఁ గన్పడెడి శ్లోక ములు త్రిష్టుప్పులనను వృత్తములతోడి కలసియున్నవి. అన్ని వేదములకు సంబంధించిన సర్వానుక్రమణిక యను గ్రంథము కూడ నొకటి గలదు. దీనిని కాత్యాయనుఁడు రచించినాఁడు. ఇయ్యది వృత్తబద్ధములగు ననుక్రమణీగ్రంథములలోని విషయములను సంక్షేపించు చుండును. వృత్తబద్ధములగు ననుక్రమణీగ్రంథము లిప్పటి కైదు కాన్పించుచున్నవి. అందార్షానుక్రమణీగ్రంథము దరిదాపు మూఁడువందల శ్లోకములచే ఋగ్వేదద్రష్టలగు ఋషీశ్వరుల పేరులను నిర్దేశించుచుండును. పండ్రెండవ శతాబ్దమున నీ గ్రంథము మద్గురుశిష్యున కెట్టి స్థితిలో దొరకినదో యంత కన్న నిప్పటికిఁ గొంత పెంపొందినట్లు కాన్పించుచున్నది. అంత పరిమితియే కలిగిన మఱియొకటి ఛందోనుక్రమణి యను గ్రంథము కలదు. ఈ గ్రంథమందు ఋగ్వేదములోని ఛంద స్సులు గణింపఁబడుచున్నవి. ఆయా మండలములోని యాయా

చ్ఛందస్సులకు సజాతీయములగు మంత్రములు సంఖ్యచేతఁ జూపఁబడుచున్నవి. మఱియొకటి 'అనువాకానుక్రమణిక' యను గ్రంథము దాదాపు నలువది శ్లోకములు మాత్రము గలిగి ఋగ్వేదములోని అనువాకము లిరువదియైదింటి యాదిశబ్దములను, ఆయా యనువాకములలోని సూక్తముల సంఖ్యావిశేషములను నిర్దేశించుచున్నది. అదిగాక ఋగ్వేదమున ౧౦౧౭ సూక్తములు(వాష్కలపాఠ ప్రకారము౧౦౨౮)ను, ౧౦౫౮౦¼ మంత్రములును, ౧౫౩౮౨౬ పదములును, ౪౩౨౦౦౦ అక్షరములును గలవని యీ గ్రంథ మనుచున్నది. ఇట్లే మఱికొన్ని ఋగ్వేదసంబంధములగు విషయములను ముచ్చటించుచున్నది. ఇట నీ గ్రంథమందుఁ జూపిన మంత్రసంఖ్యావిశేషము ఋగ్వేదమం దిప్పటికిఁ గాన్పించెడి మంత్రసంఖ్యావిశేషముతోడి రవ్వంత భేదించియున్నది. ప్రత్యావృత్తములగు మంత్రములకుఁగూడ ననుక్రమణీగ్రంథమందు లెక్క యుండుటవలన నిట్టి భేదము ప్రాప్తించెనని తెలియవలయును.

మఱియొక చిన్న యనుక్రమణీగ్రంథము కలదు. దీని పేరు పాదానుక్రమణిక. ఇయ్యది యితరానుక్రమణీగ్రంథములవలె వివిధవృత్తములతోడి కూడియున్నది. ఇంకొకటి సూక్తానుక్రమణికయను గ్రంథ మిప్పుడు కాన్పింపకపోయినను హెచ్చుచోట్లఁ దన్నామము పేర్కొనియుండుటచేఁ బూర్వముండెనని యూహకలుగుచున్నది. అది యా పేరునకుఁ దగినట్లు ఋక్సూక్తప్రతీకలతోడి కూడియున్నదని కూడ నూహించుచుంటిమి. అట్టి యీ గ్రంథము ఇందలి విషయములను సంగ్రహ

పఠించియున్న సర్వానుక్రమణీగ్రంథము వలన సమసిపోయి యుండవచ్చును. మఱియొకటి దేవతానుక్రమణీగ్రంథము. ఇదియుఁ బ్రకృతము కాన్పింపదు. కాని దీనిలోని పది వాక్యములు షడ్గురుశిష్యవ్యాఖ్యాలం దెత్తి వ్రాయఁబడ్డవి కలవు. ఇత్యాది బహుశః దేవతలకు సంబంధించిన విషయములను విస్తృతముగ వర్ణించియున్న బృహద్దేవతయను ననుక్రమణీగ్రంథముచేతఁ దిరస్కృతమైయుండనోపు. ఈ బృహద్దేవతాగ్రంథమందు త్రిష్టుభాకీర్ణములగు ౧౨౦౦ శ్లోకములు కలవు. అందలి యెనిమిదధ్యాయములు క్రమముగ ఋగ్వేదములోని యెనిమిదష్టకములందలి ప్రతిమంత్రమందును బేర్కొనిన దేవతలను నిర్దేశించుచున్నవి. ఈ గ్రంథమందు దేవతావిచారప్రసక్తి వలన మనోహరములగు నుపాఖ్యానములు పెక్కులు వర్ణింపఁబడ్డవి. కావున దీనిని బ్రాచీనాఖ్యానగ్రంథముగాఁ గూడ విమర్శకులు భావింపవలయును. ఈ గ్రంథము హెచ్చుగ యాస్కనిరుక్తము ననుసరించుచుండును. ఇందొక్క యాస్కుఁడేకాదు, యాస్కుఁడు స్మరించిన పూర్వాచార్యులు కూడ నిర్దేశింపఁబడినారు. కాని హెచ్చు నిదానసూత్రగంథము, భాగురి, ఆశ్వలాయనుఁడు వీరి ప్రస్తావనగలదు. అదిగాక యిప్పటి ఋగ్వేదమందగుపడని ఖిలస్తోత్రములగు పెక్కు సూక్తము లిందు విశేషముగఁ బరామర్శింపఁబడ్డవి.

కాత్యాయనుఁడు రచించిన సర్వానుక్రమణీగ్రంథము గద్యమయములగు వానికన్ననే కాదు—పద్యమయములగు ననుక్రమణీగ్రంథము లన్నింటికన్నను ననంతరకాలికమనుట నిశ్చయము. ఏమందురా! పద్యమయానుక్రమణికలోఁ బ్రతి

పాదించిన విషయములే యిందు సూత్రపఙ్క్తినిఁజూపఁబడినవి. ఋగ్వేదములోని ప్రత్యేక సూక్తములకు ప్రతీకశబ్దములును, ఆయా సూక్తములలోని మంత్రములకు సాంఖ్యావిశేషములును ప్రత్యేకముగ మంత్రములలోని దేవతర్షి చ్ఛందస్సులును ముచ్చటింపఁబడ్డవి. మఱియు నిందుఁ బండ్రెండు ఖండములు గల భాగ మొకటి ప్రస్తావనవంటిది కలదు. అందుఁ దొమ్మిది ఖండములలో ఋక్ప్రాతిశాఖ్య తుదిని పటలత్రయమందువలె వైదిక చ్ఛందస్సులు చెప్పఁబడినవి. గ్రంథప్రారంభమందే యాచార్యుఁడు శ్రౌతస్మార్త కర్మానుష్ఠానమున నుపకరించు కతన ఋగ్వేదములోని సూక్తములకు యథోపదేశముగ ప్రతీకలను నిర్దేశింతునని ప్రతిజ్ఞ గావించి గ్రంథ మారంభించినాఁడు. యథోపదేశమన పద్యమయానుక్రమణీ గ్రంథోపదేశమును మీఱకుండుటయని తోఁచుచున్నది. ఏమందురా! యీ గ్రంథము క్లుప్తమగు సూత్రశైలితో నేర్పడియున్నను ఆర్షానుక్రమణి బృహద్దేవతాగ్రంథమును జాలవఱ కనుసరించియున్నది. ఇందుఁ గేవల మాగ్రంథములందలి కొన్ని పాదములే కాదు, సంపూర్ణ శ్లోకములుకూడ నుట్టంకింపఁబడ్డవి. ఇంకొకటి ఋగ్విధానమనునది అనుక్రమణీ గ్రంథము కలదు. ఇది శౌనకాచార్య కర్తృకమని వాడుక. ఋగ్వేదములోని యాయా సూక్తములయు మంత్రములయుఁ బారాయణము చేఁగల్గెడి యతివిచిత్రములగు ఫలవిశేషముల నీగ్రంథము వర్ణించుచుండును.

ఆర్షదైవతములనఁబడు ననుక్రమణీగ్రంథములు సామవేదమునకు సంబంధించినవి. అవి సామవేదీయ నైగేయశాఖ

ననుసరించి [illegible] ఋషులయు దేవతలయు నామము
లను సంకీర్తనము చేయుచున్నారు. యాస్కుడును శౌనకుడును
ఆశ్వలాయనుడును మున్నగు ప్రాచీనాచార్యులును కూడ సన్న
[illegible] ముము [illegible]. [illegible] శాఖకు చెందిన [illegible] దనుక్రమ
గ్రంథములు [illegible] వానిలోని యార్షేయాను
క్రమణికగ్రంథమునకు [illegible] ఖండములు కలవు. అందు
మొదటి ఖండము [illegible]. [illegible]
ఈ గ్రంథము దొరకుటయే [illegible], [illegible]
సంబంధించిన [illegible] విషయము [illegible] ననేకములు ప్రతి
పాదింపబడియున్నవి. కాత్యాయన శాఖకు సంబంధించిన సర్వా
నుక్రమణికగ్రంథము ఋషిశ్లోకాల నామములను
[illegible] మంత్ర
ముల విషయమై యీ గ్రంథము సర్వానుక్రమణికి భేదము
చున్నది. [illegible] లో [illegible] అనుక్రమణికలో
నిర్దేశింపబడిన వారికంటె [illegible] వారే [illegible] చూపఁ
బడిరి. ఈ గ్రంథము [illegible] "లౌగాక్షి"కి [illegible].
మాధ్యందిన శాఖకు చెందిన [illegible] సర్వానుక్రమణీ
గ్రంథమును కాత్యాయనుడు రచించినాడు. ఇందున్నవి [illegible]
ఖండములు. అందు మొదటి నాలుగు ఖండములు ఋషులను
దేవతలను ఛందస్సులను ప్రకటించుచుండును. ఇందు ఋగ్వే
దోద్ధృతములగు మంత్రములకు సంబంధించిన ద్రష్టలు ప్రాయి
కముగా సర్వానుక్రమణియందలి వారికన్న వేఱుకారు. ఐనను
నొక విశేషము కలదు. ఇందు గోత్రగోత్రాలు నాధునికములు
నగు నామధేయములు పెక్కులు నిర్దేశింపబడ్డవి. వానిలోని

కొన్ని శతపథబ్రాహ్మణముకన్నను మిక్కిలి యర్వాచీనములు.
ఈ యంశము సర్వానుక్రమణికయందలి యుపోద్ఘాతభాగము
నకు మూలముగా గోచరించు ఛందఃప్రతిపాదకాంశము
వలన నిరూపించుచున్నది. మఱికొన్ని విధములగు పరిశిష్ట
గ్రంథములు శుక్లయజుర్వేదమునకు చెందినవి కాన్పించు
చున్నవి. వాని నన్నిటిని కాత్యాయనుడు వ్రాసినాడనియే
వాడుక. వాని సంఖ్యను నిరూపింపదగ్గది మూడు. అందొ
కటి నిగమపరిశిష్టమున్నది. ఈ గ్రంథమున శుక్లయజుర్వేదము
లోని పర్యాయశబ్దములు చెప్పబడెను. కావున నిద్యాది
యొకానొక వైదికశబ్దకోశ మగుచున్నది, కాని కేవలము పరి
శిష్టగ్రంథము గాదు. ఇది మొదటి యాజ్ఞవల్క్యబ్రాహ్మణ
కులములు గణింపబడెను. ఈ గ్రంథము వస్తుతః ప్రవరాధ్యాయ
సంబంధమునకు బ్రాహ్మణకులములు నిర్ణయించుటకును
యాగకర్మములను చేయింపుటకు ప్రాజ్ఞులగు పురోహితుల
కులములు నిర్ణయించుటకును బయలుదేఱినది. మూడవది చరణ
వ్యూహము గ్రంథము. ఇది వైదికశాఖలను పేర్కొను
చుండును. కాని యీ గ్రంథము ఇప్పటిది, మిక్కిలి యర్వా
చీనము. మఱియు నిందు గొన్ని శాఖలేగాని యన్ని శాఖ
లును బరిగణింపబడవు. విష్ణువాయు పురాణములలో నన్ని
శాఖలు ప్రస్తావింపబడినవో యంతవఱకైన నందు లేవు.
అథర్వవేదీయములుగా గాన్పించెడి డెబ్బదిరెండుగా నున్న పరి
శిష్టగ్రంథములలోఁగూడ చరణవ్యూహగ్రంథ మొకటి కలదు.
అది యథర్వవేదమున ౨౦౦౦ సూక్తములును ౧౨౩౮౦
మంత్రములును గలవనుచున్నది.

ఇంకొక్క విషయము. మే మిప్పటికే వ్యాని యుద్యమముచే సిద్ధించిన వివిధ వైదిక వ్యాఖ్యానముల వలన ననుగ్రహీతుల మైతిమో నెఱవేర్పు కొంటిమో యట్టి పూజ్యుఁడు-వైదికమండలాధి రాజ్యాభిషిక్తుడు—వేదవ్యాఖ్యాత—పరమోపకారియగు సాయణాచార్యుని వృత్తాంతము సంస్మరింపక యీ గ్రంథము ముగించుట, యసాంప్రతమేయగు. ఈ యాచార్యుఁడు ఋగ్వేదసంహితైతరేయ బ్రాహ్మణారణ్యకములకు తైత్తిరీయసంహితా బ్రాహ్మణారణ్యకములకు వ్యాఖ్యానములును, వివిధములగు నితర గ్రంథములను గావించినాఁడు. అందు సంహితల రెండిటివ్యాఖ్యానము కొంతవఱకే సాయణుఁడొనర్పుటయు నద్దాని నాతఁడు చూపిన దానినే వాని శిష్యులు పూరించుటయుఁ దెలియుచున్నది. అట్టి యీయాచార్యుఁడు ప్రథముఁడగు బుక్కభూపాలుని (౧౩౫౦—౭౯) యధీనమందుండి పలువిధములగుకృతులకు బ్రణేతయై ౧౩౮౭ వ యేఁట దివి కేఁగినాఁడు. ఇతఁడుబుక్కభూపతికి విద్యాగురువనియు నమాత్యుఁడనియు స్వయముగానె చెప్పికొనినాఁడు. స్వస్థానమున నెలకొన్న హరిహరుని (౧౩౭౯—౯౯) సిద్ధేశించినాఁడు. బుక్కవంశీయులగు రాజులు పదునాలుగవ శతాబ్దపు పూర్వార్ధమున మేము మేమని మీఁది కుఱుకు కఱకు తురకలను ఖండించి చెండాడి నేఁడు హంపియను పేరిచే విఖ్యాతిచెందిన తుంగభద్రాతీరమునకుఁ దలమానికమై బల్లారి దేశమందున్న విజయనగరమును రాజధానిగఁ జేసికొనినారు. సాయణాచార్యుని యన్నయగు మాధవాచార్యుఁడు తొలుత బుక్కభూపాలునకు మంత్రిగానుండి తరువాత సన్న్యాసము

స్వీకరించి శృంగేరిమఠమున శ్రీమచ్ఛంకర భగవత్పాదపీఠము నధిష్ఠించి విద్యారణ్యస్వామి యని విఖ్యాతివడసి కాలధర్మమందినాఁడు. ఈతఁడును బెక్కుగ్రంథములు రచించె. సాయణుని గ్రంథములును గొన్ని యితని కర్పింపఁబడి మాధవీయములుగా వాడుక పడినవి. మోక్షమూలరు పండితుఁడు రెండవసారి సంస్కరించిన సాయణభాష్యసహితమగు ఋగ్వేదమును సాయణునిమీఁది గౌరవముచే నిప్పటి విజయనగర భూపాలుఁడు ముద్రింపించి ప్రకటించినాఁడు. కాని యీనాఁటి విజయనగరము బుక్కభూపాలుని విజయలక్ష్మికి హేతుభూతమగు నగరముకన్న విభిన్నమే యని పెంచి వ్రాయక ముగింతుము.

సమాప్తము.

రజత ముద్రాక్షరశాల, తెనాలి.

విశేష పద సూచిక.

పుట		
౧	వైదికవాఙ్మయము	Vedic literature
	ఎబ్రాహాంరోజర్	Abraham Roger
౨	డచ్చిభాష	Dutch language
	వాల్టేర్	Voltare
	డూగల్డ్‌స్టువార్ట్	Dugald Stewart
	డబ్లిన్	Dublin
౩	వారన్ హేస్టింగ్స్	Warren Hastings
	చార్లస్ విల్కిన్స్	Charles wilkins
	సర్ విల్లియంజోన్స్	Sir William Jones 1744—94
౪	హార్డర్	Herder
	గోథే	Goethe
	హెన్రిథామస్‌కోల్‌బ్రూక్	Henry Thomas Colebrooke 1765—1837
౫	అలగ్జాండర్‌హామిల్టన్	Alexander Hamilton. 1765—1824
	ఫ్రెడ్రిక్ ష్లెగల్	Fredrick Schlegel
౬	సాదృశ్యవిధి	Comparative method
	చారిత్ర్యవిధి	Historical method
	భాషాశాస్త్రము	Comparative philology
	ఫ్రాన్స్‌బాప్	Franz Bopp
౭	రోసన్	Rosen
	ఈస్టిండియాకంపెని	East India House
	రుడాల్ఫురోత్ రోత్	Rudolf Roth. 1821—95
౮	ఇండో - యార్యులు	Indo—Aryan
	సర్వార్థకోశము	Encyclopedia

స్ట్రాస్‌బర్గ్ పట్టణము	The city of Stasburg
వియన్నా	Vienna
బుహ్లర్ పండితుఁడు	Professor Buhler
గట్టింజన్	Gottingen
కీల్హారన్	Professor Kielhorn
౯ నాగరిక పరిష్కార విశేషము	Civilisation
మానుష్యక పరిణామము	Human Evolution
౧౦ అడాల్బర్ట్ కుహ్న	Adalbert Kuhn
మేక్స్‌ముల్లర్	Maxmuller
దేవతాశాస్త్రము	Mythology
ఇండో- యూరోపవంశీయులు	Indo—European
౧౧ సిథియనులు	Scythians
౧౨ ప్యూనిక సంప్రదాయము	Punic wars
౧౫ హోమరిక్	Homeric
అత్తిక్	Attic
అవస్త భాష	Auestan language
౧౯ బాన్నపురము	The city of Bonn
జాకోబి	Professor Jacobi
౨౦ మెగస్తనీస్	Magasthenes
ఫాహియాన్	Fa Hian 399 A. D.
హియాన్ త్సాంగ్	Hiouen Thang630—645
ఇట్సింగ్	I-Thsing 671—695
౨౧ శిలాశాస్త్రము	Archxology
అల్బెరూని	Alberuni
౨౨ కార్పస్ ఇన్స్క్రిప్షియోనం ఇన్డికేరమ్	Corpus Inscriptionum Indicarum
ఎపిగ్రాఫిక్ ఇండిక	Ephigraphic indica
౨౪ సెమిటిక్	Semitic
సమితిక	Semitic
అరమైక్	Aramaic

అసీరియనులు	Assyrian
మోయబైట్ శిల	Moabite stone
౨౫ మెసపటోమియ	Mesopotamia
౨౮ క్వింటస్ కర్టియస్	Qnintus Curtious
౨౯ బాడ్లియన్	Bodleian
౩౦ నియార్కస్	Nearchos
౩౧ వారో భాష	Varro language
౩౬ జ్యూవర్గ	Jews
హీబ్రూ భాష	Hebrew language
౩౭ పోర్చుగీస్	Portugneee
౩౮ ఇటాలియన్	Italian
౪౦ నాసిక	Nasic
గ్రాంథిక భాష	Literary language
౪౧ స్వరభార	Stress accent
౪౨ సంశ్లిష్ట భాష	Inflexional language
విశ్లిష్ట భాష	Isolating language
౫౦ విశ్వైక దేవతావాదము	Pantheistic theory
౫౨ తంత్రివార్తావాక్యములు	Telegraphic sentences
బీజగణితము	Algebra
౫౬ స్వనవిద్య	Phonology
స్వరశాస్త్రము	
౫౯ హోమరు గ్రంథ	Homeric literature
౬౨ ఇండో-యెరేనియ	Indo—Iranian
౭౭ అక్యూట్	Acute
౭౮ మూలార్య భాష	The proto- Aryan language
౮౦ సతూర్నియ	Saturnian
౮౧ హ్రస్వదీర్ఘ యుగల	Two Iambies
౮౨ డిమీటర్	Dimeter
౮౩ హోరస్ హేమన్ విల్సన్	H. H. Wilson.
౯౦ టెస్టమెంట్	Testament

	తల్ముద-రబీనులు	Talmud and Rubbis
౯౨	బోత్ లింక్	Bohtlink
౯౮	ఆంథోలజి	Anthology
౯౯	జ్యూపిటర్	Jupiter
	జ్యూస్పటే	Zues pater
౧౦౨	బహుదేవతావాదము	Polytheism
	ఏకదేవతావాదము	Monotheism
౧౦౩	తత్తద్దేవతోత్కృష్టవాదము	Henotheism or Kathenotheism
౧౦౯	ఔరనస్	Ouranos
౧౧౩	హీలియస్	Helios
౧౧౯	ఔరోర్	Aurora
	ఐఓస్	Eos
౧౨౫	హెలెన సోదరులు	Brothers of Helen
	డియస్కూరాయ్	Dioskouroi
౧౩౧	త్రితోస్	Trito's
౧౩౨	ప్రోమేధియస్	Prometheus
౧౩౩	ప్రోమీధియస్	Prometheus
౧౪౭	అబ్రోసియ	Ambrosia
౧౮౪	నోవా	Noah
౨౧౮	హిందుకుష్	Hindu Kush
	వితస్త	Jhelum
	అసిక్ని	Chenab
	పరుష్ణి' ఇరావతి	Ravi
	విపాట్	Beas
	శుతుద్రి	Sutlej
	కుభ	Kabul
౨౧౭	యమున	Jumna
	దృషద్వతి	Ghogra or Chugger
౨౨౩	హాప్కిన్స్పండితుడు	Professor Hopkins

౨౨౯ రుడ్యార్డ్ కిప్లింగ్	Rudyard Kiping
౨౩౨ స్ట్రాబో	Strabo
౨౪౬ అఫ్ఘనులు	Afghans
౨౪౭ అమెరికా	America
సంఘీభూతజనస్థాన	United States
౨౬౫ వెబర్ పండితుఁడు	Professor weber
౨౬౬ స్టీవన్సన్	Stevenson
బేన్ఫే	Benfey
౨౬౭ సిర్హింద్	Sirhind
౨౬౯ ష్రోడర్	Schroeder
౨౮౫ లెట్టిక్	Lettic
రష్యన్	Russian
బ్లూంఫీల్డ్ పండితుఁడు	Professor Bloomfield
౨౮౬ విట్నీ	Whitney
౨౯౮ బర్నెల్	Burnell
౩౧౬ ఓల్డెన్బర్గ్ పండితుఁడు	Professor Oldenberg
౩౨౯ ఆచార్య ఎగ్గెలింగ్	Professor Eggeling
౩౪౨ ప్లేటో సిద్ధాంతము	The teaching of Plato
కాంటుసిద్ధాంతము	The teaching of Kant
౩౭౩ డాయిసన్ పండితుఁడు	Professor Deussen

---:o:---

దిద్దుపాటు.

పుట	పంక్తి	తప్పు	ఒప్పు
౧	౨	ప్రథమాధ్యాయము	ప్రథమాధ్యాయము
,,	౪	మూండవ	నైదవ
,,	౧౯	అబ్రహాం	ఎబ్రాహాం
౫	౬	నిండెనుక	నింతెనుక
,,	౯	[illegible]	[illegible]ము
,,	౧౯	బుగ్లర్	బుగ్లర్
౯	౧౦	హస్తప్రతి	హస్తప్రతి
౧౭	౧౯	[illegible] చేసెనుటకు	మండల[illegible]పదిచేసెనుటకు
౧౫	౧౧	[illegible]	[illegible]యేండ్లపుడు
,,	౧౪	[illegible]వేలవత్సరములు	[illegible]
౨౩	౫	[illegible]	[illegible]
౨	౬	[illegible]	[illegible]ని
,,	౫	[illegible] తొమ్మిది	తొమ్మిదిపది
౨౭	౩	ఓట్రము	ఓడ్రము
,,	౧౪	లేఖంలో	లేఖలలో
౨౫	౨౨	క్వీన్స్	క్వీన్స్
౩౫	౩	ఒడ్డవి	బహవి.
౩౯	౨	గ్రంథ	గంథ
౪౦	౩	శతాబ్ద	శతాబ్ద
౪౧	౧౯	యున్నవి	యున్నది
౪౨	౭	Hional	(ఈపదములేదు)

పుట	పంక్తి	తప్పు	ఒప్పు
౪౭	౪	నకముః లోక	జనకము, ః లోక
౪౯	౧౨	ననుసంబంధియే	ననుసరించియే యున్నవి.
౫౨	౧౦	దుస్సాధ్యమంటు	దుస్సాధమంటు
౫౩	౪	సాం [illegible]రాయి	సాంప్రాయి
,,	౧౧	గ్రంథములు	గ్రంథములు కూడ
౫౪	౮	మున్నవి	మున్నది
,,	,,	వానినే	వీనినే
౫౭	౧	యతలు	యు[illegible]
౬౦	౫	ములలు	ముల
౬౧	౨౧	చుచుంగానా	చుచు గానా
౬౫	౧౧	లములో	లములలో
౬౬	౨౨	నిన్నూరేండ్లనాటి	రెండువేలయేండ్లనాటి
౬౯	౯	సున్నది.	[illegible]
౭౨	౧౧	సం[illegible]	[illegible]
,,	౨౦	[illegible]తా	[illegible]తా
౭౩	౧౮	[illegible]	[illegible]
౭౬	౨[illegible]	[illegible]	[illegible]
౭౭	౧౭	[illegible]	[illegible]
౭౯	౪	[illegible]	[illegible]
౭[illegible]	౧౯	[illegible]	[illegible]
౮౦	౧౬	[illegible]	[illegible]
౮౧	౨౦	iambics	iamb[illegible]s
౮౨	౧౧	[illegible]	[illegible]
౮౩	౧౪	UIIUU	[illegible]

పుట	పంక్తి	తప్పు	ఒప్పు
౭౩	౧౫	త్రిస్టుప్పు	త్రిష్టుప్పు
౭౬	౧౫	'హోరస్' హేమక్	'హోరస్ హేమక్'
౭౭	౧౯	మహాగ్రకటి	యదివేలు
,,	౨౨	బ్రిధాన.	ప్రిధాన
౯౧	౧౪	గుుండు	యుండి
౯౨	౫	క౯ము	కర్మము
౯౬	౧౧	మ త్రిముల	మంత్రిము
,,	౧౧	,,	,,
,,	౧౮	యాగము	యాగమునే లేఖు
౯౮	౧	వసంతి	వసంతి
౯౯	౬	అను ప	అనుష్టుప్పు
,,	౧౪	జ్యోతిస	జ్యోతిష్పచే
౧౦౩	౧౬	స్వ ల్త్రిత్వము	స్వతంత్రిత్వము
,,	౨౦	వారికే	వారికి
౧౦౫	౧	అగ్నికూడనా	లేదా యగ్నియూ
౧౧౭	౧౪	న డి	నండి (౮-౭౮)
౧౧౮	౬	రూపముల	రూపము లనేక ములా
౧౧౯	౫	ఈపంక్తిని "ఈ సన్తు స్త్రీ పతుయొక్క టికి సామాన్య" అని మార్చుకోవలయును.	
౧౨౪	౮	శ్వ	అశ్వనీ
,,	౨౧	విశ్వలా	విశ్వలా
౧౨౫	౮	విభి న్న	సంభిన్న
౧౨౮	౧	తొమ్మిదివా	తొమ్మిదివౌరా నూరో
౧౨౯	౪	మాలు	ములకు

పుట	పంక్తి	తప్పు	ఒప్పు
౧౩౦	౨౪	నంది	నందిన
౧౩౩	౧౫	పదునెనిమిదిమందియని	నూటయెనుబదిమంది
౧౩౯	౧౯	రక్ష్వంప్త్రైనను	సంపూర్తిగ
,,	౨౧	పక్షము	వక్షము
౧౪౦	౧౧	పృథివియు	పృథివి
౧౪౧	౧౨	పృష్ట	పృష్ఠ
,,	౧౩	కోశ	కేశ
౧౪౨	౧	సూర్యకో	సూర్యనకో
,,	౨౧	కాష్ట	కాష్ఠ
౧౪౩	౧౧	బడును	బడెను
,,	౧౫	మునసుఁదే	మునుఁడితే
,,	౧౯	మూఁడేసి	మూఁడు
,,	,,	మలను	ములను మూఁడుస్థానములను
౧౪౪	౧౬	దానికే	దీనికే
,,	,,	అత్యాది	ఇత్యాది
౧౪౫	౧౧	రిపులను	స్వభక్తులరిపులను
౧౪౮	౧౩	మమ గర్త్వ	మమ స్వర్త్వ
౧౫౦	౧౧	గావింప	బొందింప
౧౫౧	౧౨	భూమిష్ట	భూమిష్ఠ
౧౫౪	౧	ఖ్యానము	ఖ్యానమున
,,	౧౨	శరీర	శరీరా
౧౫౭	౧౦	స్వతంత్ర	నస్వతంత్ర
౧౫౮	౭	మందేయున్న	మునఁగూడనున్న
౧౬౧	౨౧	వాని	వాటి

పుట	పంక్తి	తప్పు	ఒప్పు
౧౬౨	౮	సాందర్య	సౌందర్య
౧౬౩	౧౩	వయ్యోగ	యయ్యను
౧౬౮	౨	ములలో	ములలో విశేషించి వీనికి పావి ర్యాభి ముకాడఁ గల్పింపఁ బడ్డది.
,,	,	నా ము	[illegible] ములలోనా ము
౧౭౨	౨౨	ముందుఁబ్రి	మందుఁజేర్పఁబడ్డ పద్రి
౧౭౯	౪	యని	యతని
,,	౯	తెలిసి	లిసి
౧౮౦	౭	మాత్రిమె	మాత్రి మీపై
౧౮౧	౪	యందియ	యందుయి
,,	౧౦	నన్నవి.	నున్నవి,
,,	౧౩	లయి	లకంటెఁ డి
౧౮౫	౧౩	మడూక	మండూక
౨౧౩	౮	అందును	ఇందును
౨౧౬	౮	యందే	లోనే
,,	౧౬	క్రిము	ప్రక్రము
౨౧౮	౪	మార్యాగి	మా [illegible]
,,	౬	మావి	నవీ
,,	౯	నిగతము	నియతముగా
౨౨౧	౧౬	నాకార	నాకా
,,	౧౮	అప్లే	చూడుఁడు
౨౨౩	౯	ల్పిండ	ల్పిండి
౨౨౫	౭	యావలలు	యవలు

పుట	పంక్తి	తప్పు	ఒప్పు
౨౨౭	౨	సింగని	సింగని
,,	౧౨	టప్పటం	టం
,,	౨౨	కావున	దీనిచే
౨౩౨	౧౫	గొప్ప	పెద్ద ములగు
౨౩౩	౬	పిత్రలము	పిత్రలము:
,,	౧౧	మాయము త్రి సత్యము	మాటసత్యము
౨౩౫	౧	తన్నా	గానా
,,	౨౧	లందేర వినిరసించు మండెడివి	లంగువారువసించెడివారు
౨౩౭	౧౬	స్పాంగు	భృగు
౨౩౮	౧౬	ఈపంక్తియి తరము, "దొంగ దేవశ్రవుడు మరొకండు దేవరాతుండు" అని మార్చుకొనవలయు.	
,,	౨౨	మందే	వంకే సుర సురకు
,,	౨౩	సుగుడు	(ఈపదము లే)
౨౪౦	౯	మునకు	ముక్కా
,,	౧౯	రాని	వారి
౨౪౬	౨౩	న తిటియ	నంతటన
౨౪౯	౩	తల్లెంతటి	సగ్గ ంటి
,,	౧౨	తంతున్నైనను	ఈ గ్గినైనను
,,	౧౫	ఇంతియే	ఇంతియు
౨౫౧	౩	లుంరాకుడు	లుంగాపుడు
౨౫౨	౧౧	ఒక్క	పక్క
,,	౨౧	భారతీయులు	భారతీయులు కాని
౨౫౫	౨	మాలలో	ములలోను
౨౫౬	౧	వలలను	వలలను ను

పుట	పంక్తి	తప్పు	ఒప్పు
౬౫	౫	సనిచెప్ప	సనియుం జెప్ప
౬౯	౧౦	కాంతా	భాంతా
,,	౧౨	ప్రైడర్	పాౖడర్
౨౭	౨౩	యుం లదు	యుములందు
౭౧	౧౭	బడ్డగ .	ఒడ్డఁగ.
౭౫	౨౭	బ్రూంగ్డ్	బ్రూంగ్డ
౭౬	౫	శత్నా	వత్సర
౯౭	౭	మిరిల	మిలిన
౯౨	౧౭	ంపులను	ఁపులను
౯౭	౧౩	నితె	నెతె
,,	౧౨	ఋత్వకు	ఋత్వకు
,,	౨౩	కూన్యని	కూన్యని
౧౫	౧	అస్మాధ్యాయము	అన్యమాధ్యాయము
౨౦	౭	కాంతకు	కాంతకి
౨౫	౩	ంసుకు	ములకు
౧౭	౧౩	[illegible]	[illegible]
,	౧౪	[illegible]	[illegible]
,,	౧౫	వాకె	కాకె
౭౧	-	నిం	.
,,	౧౯	డపీ	.
౫౦	౧౨	కాం	[illegible]
౫౩	౭	కోదలచే	విమూలచే
౫౬	౩	కినీ	కినసి
౬౧	౬	పెల్ప	దెల్ప

పుట	పంక్తి	తప్పు	ఒప్పు
౩౬౧	౨౧	డశిలకాడ	శిలకాండ
౩౭౪	౪	నటులవిద్యా	నట్లాభావిద్యా
,,	,,	అనాత్మ్ర	నాత్మ్ర
౩౭౬	౧౯	వతు	ప[illegible]
౩౭౯	౩	నున్నవి.	నున్నవి
౩౮౦	౭	ఇగి ఇది	ఇది
౩౮౧	౯	[illegible]	[illegible]
౩౮౨	౯	[illegible]ము	సంకలము
౩౮౬	౭	గూలించి	గూర్చించి,
౩౯౧	౧౩	ధుగ్గవను	గుర్తువుని
౩౯౪	౧౧	[illegible]ల	[illegible]రుల
౩౯౨	౧౫	యాం[illegible]	ముస్న్నా
౪౧౩	౩	[illegible]	నైను[illegible]
౪౨౮	౧	Stus	Stirs
,,	౧౨	Awe	Ave
,,	౨౫	యోాంఇవి[illegible]	[illegible]సం ఇప్పి[illegible]
౪౨౯	౪	Qmn	Quin
౪౩౦	౫	జూ్యస్పట్	జూ్యస్పటర్
౪౩౧	౧	కిప్లంగ్	కిల్పంగ్
,,	,,	Kip	Kilp

UNIVERSITY OF HYDERABAD
LIBRARY
HYDERABAD (A. P.)

Cl. No. 891 209 Acc. No. 28921
Si 82 V DATE DUE

DURATION OF LOAN—Not later than the last date stamped below, failing which fine as per Library Rules will be charged.

UNIVERSITY OF HYDERABAD, LIBRARY

T Acc. No. 28921

Call No. 891.209 Sq82.V

Author [illegible] K

Title [illegible]

UNIVERSITY OF HYDERABAD
LIBRARY
HYDERABAD (A. P.)

1. Books / Journals should be returned on the due date.

2. Borrowers are responsible for every book / journal taken by them and will be expected to pay for any book / journal damaged, defaced or lost.

Help to keep the book fresh and clean